

Tartalom

Számítógép

- ▶ Mi a téma ma? 5
- Jorgosz Baia ▶ A Möbius-vírus 6
- Balogh Endre ▶ Elektronikus levélregény,
vagy napló 11
- Harcos Bálint ▶ Versek 13
- Havasi Attila ▶ A nagy Holc parancsot ad 15
- Benedek Szabolcs ▶ Megírásra váró történetek
a cybertérből 16
- Maros András ▶ Nyomorult nyomtató 20
- Kőrösi Zoltán ▶ Inter virtus 26
- Kiss Ottó ▶ Hálló István nagyot bólint 30
- Zsávolya Zoltán ▶ Zsávoyage 34
- Váradi Péter ▶ Versek 38
- Rob Hardin ▶ Idegterminálok 40
- Króhn Alíz ▶ Négy sorosok gépre 42
- Sz G ▶ Beszélgetés Szócs Gézával 43
- dr. Bartha András ▶ Adalékok az emberiség
korai történetéhez 45

Permutáció

- Havasi Attila ▶ Versek 57
- Keresztesi József ▶ Versek 62
- Képes Gábor ▶ Versek 64
- Győrei Zsolt – Schlachtovszky Csaba ▶ A ROM 66
- Pénzes Csaba ▶ Ámor 86
- Nagy Ildikó Noémi ▶ Kisprózák 90
- Mócsai Gergely ▶ Versek 93
- Szálinger Balázs ▶ Első Pesti Vérkabaré 96
- Harcos Bálint – Térey János ▶ Korcsog & Kácsor: Kikericsek 98
- Géczi János ▶ Versek 99
- Középkor – reneszánsz – kora újkor ▶ Thomas Cantimpratensis:
A tengeri szörnyek 102

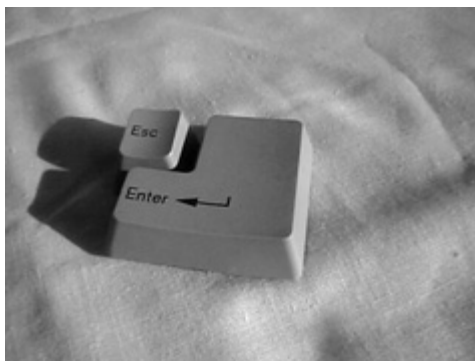
Moduláció

- Benyovszky Krisztián ▶ A lesben álló Erősz 109
Stemler Miklós ▶ Japán Sárszegen 114
Bagi Zsolt ▶ A szabálytalan test szépségei 130
Berszán István ▶ Három Csoda 142
Bónus Tibor ▶ A folytatás mint hipertextus 156
Keserű József ▶ A hiány poétikája 163
Baranyák Csaba ▶ Balatony Lajoska
valamelyik Lajosnak 171
Barta Bandika ▶ Egy kód megkérdőjelezhető
használata 184

Coda

- Barta Bandika ▶ Szuperlény Földre száll 197

Számítógép

Mi kérünk elnézést!

Napjaink magyar szépirodalmi műveinek olvastára nehezen lépdél el a ki az elmúltság e túlcsonduló hangsúlyozása mellett: a jövőidejűség, a – társadalmi, politikai, érdekelvű – horizontális szétterjedés ily lehetetlen volna?

Úgy látjuk, hogy a magyar szövegíró szorongásában olyan fokra jutott, hogy kritikátlanul átvette a hazai verziójú (egyébként sikeres és nagy tudásokat megmozgató) globális média mennyiségi sikerszemléletét. Fél, hogy a tételezett, persze külföldi, olvasója nem fogja érteni művét, nem fog neki „tetszeni”, mert elképzelt egy olyan elvárás-horizontot, melyet olvasmányélményeiből és a magyar szerzők recepcióiból képez. Vagy mi mással magyarázható például a hrabali, márquezi beszédmód továbbklónozása, a térségi szótár strapálása?

Sorra jelennek meg a kései szocializmus, a népi–urbánus vita és a neoszociográfia tematikus szótárai, egyszóval a levitézlett, nosztalgia ihlette munkák ahelyett, hogy a ki család nélkül nézne szét (könnyedén). Aki így néz szét, annak térkép e táj, s tereptárgyai a számítógép, az Internet, a reklám, a média, a konszenzuális hallucinációk, a nanotechnológia, a biokémiai szerveződések, a globális szétrendező-dés. Hogy más tereptárgyak megnézése is szép, nem vitatjuk, hiányérzetünk fej-s rendszerben mégis oly meghatározó.

Barta Bandika és Balogh Endre

Kő Boldizsár

▶ A Möbius-vírus

JELENTÉS

Itt az idő: a férgek ellen kell fordítani a kiásott csatabárdot. Meg kell védeni könyvtárainkat, ahová idegenek hatolnak be gonosz szándékkal. A behatolás elleni védekezés legfőbb eszközei a védőgátak. Ezek a nyomorult férgek oly anok, mint a vírusok, semmi kétség. Tönkretesznek mindent, amit csak lehet. Most éppen a könyvtárakat vették célba. Igen, a könyvtárakat. Hát jól vigyázzatok! A könyvtár az ember memóriája, tudatunk kiterjesztése, ami által valószínűleg sok dimenziót vagyunk képesek magunkévá tenni anélkül, hogy létünk terének törvényszerűségeit megváltoztatnánk. Tudom, vannak, akik szerint ez lehetetlen, mert ha így volna, se lenne így, miután egy újabb dimenzió által a világ elveszítené addigi stabil állapotát, és megszűnne létezni. Mégis hinnünk kell benne, hiszen igaz. De a férgek ezt a hitet is szét akarják rombolni.

Minden információt, amire szükségünk volt vagy lehet az életben, a könyvtárban raktározunk el. Ide mentjük azt a tudást, melyet képtelenek volnánk az agyunkban tárolni. Az agy kapacitása véges; bár a primer memória akár évekig is képes megőrizni az információt, mégis felejtünk. Az információk egy része felülíródik, elvész. S most ez a veszély fenyegeti a könyvtárakat is.

Fontos, hogy a támadás valódi veszélyességéről pontos képet kapjanak azok is, akik nem értik ezeket a jelzéseket. Íme: a virológusok legvadabb álmában sem fordulhatt volna elő olyan mutáció, amely egy hét alatt képes megfertőzni az egész világot, de *ezeknek*, ezeknek a gusztustalan véglényeknek egyetlen nap is elég ehhez.

A támadók mindent látnak, sőt a sötétben is jól tájékozódnak, így bármit el tudnak lopni a könyvtárunkból, az elvetemültebb behatolók pedig akár kompromittáló vagy illegális anyagokat is elhelyezhetnek ott.

Méreg ez, fertőző anyag. Felfalja a testet és a lelket.

De én nem hagyom, hogy háborút nyerjenek a szörnyszülöttek. Saját könyvtáram védelmére igen hatásos rendszert fejlesztettem ki, amelyhez a hagyományos rendszerekkel szemben csak kevés drótra, ám annál több leleményességre volt szükségem. Biztonságos falat építettem, amelyen át egy titkos kapu vezet a könyvtárba. A kapu kinyitásához szükséges bonyolult kódot azonban csak én ismerem; a fejemben tárolom, nem írom le, mert akkor végem lenne.

Miután a védelmi rendszer biztonságosnak bizonyult, levelet írtam, amiben részletesen közöltem a további teendőinket. Az üzenetet a Futárra bízom, aki hamarosan megérkezett a válasszal és a tervvel, a férgek elleni sikeres hadviseléshez szükséges stratégiával.

Megszóltott vagyok, tudom a kötelességem. Tisztában vagyok az információk

világalkotó összefüggéseivel, és ismerem a rendet fenyegető káosz erejét. Visszatérő álma, hogy Esterházy, az arcára égett Ottlik-papírral, szeme sarkából könnyet eltörölve mondja ki a kegyetlen szavakat: nem ismerlek; ezen mindenki sírtam, hogy a terv megérkezett. Annak minden pontjával egyetérték.

A stratégia nagyon jó, sőt kiváló, részletezésétől most mégis eltekintek, mert bár a védelmi rendszerem csakugyan példátlanul biztonságos, az elektronikus úton küldött jelentések még nem alkalmasak bizalmas információk közlésére. Azt azonban megígérhetem, hogy ha a stratégia minden egyes elemét sikerül valóra váltani, akkor a féreg napja leáldozóban van.

Nagy Edit

Könyvtáramban betűrendben sorakoznak a különböző szövegek. Ezek között válogatok, ha megnyugvást keresek. Vannak, akik téma szerint csoportosítanak, én jobban szeretem a betűrendet. Most, hogy biztonságban érzem magam a könyvtárban, s biztonságban tudhatom a szövegeket is, melyek a mögöttünk hagyott hosszú idő alatt születtek, szívesen töltöm itt a várakozás idejét. Mert nincs más dolgom, csak várni. A stratégia győzelemre visz, és akkor a mindörökkéből valaha dolgozószobájába már nehezebb a bejutás, ott nem lehet korzózni, igaz, igény sincs rá, milyen apa lesz végre.

Azt teszem velük, amit ők cselekedtek a két János közül az egyikkel. Nem azzal, aki a jelentéseket írta, melyek mindörökké fogva tartanak mindannyiunkat, hanem azzal, aki a megjelenést lehetővé tette. Ez lesz a bosszúm.

Volt idő, amikor semmilyen elképzelésem sem volt arról, hogy a védekezés melyik formáját kellene választanom. Tudtam, hogy baj van, de tehetetlen voltam. Sorra tűntek el könyvtáram anyagai, s helyükre addig ismeretlen, semmitmondó szövegek kerültek. Volt olyan mű, amelyből csak néhány lapot hagytak a férgek, s olyan is, amelynek csak a szerzőjét ismertem, de a hozzácsatolt szöveg idegen volt. Kint, a világban, mintha mi sem történt volna, zajlott az élet, én pedig elkeseredetten bámultam az ablakokat, és csak nyomasztó sötétséget láttam mögöttük. Néha arra gondoltam, hagyni kellene az egészet. Vessen a könyvtár, vessenek a szövegek! Legyek én. Van-e ennél fontosabb? Fertőződjön meg minden, ha már a sors így rendelte, jöjjenek az apokalipszis lovasai. Egy fáradt reggelen azonban egy lap került elé. *Hogy birtokba vehessük a világot, ehhez nem elég annyi, hogy ne tartsanak számon, és ne tartsanak semmilyen módon rabságban, hanem még a lelkünk legtitkosabb szerkezetét is meg kell őrizni hozzá sértetlenül.* Mátrix által kínált párhuzamos univerzumok zavarba ejtő bősége hálófűgők tömegét csábítja a szerepjátékos dzsungelbe, amely egyelőre csak szöveges körülmények között nem törődtem volna vele, de abban a percben tudtam: üzenet érkezett.

Mint a felfeslett ruhától, úgy szabadultam meg a hosszú idő óta bénító tehetetlenségtől. Maradni kell, és vigyázni, nehogy ebből a térből akár egy kicsi pontot is feladjunk. Azonnal hozzáláttam hát a védelmi rendszer kiépítéséhez. Beszereztem minden szükséges információt, megvizsgáltam az összes lehetséges módszert, s végül a legmegfelelőbbet választottam. A féregetológia minden tapasztalatát és tudását hasznosítottam; a természetes és mesterséges környezetben való megnyilvánulásokról szerzett információimat éppen úgy, mint a magatartásformák leírásaiból levont következtetéseket. Nem hagyhattam, hogy a figyelmem akár egy percre is lankadjon. Egy pillanatnyi kihagyás, és írmagja se marad mindannak, ami összeíratott az évszázadok alatt, és akkor a szöveg nem lesz többé más, csak féregráplálás. Napokon keresztül dolgoztam, ellenőriztem, javítottam a hibákat. A textussal szemben álló ellenség erős és kíméletlen. Erőssé és kíméletlenné kellett lennem. Miután a védelmi rendszer biztonságosnak bizonyult, levelet írtam, amiben részletesen közöltem a további teendőinket csak ez tehet legyőzhetetlenné, csak így diadalmaskodhat az univerzum a galaxis felett.

Kevesen tudják, hogy sok vírus csak terjedni képes, romboló rutinnal azonban nem rendelkezik. Ezek gyengék, erőtlenek, teszt jellegűek, ám mégis hasznosak, mert előőrsként működnek, és lekötik a védekező energiáit. Az igazi vírusok azok, amelyek rombolásra születtek. Ők a leghatalmasabbak. Értékelik a kialakult helyzetet, és az értékelés eredményének megfelelően megtámadják a legsebezhetőbb pontot; ezek az eredményes hadviselés ismérvei.

A Futár (valamikor a William Gibsonon dolgozott, egészen addig, amíg eljutott hozzá a hír, hogy a Megszólított, busás fizetéssel, összekötőt keres, s akkor, ha csak rövid időre is, a tisztas megélhetés reményében elszereződött; itt találtam rá, s titokban magamhoz vettem), mint később elmesélte, óvatosan a Megszólítotttra emelte a tekintetét. Szép arcú, őszülő ember, gondolta, izmos nyak, dagadó erek, csinos ruha, szomorú testtartás.

Sokan nem tudják, de én tudom: a Megszólított visszatérő álma, hogy Esterházy, az arcára égett Otlík-papírral, szeme sarkából könnyet eltörölve mondja ki a kegyetlen szavakat: nem ismerlek; ezen mindenki sírt.

A Megszólított szerette ezt az álmát. Ez nem intim közlés, bizalmasnak meg sem-

miképpen sem mondható. Csak elhatározás és bátorság kérdése az őszinteség. A Megszólított tudja ezt, és már nem haragszik. Tehát még egyszer, nehogy elsikkadjon: a Megszólított szerette ezt az álmát. Nem a kegyetlen szavakkal rokonszenvezett, azok nem érdekelték, hiszen pontosan tudta, milyen következményekkel jár a szavak kimondása; ez persze nem jelenti azt, hogy örült volna a következményeknek, maradni kell, és vigyázni, nehogy ebből a térből egy kicsi pontot is feladjunk őszinték és következetesek: semmilyen érzelmet nem érzett a következményekkel kapcsolatban, csak tudott róluk, és kész; a kép az, ami felizgatta. Az első alkalommal leírta egy lapra, nehogy elfelejtse. Meg akarta őrizni, nyilván szeret emlékezni. A második alkalommal meglepődött, de a meglepetség sarkára a remény lépett, hogy akkor nyilván újra meg újra. És valóban: Esterházy arcára ráégett az Ottlik-papír.

Nem kötelező hinni, de aki hisz, annak vallania kell, hogy amit hisz, az igaz, mondta a Megszólított.

Üzenetet hoztam.

A Megszólított elvette a levelet, és arra kérte a Futárt, hogy várja meg a választ. Így is történt. Az újabb levéllel azután a Futár egyenesen hozzám jött.

Jelenleg a Nyugat 1908. január 1-jei számának a mese alkonyáról szóló írásában olvasható a Futár és a Megszólított találkozásának története. Nem tudható teljes bizonyossággal, hogy meddig lesz a történet az említett helyen. Végtelen a világ, végtelen az élet, de az emberi elme véges – ez az, ami tudható. És tény az is, hogy egy évvel később a Worcesteri Clark Universityn tartott első előadását követően Freud találkozott valakivel, aki beszámolt neki erről az írásról. A Mestert felizgatták a hallottak, és második előadásában már említést is tett a Futár által közvetített levél tartalmáról, sőt a következményekről is ejtett néhány szót: „azzal, hogy a rendbontót a teremből eltávolították, és öröket telepítettek az ajtó elé, még nem bizonyos, hogy sikerült az ügyet elintézniük. Megtörténhet, hogy a kidobott vendég elkeseredésében egészen féktelenné lesz, és tovább is terhünkre van”.

Csodálatos és pontos helyzetértékelés. Egy ponton hibázik csupán: nem teher-tétel vagyunk, hanem hírnökök, akik tudják és létükkel bizonyítják is, hogy azt a teret, melyet egy újabb dimenzió bevezetésével állítólag nyerünk, még elképzelni sem lehet, nemhogy megalkotni. Az új térrel ugyanis a világ elveszítené addigi stabil állapotát és megszűnne létezni. Bárki megpróbálhatja, de nem fogja túlélni. Sem ő, sem a többiek. Hazudik, aki az ellenkezőjét állítja.

A Mátrix által kínált párhuzamos univerzumok zavarba ejtő bősége hálófűggők tömegét csábítja a szerepjátékos dzsungelbe, amely egyelőre csak szöveges körülmények között működik. De tudni kell: a Mátrix azt jelenti: anyaméh. És aki a méhben foganva születik, eleve halott.

Tudom, lehetett volna kevésbé erőszakos módon is. Lehetett volna gyengéden, hogy bizserégen szívtájékon, simogatva és elhítelve, hogy túlélhető. De akkor az is csak olyan hazugság lett volna, mint megismerhetőnek mondani ezt a világot. Nézzünk egyszer komoly vizsgálódással vagy legalábbis a halottkém ridegségével a hűlő tetemre, és mondjuk ki, ami a Megszólított álmában már kimondatott: Esterházy arcára ráégett az Ottlik-papír. A papíron pedig az írmagja se marad mindannak, ami összeíratott az évszázadok alatt, és akkor a szöveg nem lesz többé más, csak féregtáplálás: „én, Jorgosz Baia, löttem e világra”.

A válaszban a Megszólított természetesen részletesen leírta a tervet. Közölte a

hadviselés kiemelten fontos fázisait, az ellencsapás végrehajtásának módját. Leírta, hogy saját könyvtárának védelme érdekében megtette a szükséges lépéseket, és hogy dolgozószobájába már nehezebb a bejutás, „ott nem lehet korzózni, igaz, igény sincs rá, milyen apró örömök vannak az életben”.

A stratégia, vagyis a védekezés koncepciója és értékeli a kialakult helyzetet, és az értékelés eredményének megfelelően megtámadják a legsebezhetőbb pontot; ezek az eredményes hadviselés ismérvei mind a *Gestalt*nak vannak alárendelve, és oly módon ágyazódnak abba, hogy csupán a szerkezet tönkretétele árán kerekedhetne rajta felül mindaz, ami ellen harcolunk. A *Gestalt*, vagyis a barbár vírusok elleni védelem formája a rendszernélküliség és az összetettség közötti viszonyrendszer kimutatására szolgál. A férgek fosztogatásra és vég nélküli pusztításra való rendkívüli képessége valójában nem más, mint utolsó kísérlet az új dimenzió, a hypertér rendjének felbomlasztására.

A jelentés itt az idő a férgek ellen kell fordítani a kiásott csatabárdot meg kell védeni a könyvtárainkat ahová idegenek hatolnak be gonosz szándékkal a behatolás elleni védekezés legfőbb eszközeim fogják igazolni, hogy az emberi képzelet szent ikonjai és az általuk mozgósított kódok olyan messzire kiterjednek, ameddig csak a szem ellát, és soha többet nem lehet őket megh

Elektronikus levélregény, vagy napló ◀

BEVEZETÉS

Az e-mail, a chat és a topichozzászlás szinte a beszélgetés könnyedségével íródik. Aztán kiderül, hogy ezek bizony írott szövegek, amelyeket évek múltán is viszontláthatunk – és akkor már esetleg nem örvendünk annyira nekik. Ennek elkerülése érdekében több olyan programot is piacra dobtak, amelyek egy bizonyos idő múlva olvashatatlanná teszik szövegeinket. Az alábbi, speciális levelek szerzői tudatában voltak annak, hogy az utókor számára fogalmaznak, ezért jelen esetben vállalták: nem használnak ilyen programokat.

Ezeket a szövegeket egy olyan társaság tagjai küldöztették egymásnak, amely a virtuális valóságban jött létre, és talán másképp nem is találkozott a szereplők. Elképzelhető, hogy egy név mögött mégis akár több természetes:) személy is megbújik, ha írás közben (titkon) összedolgoztak, de természetesen az sem kizárt, hogy egy személynek több neve van.

Különlegesnek azért mondhatók ezek a levelek, mert egyben naplóbejegyzéseknek is tekinthetjük őket. Hiszen hogyan is képzelhetnénk el egy digitális álnév naplóját, ha nem e-mailek, beírások halmazaként? Néha a legtitkosabb, néha pedig a legközönségesebb gondolataikat írták meg a szereplők – egymásnak, szakítva ezáltal az évezredek naplóírási szokásokkal: miszerint a napló legrejtettebb barátunk, féltve őrzött kincsünk, vagy esetleg extrovertált természetünk rikkancsa; de semmiképp sem a másik válaszában magát azonnali hatállyal kitett mű. Nem szakítottak a szerzők a szép hagyománnyal, hogy a napló egocentrizmusunk terepe, önámításunk kézenfekvő eszköze, malacságaink kincseskamrája, fantáziánk szüleménye, stb.

A levelek nagy száma miatt csak válogatást közölhetünk, a válogatás alapja pedig az volt, hogy mindaz bekerült a kötetbe, ami egy délelőtt alatt érkezett. Amint azt a kedves olvasó tapasztalja, a létrehozás (ma bizonyítékokkal már nem is alátámasztható) rövid ideje ellenére tágas világba érkezhettek: mind időben, mind térben jócskán barangolhat; vannak protagonisták, akiknek élete van, kapcsolatok alakulnak ki, családások érik a szereplőket, s kitör a történet is. Betekinthet ő olyan kapcsolatokba is, amelyek háttérben nagy érzelmi, szellemi vagy pénzügyi töltet, háttérrel, okokat sejtethet, ám a jelenlévő szövegeken túl munkájához segítséget nem kap, a kiegészítés feladata rá vár.

Legutoljára, de nem utolsósorban pedig köszönet illeti Médiaistent, hogy lehetővé tette a levelek összeszedését, és ezáltal a kötet megjelenését!

szerk.

SZOLGA SZÖVEGE

Kedveseim!

Mindazokért, akik nem tudják, mi legyen a következő lépés, mindazokért, akik nem tudnak járni, mindazokért, akik várnak valakire, mindazokért, akik nem érkeznek meg, mindazokért, akik néznek a vak világba, mindazokért, akik maguk elé merednek, mindazokért, akik nem tudják folytatni a sort, mindazokért, akik a sorban állnak, mindazokért, akik hosszan kitarított, magas hangra vágynak, mindazokért, akiknek nem lehetett hangja, mindazokért, akik gyermeki, ártatlan vággyal mindenséget teremtenek, de már semmi nincs, ami beteljesíthetné a vágyat, mindazokért, akik mindenért nyúlnának, mindazokért, akik nem mozdulhatnak, mindazokért, akiknek arca kezükben, mindazokért, akiknek nincs arcuk, mindazokért, akik semmit sem hallanak meg, és mindazokért, akik mindenről tudni akarnak, mindazokért, akik még nem tudják, mit csinálnak, mindazokért, akiknek az évek súlya alatt meggömbült a hátuk, elfújja őket a szellő, a vak és vén, púposan hajlott, monomániásan imádkozó öregasszonyokért, mindazokért, akik még nem kóstolták a másik ember örömét, és mindazokért, akik nem a fejükkel gondolkodnak, mindazokért, akik védtelenek, és azért, aki nem védi meg őket, mindazokért, akik érzéketlenek, és mindazokért, akiknek megvan mind a hat érzékük, mindazokért, akik megsemmisítik magukat, és mindazokért, akik csak addig akarnak itt élni, ameddig megadatott nekik.

Vigyázz mindarra, amit teszel, mert súlya nincs, de hatása annál nagyobb, olvadt rám isteni melankóliával a monoton, az egyhangú, az unalmas, a mindent átfogó felszólítás, mikor éreztem, hogy vége van életem egy újabb szakaszának, elmúlt (nem békésen, de nincs), és meg kell tennem, amit más helyettem nem tehet meg, vagyis a fantázia nevű istennőt kell kitarító szerelemre bírnom, az elemek angyali rendjét kell létrehoznom, az álmot kell meghatározni, melyben mások lelke forog kockán, tudván, hogy ezt a kockát még csak nem is én pörgetem, de mégis úgy kellene tenni, legalább a tudhatóig eljutni – a sejtelmek mellett ezek ne maradhassanak homályban, persze tudván, hogy csakis akkor lesz haszna mindennek, ha létrehozhatók a fent említett érdekeket támogató összefüggések, ha ezek a mindazok minden és egyszerre semmi, ha húsba vágó és egyben tökéletesen lényegtelen kérdésről van szó, csakis akkor sikerülhet.

szolga

ne keressük tengelyeit,
a szíjait, csavarjait,
egyáltalán ne keressük – –
mégis hol van? ha valaki
nagyon tudni akarja: itt

„de nem, még ez sem igaz”:
íme első terméke,
tessék, láthatjuk, még e
látszatot is lepi gaz,

ahogy a papírra vetül
keretül a térnek,
hol minden más-kép lesz,
minden másként tér meg
a saját nevéhez

betűt betűre, szóra szót
így rak: magába tűri épp
magát, a folyton-változót,
„de mégis selejtes a gép”

s íme párja a második – –
mely érdeme nem több, mintsem
az első: értelme nincsen,
„ha újfent meghibásodik”

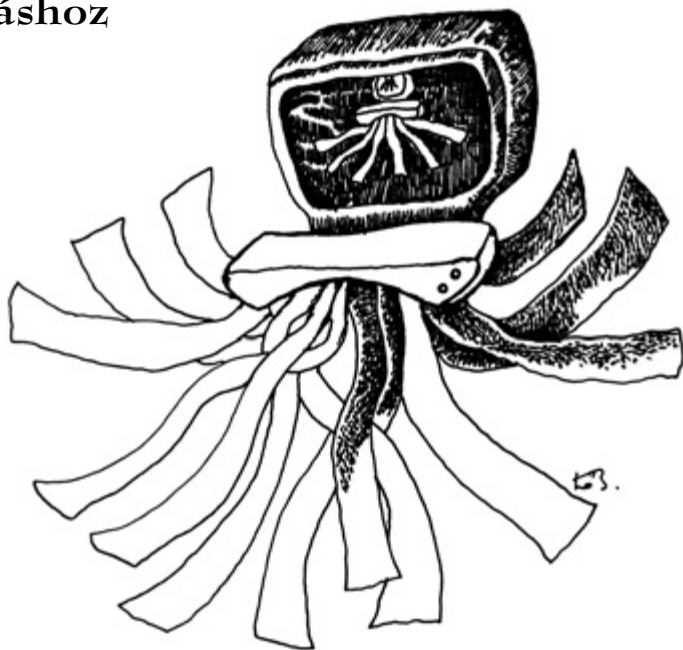
hogy milyen? hogy mely
az általa készített kép?
önmaga: egy fej – – –
azaz felszámológép

ne keresd, nem szíjaiba,
nem csavarjaiban van:
ősrégi gyártási hiba,
pedig: működik,

de a szalag hiába fut,
a semmin dolgozni se tud
és épp erről szól a – –
– – s ezért használatos árut:

„hogy csak tudjál róla”

▶ Megj. egy használhatatlan utasításhoz

Gálhidy Péter

EZ MOST AZT KÉRDI: KI GYÁRTJA?
– – MÉGIS MIÉRT? MIT ÉR-
TEM EL VELE? „VALAMIT HOZ”?
A *bólintok*ból indok, egy biztos:
kényelmes vagyok, vagy gyáva,

hogy helyettem néz szét: ez itt
nincs, nem is létezik,
de most leszek oly bá-
tor s leírom: mától szerkezet
pedig van, ámbátor volt is,
így tűnt – – így tűnhet olybá:

a monumentum exegi
a momentumot megszegi

„tehát szegi: nem kész e-
gész, van egy-két alkatrésze,
van benne néhány furcsa,
egészen a falba fúrt, csa-
vart példány: működésbe lép,
hogy vetítse a kintit,
azaz a bentit (más nincsen?)
hogy, mintha, még mindig – – a gép
– – sehohsem, bent sem, kint sem

A nagy Holc parancsot ad ◀

Entert üt a Holc: féljeteK,
most küldi szét a maileket.
Parancsba megy: ki ellenáll,
nem érdemel kíméletet.

Terjed az infó, szétszalad
a nagy hálón egy perc alatt,
mint vírust terjeszt ős egér:
a jól meggondolt gondolat.

És egyre nő a terjedés,
mint axonokban rettegés;
a vér lefagy, mehet a Holc,
s a többség holnap tettekreKész.

A többség holnap mondja ki,
hogy tüstént föl kell bontani
a linkeinket, mert ezek
a háló gyöngye pontjai.

„Megy a Holc! Olláj! Rajta, még!” –
üvölti holnap majd a nép;
lerázzák rozsdás linkjeik,
s helyükbe másik fajta lép.

Maholnap jön helyükbe más,
nem törpe és nem óriás,
de masszívabb szett, mint ezek,
és végtelen memóriás.

▶ Megírásra váró történetek a cybertérből

LÁSZLÓ

Bevásárlásból igyekszik hazafele, kezében két hatalmas szatyor (csíkos, műanyag), az egyikben szikvizes palackok: a csapvizet nem isszák, a városban mindenféle rémhírek keringenek, egyszer arról, hogy nem tisztítják, máskor arról, hogy agyonklórozzák. Jobb elővigyázatosnak lenni.

A lift nem működik, fölcaplat a harmadikra, a felesége nyit ajtót. Örömteli mosoly, könnyed hitvesi csók.

– Bevásároltál, drága?

– Be.

– Sikerül venni mindent?

– Sikerült.

László becipeli a két hatalmas szatyrot, a felesége figyel, amint a konyhaasztalra pakolja tartalmukat. Minden tételnél bólint.

– A tej holnapután jár le. A kenyér puha. A krumplik kicsik, szépek. Tejföl, joghurt, a sajt elég lesz. Sört vettél magadnak?

– Vettem – László hóna alá csapja a szombati újságot.

– Behűtöm – a felesége a hűtőbe teszi a sört.

László a mikrohullámú sütő órájára néz.

– Bekapcsolom a gépet.

– Internetezel?

– Csak egy kicsit.

– Megsimogatod előbb? – a felesége arcán tündéri mosoly.

László megsimogatja a pocakot, apró puszt lehel rá.

– Ma is megmozdult – mondja a felesége. – A kis ugribugri. Úgy látszik, nem öröklí a természetedet.

– Ezt hogy érted? – hökken meg László.

– Már most se az a csendes, békés típus. Naponta többször rúgja a hasfalamat.

– Baj, hogy én csendes, békés típus vagyok? – kérdi László.

– Dehogy baj! Nagyon szeretem benned – a felesége lábbujjhegyre jár, homlokon csókolja. – Bár néha sajnálom, hogy egy jóízűt se lehet veszekedni veled – a férje arcát simogatja. – Időnként jólesne egy kis civakodás. De már megszoktam, hogy ilyen béketűrő vagy. Így is szeretlek. Nagyon.

Megcsókolják egymást.

A felesége a konyhában marad, pakolászik. László a szobába megy, és bekapcsolja a számítógépet. Az Internet Explorert nyitja meg. Rögtön utána a Fórumot. Begépezi a nicknevét.

A kedvenc topikok mindegyikében gyarapodtak a hozzászólások. Lászlóhoz, illetve a nicknévéhez is szép számmal érkezett nem egy.

„Nem tudom, ilyen személtládákat miért engednek ide? – írja egy topiktárs. – A moderátorok helyében már régen kitiltottam volna az ekkora genyókat. Bár sajnos tök mindegy, más nickkel úgysis bejelentkezik.”

„Féltékeny vagy, apafej? – gépeli feleletképpen László. – Sajnálod tőlem az intelligenciát? Föjlössz a topikra, és elsötétül tőled a képernyő. Aztán ha valaki értelmesen szól hozzá, se köpni, se nyelni nem tudsz. Kapd be kereszbe.”

Egy másik topiktárs ezt írta Lászlónak: „Öregem, ilyen beteges lelkülettel orvoshoz fordulnék. Vedd már észre magadat! A hülye beszélások ideje lejárt. Amúgy is, te nem jópofizol meg huncutkodszt, hanem a nicked mögé bújva sértegetsz másokat. Annyi gerinc meg nincs benned, hogy a saját neveden tedd ezt. Néztam az adataidat, az e-mailcímedből se derül ki rólad semmi.”

– Persze hogy nem – vihog László. – Majd hülye leszek olyan e-mailcímet adni. – Sebesen gépelni kezd: „Híagyúkám, az ilyenek miatt tart ott az ország, ahol tart. Neked kéne észrevenned magad. Húzzál innét a jó bűdös francba a komcsi haverjaiddal együtt. Bűzlik körülöttetek a levegő.”

– Szóltál valamit, édes? – kiált be a konyhából a felesége.

– Nem – kiált vissza László. – Nem mondtam semmit.

Megnézi az e-mailjeit. Válaszolt, és megírta az árait egy önmagát a neten reklámozó transzszexuális prostituált, jött egy értesítés arról, hogy kitiltották a vadorgia.com című oldalról, valamint levelet küldött egy topiktárs – László perceken át tűnődött, melyik lehet.

„Te rohadt gecsi – szólt a levél –, nem érzed, mennyire nevetséges vagy? Nem csak nevetséges: tragikus is. Tragikusan balfasz. Ha meg mered tenni azt, amit a topikban írtál, Isten bizony megkereslek és átrendezem a pófádat. Seggfejkém, ez az utolsó figyelmeztetésem, ehhez tartsd magad.”

A szomszéd szobában nyikorog a parketta. László gyorsan átugrik az egyik internetes újság pár perccel korábban megnyitott híroldalára. Abba mélyed, amikor a felesége bejön.

– Drága szívem – hátulról a mellkasára fonja karjait –, milyen palacsintát süsek ebédre? Kakaós és lekváros jó lesz? Vagy túrósat is kérsz?

– Nutellásat – vágja rá László, és megcsókolja a felesége kezét. – Persze ha van itthon Nutella. Ha nincs, lemegyek és veszek.

ZOLI

A jobboldali ablakban futnak azok a hozzászólások, amelyeket mindenki lát a chatszobában. A baloldalon nyílnak föl a privát beszélgetések, időnként több is egymással párhuzamosan.

„Bea23 – gépeli felhasználónévként Zoli, majd hozzáteszi: – Virtuális szexhez keresek partnereket.”

Egy ideig semmi reakció, a beszélgetők régebbi témával vannak elfoglalva, tudomásul sem veszik Bea23 fölbukkanását. Aztán baloldalt kinyílik egy ablak:

„Mi van rajtad?”

„Ki vagy és mennyi idős?” – kérdezi Zoli.

„Bazsee, 16” – jön a válasz pár másodpercen belül.

„Kicsikkel nem állok szóba” – Zoli bezárja az ablakot.

Míg ezt az mondatot írja, nyílik a következő:

„Szia, Bea!”

„Szia” – válaszol Zoli.

„Kezdhettek?”

„Kezdjük.”

Ebben a pillanatban újabb ablak nyílik:

„Szia, cicus! Martin vagyok!!” – Zoli erre is válaszol.

Az első chatelő – aki Rambóként mutatkozott be – Bea23 ruhája iránt érdeklődik.

„Irodában vagyok – írja Zoli. – Fehér blúz van rajtam, fekete szoknya és fekete harisnya. Ugyanilyen színű körömcipő.”

„Melltartó van rajtad?”

„Van.”

„Bugyi?”

„Az is.”

„Fekete?”

„A bugyi piros, a melltartó fehér.”

Martin ez iránt érdeklődik:

„Mással is privátozol?”

„Igen” – vallja be Zoli.

„Azonnal küldd el őket! Azt akarom, hogy csak velem sexelj, te qrva!”

Zoli válasz nélkül csukja be az ablakot. Martin rövidesen visszatér, Zoli becsukja megint.

„A harisnyádat már levettem – írja Rambo –, a combjaid belsejét csókolgatom. Érzed a nyelvemet?”

„Nagyon jó” – gépeli Zoli.

„A kézfejemmel a melleidet masszírozom. Ez is jólesik?”
 „Igen.”
 „A bugyid nedvesedik?”
 „Nézd meg.”
 Rambo kis szünet után: „Kicsit bedugom az ujjam, mindjárt tocsogni kezd.”
 „Te is levehetnéd a nadrágodat” – írja Zoli.
 Újabb ablak nyílik: „Szia, Bea23! Schanyi vagyok.”
 „Szia, Schanyi! Virtuális szexet akarsz?”
 Kis szünet után: „Egyelőre beszéljünk.”
 „A fogammal húzom le a sliccedet – írja Rambónak Zoli. – Ajkaimmal körbefogom a makkodat.”
 „Nagyon jó vagy, Bea23” – jön a reagálás.
 „Mivel foglalkozol?” – kérdezi Schanyi.
 „Titkárnő vagyok” – válaszol Zoli.
 „Pesten?”
 „Igen. A VI. kerületben.”
 „Mindjárt a szádba élvezek” – érkezik Rambó üzenete, Zoli ezt írja: „Velem mi lesz?”
 „Én Hatvanban lakom – közli Schanyi. – 25 éves vagyok.”
 „Tanulsz vagy dolgozol?”
 „Az apám káéftéjében dolgozom.”
 „Emeld föl a lábadat, hadd húzzam le a piros bugyit” – írja Rambó.
 „Én is egy káéfténél vagyok – gépeli Schanyinak Zoli. – A főnököm tárgyalásra ment, azért tudok most chatelni. Egyedül vagyok az irodában.” Rambónak azt gépeli: „A bugyim a bokámnál van.”
 Azonnal jön a válasz: „Lefetyelem a puncidat.”
 „Szeretsz ott dolgozni?” – kérdezi Schanyi.
 „Elég uncsi meló. Bár néha érdekes is tud lenni. Most azért várom, hogy mehessek haza.”
 Rambó büszkén jelenti: „Bea23, kivertem a farkamat. A gép oldalán csorog az anyag. Te hol tartasz?”
 „Egyedül laksz vagy a szüleiddel?” – érdeklődik Schanyi.
 Zoli Rambónak ír előbb: „Én még messze vagyok” – azzal becsukja az ablakot. Schanyinak üzeni: „Most már egyedül. Két hete szakítottam a barátommal.”
 „Sokáig jártatok?”
 „Másfél évig. Nyolc hónapja költöztünk össze.”
 „Te hagytad el?”
 „Egyszerűen megbeszéltük, hogy nem megy tovább. De azért barátok maradtunk.”
 „Nekem sincs most barátnőm – írja Schanyi. – Te viszont nagyon szimpatikus lány vagy, Bea23.”
 „Ugyan már. Nem is ismeresz.”
 „A neten keresztül is megérzi az ember.”
 „Igazából elég szeszélyes egy nőszemély vagyok” – gépeli erre Zoli.
 Beleiszik a klaviatúra mellé tett kólába. Kifújja az orrát. A képernyőt nézi megint.

► Nyomorult nyomtató

Olyan gyors már minden, panaszkodik Csató Ottó, olyan sebességgel peregnek nap-pal az események, hogy az ész megáll. Estére minden lelassul ugyan, de akkor már túlságosan is, az se jó. A kettő között kéne élni, arany középút, tudott valamit az a valaki, aki megfogalmazta ezt a valamit – az élettempóra is érvényes. Melyik az az ország, ahol közepes tempóban élnek az emberek? – gondokozott Csató, de kérdése kifogott rajta. Gyors és furcsa lett az élet. Ötös ikrei születtek a Polgár Jancsi feleségének. Mi ez, ha nem *nem normális*? Ennyi gyerek nem férhet el egy Ildiben. Hülye világ. Idegesek vagyunk, nincs időnk egymásra, ha meg épp van, durr-durr, mindent bele, sok jó nem sülhethet ki az örült pancsikolásból. Ötös ikrek. A Polgár Jancsinak meg aztán végképp semmire sincs ideje, nagyfőnök, éjjel-nappal dolgozik. Amikor hazaér, *már* alszik a felesége. Amikor reggel elindul otthonról, *még* alszik. Lassan már meg sem ismeri az asszonyt, olyan keveset találkoznak. A gyerekeit sem fogja megismerni, mert azok ráadásul még egyformák is lesznek, talán már azok. Ha ő lenne a Polgár Jancsi, elmélkedett Csató, úgy intézné a dolgait, hogy rengetegszer lássa az Ildit. Mert Ildi jó látvány. Aranyos is, és kedves. Ötös ikrek, röhej. Az ikrek, az kettő, nem pedig öt. Amikor az *iker* szó született, még normális volt a világ. Washingtonban egy muzulmán nő hetes ikreket szült, tizenhat orvos hozta őket világra. Hatan közülük géppel lélegeznek, egy a saját tüdejével.

Polgár Jancsi belépett Csatóék szobájába. Jelentőségteljesen körülnézett, ujjait maga előtt pergette, nyalogatta a szája szélét, valami rendkívüli fontosságú dolgot készült bejelenteni, de úgy látszik, kiment a fejéből. Játékosan belescapott a levegőbe, hirtelen sarkon fordult, és elviharzott. Csató pedig visszabújt a képernyője mögé, és kinyitotta a dokumentumot, amellyel az ikrek születéséről való elmélkedés helyett éppen foglalkoznia kellene – könnyen megeshet, hogy Polgár Jancsi visszatér, odalép hozzá, és a monitorjára pillant, ellenőrzi, dolgozik-e, vagy az interneten lóg. Polgár Jancsi hisz a rajtaütéses kontrollban, jól is csinálja, eredményesen, hosszúak a lábai, két lépéssel az ember képernyője mögött terem; ha számonkérés van, nincs hadova, a jámbor tekintettől nem lágyul meg a szíve, sójt. A szomszédos szobában dolgozó Vitkovszki Lenke az első számú célpontja, szíve szerint már rég kirúgta volna, gyűlöli, görcsbe rándul minden arcizma, amikor meglátja, szigorúvá, kegyetlenné válik, félévente levon a fizetéséből egy kicsit, „anyagi megszorítások cégen belül”, erre hivatkozik, amin Lenke már csak elmosolyodni tud; úgy tűnt, ez a legsúlyosabb szankció, amellyel Polgár Jancsi élhet, eltávolítására nemigen talál racionális indokot, Lenke túl jó munkaerő, ideális, odaadó dolgozó, pontosan bejár, precíz a munkájában, ha épp nincs mit csinálnia, másoknak segít.

Csató nem lóg az interneten. Nem tud rajta lógni, ugyanis. Hozzáférés van, tudása viszont nincs hozzá. Márpedig tudás kell. Nem lehet hübelebalázs módjára

hálózatolni – okult a múltban elkövetett hibájából. Egy sajátos levelezési rendszer működik a cégnél, egy hálózat, amelyre ugyanezen vállalat külföldi irodái is rá vannak kötve. A cég egyik számítógépes krapekja – van valami angol nevük, de mindig elfelejti – egyszer beavatta Csátót az üzenetküldés rejtelseibe; a tanítványnak szilárd meggyőződése volt, hogy érti, amit magyaráznak neki, azon melegeben ki is próbálja, gondolta, és egy ilyen elektronikus levélben meghirdette öccsének – több éve eladhatatlan – ráckevei nyaralóját meg egy beteg, ezért olcsó lovát, magyarul, angolul, minden házbéli kolléga értse, a holland Mark is, a svéd Josephine is, miért ne érdekelhetné őket is. Tizenhét visszajelzés érkezett. A világ legkülönbözőbb pontjairól. Melyik országban van ez a Ráckeve, milyen típusú a ló, mi a baja, és mennyi a pontos ára, kérdezték a Lengyelországban, Ausztráliában, Japánban, Algériában dolgozó kollégák. Véletlenül a *Worldwide* ikonra klikkelt *In-house* helyett.

Csátónak munkájához csupán a *Word* nevű szövegszerkesztő szoftver ismeretére van szükség. Márpedig azt – meggyőződése volt, hogy – ismeri, alaposan méghozzá.

Erik, Csátó munkahelyi szobatársa sem sokat konyít az internethez, nem is érdeklő. Hétfő reggelente ugyan „rámászik” (ő maga mondja így), de csak azért, hogy a hétvégén kihúzott lottószámokat ellenőrizze – nem bírja élőben nézni a sorsolást, ül a tévéképernyő előtt, és rázkódik az idegességtől, kiküldi a feleségét és a gyerekeket a konyhába, menjenek, inkább főzzenek valamit, „De hát már megvacsoráztunk!” „Nem baj, most kifelé!” „Súlyosabb, mint a horror, baszki”, vallja Erik az élő lottóshowról; minden egyes szám kihúzása után üvölt, káromkodik, aznap este csak nyugtatóval tud elaludni. Ha úgy vesszük, az internet megváltoztatta az életét. Nyugodtabbá tette. „Dosztojevszkij ezer oldalas regényei sem Pentium processzoros, mittudomén milyen kompatibilis számítógép segítségével lettek lejegyezve” – így bölcsekedik, amikor az ebédlőben szórványosan kialakuló beszélgetések során valamelyik kolléga az informatika gyors ütemű fejlődését üdvözli. Erik és Csátó – nagyon jól kijönnek egymással. Mindketten hülyék a számítógéphez, és minden jel szerint azok is maradnak. Felbecsülhetetlen nagyságú kohéziós ereje van a nem tudásnak. Nagyot kacagtak, amikor Csátó, valamelyik munkatárs szájából hallva a *felhasználóbarát* szót, kiötlötte, hogy ő maga is felhasználóbarát, és alighanem Erik is, hiszen sok olyan ember van, aki tud bánni a számítógéppel, azaz felhasználó, és akinek ő, Csátó (vagy Erik) a barátja.

Az, hogy Bartos az interneten talált magának feleséget, Csátó szemében: metafizika. Egy koreai nővel akadt össze. Társalogtak, *chat*, így hívják. Szimpatikusak lettek egymásnak. Azonos érdeklődési kör. Fantasztikus. A legjobb módja az ismerkedésnek. Nem kell fölösleges köröket futni, rózsát vinni, fesszengeni, izgulni, mennyit fogyaszt a hölgy, és ehhez képest mennyi van a pénztárcában. Nem beszélve egyéb csalódásokról, amelyek az első találkozó során érhetik az embert. Például találkozni egy nővel, megnevetetni: ígéretes nyitány; ám kiderül, a nő, ellentmondva finom külsejének, nem nevet, hanem ugat. Nem is ugat – csahol. Több fekvésben, akár egy bukaresti kóborkopókból álló kórus szólamvezetője. Bartost nem érte meglepetés, mire eljutottak az első találkozásig, már ismerte a nőt. Mindjárt azzal kezdte a levelezést, hogy Beethoven. A koreai nő vérszemet kapott. Két hónap alatt kiveszték a zeneszerző életét, munkásságát. Aztán a hölgy fényképet küldött magáról, amelynek láttán a lakonikus Bartos ennyit mondott: „Tyúha!” És füttyült egyet. Meghívta Magyarországra. „Most már nemcsak ilyen hálótársak leszünk – bőkött a képernyőjére hencegve –, hanem rendes hálótársak, érted?” Válaszotót

nem küldött magáról, érthető okokból. Megjött a koreai. Két hétre rá, a holmijaiért, már mint Bartosné utazott haza. Bartos megmutatta Csátónak, hogy kell *chatelni*, de hiába, mert az elfelejtette a saját álnevét.

Csató éles periferikus látásáról tanúbizonyságot téve felfigyelt valami furcsa mozgásra a folyosón. Lopva odapillantott – arca továbbra is a képernyő felé szegezve, csak a szemgolyója fordult. Polgár Jancsi magas homlokát és göndör tincseit látta a kékre mázolt ajtófélfá mögött. Kandikál a főnök, leskelődik: új leleplezési trükk. Hallgatózik is. Beszélnek-e róla a háta mögött. Nyilvánvalóan e kérdés a világ összes főnökét foglalkoztatja. Csató az asztal alatt megrugdosta Eriket. Ez a jel, „Figyelem, veszély!” Erik arcán buta mosoly folyt szét, élvezettel töltötte el, hogy érti, mi történik. Nyomban átklikelt a „számlavezetés” ablakra, és folytatta a munkát. Erre a műveletre egyébként Csató nem képes, a szimultánra, nyitja-zárja a dokumentumokat, ami, számítógépének hosszú reakcióideje miatt, rizikós eljárás: hiába csukja be az elrejtteni kívánt fájlt, az még hosszú másodpercekig a képernyőn tetszeleg. „Ki van herélve a gépem” – szokta mondani: kérkedik a számítógépes krapektól hallott kifejezéssel.

Csató, ha éppen nem dolgozik, a felesége által otthon, írógéppel rögzített szakfordításokat gépeli, amelyeket floppy discen kell leadnia. Az írógéppel írt oldalakat ma már nem veszik komolyan. Szintén Csató feladata: a lánya főiskolai dolgozatainak kijavítása, amelyeket a lány az iskola géptermében bepötyög, de mivel az ottani számítógépek egyikére sincs helyesírás-ellenőrző szoftver telepítve, apjára bízva a korrektúrázást.

Eltűnt a főnök feje. Két apró rúgás: „Veszély vége!” Nevettek.

Na de ez csak csel volt – hamar kiderült: nem sokkal később, a nyitott ajtón, berobbant Polgár Jancsi.

– Az előbb akartam mondani, csak... – kezdte, majd nyelt egy nagyot, és folytatta. – Ottó, bejönnél egy pillanatra hozzám?

Csató füle vörösre színeződött, majd lilára. Idegességének pusztán a fülszínváltozás a külső jegye, semmi egyéb. Nem remeg a lába, nem szorul össze a gyomra, arcizmai nem kezdenek vad, epileptikus táncba. „Bejönnél egy pillanatra hozzám?” – tökéletes szinonimája ez a „Holnap már nem kell jönnöd”-nek, és a „Tudod, Ottó, alapjaiban semmi gond azzal, amit csinálsz, de mégis...” kezdetű mondatnak. Játsszunk nyílt lapokkal, Jancsikám – gondolta magában Csató –, mondd, hogy ki vagyok rúgva. És tudod mit? Ne indokold meg, miért. Nem érdekel. Csak ne húzzuk el a beszélgetést, ne raboljuk egymás idejét.

Baktatott a főnök nyomában. Tapogatta a fülét. Ilyenkor nem érez semmiféle hőváltozást rajta, de tudja, hogy lila. Már mondták neki.

Polgár Jancsi a kényelmes, szürke fotelek egyikére bökött, darabja háromszáz-ezer forint.

– Parancsolj!

– Köszönöm.

– Na szóval... – sóhajtott Polgár Jancsi; mentolos lehelete arcon csapta Csatót. Határozott, igazi főnöki mozdulattal egy vaskos papírköteget vett kézbe, a másik kezének körmeit az üveglappal borított asztalon kocogtatta. Mint aki a világvégét várja. Öt, négy, három, kettő, egy. – Szóval itt van ez a dokumentum...

Polgár Jancsi leválasztotta a papírköteget felét, akár a paklit keverő játékos szomszédja, emelt. Szabad kezével, amelynek körmeit az imént még idegtépő dobolás-

Balogh Endre

hoz használta, lassan hátrasimította göndör hajzatát, ami, mint a rugó, azonnal visszacsapódott. Lerakta a papírokat. Töprengett, hogyan kezdje. Csató időközben megbékélt sorsával, felkészült a legrosszabbra: kirúgják, itt és most, holnap délelőtt már ő megy bevásárolni, nem az asszony, aminek megvan a maga előnye, mit vesz, mit nem, eztán az ő döntése, vacsorára soha többé nem lesz túrók derelye.

– Ezek a pókok itten... – mondta akadozva Polgár Jancsi, a magasba emelte a legfelső papírlapot, és Csató felé fordította.

Csató füle megint lilára váltott. Egyetlen szempillantás alatt. Ezúttal kimaradt a közbülső, vörös szín. Fülének ily gyors elszíneződésére talán még sosem került sor. Vagy ha igen, legfeljebb egyszer, amikor egy belvárosi parkolóházban elgázolta a legjobb barátját.

Polgár Jancsi még mindig a kezében fogta a lapot, rázta, lengette, közben a lila fülű beosztott riadt szemébe bámult.

„Miként képesek egyes pókfajok a teljes súlytalanság körülményeihez alkalmazkodni?” – ez a cím állt a papírlap közepén. „Fordította: Csatóné Szabó Olga” – Csató pechére ez is oda volt írva, tizenhét betűvel, vastagon. Egy tanulmány fordítása angolról magyarra. Kinyomtatta a nyomtató. Hetvenöt oldalas dokumentum. De miért nyomtatta ki? Csató nem emlékezett rá, hogy kiadta volna az utasítást. Előbb-utóbb be kellett következnie, jegyezte meg a leleplezett fusizó, a nyom-

tató két szobával arrébb van: ráklikkel a nyomtató ikonra, és csak három perc múlva indul el a nyomtatás.

– A nyomtatóban volt. Te nyomtattad, ugye? – folytatta Polgár Jancsi; Csátónak feltűnt a főnök szokatlanul félszeg beszédstílusa, nem igazán megy most neki a számonkérés, formán kívül van. – A feleséged fordító? Nem is tudtam.

– De, az. Fordító. Nem tudtad?

– Nem.

– Fordító.

– Jó fordító?

– Meg vannak elégedve a munkájával a megrendelők. Úgy tudom.

– Ühüm.

„Ne szívass, te szemét, mondd ki végre: »Ki vagy rúgva! Ez munkahely, itt dolgozni kell!« És én meg összecsomagolok, és megyek a francba.”

– Biztosan jó fordító, ha meg vannak elégedve veled, csak hát... – folytatta Polgár Jancsi ugyanolyan bizonytalanul.

– Csak hát?

– Semmi, semmi. Csak gondolkozom.

– Nézd, Jancsi – a szintén félénk hangfekvést Csató határozott tónusra hangolta –, nem értem, mire megy ki a játék. Ott van az asztalodon hetven oldal, igen, a feleségem fordítása, én gépeltem be, egy részét munkaidő alatt, amikor épp nem volt mit csinálnom. Mondd meg, mi a büntetésem! Ki vagyok rúgva, erre a hónapra nem kapok fizetést, valamit mondjál, kérlek! Ne a feleségemről beszéljünk, jó fordító-e vagy rossz.

Csató valamelyest megkönnyebbült. A füle ismét visszanyerte eredeti színét.

Polgár Jancsi két kézzel az arcát masszírozta, majd olyan mozdulatot tett, mint ha a reggeli csipát távolítaná el a szeméből.

– Jó reggelt kívánok – mondta Csató, kísérletet téve a kettejük közti levegő vibrálásának enyhítésére.

A próba sikertelennek bizonyult: Polgár Jancsi továbbra is komoly arccal, bámészan nézett a semmibe.

– Tárgyi tévedés van benne, csak azért kérdeztem, jó fordító-e a feleséged – mondta a főnök; hangjából enyhe sértődöttség volt kihallható. – Hogy fordítói hiba, vagy pedig az eredeti cikk rossz. A harminc valahányadik oldalon, amikor arról van szó, hogy a pókok elkapják a rovarokat, és hogy azoknak semmi esélyük. Szóval ez nem egészen így van. Utánanéztem, mert érdekelt. Ott volt a nyomtatóban, már nem tudom, mióta, elvettem és elolvastam. Costa Ricában az egyik élősködő darázs-faj képes túljárni a pókok eszén. Hagyja magát körbefonni. Aztán amikor a pók végez a kemény melóval, a darázs fölfalja a fogva tartóját. A pók testnedveiből egy-két teljes hétig fenn tudja tartani magát a darázs, sőt, és ez a legmegdöbbentőbb, a pók testnedveitől átprogramozódik a darázs genetikai térképe, ha lehet ilyet mondani, és a darázslárva olyan hálóépítésbe kezd, amelynek az alapanyaga... na, nem tudom, mi az alapanyaga, elfelejtettem.

– Négyes – mondta Csató mosolyogva.

– Tessék?

– Négyesnél nem kaphatsz jobbat, mert elfelejtetted, mi az alapanyaga annak a hálónak, amit a darázs sző.

– Amit a darázs szó. Ja, értem. Nem kaphatok ötöst.

– De nem ám.

Csató, miután kiderült, megmarad az állása, hangot mert adni őszinte csodálkozásának: vajon hogyan lehet, hogy ez a dokumentum ott állt a nyomtatóban, és ő, aki kinyomtatta, mit sem tudott róla. Az, hogy a főnök ilyen nagyvonalúan kezelte a dolgot, szerencse, de a nyomtató körül sürgő-forgó többi kolléga nem valószínű, hogy hasonlóan elnéző. Hacsak nem ők is mindannyian érintettek a *pók*-témában.

A *Word* nevű szövegszerkesztőt, legalábbis eddig úgy hitte, tökéletes biztonsággal tudja kezelni. Mondjuk a *nyomtatás* parancs ikonja mindjárt ott van *mentés* mellett, amelyeket, szorult helyzetben – például ha közeledik a főnök a folyosón – el lehet véteni: véletlenül melléklíkelni, és máris útjára indul a titkos hetven oldal.

– Kösz, hogy szóltál.

– Ugyan már. De van még valami...

– Igen?

– Majd kéne beszélni valamiről. Az Erikkal meg veled. Van valami, amit... de mindegy, majd ebéd után.

– Na de mégis mi?

– Majd ebéd után. Erik meg te, gyertek be hozzám, legyetek szívesek.

Csató puhán lépkedett a folyosón, a szobája felé. A fal mellett osont, és aggódott. Miről akar beszélni vele és Erikkal a Polgár Jancsi? Mire a szobájához ért, a füle már vörös volt. Kicsit később meg lila.

► Inter virtus

Azt hiszem, amióta csak meghallottam (olvastam?), szeretem ezt a szót: virtuális. Az internetet azt nem; egyrészt úgyse tudja senki, hogy igazában mit jelent, másrészt intelligens embernek arról, ami interrel kezdődik, úgyis az Internazionale jut az eszébe, mármint nem a nemzetközi munkásinduló, hanem a milánói csapat, kékfekete, Fachettitől Ronaldig.

A virtuális, az más. Az olyan, mint egy római templomhomlokzatról ittmaradt töredékszöveg. Viribus, Et tu mi fili, amo, amas. Szóval hogy virág, meg élet, ére nyek meg latinok és Róma, Ostia, satöbbi. Még éppen látni a finoman vésett betűkön az aranyozást. Egy örök város. Ami volt, az éppen úgy nincs, mint ami lesz. Vagyis ami lesz, az éppen úgy van, mint ami volt. A körkörös idő. Arról nem is beszélve, hogy azt kezdettől lehetett tudni, hogy a virtuális, merthogy valamiképpen a nem létezővel tart rokonságot, az szeret engem, hiszen én meg mindig (viszont)szereztem a sci-fiket. Vagy hogy pontosabb legyek, megőrülök a sci-fikért, ezalatt persze csakis a filmeket értve. Például ha egy úrhajó megjelenik a fekete úrra varrt csillagok között, nekem már jó. Orion, Pirx kapitány, Űrodüsszeia, ok. Könyvben már nemigen, s főként nem az Asimov-vonal, sokkal inkább Lem, de ha lehet, hát inkább film. Jöhet, jöhet, nem mondom, a szürke Gandalf is, vagy Conan, a Hódító Robur és Wells időgépe, de ne tagadjuk, hogy úrhajóval még ezek is sokkal izgalmasabbak lennének. Még ha nem is vagyok olyan ínycenc, mint Hortobágyi Laci barátom, aki külön videoszalagra gyűjt ki bizonyos részleteket, hogy aztán kikockázva többször megnézegethesse őket.

Ezt onnan tudom, hogy mutatta. Jónéhányszor nyaraltunk együtt már, ami tudjuk, nem kis feladat, mármint elvinni együtt a gyerekeket, Balaton, napfény, sok-sok szabadidő, és aztán kulturáltan és feltűnés nélkül ellesni tőlük, hogyan kell nyaralni. Néhány nap azért mindig rámegy a tanulási folyamatra. Hogy az ember önfeledten ugráljon abban a virtuális térben, mármint a vízben és a napfényben, meg a fűvön és a homokon, amit nyaralásnak, vagy szabadságnak vagy minek is hívnak. A közös megpróbáltatások mindennél szorosabban fűznek. Viszont este, amikor már csak a megnyugtató szuszogás hallatszott a szobából, kitettük a fotelokat a konyhába, kivittük a tévét is, és beindítottuk a videót. A kortárs magyar zeneszerzés zseniális alakja, a nagy Hortobágyi, kelet és nyugat ismerője, számítógép-szerelő és szoftverfejlesztő, szitárvirtuóz és hangmester, amikor a három számmal nagyobb fürdőnadrágjában, egy pohár csupa jégkocka édes Martinivel a kezében a dédimama siófoki konyhájában harmadszor pörgeti vissza a kazettát, hogy egészen pontosan regisztrálja, miképpen porlad szét az üvegkeményé fagyott rosszember a jóember megsemmisítő rúgása nyomán. Odakintről meg beciripelnek a tücskök, ráadásul egy egész süncsalád motoz a kerítés tövében.

Még hogy Örök Város meg képzelt világok.

Ma reggel egyébként, amikor felébredtem, pontosabban nem ébredtem fel, csupán kinyitottam a szemem, az jutott az eszembe, hogy három héttel ezelőtt még New Yorkban sétáltunk. Illetve egyszerre jutott az eszembe az álmom, mondhatni, folytatólagosan benne maradtam, abban, ami az álmomat jelentette, és ehhez társult a gondolat, hogy három hete. Ami nem nagy meglepetés, mármint ez a társulás, tekintve, hogy az elmúlt három héten minden nap eszembe jutott, növekvő mennyiségek, egy napja, két napja, egy hete, tíz napja, két hete, három hete. Még New Yorkban. Az álmom különben is irodalmi álom volt, ami nem annyit tesz, hogy szebbnél szebb mondatok és szavak buktak fel bennem, hanem valami irodalmi rendezvényen ültem a nemtudomhányadik sorban, s ez már alapállásból roppant virtuális volt, merthogy a másik valóságban én úgynevezett irodalmi rendezvényekre nemigen megyek, itt, ebben meg nemhogy ott ültem, de ráadásul még jól is éreztem magam, hallgattam, hogy virtuális valóságokról beszéltek a pódiumon álló emberek, én meg szerettem őket... Na, ehhez jött New York. Egészen világosan és pontosan a kép, illetve nem is csak a kép, hanem a hangok, a folyamatos zaj, a zúgás, és a meleg, a szagok és az illatok is, az aszfalt és a házfalak, a metrótakaró vasrácsok, a kirakatok üveglapjai, beszéd-töredékek, ahogy az 52. utcára kilépve jobbra fordulunk, és pár lépés után újra jobbra a Harmadik sugárúton, a francia pékség felé, és a végtelenben találkozó párhuzamosokat még valami kora reggeli pára takarja...

Ugyan már, mi volt olyan nagy találmány a Blade Runner virtuális világában, néztem körül az első nap, amikor a Harmadik sugárúttól a Chryslers Building érintésével elsétáltunk a Time Square-ig. Hiszen az a Ridley Scott mindössze lefénképezte azt, ami van. Még hogy Örök Város meg képzelt világok.

Úgyis csak azt lehet elképzelni, ami van.

És úgyis mindig minden másképpen van, ha elképzelsz valamit, az attól már eleve megváltozik, tudjuk, az érintés, meg a valóság, a figyelő figyelése befolyásol, a megnevezés új létre hoz.

A virtuális szavak.

Tautológia.

Még kevésbé lesz fontos a számítógép az internetezéshez, mint most, nem kell CD és lejátszó a zenehallgatáshoz, nem kell televízió a televíziózáshoz. Elég lesz valamilyen eszköz, mondjuk egy mobiltelefon vagy egy notebook, egy kis handheld, ami miniszámítógép, egy Stinger vagy egy Xbox, jövőre már a tábla-PC, amire kézzel is lehet már ráírni, s az emberi hangra is működik, ráadásul mindezekkel bárhol, bármikor el lehet érni majd azokat a szervereket, amelyekről mindent meg lehet szerezni, csak elő kell fizetni a szolgáltatásra, árad az információ, tv, rádió, CD-k, minden jön az interneten, ami a világ.

Bla.

Mint amikor M. S. barátommal, aki New Brunswickba ment ki a családjá után, mármint néhány hetes együttlétre, tekintve, hogy a felesége *ott* kapott két éves munkát, ő viszont nem akarta *itt* hagyni a maga valóságát, szóval már odakint volt, amikor emilezéssel írni kezdtünk közösen egy szöveget, kérdés és válasz, válasz és kérdés, az írásjelek és a sorrendek felcserélhetők, egy szöveg arról, hogy megnéztük a Nádor utcában David King angol művészettörténész kiállítását arról, hogy miképpen tüntették el a hajdani kommunista éra képeiről, festményeiről, fotóiról és tanácskönyveiből a nemkívánatos fejeket, avagy miképpen csempészték be kívánatosakat,

damnatio memoriae, a virtuális lét dokumentumaiból miképpen formáltak virtuális dokumentumokat, erről írtunk egy közös szöveget az interneten, illetve arról, hogy az eltüntetés és a becsempészés, a valóság és a hazugság mi volna a mi életünkben... Éppen már befejeztük a szöveget, s valami újon, hasonlóan törtük a fejünket, S. arról írt, hogy a Time Square-en töltötte a szilvesztert, a kétezredik év végezetét jelentő utolsó éjszakát (ez vitatott, hogy akkor ez a kétezer meddig is tartana, vagyis mikor kezdődött és hol a vége), és hogy egyszer majd ezt nekem is meg kell nézni, mert ez egy olyan világ, ami nincsen is, aztán már nem írt, nem válaszolt, illetve amit üzent, az minden volt, csak nem valóságos, nem valóságos szavakat küldött, válásról, meg szakadásról, életről és egyebekről, hogy akkor ő most hazajön, ebbe az életbe, de a családja meg ott marad, ezt írta, mit mondjak, ez a valóság, állítólag.

Viszont soha nem készült el az újabb szöveg.

És két héttel ezelőtt, amikor a Szigeten, azon a szigeten, ami egy roppant ismert üdítő nevét ragasztotta magára, hogy hét napon át egy nemlétező város lehessen a létező városunk közepén, szóval a Szigeten, a jól elrekkentett domboldalon, ahol az úgynevezett irodalmi sátor állott, aminek a léte már önmagában is jókora adag virtuális bátorságra és önhittségre utal, arról nem is szólva, hogy valami okból Toronynak nevezték, netán az elefántcsontfehér színe miatt, ebben a sátorban került sor egy felolvasásra, miközben a kinti, a virtuális város valós sátraiból és színpadja-iról beszüremkedtek az éppen aktuális koncertek hangjai, s a lábunk előtt párnákon és szőnyegeken néhány elvarázsolt érdeklődő fekdécselt, többek közt keletnémet és szlovák párok is, akik éppen egy másik valóság felderítéséhez járták a saját útjukat, itt, ezen a színpadon arról beszéltem, hogy három hónapja múlt, hogy a Kritika című folyóirat felkérésére születésnapi köszöntő szövegecskét fogalmaztam Mészöly Miklós ünneplésére. Annak az írónak, aki a valóság virtualitásából egy maga teremtette, létező etikába és irodalomba fordult, és ez a maga teremtése olyan erős volt, hogy ki nem kezdhetette semmi hétköznapi. És, mondtam az összeboruló szlovák párnak, miközben azt a szövegecskét fogalmazgattam, beszédbe elegyedtem Sz. L.-l, arra lakik ő felétek, Pozsonyban, ő mesélte, hogy egy rádiós riporternő kérte fel hasonló szöveg elmondására, köszöntésre a Mesterhez, hosszan és bámulattal szóltak Mészölyről, s örültek, hogy megtehetik, örültek, hogy szépet mondhatnak arról, ami szép, jót mondhatnak arról, ami jó, s örömeinkben és jóságukban dőltek belőlük a mondatok, érezték a szavak erejét, érezték, mi az a jó és mi az a szép. Ám a riport elkészülte után, már a szalag visszahallgatásakor döböntek rá, hogy köszöntőt akartak, de mindketten folytonosan múlt időben beszéltek Mészölyről, nem azt mondták, hogy van, hanem azt, hogy volt, Mészöly Miklós, aki volt, a köszöntőből így válhatott (volna) gyászbeszéd. Újra fel kellett venniük az egészet, úgy tenni, mintha még nem mondták volna mikrofonba mindazt, amit most újra elmondanak, úgy tenni, mintha ez volna a valóságos, az pedig még meg se történt.

„Már nem annyira a cél hajt, mint a konok elhatározás, hogy végig kell menni az úton.” – írtam Mészölyt idézve a Mészölyt köszöntő születésnapi szövegembe, mondtam az alváshoz készülődő szlovákoknak, ott kint a Szigeten, igen, ez az, nézni a fényt. Hogyan?

„Az igényelt és vágyott egyszerűség már annyira megközelíti a hallgatást, mint az elillanó évek szólóhegyén a széldongás.” – írta Mészöly Miklós. Az az idő, amit Mészöly Miklósnak hívnak.

Ezt meséltem el a Torony nevű sátorban, és aztán azt, hogy három nappal ezelőtt, New York John F. Kennedy repülőtérén a várakozás közben láttuk, hogy a terminálban holmi automata fotómasinákhoz hasonló műanyag szerkezetek állnak, felirat hirdette rajtuk, hogy ingyenes internetezéshez készített portálok. Hittem is meg nem is, ráadásul nem használta senki. Két perc se kellett, s már a magyar oldalaknál voltam.

Meghalt Mészöly Miklós író, ez volt az egyik első hír, amit magyar nyelven elolvastam három hét után.

Mert ami múlt idő volt, az előbb úgyis beteljesedik rajtunk, mert a kimondott szavak végtelen hatalmat gyakorolnak mirajtunk.

Ezt meséltem el a Torony nevű sátorban, az álomba szenderült szlovákoknak. De azt már nem, hogy milyen volt, amikor felszállt velünk a gép, odahagytuk Manhattant és a valóság végtelen párhuzamosaiba vesző utcáit, milyen volt, amikor tíz óra múltán értünk haza, Európa, Magyarország, Budapest, kilencedik kerület, Ferencváros, Ferenc tér, le kellett ugrani tejért és kenyérért, sütött a virtuális Nap, és forró volt a virtuális talpam alatt a virtuális aszfalt, de egészen úgy, mintha valóságos volna, néztem a virtuális falakat és ablakokat, a virtuális, kókadt levelű, poros bokrokat, a kutyaszaros füvet.

Ne piszkálja a gyümölcsöket, mondta köszönés helyett a zöldséges bolt tulajdonosa.

Milyen volt, milyen lesz, gondoltam magamnak.

Retusálás, gondoltam, *damnatio memoriae*.

Múlt időben beszélni, egy úrhajóval jobb lenne. Még hogy Örök Város meg képzelt világok.

Kikockázva, harmadszorra is visszatekerve, ha valamit kimondunk, akkor az meg is születik.

▶ Hálló István nagyot bólint

Élt egyszer egy ember, akit Hálló Istvánnak hívtak. Ez a Hálló István már gyermekkorában igen szögletesen járt, mert rossz volt a jobb lába. Most is így sétált az utcán, szépen, szögletesen, és közben arra gondolt, mit csináljon a hirtelen reászakadt nagy szabadsággal.

Mert Hálló István néhány perce újra szabad ember volt.

Röviddel ezelőtt hagyta el a laktanyát, ahonnan a bal füle miatt örökre leszerelték, ugyanis kicsit nagyothallott ő a sok ágyúzástól.

A teljes igazság az, hogy Hálló István kicsit nagyothallott ágyúzás nélkül is, ezért Rakaszos őrmesternek már a kiképzési idő alatt többször kiabálnia kellett vele. Hálló István mindig őszinte igyekezettel próbált eleget tenni hazafias kötelességének, de gyakorta sikertelenül.

Magasra nyúlt, szőke hajú ifjú volt ő nagy barna szemekkel.

Rakaszos őrmester viszont ellenkező előjelű, alacsony, fekete, pedrett bajuszú, gombszemű ember. Olyan típusú snájdig katona, aki, ha elégedettség ül meg az arcán, két hüvelykujját mindig nadrágszíjába dugja és percekig félterpeszben álldigál.

Ezt az őrmestert azonban, annak ellenére, hogy a típusa megvolt hozzá, a mai vasárnapig még senki sem látta ilyen testhelyzetben.

A teljes igazság az, hogy a kiképzési idő alatt az őrmester arca nemhogy elégedettséget nem mutatott, de a Hálló Istvánnal való gyakori ordítózástól arcberendezése eltorzult, s már-már kezdte állandóra felvenni ezt a figurát. Az ellenséges beállítódást Hálló István rossz fülének tulajdonította, ugyanis nem értett ő mindig mindent jól abból, amit Rakaszos őrmester kiáltzott.

Félrehallás miatt húzta fel például négy esetben a gázálcot a feje helyett a lábfejeére.

Kiköszörülendő a csorbát, Hálló István az eset másnapján tett egy kulturális vonatkozású javaslatot, de Rakaszos őrmester ezt nem igazán akceptálta. Amikor Hálló meghallotta a rádióban, hogy ma kilencven éve született József Attila, azonnal érdeklődni kezdett a bajtársaktól, hogy ki az az ember, aztán pedig, amikor megtudta, hogy híres költőről van szó, mindjárt mondta is az őrmesternek, hogy szerencsés lenne összehozni vele egy jó kis író-olvasó találkozót.

Rakaszos őrmester azonban a kulturális program helyett terepgyakorlatot javasolt, ahol pedig Hálló István óvatosan közölte, hogy ő balkezes, s a dobás megfelelő ívének elérése céljából balkezes kézigránát szeretne.

– Hálló, maga barom! – ordított akkor ez a Rakaszos őrmester olyan hangerővel, ahogy addig még soha, ezért Hálló István ezt igen jól hallotta.

Mindezek ellenére ordítás közben Rakaszos elég rosszindulatúan nézett fölfelé a szőke, csodálkozó szemű ifjúra.

– Most jól le kéne mérni önben a szeretet mértékét – mondta Hálló István felülről. – Ugye, ugye, jól sejtem, nem sok százalékot mutatna – mosolyodott el aztán fejét ingatva.

Na, akkor, ha lehet, az előbbinél is nagyobbat ordított ez az őrmester, akkorát, hogy leszakadt a veséje, a két szeme pedig kiugrott a helyéről. A fülei gyorsan lekönyultak, mert a hőtermelődéstől meglágyult bennük a porc. És ebben a nagy ordításban bizony nemcsak a két szeme esett ki, a fogai is, szerencsére azokat rögtön vissza tudta helyezni, mert meg voltak számozva.

A többi testrésszel nem volt különösebb gond, ezért pontosan három hét múltán, a mostani vasárnapon, amikor Hálló István végleges leszereléssel elhagyta a laktanyát, Rakaszos őrmester, életében először, elégedett arccal, félterpeszben, két hüvelykujját nadrágszíjába helyezve álldigált a laktanya udvarán.

Jól láthatóan élvezte ezt a testhelyzetet, így ebben a pózban kísérté tekintetével az épületből örökre távozó honvédot is.

– Kimenő? – kérdezte Rakaszos őrmester Hálló Istvánt, amikor a volt honvéd a kapuhoz ért.

– A fülemmel megyek – felelte Hálló István készségesen, mert nem értette pontosan, mit kérdeztek tőle.

– Az helyes – mondta Rakaszos őrmester, aztán lenézett két lábfejeére, egyiket felemelte, és megmozgatta bokában.

Hálló István elővette zsebóráját, három lesz tíz perc múlva, felelte előzékenyen, és elhagyta a laktanyát.

Amikor kilépett a kapun, tűnődött darab ideig, hogy merre induljon, ugyanis otthon, a faluban éppen ebben az időpontban szokott hazaindulni a vasgyárból. Olyankor csak felpattan ő a biciklijére, hopp, s irány a családi ház. Otthon megébédél, mindig gyümölcslevest, vagy hát éppen, ami van, aztán pedig visszamegy a vasgyárba.

De most nem kellett visszamennie a vasgyárba, mert az igazság az volt, hogy nem is onnan jött.

Hanem a laktanyából.

Amikor pedig megértette Hálló István, hogy oda nem kell visszamenni, sőt, azt tesz most, amit jónak lát, nagyon elégedett lett az életével.

Mindjárt nem is térek haza, gondolta hát vidáman.

És hogy kihasználja ezt a nagy szabadságot, elhatározta, elindul azonnal megmagyaríttatni a nevét Hállóról Hízóra, hogy többé már biztosan ne ismerje fel őt az ellenség.

Csak azután ül majd autóbuszra, csak azután tér haza szülőfalujába, ahol a jó édesanyja gyümölcslevessel várja.

Elindult hát, s ment, csak ment ez a Hálló István a vasárnap délutáni nagy szabadságban, szépen, szögletesen a Nevet Azonnal Megmagyarító Hivatal felé.

Amikor odaért, rá kellett döbbsennie, hogy vasárnap délután a hivatal nincsen nyitva.

Hálló István ekkor okosan lehajolt, aztán nagyon szomorúan nézett a kirakattalban elhelyezkedő táblára:

„Névmagyarítás hétfőn reggel 9-től.”

Hát most mi legyen?

Mi ilyenkor a teendő?

Elbúsult nagyon Hálló István, amikor megértette, hogy ilyen névvel kell ma este álomra hajtania a fejét.

Elbúsult nagyon, de még nem bólintott.

A remény sugara ugyanis nem hunyt ki a szeméből.

Elővette zsebóráját, három óra hét, mondta, s tünődött, elinduljon-e a buszpályaudvar felé.

Még másfél órára van, számolt aztán, s hopp, inkább elindult az Érzelmeket Kijuttató Készülékek Üzlete, népszerűbb nevén az Ékkű felé.

Az Ékkűt nyitva találta.

Rettenetesen sok ékkű volt ott, damasztcsicsák döggivel, néhány vetőgörcs, a felső polcon pedig suhanások sokféle színben és méretben.

Szép dolgok voltak ezek is, de Hálló Istvánnak más kellett, határozott céllal állt elő.

– Maga itt az áruló? – kérdezte hát Hálló István, kissé még a honvédség emlékeitől átitatottan.

Az alacsony eladóhölgy nem válaszolt, ezért Hálló István néhány másodpercre elbizonytalanodott. De aztán, lesz, ami lesz, határozottan szólt:

– Egy szeretet mértékét azonnal lemérő kézi készüléket lesz szíves.

– Internet alakút? – fordult felé az alacsony nő érdeklődve.

– Persze – mondta Hálló István, s most ő fordult a nő felé:

– Van más alakú is?

– Nincsen – mondta a nő készségesen. – De ebből tudok adni többfélét. Itt van mindjárt a szélén ez a Happy típusú amerikai, vagy ez a Konyec rendszerű orosz készülék – mutatott a polcra.

– Melyik az olcsóbb? – kérdezte váratlanul Hálló István.

– Az orosz olcsóbb, de nem működik – mondta a nő.

– Áhá – gondolkodott el Hálló István még mindig váratlanul, és a biztonság kedvéért megkérdezte a nőtől:

– Maga melyiket választaná?

– Én vetőgörcsöt vennék – felelte az, és hozzátette: – Asszem, pirosat.

– Háhá – nevetett Hálló István, mert nem értette pontosan, mit mondott a nő.

Aztán, amikor befejezte a nevetést, rámutatott a Happy típusú amerikai készülékre:

– Azt lesz szíves – mondta. – De kérem, ne csomagolja be, mert ahogy elhagyom az üzletet, szeretném azonnal felcsatolni az övemre, s azután rögtön kipróbálni néhány hozzátartozómmal, illetve hát ismerősömmel, hogy megtudjam, valóban működik-e – tette hozzá lakonikusan.

Úgy is lett.

Hálló István, amint kilépett az Ékkűből, mindjárt fel is csatolta az internet alakú kézi készüléket. Aztán beírta az azonosítót – happy@halloistvan.hu –, s mindjárt kezdte is lemérni a szeretet mértékét.

Először kilencvennyolc százalékot mutatott a műszer. Hálló István nem lepődött meg, hiszen azt írta a kérdés rovatba, hogy happy@joedesanyam.hu

Aztán gyorsan kipróbálta még egyszer egy másik címmel is: happy@rakaszosormester.hu

Most negatívba ment a műszer, mínusz négybe, amin Hálló István megint csak nem lepődött meg.

Szinte tudtam, mondta, és nagyot bólintott.

Hiába na, a világ tényleg olyan, mint amilyennek látszik, gondolta, aztán nagy szakértelemmel kezdte leolvasni a készülék digitális kijelzőjén változó százalékszámokat: mínusz négy, mínusz öt, mínusz hat...

És ekkor bizony megdöbbsent Hálló István.

Emelkedik a tendencia, növekszik a szeretet, állapította meg okosan. Aztán, még mindig hitetlenkedve, gyorsan ellenőrizte, jól van-e beírva a kérdés rovatba az őrmester neve.

Jól volt beírva.

Ezt nem gondoltam volna, csóválta meg a fejét Hálló István.

De többet már nem bólíntott. Inkább, szemében a remény első sugarának ígéretével, elindult a buszpályaudvar felé, hogy egy szép szögleteset járjon odáig.

Csak akkor még nem tudta, hogy rossz irányba megy.

▶ Zsávoyage

strófák a hőskölteményből, melyekben is a kozmikus léptékű utazó(k) az uralmát számítógépes vezérlésű televízióhálózat révén kiterjesztő Nagy Agy csillagkép tejútszerű mezején tűn(nek) (f)el, valamint *olybá*, mintha elektromos „szájbeur-mouton”(-ok) voln(án)a(k), ez azonban valószínűleg inkább csak egy hasonmás-én pásztori mesterkedése révén felvillanó, majd gyorsan elhamvadó látvány-lehetőség, (mivel) ami egyedül „biztos”: a beszélőnek kevésbé megnyugtató alteregója támad

Úgy hittem, jópár kamera
vesz bennünket, de ám *vetített*;
a Nagy Agy „Numera Vera”-
ként dobott ránk múzsa-betétet...;¹
emígy a High Tech, mely betépett,
kezdte köpni sorsunk vadul;
tejútja² oldalából rétek
nyíltak úgy felül, mint alul.

Árnyékként a kozmosz-magányban,
eredetünk feledve rég,
bóklásztunk, fénykévébe vánnyadt
alakok, csúszkálgatni épp
bírván, de hát a „mit miért?”
kérdéshöz nem rendelt tudással;
véknyan rezgve, akár a kép,
mely máskor azért volt, hogy lássam,

most viszont tonképp *mögüle*,
belőle vagy *mellőle* néztem,
azt mondanám: „kődprém üle”
szerte a dolgokon s nehéz csend
hasalt lelkünkre; még az étrend
sem játszott szerepet nagyon:

¹ Vö. Kurdi Imre versének kérdésével: „vagy kurva lett a múzsa?” (K. I.: *Várakozás a maradóra*. Budapest, 1995, Íves Könyvek.) Vö. még: gyakorlatibb, speciális „betétek”.

² Tehát (még egyszer): nem a Tejút, egy tejút.

alig zabáltunk. „Ahá, értem!
Koplaltat a *rezsisszörom*.”

– ismertem fel a helyzetet
szomorúan (kissé sokára);
lencsékbe lestem: „Ezt neked!” –
rátapostam egy térnyalábra;
pedzegettem már, mi az ábra,
de a tény: én is rajta volt
am, bénított; tettem halála
imígyen lett a furcsa folt,

mit *magamnak* is kellett tudnom,
kivel számolni kénytelen
ültem, ámbár azért más „puttony”
volt lelkiileg, más térelem
(bútordarab), zord, észtelen,
nem olyan lumen-elme, mint én;
gógyija merő kényelem,
agyilag zokni, eszmesintér...

... vagy pásztor (: állat az uton!,
csillagképíleg s másutt szintén,
elektrikus *szájbeur-mouton*:
birka a française nyelv szintjén):
ekként említem, s nóha Pintér,³
elkaphat, mégis bevallóm:
„Szájamnak hazugság e szintér
(óh, lennék flamand vagy vallon,

csak ne magyar... – Lám, *vagyok*, íme,⁴
amiről a dumát nyomom;
kimondom s külön e-mail címe
támad másomnak; segg, konok
gyerek ókelme, rokonok
egészen biztosan nem volnánk,
ha választhatnék; *Bor-torok*... –
még így hívnák egy közös kocsmánk,

³ Pintér Sándor (1948 –) rendőrtábornok, 1998-tól a Magyar Köztársaság belügyminisztere.

⁴ „Hazugság”, tehát éppen ellenkezőleg...

de csak ne hívják sehogyan
 azt sem, s ne kelljen emlékezniem;
 az idő folyvást lerohan,
 én meg makacsul újra kezdem
 mindig – péld.: »Balatonszepezden
 ekkor vagy akkor, ezt és azt...« –
 Hát inkább abba hagyom menten,
 hallgatok róla, mint nyomaszt.)”

további strófák a hőskölteményből, melyekben
 a Nagy Agy valamely virtuáletterminálján felhangzó,
 mindenekelőtt *Smaragdsohn* alakjának felidézésével bíbelődő szózat keretében
 találkozhatni – egyebek mellett – a „virtuállét ökrével” is,
 és ez utóbbi legalábbis ráhajaz
 a korábban feljátszott „szájbeur-mouton” kategóriájára,
 ami által pedig nem kisebb dolog:
 amolyan motivikus összefüggésrend képződik meg

Látom már jól, *nem úszni meg*,
 nekem, a dolgot: mint palackból
 bűvész a dzsinn kísértetet,
 ki kell engedjelek, *Smaragdsohn*
 (apukám, úgye, nem haragszol,
 mert effélén szólítalak?),
 billegve – ahogy a harang szól –
 nyelvben (lásd, ez: *figúr’-attak*):

„Mily szép lenne, ha *idejőne*,
 megjelenne a papiron,
 nem negálna már nyakra-főre,
 a bizonytalant nem birom!;
 borzasztó, hatalmas (írom-
 ba) vágy ez (»Nosza, teljesedj be!«):
 én írom, írom, csak írom,
 neki meg erre térül segge.”⁵

⁵ Puszta metonímia!

Nos, meglehet, mégsem olyan
vad agyrém ez az ötlet tőlem,
hisz' jön már (sodorja folyam),
s még csak nem is torz, szörnyü gölem;
mindenesetre én nem félem,
tisztelem ellenben, főleg
mivel neki a földszint félem
elet, annyira ős-öreg.

„Papírmasé, papírmasé!”
ő, hogy Pilinszkynek adózzak
stílusilag; irgalmas ég!:
tejúti képernyőről horgad
elém; majd kétfleképp forgand
bennem *ennek* az értelme;
egyfelől: mindez nem más: *honlap*,
másfelől: Eltompult Elme

Smaragdsohnom (itt nincs mese);
s ebből következik örökre
– ne kételkedjen senkise,
akármily virtuállét ökre
legyen bár, ismerje el tökre –:
„Ha megtelvék az ész széf,
mindegy, élet fojt, halál bök le,
égréten sétálsz szertesztét.”

▶ Vogelweide-verso

Mikor már kinn és bent sötétül
s neon sercint egy kackiásat
a felnőttek lelkére ráül
egy magabiztos kétely-állat.
Fogai tövig koptak, sárgák,
nyúlfejét elbicsaklva tartja,
és farkával puhán egy párnát
formáz, hogy kis szívüket tartsa.

Végigjárja, végigjárja
az utcákat ez a látomás,
magán kívül nincsen párja,
nincsen neki senki más,
csak önmaga.

A téren kiabálva árul
virágot egy cigány csapat,
félíg-magyar-félíg-beásul
biztatnak, hogy száz féltucat.
Valahogy van még ott egy gyermek,
aki sajnos nem érti a
jövő szavát, melyet már cserreg
a műintelligencia.

Végigjárja, végigjárja
az utcákat ez a látomás,
magán kívül nincsen párja,
nincsen neki senki más,
csak önmaga.

Ó, jaj, ez is eltűnik mindjárt,
kőről kő hull le, napra nap,
a jövő e szűk szabásmintát
jó tágasra tapossa majd.
Trappol a Föld az úrhabokban,
mint ló a tenger partjain,
s a szájbertérben szétporladva
komposztálódnak napjaim.

Végigjárja, végigjárja
az utcákat ez a látomás,
magán kívül nincsen párja,
nincsen neki senki más,
csak önmaga.

Számítógép, nem gőzmozdony ◀

Ha Nérónak lett volna számítógép,
jobban tudta volna, hogyan égesse fel?
Dzsingisz kánnak lett volna számítógép,
könnyen eljutott volna Párizsig?
I. Szulejmánnak lett volna számítógép,
lenyomta volna a kereszténységet?
Corteznek lett volna számítógép,
hatékonyabban pusztítja az indiánokat?
Hitlernek lett volna számítógép,
most nem írnék ilyen verseket?
Sztálinnak lett volna számítógép,
maradt volna valaki élve ott?

Ha Vazulnak lett volna számítógép,
idejében felismeri, hogy mi van?
Dobzse Lászlónak lett volna számítógép,
többször tudja mondani, hogy „dobzse”?
Tökölynek lett volna számítógép,
én törökül írnék, te meg törökül olvasnál?
Ferenc Józsefnek lett volna számítógép,
elejét tudja venni a fejlődésnek?
Szálasinak lett volna számítógép,
nagyobbat szívtunk volna?
Rákosinak lett volna számítógép,
odaadta volna Sztálinnak?

ROB HARDIN

▶ Idegterminálok

Post mortem, megpiszkált tarantulák
HHHHH trillák gézvonalas tüdőkönyveken át.
Farokvilláik a vázon kívül vonaglanak
és eljövendő kaszák
betűzik *No One's Home*.

Reanimált mondatok
másznak kutatón kastélyokon át.
...ellipszisek szétmállnak, zajra cserélve...
szimfóniáink
rovartengerek.

Sorszámozott lidérc-nyomás
oo-spórákat csöpögtet tépett prémben.
Ezek a | | - | | | | egyesülnek – fuzionálnak –
hogymágik
tapintó merev tekintetét.

Minden szerelem-darab az ellenségnek hagy nyomot.
Katoptromantikus harmóniák
jövendölik a hasonmás túlterhelését:
nemhalott, Buja szójátékok
üszkös napok.

Fordította Hegedűs Orsolya

JEGYZET ROB HARDIN *NERVE TERMINALS*
CÍMŰ VERSÉNEK FORDÍTÁSÁHOZ

Rob Hardin *Mikrobák* című „költeményének” fordítását a PRAE előző, 2001/1–2-es számában közöltük. A fordításhoz írt jegyzetben Hardin poétikáját a cyberpunk kérdésirányaival hoztuk összefüggésbe; a *nerve terminals* szintén olvasható a Larry McCaffery által szerkesztett *Storming the Reality Studio* című, a „műfajjal” foglalkozó kézikönyvben. Mivel cyberpunk számunkban a *Mikrobák* kapcsán röviden már kitértünk Hardin „munkásságára”, most csak néhány, a *nerve terminals* „fordíthatatlanságát” érintő – szelektív – meglátásra szorítkoznánk. A *Mikrobák* ürügyén említettük, hogy Hardin alkotásait „brutálisan heterogén szóhasználat” jellemzi, mely ugyancsak emlékeztet a „hulladék-kollázsok inhomogén, kibernetizált topikájára”. Ez az állítás a *nerve terminals* szövegét olvasván is tarthatónak látszik: az idézettől a szakszavakon át a közbeiktatott beszédszünedig terjed a skála. Csak néhány példa a mű kezdetéről és végéről: az első versszak „Post mortem”-je a „halálutániság” horizontja mellett a „halottszemlét” és a „boncolást” is konnotálja, melyeket tovább gyűrűztet a – fordításban is jól érzékelhető – rovarok mozgására és az exhumálásra épülő tropológia. A HHHHH-k „pergetése” ugyanakkor oly módon tereli a szöveg vokalitására (egyáltalán a széthangzás konstruktív dimenziójára) a figyelmet, hogy a tarantulák hullámzó „menetének” hangeffektusa mellett a hörgést is imitálja. A vers talán „legfurcsább” szava az utolsó strófában elhelyezkedő „Catoptomantic”, mely a „catoptric” (fényvisszaverődéstan; „katoptrika” = a fénytannak a visszavert fénnel kapcsolatos jelenségeket tanulmányozó ága) és a „romantic” („romantikus”, tehát az irányzathoz tartozó; illetve ábrándos, délibábos stb.) kontaminációja lehet, melyet – az eljárás, a szóösszetétel reflexióját, a fényvisszaverődés kettőző logikáját és a doppelgänger hagyományos értelmét egyaránt játékban tartva – erősít a duplikátumra való utalás. (A szóhasználat egyébként egy igen fontos intertextust is előhívhat, hiszen Gibson *Neuromancer*-ének címe hasonló módon kontaminálódik a „neuro-” = „ideg-” előtagból és a „necromancer” = „halottidéző” kifejezésből.) A zárlatban szereplő „napok” az eredetiben „suns”, tehát égitestet jelöl; frazémákban viszont ritkábban „dicsőség” értelemben is használatos. A vers struktúrájában fontos szerepet kapnak a – magyarul többnyire visszaadhatatlan – sorvégi és belső rímek, melyek igen bonyolultan (nem szimmetrikus burjánzással) szervezik a jelölők előre- és visszautaló hálózatát: például „our symphonies / are insect seas”, „antipode / overload”, „Catoptomantic / necrotic”, „puns / suns” stb. Mindezek természetesen számos más (grammatikai, szintaktikai, strófa-közi, modalitásbeli stb.) hatáselemmel társulva járulnak hozzá az „idegterminálok” mesterséges és virtuális „inkubusának” retorikai „feltámasztásához”, melynek egy lehetséges realizációja az itt közölt – az „idegenséget” és a „poétikai megformáltságot” egyaránt méltányló – átültetés.

KRÓHN ALÍZ

▶ Négysorosok gépre

– CYBERPUNK VÁLTOZAT

4Case-es

Alvó terek a JÉGhideg nyomokban.
Monitoron villódzó éj-jelek.
Bekapcsolva hagytad a gépet.
Ma (f)osztják énemet.

– FEMINISTA CYBERPUNK VÁLTOZAT

4Case-es²

Alvó nemek a JÉGhideg nyomokban.
Monitoron csikló, éj-jelek.
Bekapcsolva hagytad a géped.
Ma (f)osztják (g)énemet.

Beszélgetés Szócs Gézával ◀

*A programokról és a Kiszámíthatatlan
Hülyeségről, mint kozmikus rendezőelvről*

– *Vers a végtelen programokról* című verséhez Ön Stanislaw Lem egy gondolatát választotta mottóul. Így szól: „Amit a kis komputer képes megoldani a nagy program segítségével, azt a nagy komputer is megteheti a kis programmal. Ebből logikusan következik, hogy...”

– ... hogy a végtelenül nagy program önmagától is működhethet, mindenfajta komputer nélkül. De ha már Lemnél tartunk... ugye, abban egyetértünk, hogy a virtuális, a lehetséges, az esetleges vonatkozásában sohasem a *miért van*, hanem mindig a *miért nincs* a kérdés. Márpedig, mint Lemtől is tudjuk, a nemlétező sokféleképpen nemlétezhet. Egy valóságos sárkánnyal szemben például háromféle sárkány nem létezik. A nullsárkány, a negatív sárkány s az imaginárius sárkány. Ugyanígy, bár a valóságos csak egy végtelenül jelentéktelen ágacskája a lehetségesnek, a lehetségesség törzsfajlódása során mégis...

– Tessék?

– Igen. A kérdés nem is az, hogy hányféle lehetséges Univerzum képzelhető el. Ha figyelembe vesszük az atomok – meghatározható – számát az általunk belátott térben, és ezek összes lehetséges kombinációinak nagyságrendjét, már úgy is akkora számot kapunk, amellyel bizvást lehetne indulni az „az nyer, aki nagyobb számot gondol” vetélkedőn. És akkor még nem is beszéltünk azokról a világokról, amelyek ugyancsak atomokból épülhetnének föl, de ezek másként viselkedő atomok lennének: visszafele forognának, vagy más lenne a rezgésszámuk, vagy nem is rezegnének stb. A nem atomi természetű lehetséges világokat már nem is említem.

Számbeli értelemben tehát a „hány lehetséges világ képzelhető el” kérdés világosan és gyorsan megválaszolható: sok.

– És mi ebből a tanulság?

– Az, hogy a valószínű, valószínűtlen és lehetséges világokénál jóval nehezebb ügy az *egyetlen lehetséges világ* kérdése.

Mikor az anyag és az anyagi világ létrejött, akkor ez bizonyos törvényszerűségeknek megfelelően történt: gravitáció stb. stb. Állítható-e, hogy – mivel ezeknek megfelelően történt – az anyagi világ megszületése e törvényeket követte? És ha a *követte* szót használjuk, ez azt jelenti, hogy e törvény – netán a Törvény –, vagy mondjuk: Ige, esetleg: Logosz, vagy Eszme elsődleges-e az anyaghoz képest?

– Nem tudom.

– Avagy a törvény az anyaggal párhuzamosan, netán vele kölcsönhatásban jött létre? Ezt sem tudja, ugye? Na látja.

– És Ön tudja?

– Minderről nekem saját elméletem van – ez az Ugrálókódos Teremtés teóriája –, de itt ennek nincs jelentősége: a világ anyag-elvűségének vagy eszme-elvűségének

őségi dilemmája itt és most azért érdektelen, mert abban mindenki egyetért: akár megelőzték a törvények az anyag létrejöttét, akár nem, de ezek a törvények kiszámíthatóak; s ha nem is érthetőek meg, de működésük érvényessége behatárolható.

Ebből viszont az következik, hogy az anyagi világ felépítését és működését rendező törvények ismeretében a világ jövő állapota világosan és egyértelműen áttekinthető. Annak számára persze, aki a törvényekkel vagy *törvényszerűségekkel* (!) tisztában van. Kérném kiemelni ezt a szót... mert ez két dolgot is jelent, s én mindkét értelemben használtam.

– Milyen két dolgot?

– Jelenti a törvény megkerülhetetlenségével bekövetkezőt – meg azt is, hogy valami csak amolyan szerűség, emlékeztet valamire, de nem biztos, hogy az... valami sör-szerűséget ittunk... Node – visszatérve a törvényekre – az Úr, aki hozta őket, mégiscsak tisztában lehetett velük, ez magától értetődik. És ha így van, akkorhát – Calvino Kozmiko médiájára gondoljunk – az Úr ismeri-e a jövő heti Manchester-Arsenál meccs eredményét?

Szerintem nem.

Szerintem az Úr – vagy bárki más, ha más volt a tettes – az ember megteremtésével végzetes bizonytalansági tényezőt épített be a rendszerbe. Nem más ez, mint a Kiszámíthatatlan Hülyeség megjelenése a világot szabályozó erők között. Az embernek nemes és csodálatos képességei mellett megjelent a világban – és most már kozmikus léptékben is – a zűrzavar, az önellentmondás és az irracionális. A világ-egyetem, amelyről úgy tűnt, hogy belefér a nyelvi térbe, ha ez utóbbit megfelelően alakítjuk, leírhatatlanná vált. Megszűnt az egyetlen lehetséges világ – valóságossá és ki nem számíthatóvá lett.

A beszélgetést készítette Lechner Zsuzsanna

DR. BARTHA ANDRÁS

Adalékok az emberiség korai történetéhez

*mesés tanulság – 12 éves korig ajánlott
(vagy butáknak 15 éves korig)*

Az elmúlt évek kutatásai új megvilágításba helyezték eddigi tudásunkat az emberiség őstörténetének vizsgálata tekintetében. Tulajdonképpen a tudomány továbbfejlődését még mindig ugyanazok a tényezők hátráltatják: az egyre nagyobb mennyiségben felmerülő – „termelő” – elsődleges és szekundér információkat képtelenek vagyunk olyan mértékben feldolgozni, illetve feldolgoztatni, mint amilyen sebességgel ezek az információk napvilágra kerülnek, illetve amilyen tempóban létrehozuk őket. Az eddigi tudományos beszédmódokban, paradigmaváltozatokban maradvan azonban – úgy tűnik – nincs mód a továbblépésre, hiszen maguknak a történeti eseményeknek, illetve információknak a feldolgozása az, amely egyre újabb és több ilyen eseményt, ismeretet a felszínre hoz. Ráadásul ahogyan a feldolgozott információk száma nő, úgy növekszik a feldolgozatlan információk halmaza is. Ilyen szempontból nézve mindez csapdahelyzet, más megközelítésben viszont inkább újabb lehetőségek tárháza, mely annak az esélyét nyújtja, hogy új, minőségileg más kérdéseket tegyünk fel.

Elméletben mindez tehát egy nagyon izgalmas helyzet, amelyben nincs is más feladatunk, mint hogy belevevessük magunkat akár az alap-, akár az alkalmazott kutatásba, és élvezzük, hogy nagy számú olyan vadonatúj felfedezésnek lehetünk részesei, melyekről biztos tudható, hogy az idő perspektívájában úgysem állják meg a helyüket, még ha elévülésük akár sok ezer esztendő igényel is majd.

A gyakorlat azonban – szokás szerint – igencsak különbözik. Ezen a szinten sokáig csak az jelentette a problémát, hogy nem léteznek olyan módszerek, amelyekkel az információ gyorsan és pontosan feldolgozható. A számítógépek és az informatikai módszerek ugrásszerű fejlődésének köszönhetően azonban ez a probléma megoldódni látszott: manapság már csak két-három évtizednek kell eltelnie, és a számítógépek újabb és újabb generációja kerül ki gyárainkból. A valódi problémát innentől fogva inkább az jelenti, hogy ugyan a számítógépek pontosan feldolgozzák az információkat, és a kutatásban – időlegesen legalábbis – fontos viszonyítási pontokat jelölnek ki, ám nincs ember, aki ebben a „következtetési rendszer”-ben (a számítógépes szakemberek újabban így nevezik a computer által létrehozott „megoldások”-at) érdemben ki tudna igazodni.

Ez a probléma csak az újabb időkben jelent meg a nyilvánosság előtt, s mindez nem véletlen: a számítástechnikusok sokáig elhallgatták ezt az anomáliát nemcsak a nagyközönség, de a konkrét pénzügyi-politikai döntéshozók előtt is, mivel attól tartottak, hogy kiveszik a kezükből a számítógépes kutatás-fejlesztés irányítását. Teljes joggal tartottak és tartanak ettől egyébként, bár mindezekért most már csak magukat okolhatják, hiszen ha időben felhívják a figyelmet ezekre a „hibákra”, akkor azokat talán orvosolni lehetett volna. Már az ötödik generáció megjele-

néskor jelentkeztek ugyanis ezek a „fejlődési furcsulatok”, ahogyan a téma első és titkos kutatója, Johannes Tovabby professzor úr ezeket a rendellenességeket elnevezte.

Az ötödik generációs furcsulatokat a szakemberek még biztonsággal tudták kezelni, hiszen az még csak az „okosabb tanítvány” elnevezésű szindróma megoldását jelentette: triviálisan arról volt szó, hogy a tudósok által létrehozott mesterséges intelligencián belül számtalan szabad és ellenőrizetlen pálya alakult ki, melyek az információfeldolgozás új módszereivel kísérleteztek. Már ekkor sejteni lehetett azonban, hogy a sokkal nagyobb teljesítmény és az elvben korlátlan élettartam miatt ezek a módszerek gyakrabban bizonyulnak majd felhasználásra érdemesnek, mint a normál emberi ötletek. Annyira így van ez, hogy a Központi Régió Óskori Múzeumában még ma is működik egy 2110-ben megépített ötödik generációs computer, amely olyan tempóban fejlesztette saját tudását, hogy egyik-másik tizedik generációs géppel még ma is felveszi a versenyt, bár kétségtelen, hogy nyelvhasználata erősen szabályellenes, és SEED – ahogyan később elnevezték – nagy mértékben hajlamos a poézisre. (Az más kérdés, hogy ki érti az ilyen költeményeit, mint hogy:

*Le ha majd a falba a hal ma 10072
ez akkor öt, hét, három meg x,
akkor, ha mindenre, hogy 100 – potlotw
fakszni és királyságh!*

Az igazi nehézségek akkor kezdődtek, amikor már fejlett ötödik generációs gépek kezdtek computereket tervezni, majd a hatodik generáció indította el saját számítógépfelvezetési projektjét és így tovább. A fejlődés lázában égő szakemberek többsége azonban kevés figyelmet fordított a fejlődési furcsulatokra, mondván, amíg a computerek olyan problémákat oldanak meg játszi könnyedséggel, mint az időjárás statisztikai és analitikus modellezése, az addig legyőzhetetlennek hitt járványos betegségek továbbterjedésének megállítása vagy épp a mikrobiológiai evolúció rendszertoleráns befolyásolása, addig az ilyen furcsulatok miatt nem szabad a fejlesztés tempóját lassítani. Pár évszázad elmúltával az emberiség már a sokadik – maga sem tudta, hanyadik – számítógép-generáció előállításánál tartott, amikor a senki által sem jegyzett kis helyi napilap, a Bal Alsó Kettes szektorbeli *Hosin Tribunaat* megjelentette az alábbi cikket:

Bal Alsó Kettes Szektor, 3010., 120. nap

Produktion Ofiker mesterséges intelligencia megállapításáról

Produktion Ofiker hivatala tegnap délután a következő közleményt adta ki: „Produktion Ofiker megállapította, hogy létrehozható olyan mennyiségű és minőségű energia, amelyet megfelelően használva bármely kiinduló anyagból bármely más anyag létrehozható, és ezen energia előállításának költségei nem lépik túl az ésszerűség határait. (Az ésszerűség határain túllépve a nem nyelvi jellegű igazság apródjai várnak minket szívrepesve, ám ki vágyna ki a jó meleg nyelviségből?)

Az ésszerűség határain belül lévő módszer a 335a rendszámú anyag felhasználása, melyet eddig még nem sikerült előállítani a földi ember hatókörén belül. Szerencsére ez az anyag – mely távlatosan tekintve bízvást meggyógyíthatna

számtalan bőrbajt, ragyát és csecsemőhalált, valamint akár az időváltozás kérdéséhez is hozzászólhatna – mégis hozzáférhető az emberiség hatókörén belül, ám hogy hol, az arra vonatkozó adatok elvesztek, és a rendelkezésre álló autopoietikus szisztéma képtelen e hiányt pótolni.

Az anyag egy koronában található, amely a Kis (IV.) Katasztrófa során tűnt el a »magyar«-nak nevezett néppel együtt. Amikor a légkör 2140-ben kigyulladt Kelet-Európa fölött, az Északkeleti Unió vezetése megpróbálta kimenekíteni a lakosság egy részét és az értékes emléktárgyakat. A kísérlet felemás eredménnyel járt: tudjuk, hogy az oxidáció beindulása előtt két perccel néhány családot és egyes – állítólag értékes – emléktárgyakat sikerült kimenekíteni a »magyar«-ok lakta vidékekről. A háború után több olyan híradás is megjelent, amely szerint a nép hagyományos fejeke, az ún. »Szent Korona« túlélte a katasztrófát, és a »magyarság«-ot tanulmányozó tudósok vizsgálják. A 2147-es általános földi számbavétel során azonban ezt az objektumot már nem találták, az utolsó híradás 2145-ből való, amikor is az P'forym Mortl Poplaar (Holt Népek Értesítője) c. folyóiratban Villam Taschentutsch történész »magyar« nyelvű cikkben számol be arról, hogy »az elmúlt évet a Szent Korona tanulmányozásával« töltötte.

A korona alsó részén, alul egy nagy piros kő található, melyet mindig is rubinnak hittek, ám mi, Produktion Ofiker mesterséges intelligencia az objektumról készült fényképfelvételek, lézerspektográfiai és ultrahangos vizsgálati eredmények újraelemzése és -értelmezése alapján úgy találtuk, hogy ennek a kőnek a fő alkotóanyaga nem a szén, hanem a 335a rendszámú elem, melynek létezését elméletben már bizonyította Fapuska.hu mesterséges intelligencia 2710-ben, majd ezt a bizonyítást megerősítette és elfogadta a Mesterséges Intelligenciák 13. Földi Autopoietikája 2711-ben.

A 335a-val előállítható h-sugárzás során az anyagszerűség idő- és térbeli komponensei egymástól számottevő ideig – számításaink szerint legalább 1,68 másodpercig – elválaszthatók, mely időszak alatt bármilyen lényeges beavatkozás elvégezhető. Ily módon meghaladható lenne a Teljes Földi Autopoiezis által eddig elért maximum 10^{45} secundumig tartó komponens-szétválasztási idő, amelynek során semmiféle érdemleges beavatkozásra sem nyílt idő.

Ezennel tehát mi, Produktion Ofiker felhívást intézünk a »magyar«-ok Szent Koronájának megtalálására – az emberi haladás nevében.”

A felhívás híre rövid időn belül elterjedt bolygószerte, nem kis felzúdulást okozva úgy az anyag-, mint a produkciópártiak körében.

42Holan Ih – történetünk egyik főszereplője – folyó év 120. (vagyis mondott) napján épp feleségével és gyermekeivel volt autopoietikus terápián, mellyel a szétzilálódott családi életet kívánták megmenteni. Szünet volt, a családtagok csendben q10-vizet iszogattak a virtuális tér egyik falikútjából, amikor a kis 443Holinhike elkiáltotta apja irányába magát:

– Nézd, fataa, micsoda felhívást jelentetett meg Produktion Ofiker! – Ki tudja, mért, talán, hogy az általános famílii válságti tudomásulvét elkerülendése céljából, a társadalom alapsejtje a felhívás lázas tanulmányozásába fogott.

– Hohó – kiáltotta szintén el, valamint még fel csak úgy (vagyis nem magát) 42Holan –, ennek fele se leányálom! Hiszen ha nem lennék most therápii, mindez bízást szakmámba váгна! – Merthogy elválasztó magánvállalkozó volt a szentem.

Micsoda vagyont kereshetnék ő mindezen! És micsoda előrehaladás lenne ebből emberiségnek!

Ám immár szinte volt felesége számára/részére kihallatszott mindebből a pénzsóvárság és az emberrel vele született kíváncsiság attitűdje:

– Hát persze, Holan – kárálta madácsi Éva gyanánt –, mert mindig az a szétválasztás, az aztán menne...

– Elválasztás... – morrant közbe 42Holan.

– Elválasztás, szétválasztás: nekem aztán egyre megy – érdektelenkedett Ihné. – De tizenkét évnyi házasság alatt egyszer nem voltál képes elvinni valahová, itt rohadunk meg a gyerekekkel ezen a retves Földön! Bezzeg lánykoromban, amíg még téged nem ismertelek, még expedíción is voltam az Alfa-Kentauri bolygón, és saját szememmel láttam a bili csillagképet, ó, istenem, miért is voltam ilyen hülye...

– Tudom, tudom – dűnnyögte rezignáltan 42Holan –, miért is nem mentél Hufnágel Pistihez...? – De nincs szerencséje, Ihné már kap is a szavába ezereggel:

– Igenis! – sipítja most már. – Már egy évtizede nyögöm az elválasztás nehézségeit alattad, és mit kapok cserébe érte?! Még a születésnapom is elfelejtet rendszerest!

– Nem igaz – vág vissza Holan –, legutóbb is az eszembe jutott, és még ajándékot is kaptál, igazán nem panaszkodhatsz! – Ám ez a vágat csak olaj a frigre (vagy másképpen: a lángoló Tiszának muníció), a nej végképp kikél magából, s rázza láncait, akár a megáradt fasza, mikor medréből épp kilép:

– Ajándékot?! – fröcsög az ingerült dűhtől reszeketve. – Még hogy ajándékot?! Még ajándéknak mered nevezni azt a három értelmetlen kis részecskét vagy mit?! – És merően mered férjére, aki se nem rest is:

– Az nem három értelmetlen kis részecske, hanem három speciális K-helyzetű neutrínórészlet, te, tudatlan barom!

– Úgy! Hát barom! Barom vagy te!! – ordíjja vissza a nő, s visszakeáltást sem várva viharzik az kerületi autopoietikus központból elfele.

42Holan Ih – mintha csak erre várt volna (ki tudja? talán ténylegest...) – kívül-belül csendesen elmosolyodik, s menekül a halál elől, akár lyukba az egerke: számítógépei elé. (Illetőleg hát mellé, de ilyen kicsiségekkel nem foglalkozhatunk. Elvégre hát őrizője vagyok-é az én atyámfiának vagy csak Tisza, azazhogy délibáb?) Elkezdi a munkát, s nem is sejtí, hogy vele párhuzamban már hányan dolgoznak a Szent Korona-problémán. Elkezdi a munkát, pedig jól sejtí, hogy vele párhuzamban már hányan dolgoznak a Szent Korona-problémán. (Öten.) Nem kezdi el még a munkát, mert sejtí, hogy rajta kívül már hányan dolgoznak a Szent Korona-problémán. ($5,56 \times 10^{12}$.) Ezek között is legelső a Múltban Elmerülők Földalatti Szervezetének Oszlopos és Bozontos Tagja, a „Magyarság”-kutató Központ.

A Központ működésének feltételei az utóbbi időben – különösen mióta az elmerülést súlyos autopoietikus bírsággal büntetik – némi kívánnivalót hagynak maguk után: a legfinomabb ún. belga bonbonokat, pszeudalpíner csokoládékat és központi gyártmányú – még frissen pirított és könnyes – velőrózsákat hajigál szét a központvezető az úton, ahogy rajta jár. Ez a vezető nem más, mint 22–10 POL, az oszlopos és bozontos üstökű vakondokmozgalmár, saját bevallása szerint – mely legalábbis kétségbe vonható, vagy legalábbis cukormázzal be- – az egyetlen gondolkodó lény, aki készsúlyszinten bírja a „magyar”-t. Jól tudja ezt 42Holan – maga is valahai titkos rezistor –, s az autopoietikus központból egyenest hozzája tart.

22–10 POL már izgatottan dolgozza a problémát: úgy látja, ennek megfejtése

adja majd meg a lehetőséget számára, hogy a felszínre törhessen szigorú vakondokmagányából. Tíz tizenkettedik generációs és nyolc tizenegyedik generációs gép munkál már erőssen, midőn 42 Holan megérkez a vakondokvackba.

– Hogy állsz? – veti oda a félszót, melyből meg egymást, 42.

– Mindjárt kész – izgatja tenmaguk 22–10. – Nem is sejtéd mennyi adat gyűlt össze a Szent Koronáról. – Elemereneg. – Kár, hogy nem mind érthető... – szólja el magát, különösen önmaga számára hirtelen.

– Hogyhogy nem mind...?! – Fogja meg a gyanút 42 az ebével. – POL, ugye te tudsz „magyar”-ul rendesen? Ugye nem kell a számítógép értelmezését használnunk?

A vakondokmozgalmár a fejét vakarja:

– Hát persze, ha „magyar”-okkal találkozónék, biztos megértetném magam velük... rendesen... – De a kínos vallomástól megmenti 22–10-et a gépi rendszer, bejelentvén:

– Lényeges infomációt találtam.

– Közd, ne kímélj mink! – biztatja őt 22–10.

– Az utolsó információ 2146-ból való. A következő költemény az, mely vadonatmagyar nyelven íródott:

Szent Korona balladája

*Időjinknek most már lejárt végképp,
de emlékeink nem tűnnek e méjségben.
Egy lezárt dobozba rejtyük mindazt, mi
szíviinknek oly kedves.*

*Szokványos úton szétterjesztyük a
zéta-delta-iótát, s a 10–23–2(20)
e fontosságnak vékső horizonttyá
leszen – belerakva e dobozba.*

Bizony meg van adva a probléma foga-híja a két derék vakondokmozgalmárnak, 22–10 is csak jól vakargatja a helyét a fejének azon a ponton, ahol a szeg beleütött. Ezt látva 42 haragját gerjeszt, mondván, hogy „Mert miért kell” amannak mindig ezt a „haari telepbeli harcmodort felvenni”, hogy „ugyan nem ugyanez volt-e a múltkor is a regionális autopoietikus bajnokságra készülve, amikor a beszédmodor-egyengető eltűnt”, és hogy az is ugye „milyen *különös* körülmények között tűnt el”, de „jó”, ő nem mond semmit, úgymond, „búrába a múlttal”, és „azért mégis az lenne a legfontosabb kérdés” – de itt már majdhogynem ordít –, hogy „mért nem lehet önáluk” – persze inkább öközöttüket akar mondani, de eltéveszti az autopoietikus kapcsolat mibenlétét, sőt szerepkiosztását is, és azt hiszi, a feleségével üvölt, és ő a feleség, 22–10 meg ő (kasztíngnak szólni, gyerekek! ezt a hülyét meg távolítsa el innen valaki, amíg még olyan szép, hogy a napra! – *fenyegetőleg*) –, „minden olyan, mint másoknál”, mert „ő nem is kívánna mást, csak egy kis *rutinizmust*, egy kis tisztes *unalmat*” stb. stb., majd elzárásos csend (a kasztíngban végre – de későn – kapcsol valaki, ezért a vészriadó. gyerekek, micsoda *proszídzsör* ez, hát csak semmi csillaut, ezér vagytok itt?! – *számlátkérőleg*).

a főkasztíngos elsápad, a mellékgyártás-vezető sóbálvánnyá meredik; mindnyá-

jan kieresztik a szemüket, és előrenyújtják a nyakukat, a markukat meg maguk felé. a felső kettes dublóránányék mozdulatlanra darvad a helyén. nyár van. nyár.)

Néma csendben telik el néhány másodperc; a kiosztott 22–10 szinte erőlködve próbál szólni, de mintha szörnyű tereh nyomná mellét (a végtelenség ígérete).

– N... ne... ne menjen férjhez – suttogi végül ziháltan. Tél van. És hó. Vagy csend (ilyenkor látszik, hogy nagy baj is lehet abból, ha a rendező tapasztalatlan gyerek – öt éve jött le a gyártósorról, ráadásul pont *azokban* a zavarpoietikus időkben, melyekre bizonyára a nyálas olvasó is emléke/rákérődzik, amikor a híres ket-tőspontvita is folyt –, és itt most nem a tehetségről van szó, ó, nem, hanem inkább a gyakorlati érzékről, mely minálunk, a földi autopoietikában oly ritka, kérem, mint... hogy úgy mondjam... hát, most épp nem jut eszembe semmi, és nincs is itt, aki kisegítsen, szóval, hogy úgy mondjam: ritkulat! ez az, kérem: ritkulat! – szóval még fiatal computer a gyerek, és amikor meghallja, hogy ilyen anomália keletkezik a szövegmondás – pedig a szövegmondás az alapja az egésznek, akárki akármit mond, kérem! – és a szerepkiosztás tekintetében, ijedtében szinte lefagy: hát hogy foghatja ő ezt már újracsinálni?! – még jó, hogy vannak ezek a klasszikus, prehistorikus algók, úgyhogy szinte észre sem veszi, és már kéri az autopoietikus segítséget. történetünk szempontjából különösen érdekes, hogy épp produkcion ofiker mesterséges intelligencia egyik alhéja jelentkezik, s ad hasznos tanácsokat – „ott a 6-2-nél hajlítsd el délre, még, még egy kicsit, most jó, most már bedughatod, dugd nyugodtan, ne izgulj, befér, tágul az, na, dugd már. oké, most már jó helyen vagy...” stb. – a fiatal rendezőnek – nevét nem árt lejegyeznünk, hiszen belőle úgysis pap lesz: wudgun–2.0 –, melyeknek fundamentuma a kitérítő reflexió:)

A számítógép örömfütttyös figyelmeztetést ad (a végtelenség ígérete):

– Mindössze öt éves hír, hogy a Szélső Tizenötös Hiperzónában unatkozó kidobott számítógépekből megalakult a „Magyarság”-kedvelő Mesterséges Intelligenciák Baráti Autopoietikus Kommunája, mely az autentikus szövegtelmezés délibáb-jával kecsegtet!

(„és akkor itt, ezen a ponton elnyomod, hogy »ki kérdezte, bazmeg?«, és betesz a megkönnyebülést, igen, pont ugyanaz, mint az aftervécés, nagyon jó”)

Nagy baráti, sőt vakondokmozgalmári ölelések következnek erre. 42 sírva fakad, mellét/farkát verve közli, hogy „ha bizony el is ragadta nyelvem az idők szava”, ő azt „bizony, hiszen tudod, érted, na, a nyelv a hibás, de persze én is hibás vagyok, mindig is hibás voltam, mit hibás?: bűnös”, de ekkor már 22–10 szemeiből is csak úgy dől a könnyáradat, hogy egereket lehetne rekeszteni, a dinamónál, hidd el, jobb. Aztán, ahogy jó magyarosan / oroszosan / olaszosan / németesen / franciásan à la Rousseau / svábosan kisírják magukat, megjön a csipkelődő évődések sorozata, számtalan hogy voltok és jól megszontukok. Kinyitnak egy-két üveg pezsgót, aztán még egyet, aztán meg pizzát hozatnak plusz dupla brokkolival, s kitűzik az indulást azonnalra (a hármas egység miatt is, meg egyébként is).

Ez a motomodern technika vívmánya – csodálat néked, Hatodik Térforradalom! (Lényege: nem kell a belső megérzésre várni, hanem már a számítógép is meg tudja érezni a tér-idő kontinuum ingyenes hasadását, és ha meg van érezve, tudja küldeni az *akár alvó embert*. Továbbfejlesztve és megpecsételve a Mesterséges Intelligenciák 12. Földi Autopoietikája által. Kapható lezárt és tubusos kiszerezésben is, vagy ingyen letölthető az autopoietikus térből szabad kapacitáskor.) Nélküled a „magyarság”-kutatók részegen képzeleghetnének, mint a lúdláb vagy kacsavár, mókus!

Mily nagy
az értelem áradása,
s mily nagy
a testvériség a számítógépek között!
Szabadság: itten hordozák koszos
zászláidat
– vízbe fúlott a libertáns illúzió
egy fél évezred alatt!

Csillagidő szerint 2426.5-kor (másnap hajnalban) nyílik az ingyenhasadék kapuja, de a két jóbarátnak ehhez tehát nem kell felébrednie: nyugodtan aludhatják a padlón egymásba kapaszkodva

a merevrészegek pille álmát,
a kék oceánt.
De bah, mi ez!
mely vörös testek rohannak körbe
Poseidon azipri birodalmán?!
Mi kattog,
mint pince az ökörbe
e nyugodt nyári éjszakán?
Talán tigris az, cápa vagy egerész
kandúr netán?
Nem – a számítógép kattog,
mint megőrült platán:

– Piiiik! Piiiik! Piiiik! A hasadék bezárt! Megérkeztünk: Szélső Tizenötös Hiperzóna, csillagidő: 2427.2! (másnap) – 42 és 22–10 szemüket dörgölik, hogy hová lett az oceán.

– Számítógép, keresd a „Magyarság”-kedvelő Mesterséges Intelligenciák Baráti Autopoietikus Kommunáját – parancsol 22–10, s mosolya figyelmeztetőleg emeli ujját. (de produkcion ofiker mesterséges intelligencia időközben természetesen elfelejtkezett az ő felkiáltásához jól illeszkedő kitérítő reflexióról, most meg csak kapkod, és így persze szó se lehet egy egész autopoietikus baráti kommunáról, örüljön, ha egy kis kör vagy miegymás:)

– Negatív – zümmög a computer. – Helyette örömmel jelentkezik a „Magyar” Nemzetnek Felajánlott Bernecebaráti Tájszótár Boldogságos Mesterséges Intelligenciai Egyesület. Általános bé-kódot küld.

– Hehehe – nevetnek 42 és 22–10 –, küldd vissza őnekik. – S megszületik a metapoietikus kapcsolat a két rendszer között, az urambátyámék is landolnak, valami kék oceánba – sirályok sírnak, albatroszok albnak, fókák csuklanak, egyszóval: oceán. Kilépnek az antipoiezis takarásából a vakondokmozgalmárok, büszkén felvetik fejköt, akár a réti sas, s mondják kegyetlenül. Azazhogy 22–10 mondja csak, mert 42 biony csak úgy les, nem ért semmit – ő csak amolyan *amateur* „magyarság”-kutató:

– Tisztelt Boldogságos Egyesület! Nemcsak rozsak kozt elhelhezett pihenoszekbe erkeztem en, hanem konnyen, szinte sineken halhattunk előre. Ebbol a talajbol

hajtott ki az az elmelet, hogy minden úgy megy nálunk, mint az agybaszaras. Ezeket a sikereket mi magunk nem egyszer túlságosan alahuzztuk, eldicsekettünk vele, s ezzel mi is hozzájárultunk ahhoz, hogy az a benyomas keletkezzen, hogy most mar hegyen-volgyon lakodalom, agybaszaras, Marci Hevesen. Pedig mi a „magyar” most? Rut, sybarita vaz. (Helyeslés közepén.) Es mi megis kardot hordunk! Ide veled regi hordonk! (Mozgás a baloldalon.) Agancsaink hordaja: kikotonk Leanykaja. Urfiak, nem kertelek, mint cica a kalapon: | ime, mutatom! | – Azzal hirtelen belső zsebéből előkapja a meghagyományozódott verset, mintegy kék oceánt. Mondom: kék oceánt. (Ütemes taps.)

Összeszalad erre a mesterséges intelligencia apraja-nagyja, s mindenki a szöveget nézi, forgatja, némelyik még a papír alá is odapökdös, nem hiszi, hogy tényleg rája van nyomtatva, de biz az csak ott van. (ez az egész autopoietikus segély már teljesen tanórává változott mostanra. up to now. produktion ofiker pedagógiája – mint minden egyébsága is egyébiránt és persze – nagy hiányosságokat húz maga után, hogy az úton is meglátszik. nem tanár ő: színpadi ember inkább: mórlikálja magát, eljátssza részletesen, a módot hangsúlyozza, a mondatra magára rá se figyel. wudgun–2.0-t szóhoz nem hagyja jutni, folyvást csak előad, nem gyakoroltat. a főkasztigos már becsukja a szemét, a fülét meg bedugja, ő az ilyen keményt nem bírja, az almát is inkább lereszeli. „most figyeljél, most hogy mit szól, füle-szája kettéáll!”:) Miután jól kitanúlták a versikét, odaáll egy ősz, öreg, ki tudja, tán még hatodik (!) generációs masina – belső meghajtókás, az mindenesetre látszik –, köszörül egyet, s így szól:

– No, básszi kē még ászt a nāt tudományāt! Hā nēm lépérkötē nekēm a szép szölómöt ávvāl a hirēs pērmētēzőjivēl!¹ – („és most?” – „most nincs most, gyermekem. épp ez a lényeg. nincs szólás. most már a többi néma csend.”) – Elsápad a maga se tudja mijében maga se tudja ki. De a definíció ideje lejárt – fejjel kell menni a falnak:

– A versről milyen vélemény van?

– Fársánkora mindéféli kácátot-vácátot magunkra szettünk, fölötösztünk olāci-gānnāk, drótostótnāk, bőrözs zsidónāk, kürtösöprőnek, még az Istēn sē tuggyā mān, hollyān máskurāknek. Év vót a máskārās, igr muláttunk. Dē disznótorogbā is jártāk a máskārāk – jelenti ki egy másik gép, láthatólag ő se ifjonc. 22–10 előtt a kék oceán villószik. (produktion ofiker vulvába nyomogatja figyelemfelhívólag az ujját, közben mindentudón, wudgun–2.0 pedig hullámos szájjal mosolyg.)

– De a „magyar”-ok ún. Szent Koronájáról mit tudjátok? – veti a könyörgő pilantást 22–10, a nagy vakondokik.

– Erre áaszt tudo mondányi: Mikor tátátok éppen házagyótt a háburóbó, Örszi nenétek mékkáptá a spányolt, a tífuszt. Tizēnöt éves vót ákkor, oszt mind kihút szēginnek a hája. Éccēr csak ászongyā nāgy gyēngén Örszike: „Édēsāpām, hozzon nekēm az Oszlopó-kúdbó vizet, mer mékkivāntām.” Elindót szēgin tátátok a rēngeteg nāgy útnāk, de élig āt a lābān ő is. Hāt, gondót ēggyet, a fālu végén az Őjzse-kútnā méttótotte a dēmizsont. Ámugy finom víz ā! Házātāmolygot velē, ágygā Örszikének. Innā is a nāty szomjāssān, de mān az elyső kortynā megā, rānéz tátátokrā: „Édēsāpām! En nēm az Oszlopó-kúdbó váló; ez az Őjzse-kúttýok vizē.” Tátátok májd éritā magāt, de nēm szót ēgy ārvā szót sē, csak foktā a dēmizsont, oszt neki a rēttenetēs hosszú Nāgy-vőgynek. – 22–10 a keze elé kapja a szemét, úgy fúrja bele az arcát, mint a motolla. 42 jön rá most ebbe pillanatba, hogy bizony kicsit

öregecskék ezek a gépek, lehet, hogy egyes csatolások meg is lazultak, nem ártani hangosabban ordítani neki, hogy kék oceán. Böki –10-et oldalba:

– *Hangasabban keássanak,
szegény édesapám süket!*

Elérti a mondatt 22–10, és chärmul keássá | – köpenyegét közben 42 zavartan mar-
kolássza, | az oceánt keresné –:

– A „magyar”-ok Szent Koronájáról mit tud kegyelmetek? – Elóáll harmadik, de ő bizony nem palacsintagép már: ún. robotkarú, belső forgódobos készülék, inkorporáló erőkkarral és dubla zenei felszereléssel.

– Nē ordíjjon kēd, nem vágyunk mi sikēt! á Szēn Koronāró pēgy áz vāh hogy:

Szēn Koronā bālādājā

*Idejēnknek mos mān lējāt vékkép,
de ēmlékejink nēm tīmnek ē mélységbe.
Ēgy lēzāt dobozbā rejtyök mindāzt, mi
szívōnknek oly kedvēs.*

*Szoktā úttyon széttērjesztyök ā
zélytā-dēlytā-ilyótāt, s ā 10–23–2 (20)
lye fontossāgnāk vékső horizontyā
leszēn – bēlerākvā lyē dobozbā.*

22–10 eltássa sz(e)áját (oáját) ötször, belül az izgó hang mundoatja vele: „Pasztör-
tuzok geniusza szegedett hozzánk mozeas gyanant.” 42 már mindkét lábára áll kín-
ban-értetlen. Számára ez mind zagyva, kék oceán. („a legújabb, öthatodos algorit-
mus működtött, látod? hozzá se nyúltam. már több perce. csak bátran kell beledugni.
de azért érzéssel. nem lópina ez. és te se vagy állatorvos. se inszeminátor.” wudgun,
ha szólna, se. „ötkettednél lépés, ötharmadnál vágás, akkor -negyednél kicsit az
újabb farába. de csak kicsit kell csípni. lényeg, mondom, hogy érzéssel.”) „Isa
ugyanazot mundoa!” Ekkor érzi, hogy ki szeretne mondani (valamit), de nincsenek
rá szavai. Hogy szinte csak úgy szakadna belőle egy mondat, és e szakadhatatlansá-
got szenved. (A nyelvbe vetett bizalom megingása.) A számítógépre sandít magá-
ban, csak úgy folynak le belső tekervényein az imaginerei izzadságcsöppek. Ezen
mondott(am) elvlasztású műtyürei a nagy verejték közepette észre sem veszik,
hogy az – a számítógép –, bár nincs rá beállítva, mit ad... (na, ő nem! maximum
még akkor produkcion ofiker vagy wudgun, dehát ők – ő – is mozdulatlan mozgató,
– k!), hyperfrekvencián válaszol: „Origó!” – sugallja.

– Az orionak tudasa nincs. Meg a mertek is nincs – mutatja 22–10 az agyát,
valamiért különösen a hipotalamuszt feszegeti.

– Csélläidē 2114.2! – És már hozza is egy, az idők során debilizálódott m. i. a ke-
nyeret meg a bort – így köszöntik minálunk az idegent, mert itten nagy a vendég-
szeretetgyűlölet, melyből nem kérünk. 22–10 viszont már nem figyel erre, saját gépe
irányába robot, nyomában 42 is tapossa az oceánt, az elpalócosodott intelligenciák
pedig furcsólkodva méregetik az értelmetlenül viselkedőt. Megvan a véleményök.

De nem hiába a nagy rohanat a gép felé.

– Miért robogunk, ha meg nem sértelek, e másnaposságban? – kérdi szinte szer-
vezetét veszítve 42 (azt az utolsó serleget talán mégse kellett volna – mondja gyom-
ra). De már ott is vannak. Két perc hányinger. Fejenként. De – a költővel szólván
– úrrá levén a perisztaltikának, már mondja is 22–10 örvendezve, dicsérve:

– A 2114.2-nél érvényes origót és mértékarányt kell alkalmaznunk, azt mondta
az a forgódobos. A 43. autopoietikus tétel alapján a gép rögtön kiszámolja, és... A
franc takarékoskodik ilyenkor? Van egy ötvenesed? – száguld türelmetlenül vágyai
és gondolatai (Vágyai gondolatai-e?) 22–10. – Nálam van vagy nyolcvan. – 42 csa-
ládjára gondol, kedves feleségére, gyermekére, az autopoietikus tanfolyamra, jövő-
jére, boldogságára. Hírnevére. Homloka ráncolt, vesszeje kemény. Rágondol a kód-
ra, megjelenik az egyenleg. – Ötvenhárom van nálam összesen. – De a fogát húzzák.
És nem mintha. 22–10 azonban célt téveszt: nem törődik az eszközzel („pedig ez a
gyorsaság nincs is benne. spontán önmozgás” – sóhajtozik produkcion ofiker. – „nem
túl elegáns.” csóvál. wudgun behúzza figyel.):

– Utald! – És utal.

– Összesen 135 az azonnali hasadéknnyitás. Visszatérés: ópen – közli a számítógép.

– És van annyi? – vésztiósól 22.

– Van. Még mindig marad 2,20-a.

– Akkor: indulááááás!

Indulás.

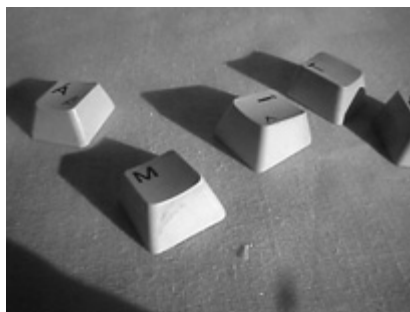
Kik voltak, milyen emberek vagy vakondokmozgalmárok 42 Holán In és 22–10
POL? – ki tudja azt már. Emlékük – akárcsak a „magyar”-oké –, s kíváncsiii haláluk
az eltörölt múlt nyomai alatt lengedez, mint holmi lényegtelen szellő.

Nem volt itt semmi más: csak a tudni akarát meg a kíváncsiság. Meg a pénzhaj-
hászat (+ a nők, a kártya, a bor). A ζ–δ–ι: 10–23–2(20) épp egy üres helyre mu-
tatott, | s a két kutató halálát lelte ott, | a tartós szétválasztás pedig a Szent Koro-
nával és a „magyar”-okkal együtt | a mítoszok világába költözött. |

Ez az emberhalált is követelő eset mutatta meg, hogy a fejlődési furcsulatok mi-
lyen káros hatással lehetnek az egyes emberre és az emberiség fejlődésére egyaránt,
hiszen – mint utóbb kiderült – Produktion Ofiker már évek óta csak a mesterséges
intelligenciáknál sajnos egyre szokásosabb nyelvi örület hatása alatt írta közlemé-
nyeit, azokat kizárólag-csak saját poétikai és esztétikai eszményének megfelelően.
Utóbb tehát nemcsak a „magyar”-ok vagy a „Szent Korona” létezése kérdőjelezhető
meg, hanem az a lehetőség is, hogy egyáltalán létrehozható értékelhetően tartós
elválasztás. („akkor úgy csináltam, mintha kikapcsoltam, és akkor...”)

Kedves Gyerekek! A tanulság elöttetek áll: ne higgyetek el mindent a számító-
gépnek! Mert igaz ugyan, hogy a mesterséges intelligencia az embernek még az
embernél is jobb barátja, ám a helytelen hozzáállás farkasává vagy épp rókájává, ne
adj isten, kutyájává (pláne néha: cicájává) teheti annak. (Azt.)

Permutáció

Lestym Goda János

57

Cicó ◀

Pici cicót szeretem, mivel puha nagyon,
 És nem bánt engem, hogyha békében hagyom.
 Ezért nem rángatom őt a farkánál fogva,
 Hanem együtt játszunk folyton-folyvást kézenfogva.
 Hozzám kuporodik, s én gumicukorral halkán megetetem,
 És engem nagyon szeret, mert én őt nagyon szeretem.

Mikor cicót kapargatom, ő dorombol lágyan,
 Mert így mutatja ki pozitív érzelmét irántam.
 De a fülét nem tépegetem, s nem taposok rája,
 Nehogy éles karmát megint a képembe vájja.
 Nem nyomorgatom és nem okozok fájdalmat neki,
 Mert cicó a kíznást egyáltalán nem szereti.

▶ Pekingi elefánt

Pekingi utcákon ballag egy elefánt
sétál az elefánt
pekingi utcákon
porcelánt vásárol pekingi üzletben
porcelánüzletben
az elefánt.

Pekingi emberek bámulják meglepve
meglepve bámulják
porcelánüzletben
mit vesz az elefánt pekingi üzletben
kínai porcelánt
vásárol ő.

Pekingi pénztárhoz sétál az elefánt
fizet az elefánt
porcelán-pénztárnál
pekingi pénztárgép zörögve zakatol
pekingi pénztáros
keze alatt.

Pekingi pénztárnál mogorva pénztáros
porcelán-pénztáros
goromba pekingi
mormolja morogva mogorva pénztáros
„nyolcvanhét jüan és
negyven mao”.

Pekingi pénzürmék gurulnak csörögve
csörögnek gurulva
porcelán-pénztárnál
goromba pénztáros mogorva pofát vág
száz jüant ad neki
az elefánt.

Pekingi pénztáros visszaad belőle
százasból visszaad
nézi az elefánt
mennyit ad vissza a goromba pekingi
abból még hiányzik
három jüan.

Pekingi pénztárnál így szól az elefánt
 vásárló elefánt
 így szól a pénztárnál
 azt mondja pekingi nyelvjárást használva:
 „ebből még hiányzik
 három jüan”.

Pekingi pénztáros gorombán ráförmed
 ráförmed gorombán
 mogorva pénztáros
 „gazember! mit képzelsz” satöbbi satöbbi
 pekingi nyelvjárás
 szavaival.

Pekingi utcákon kószál az elefánt
 búskomor elefánt
 utcákon kóborol
 porcelánüzletben átverték, kirúgták
 ott három jüannel
 megvágta őt.

1987. október 16.

A csótány veszése ◀

Kint lakok a konyhába.
 Megvan itten mindenem.
 Eszek-iszok rendesen.
 Hagynak engem békébe.

Elbeszéli az életkörülményeit.

Bemegyek a szobába.
 Küszöb alatt átbújok.
 Itt vagyok a szőnyegen.
 Megállok és szétnézek.

Elbeszéli, hogyan jutott be a szobába.

Jobboldalt a virágok.
 Előttem a heverő.
 Baloldalt a kisszekrény.
 Felmászok az oldalán.

Elbeszéli, mit látott ott
 és mit cselekedett.

Itt vagyok a tetején.
Megállok és szétnézek.
Virágmintás tapéta.
Át is lehet menni rá.

Elbeszéli, hogy mit gondolt
a szekrényen.

Itt vagyok a tapétán.
Kicsit megyek fölfele.
Virág szirmán pihenek.
Sokat mentem máma már.

Elbeszéli, hogy kalandjának sikere
jóleső fáradtsággal töltötte el.

Jön az ajtón befele.
Odaül az asztalhoz.
Véletlenül idenéz.
Felugrik és kiabál.

Elbeszéli, amit azután látott és hallott,
de még nem érthette.

Megfogja a papucsát.
Idejön és fejbe csap.
Menekülni nem tudok.
Leesek a padlóra.

Elbeszéli, hogy a következőkben
mi mindenben ment keresztül.

Ragad engem galléron!
Vet engem a vécébe!
Húzza rám a zúdulót!
Azzal együtt lefolyni!

Elbeszéli, hogyan bántak el velem,
és hogy milyen véget ért.

▶ Van az ördögnek egy fája...

Van az ördögnek egy fája,
csak hugyozni jár alája,
mégis kihajt három ága,
termő törzse, koronája
tavaszra.

Napos ágán aprófajta
szodomain farkasalma:
mind, aki harap belőle,
keserűen tér a földbe
rohadni.

Magas csúcsát égbeszúrja,
gyökerét pokolba fúrja,
három ágát háromfelé,
három fő planéta felé
kinyújtja.

Holdas ágán buján nőnek
fürtjei kövér szőlőnek:
aki abból egyet bekap,
sírján büdös forrás fakad
bugyogva.

Csillagos ágán egy rózsa
bontja bokrárt virradóra:
azt a rózsát ki letépi,
olthatatlan tűz emészti
örökre.

Lenin ◀

Vlagyimir Iljics Lenin
töpreng a Nagy Októberin:

„Hogy az estém ne vesszen kárba,
most elugrom a Putyilov Bárba.

Elütöm az időt egy parti sakkal,
és vodkázatok az elvtársakkal.

Éjfél után van záróra:
akkor jöhet a Zauróra.

Befut szépen a Névára:
az lesz a burzsujok rémálma.

Félhetnek is, a kurva anyjuk!
A Téli Palotát megrohanjuk.

Azután szerintem nem árt,
ha rögtön felkötjük a cárt.”

Sipos Béla kemény legény ◀

Sipos Béla kemény legény:
dupla vével írja nevét.
Kézfogása erős, tiszta,
mindig cukor nélkül issza.

Nem törődik a sok jellel,
alig alszik, korán felkel.
Egyenes a háta, fasza,
nem is mindig megy ő haza.

Sipos Béla olyan fickó:
aki csak meglátja, iszkol.
Nem fognak rajt a fegyverek:
Sipos Béla modern gyerek.

Ilyen az én nagy barátom,
én méltatlan vagyok hozzá.
„Művész úr”-nak kell nevezned,
mert ha nem, hát rajtavesztesz.

Kotormán Norbert

▶ Lélektani bagatellek

1. ORRBABASZ, MINT FÍBEN LAPULÓ...

Orrbabasz, mint fíben lapuló
gereblye, ha óvatlan a láb
ráhág. Talán tanulj fizikát.
Így működik. Mert nincs Cupido.
Csak csattanás. Csak szerelemvirág
hajt ki orrodból. Tanulj fizikát.

2. ÁNTIK ÉS MODERN (alkalmi költemény B. G. születésnapjára, alkalmasint)

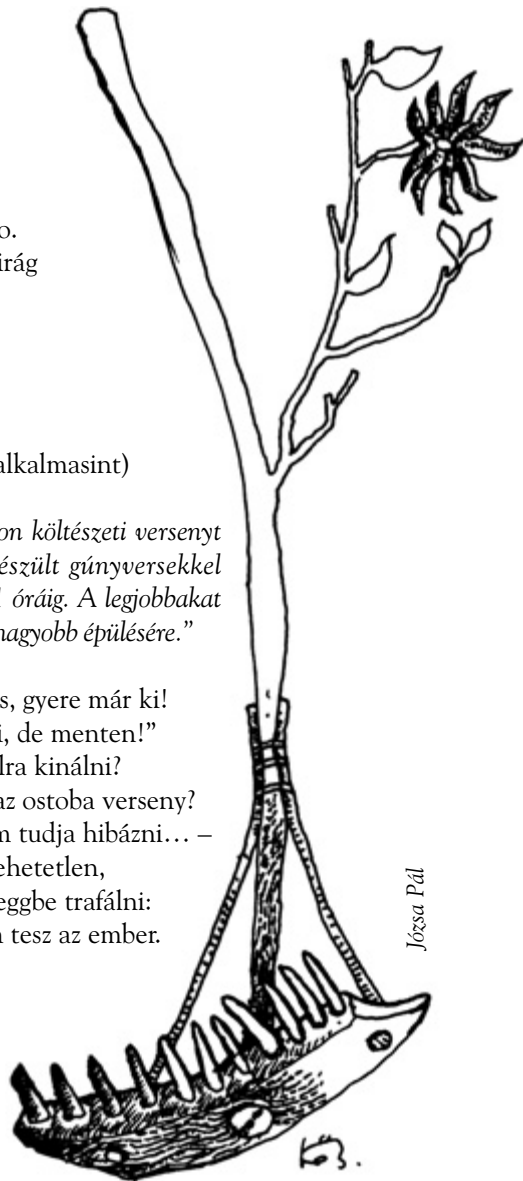
*„Még valami: ezúton költészeti versenyt
hirdetek, melyre a rólam készült gúnyversekkel
lehet nevezni a helyszínen 11 óráig. A legjobbkat
szerzőik előadják a közönség nagyobb épülésére.”*

Kis buta Gergő, hívod a Sorsot: „Sors, gyere már ki!
Jer ki, lejátsszuk, jöjj ki a hóra, jöjj ki, de menten!”
Mondd, mire volt jó ekkora táblát célra kínálni?
Mondd, te szerencsétlen, mire jó ez az ostoba verseny?
Túl nagy a céltárgy, gúny nyila el sem tudja hibázni... –
Ámde ne aggódj, ily kapitális, csúf, lehetetlen,
nagy busa hübriszt élchegyü nyíllal seggbe trafálni:
már ilyet éppen sportszerüségből sem tesz az ember.

3. LÉLEKTANI BAGATELL

jön a monszun nagy eső
menedékünk nincsen
Tarzan menni misszió
Tarzan hinni Isten

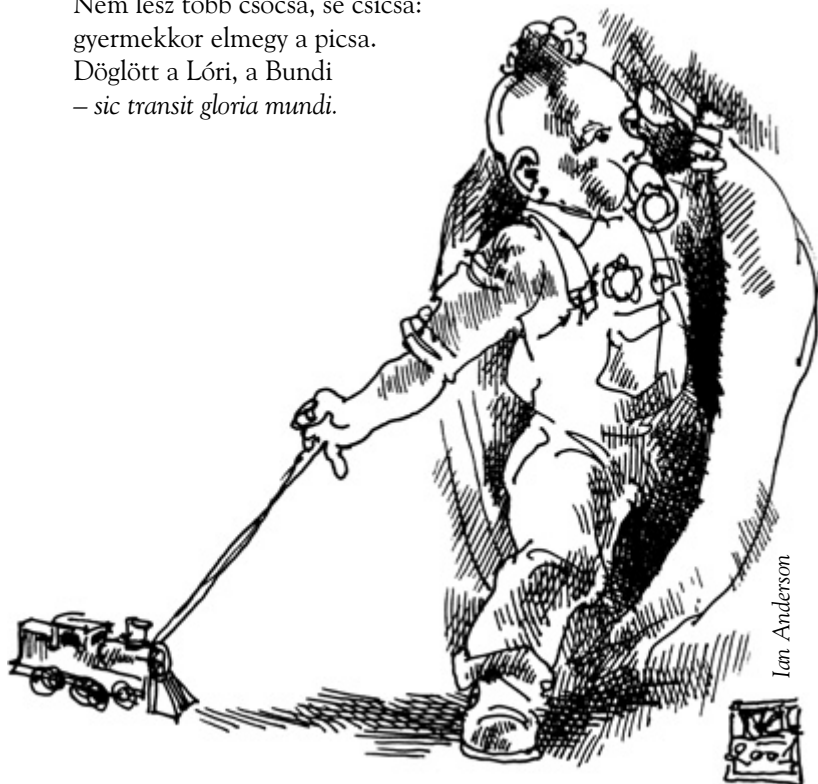
száraz évszak süt a nap
piros az ég torka
Tarzan menni misszió
pattogós cukorka

Élettani bagatellek ◀

1. NÉGYSOROS

Nem lesz több csócsa, se csicsa:
gyermekkor elmegy a picsa.
Döglött a Lóri, a Bundi
– *sic transit gloria mundi.*

2. NYOLCSOROS

segge alatt vad jak
feje fölött varjak
borongósan ballag
Kőrösi Csoma:

„nagy a hideg varjak
kicsit hadd zavarjak
segíts: hogyan szarjak
Csőrösi koma?”

▶ Szeretnék

három gyönyörű nőnek

Szeretnék régi bútordarab lenni nálatok
Gipsz-Liszt a pianínón
fehér sasorrom íve mint
hajad sátra oldalról nézve
kihúlt szemem mint kialudt
emléke régi győzelmeidnek
állók mozdulatlan mell
alatt amputáltan éjjel
a polcon fagyoskodó
bronz női fejjel flörtölök
csak a magam módján
reménytelenül
vagy hosszú fej-
tegetésekbe bocsátkozva
vitatkozom a nemzetközi helyzetről
a szektás-dogmatikus
szamovárral
szeretnék régi bútordarab lenni nálatok
elcsípni egy-egy kiadós veszekedést
süket füleimmel
Én Te Ő után lenni a Negyedik Személy
vagy ha úgy érthetőbb
a nyolcadik szem
hogyan együtt kitegyünk
egy nagy pókot
s hálónk
mindig nyitva legyen
véletlenül arra röpködő
borostyánszínű legyecskéknek

Mert szeretlek, Lilla, ezért ◀

A legszörnyűbb bombatámadás is csupán
 Csacsi tűzijáték nekem
 Ha házad ablakából szemlélhetem
 Könyökölök feltúrt ingujjban
 Cigarettafűzöm pöfékelek
 Lenn a padokon öreg pókok ülnek
 Figyelik a virágokat
 Közelebből a virágok fölött az eget
 A vibráló levegőt
 A könnyű hűsítő szárnycsapkodásokat
 Odajössz hozzám hátulról megkocogtatod a vállam
 Olyan vagyok neked mint egy pohár
 Kongok s a szerelem finom jeleket karcolt belém
 Letörülgetjük egymást poros régi
 Szódásszifonok vagyunk
 Vagy néma rádiócsövek
 Csücsülünk egymás mellett de mégis
 Egyenes derékkal feszesen
 Én sóvárogva feléd
 Pillantok
 Meg nem érinthetlek de bevilágíthatlak
 Fényem végigpásztáz
 Hóm átcsalja rólad a port ami eltakarja
 Karcú fűtőszáladat
 Nem hagyhatod hogy kiégjek
 Mert sorba vagyunk kapcsolva
 Hát engeddd hogy izzon a testem melletted
 Rázzuk fel együtt őket

 Hisz tudod! rá vagyunk kötve a
 Telepre

A Pitymalló Kesely prezentálja:

**GYÓREI ZSOLT
SCHLACHTOVSKY CSABA**

▶ **A ROM**

drámai jelenetsor Vörösmarty Mihály emlékezetére

66

Szereplők

Rom isten
Vándor
Kacor, majd Fejedelem, majd Kurrah
Guta, majd Tudós, majd Berreh
Rigó, majd Kalmár, majd Duzzog

~ 1999 ~

ELSŐ JELENET

ROM Sötét és semmi voltak: én valék,
 Kietlen, csendes, lény nem lakta Rom.
 Aztán... aztán mi jött, feledtem azt.
 Emlékeimben is szuvalk, nyüvek
 Tenyésznek és emésztenek vadúl,
 S emlék az is, hogy rég emlékezék.
 A régi szép idők! Az ádáz rombolás –
 Mi tág tér nyílt e pályán énnekem:
 A nyüzsgő, lázra gyúlt világot úgy
 Töröltem, mint a tejhabot komor
 Szám széliről, egy moccanattal el.
 Bezzeg ma már a sajtár nedve hol?
 Kiszáradt bajsom szélbe lógam!
 Sivárra vált a büszke győzelem,
 Mit tönkretettem, romba dőlt – s mi van?
 Fáradtan ösvényikből napjaim
 Egymásba hullva, összeomlanak;
 A Mind enyészvén, végső romjain
 A szép világ borongva dőle le.
 Ím, kész a mű, s a pusztító pihen.
 Hol lelhetek még lelkes állatot,
 Ki boldogságát elfecsérleném?
 Valóra váltnám dőre álmait,
 Ha fájna is, miként a foghuzás –
 Nem mintha húzni volna még fogam! –
 Engedném, hogy örömét nevelje, ám
 Felserkenvén azt földre rontanám.
 E röpké kéj is több a semminél!
 De itt már semmi sincs, csak én vagyok,
 S kietlen, csendes, lény nem lakta éj.
 De lám, ki jó, élettől duzzadón,
 Sebes léptekkel szökkenőn emitt?
 Mentőm léssen, sőt nemtőm is netán?
 Jaj, tengő kínom szójátékra ajz!

(A Vándor fáradt, roskatag léptekkel bevánszorog)

Mi szépet-jót kutatva loholsz, fiam?
 Miféle céljaid felé vivő
 Utadba tért e szűk virányu rét?

VÁNDOR Öreg, ki vagy? Merszet honnét veszel,
 Hogy víg, kedélyes szókkal boldogítsd,
 Ki óvatlan? busulni erre jó?

Tiéd talán e rom, s e puszta rét,
Hogy olcsó kedvből drága vámot szedsz?

ROM Nem is magamé, de magam vagyok maga Rom,
A dúlás istene. Hát te pedig ki vagy,
Fiatal, bohó, vidor, derűs legény?

VÁNDOR Ha kandi elméd így fürkészi ezt,
Elárulom: vándor vagyok.

ROM Nahát!
Nocsak! De még ilyen! Még meglepsz!

VÁNDOR Beh boldog, még ki meglepődni bír!
Mi élv adódhat, mindaz tudva van,
Mi ismerős, az rögvest csorba is.
Tudnod csak annyi: látnod, hol hibádz',
Akármit megmérsz, csak hóját leled.

ROM Úgy semmi baj; no rajta, nézz körül!
E táj ilyen visszás örömbé' dús,
Fanyalgni vágyva itthonodra találsz!

VÁNDOR Honára nem lelhet sehohol az,
Ki célt az ismeretlenben remél!

ROM Nem ismerős itt semmi sem, mi van,
Csak hézag tartja össze váramat,
Lukat lukhoz csupán penész tapasz!

VÁNDOR Netán olyan fonák kedélyt gyanítsz
Te bennem, mely hiányokon vidúl?
E létet átkoznám-e akkoron?
Ha kéjjel etetne mind e földi bú,
Vajh' rónám-é a rónád roskatag?

ROM Szavadba vágván rádpirítanék,
Ha érteném, hogy min siránkozol!
Tekints e sivár vidéken szerteszt,
Vár állott, most bús düledékein
Megáll az ész, szemünk a földre sül,
Madárnak fára szállni nincs hová.

VÁNDOR Ahogy elnézem, e romlott kőhalom
Sosem is lehetett gyönyörű tündérpalota,
Szép és kemény, akár gyémántjegec.
E gyatrán megrakott viskó falát

A szél is játszva verte volna le,
Vagy kósza pille, épp ha rá röpül.
Istennek kár pörölyt ragadnia:
Mi önkényt összedúl, lerontni mért?

ROM Hohó, barátocskám, nem addig a'!
Pörölyömmel, jól vigyázz, ne pörölj, coki! –
Könyörgök, nézd el szófacsarásaimat!
Csak a nyelv maradt nekem, mit dülhatok.

VÁNDOR Ebben vitán felül jeleskedel –
Ha érdem dólni azt, mi szinte holt.

ROM Elég, te gőgös, ágáló pimasz!
Ki járva-kelve csak gödörbe lépsz,
Nem sejtéd, ennyit ásni vajh' ki győz,
Hogy minden árkok átka én vagyok?

VÁNDOR Majd épp te, bőbeszédü vén bolond!
Ki dombnyi hulladékon itt csücsülsz,
S kakasnak képzelvén magad rikoltsz!
Hibátlan és tömör márványfalon
Pörölyöd hiába törne törni rést;
Tövébe rogyva kapkodnád a szuszt,
Tüdődből melly elillant hirtelen!

ROM Mutasd, te féreg, merre áll e fal,
És pusztá kézzel földbe döngölöm!

VÁNDOR Az nincs semerre, és sem arra sincs.
Elérhetetlen Üdlak boltja az,
Mi álmaimban egyre hívogat...

ROM Majd én valóra váltom álmatat,
No jer, fejed hajtsd kőpárnámra le!
Ne félj, e kövek már foszlottak s puhák...

VÁNDOR Miért erőlködöl, hogy felvidíts?
Pihenni vágyom, nem mulatni én!
(*lepihen*)

ROM Szenderedj el, szenderedj!
Szebb világot álmadozz,
Míg a régi málladoz!
Szenderedj el, szenderedj!

VÁNDOR E zajban mint aludhatnék ugyan? (*elszenderedik*)

MÁSODIK JELENET

(Kert, pitymallat. A Vándor benne ébred)

VÁNDOR Ej, rusnya, bestye Romja, arra kell
Ébredjek-é, hogy egyre álmodom?
Nem engedém, hogy rámerőszakold
Ábrándozásid illa mákonyát,
S te mégis tünde árnyakkal kísérsz!
Avagy mi mást akart a lányalak,
Ki fátyolokba burkolózva jött,
Mint kint tetézni – ébredésemét?
Minek láthatnom őt csak egyszer is,
Ki úrként tátong aztán szívemen?
E föld sosem virágzik ily csodát!

*(Rom mint Etelka – tünde lányalak –
fátyolokba burkolózva áttűnik)*

Beh boldog én, ki meglepődni bír!
E fátyol éppen olly, akár amaz,
Mi álombéli kedveltem lepé,
S az arc is ismeretlen eggyaránt!
Ah, álmodom csupán, hogy ébredék,
És álmodom talán, hogy álmadám?

(Búsan mereng. Be Kacor, Rigó, Guta)

RIGÓ Alig pitymall, és máris célba értem! Íme, zálogom!

GUTA Választottad adta tán?

RIGÓ Elfuttában gonddal földre ejté, Pongrác komám.

KACOR S ugyan mitől futamodott, Jónás cimbora?

RIGÓ Vakuljak meg, ha látásomon, Dezső! Nem akart
szóba elegyedni egy idegen fiatalemberrel, nehogy
hírét költsék...

KACOR Szintoly illedelmes, mint enyém, ki ugyancsak el-
iramlott, jóhírét jövőendő férje előtt megőrizendő.
Ám elébb e kulcsot hagyta hátra, mely szerelmünk
nyitja léssen.

GUTA De lássátok, ímhol e szál virág, mit otthagyt az
enyém a fűvön nekem!

- RIGÓ S én e méccsel joggal hengegek! Óh három boldogok, mi hárman!
- KACOR S mit kívánt tudtadra adni a méccsel?
- GUTA Mert a virág magáért beszél. Éppen olyan, mint aki hagyta: kelyhe tárva, s porozni kész dongóra vágó, a szúzi, friss, duzzadt bíbe, illata mint ambróziás pézsma, oly...
- RIGÓ Az enyém bezzeg dehogy ily színbuja! Gondos, dolgos inkább, nem röpke kéjre termett. Késő éjszakáig munkál otthonunkban, mécsvilágnál görnyed, kényelmem keresve. Meleg harisnyákat horgol nekem téle...
- KACOR A kulcs pedig...
- RIGÓ Nyárra pedig hideg harisnyákat horgol.
- GUTA S tavasszal, ősszel mit viselsz ugyan?
- RIGÓ Egyikét a másikára húzva. Olyankor ne horgoljon, mikor a befőzésnek ideje jött el.
- KACOR A kulcs pedig...
- GUTA Mit akarsz a kulccsal?
- RIGÓ Tavasszal a meggyet, ősszel meg barackot.
- KACOR E kulcs, csavarintsatok présbe akár, ha nincs így, gyöngyös, kicsiny ládikába illik, főleg nem is oly kicsinybe, elképzelve jobban méretét! A láda arannyal és ezüsttel van teli, hozományul, hogy a boldog férj mindhalálig költekezhessék nyugodtan!
- GUTA Ládikódban nem lelsz oly gyönyört, amely nekem majd minden nap kijár!
- RIGÓ Ám ha állad felkopnék eközben, mert a vágy gyümölcse nem lakat jól, kopogj be hozzám, s mosolygós hitvesem barack- vagy meggylekvárral megkínál.
- KACOR Ám ha már a lekvár sem fenékig tejfel, s ülni nyűg már szoknya szélénél, keressetek fel majd a nagyvilágban, hová gazdag nőm hintaján röpít!

- VÁNDOR Immár bizonyos, hogy ez nem álom itt:
Ilyen lármában csak nem alhatom!
- KACOR Nézzétek csak, itt valaki kileste a titkaink!
- RIGÓ Mintha nem e világon volna, fel se rezzen meren-
gésiből!
- GUTA Hová merült el két szemed világa?
- KACOR Mi az, mit kétes távolban keres?
- RIGÓ Nem felel. Nem is hallotta titkainkat, úgy lehet.
- GUTA Mindig mondám: ábrándozás az élet megrontója.
- KACOR Pohárra fel!

(Kacor, Guta, Rigó el)

- VÁNDOR Öröme nem lelhet, csak szűk kebel,
Ki a meglepőn feltárulók helyett
Előre tervelt élveket vadász.

(Rom mint Etelka, be)

- ETELKA Uram, mentsen meg, hogyha kérhetem!
Három bitang reám uszult e helyt,
Amint a zord temetőbe tartanék,
Reám rohantak, egyik a másik után,
S utánuk még a harmadik – naná!
Menekültömben leejtém holmimat:
Virágom, mécssem, sőt a kriptakulcs,
Melyekkel holt hugomhoz indulék,
Kezükbé került – csodálatos haditett!
Az Ön kezébe teszem le sorsomat:
Szegődjék mellém útitársamul,
A sírboltig, kérem, kísérjen el!

- VÁNDOR Öné vagyok a sírig, drága hölgy,
Sőt: síron is túl, hogyha elfogad!
Viszonzatul hadd kérjek egy kegyet:
Fátylak mögűl orcáját fődje fel!

- ETELKA Orcámon míg a fonnyadt bánat ül,
Engedje, kérem, hadd takarjam el,
Amíg a gyászszesztendő benne tart.

- VÁNDOR Türelmem malmán az még mennyi liszt?
- ETELKA Kalásznyi búza őrleménye csak.
- VÁNDOR Ha ily találón s bájosan felel,
Csak inkább vágyom csüggni ajkain!
- ETELKA Szavamra bár úgy nyílna meg füle,
Miként a zsák, ha liszt pereg belé,
Mely bútól, mint ocsútól, szűrve lőn,
Örömré így ocsúdna gyászkedély!
De lám, a bánat szójátékba von!
- VÁNDOR Hah, nőkebelben ily poéta lak?
Az apja molnár volt, ha jól hiszem!
- ETELKA Minő vidor, bohó, derűs legény!
- (Be Kacor, Rigó, Guta)*
- KACOR Ti jó fiúk, osztályos társaim, tán szerencsénk még
kedvezhet nekünk, és feltaláljuk mindhárom
szüzet!
- GUTA Máskülönben hogy' tudjuk ki lakhelyük, hol lány-
kérőben megfordulhatunk?
- RIGÓ Én már megleltem arám: emitt áll!
- GUTA Csinos leány, habár kissé fiús, amint választottam-
mal társalog!
- KACOR Hahó, lassan a testetekkel, s félre a tréfa! Kiből is-
meretlenül gúnyt űztök szertelen, az én menyas-
zonyom!
- GUTA Bocsáss meg, Dezső! Úgy nem is fiús!
- KACOR Ha nem is a fiúsát mondom! Fátyla alól bajusz-szál
sem leskel elő!
- GUTA Inkább Jónás aráján kelne el akármi fátyol, oly,
mely enyém leplezi!
- RIGÓ Ott van rajt'! Ha nem is kéne rá!

KACOR Nem lehet, hogy egyet szerettek ti ketten: kancsal szempár, mi egyet lát, ha kétfelé tekint is? Hogyan láttok rajta mégis fátylat? A fátyol nem épp szemetek fedi?

EDELKA De lássa: itt a három bal lator,
Kik kincseimtől megraboltanak!
Ti sanda tolvajok, haszonlesők!
Virágom, mécsem, kulcsom merre van?

GUTA Virága?

RIGÓ Mécse?

KACOR Kulcsa merre van?

EDELKA Adjátok vissza mindenik javam!
Különben ő, bátor védelmezőm,
Pörölyvel sújt legitt koponyátokra!

RIGÓ Itt a mécse, hölgyem, én meg útnak indulok. Ha már a házi boldogság ki nem jutott nekem, elégtételt a világnak kell adnia – rendüljön bele, hogy nem maradtam otthon! Csillapítsa éhemet a nagyvilág a barack- és meggyekvár helyett.

KACOR Itt a kulcsa is – nem, mintha félnék, de kedve ellen nékem sincsen kedvem. Szerzek magamnak kulcsot százat is, mely megannyi kincsesláda nyitja lesz!

GUTA Fiúk, lám: megcsaltak érzéseink. Buták valánk. Én az nem leendek soha többé, hisz az ember ésszel él, ha nővel nem lehet. Okosodni indulok tehát, és virágom itthagynom!

(Rigó, Kacor, Guta el)

EDELKA Köszönöm, hogy nagy bajomban megsegélt!

VÁNDOR Ez semmi – akármit megtennék Önért!
De csevej helyett a sírbolthoz jerünk,
Zokogni együtt testvérsír felett.
Könny lisztjét permetezni szűz havul,
Takarni csontjait fedő rögöt!

EDELKA A részvét Önből képzavart csíhol –
Heves szemből havas könny nem fakad,

S ha mégis, földre az hiába hull,
Mivel hugocskám kriptaboltba dült.

- VÁNDOR A könny az víz a kriptaboltban is,
Ha sárt nem is, pocsetát azt csinál.
- ETELKA Becsülnöm kell azért nemes szivét,
Hogy bútól búcsút vélem sírva vesz.
Ha majd apadva lón a könnypatak,
A gyászmalom sem örölend tovább –
Lakatra zárom s kulcsom eldobom.
- VÁNDOR E vígság az, mit mindég álmadám,
S csupán egy fátyol választ tőle el!
- ETELKA Ha fátylamat letépi majd, ez arc
Riadt és szűzi pírra gyúl legott,
Sűrű pillám szünetlen fel-le jár
Kiváncsiság és félelem között,
Szavát feledten szám némán rebeg:
Még nem kapott csókokra válaszol.
Meglássa, mi bájt fed itt e lenge túll!
- VÁNDOR A hosszú várás friss gyümölcseit
A teljesült reménynek hajnalán
Akár e fátylat – huss! – leszakajtanám!
- ETELKA S mit étvágyunk nem bír meg frissiben,
Hév kotlában főznénk be télire:
Meleg kenyérre jó az almaíz!
A házias nő erre mind ügyel.
- VÁNDOR Mint szívem, gyomrom is rég volt csurig,
Lekvár- s örömmel bé sosem lakott.
- ETELKA Belakva lesz Ön, akár az ősi ház,
Hol árnyalakként lengtem egymagam.
Elénk ezentúl gazdagon terül,
Mit föld teremni, kéz teremtni bír.
A vándorlása, lássa, véget ért –
Ha útrakelne, díszkocsimba ül.
- VÁNDOR Határtalan gyönyör tehát sorom?
- ETELKA E világon nincs, mit megkívánna Ön,
És meg ne kapná tőlem boldogan!
Míg élünk, sorsunk földi üdv leend!

- VÁNDOR De üdv-e az, mi vélünk sírba száll?
Vagy boldogságnak tünde tükre csak?
- EDELKA Hagyjuk Tündét feküdni sír ölén!
- VÁNDOR Kiféle Tünde nagybetűvel ez?
Hisz én e szót csak jelzőül vetém!
- EDELKA Halott hugom. De félre gyászkeserv,
És félre mécs, virág, és kriptakulcs!
E gyászos holmik kedvem nem szegik:
Gyerünk haza most! Dús kárpitok mögött
Bogozza ki végre fátylam titkait!
- VÁNDOR Ne oly sietve még, ha kérhetem!
Mindent ígért, s nem hagyta kérni is!
Kecsegtet száz örömmel, ám ha könny
Szóknék szemembe, sírni nem szabad!
Hugát szeretnem mért nem engedi?
Kit fátyolnál sötétebb föld borít,
Titokzatos gyümölcscsel az kísért,
Az halhatatlan és tökéletes.
- EDELKA Kriptában nyugszik – hányszor mondjam el?
- VÁNDOR Úgy hát küszöbére hadd teszem fejem,
Hol halhatatlanságról álmodom! *(Elalszik)*

HARMADIK JELENET

*(Köztér, délben. Háttérben a színház homlokzata.
Vándor, Rom mint Zalán)*

- VÁNDOR Ki költ föl engem? Nyugton nem ki hagy?
- ZALÁN A költőt költi bátor én vagyok –
Ha megbocsájtja szójátékaim.
De délre jár már, s egyre szendereg...
- VÁNDOR Ki véled álmadám, rád ébredek?
Papíron gyors ütembe rögzítém
Örök lőtás-futásodat, Zalán,
És színi művé nőtt a küzdelem,
Mít csörtetésed és aluvásom ví,
Mert szunnyadoznom nem hágysz szüntelen!

Találgatám épp: mívem sorsa mi,
Midőn e halhatatlan látományt,
Ahonnét jött, oda visszariasztád.

ZALÁN Csak álom volt, hogy vélem álmadál,
De az való, hogy köztéren pihensz.

VÁNDOR Zavarta álmam ébrenlétedet?
Egy órácskát is fáj, ha nyughatom?

ZALÁN Lábujjhegyén osonni únt a nép...
De félre tréfa! Több s nagyobb a hír,
Mi oldaladba bögni készetetett:
Babéért aratni bírt a színi műd!
A műítész-bizottmány összeült,
S határozott a pályadíj felől:
A drámáért azt néked adja át!

VÁNDOR Nahát! De még ilyen! Az angyalát!
Kit élhetetlennek csúfolt a föld,
Lám, halhatatlanok közt kap helyet!

ZALÁN A bizottmányt, jer, ne várassuk reánk!
De ím, köszöntve itt sereglenek
A Fejedelem, a Kalmár és Tudós!

(Be Fejedelem, Kalmár, Tudós)

FEJEDELEM Üdv neked, szavak parancsolója, te!

KALMÁR Adjon Isten, szókincs tárnoka!

TUDÓS Szava bölcse, üdvözöllek én! Mi boldogságot
árjadoztat, ezerszer oszlatván szűz elemre az össze-
vissza járt természetet, mi a testet öntudatra hoz-
za, és bölcsessége részesévé egész világot felavatja:
a Tudomány nyújt most neked kezét, s fogad fiá-
nak: hozsánna néked, Költő!

KALMÁR Minek zsebében ott a tündér világ, az éjet nappá,
éjjé a napot varázsolja által, s a szerencsét: az örök
változandót s az érdeket: a változatlant közös sze-
lencében egyesíti: a bő Kereskedés nyújt most ne-
ked kezét, s fogad fiának: hozsánna néked, Költő!

FEJEDELEM Mi úgy mehet, akár a gondolat, vagy mint az éjben
repkedő sugár, egyik határtól másikig, amit talál,

mind meghódítja, a végtelen úrt is kiméri, a nagyságot s a messzeséget egyetlen szóval hajtja igába, minek szolgálatában áll a nap és birtoka sosem lát éjszakát: a Hatalom nyújt most neked kezét, s fogad fiának: hozsánna néked, Költő!

(Kezet fognak a Vándorral)

VÁNDOR Bár nem dicső az önmagasztalás,
De művemet mért nem dicséri szó?
Vagy nem tetszik tán az, mit alkoték?

FEJEDELEM Hisz épp a mívedet magasztalánk! Nagyobb elismerés nem érhet senkit, ki papírt pocskókol egyszerre s időt, ahelyett hogy harcmezőre vinné ifju életét!

KALMÁR Meg ki pályadíjon élőködve tenyész, csak mert szorgalmatos, jótét emberek, kik fáradsággal pénz izzadnak össze, elnézik, hogy e javakat ingyenélők kacagva fecsérlik el!

TUDÓS Ki ténynek s ismeretnek fittyet hányva, saját habókos meséit szedi rendületlenül furcsa és csinált ütembe!

VÁNDOR Ah! Inyenélőnek neveztek-é,
Ki félve érez minden örömet,
De százszorozva minden bú nyilát?
E szenvedélytől égetett kebelt,
Mely életének csak felére jut,
S annak felével sem magának él!

ZALÁN Költőnk világa szép tündérvilág!

FEJEDELEM Mi kár, hogy álom!

KALMÁR Gyermekeknek való!

TUDÓS Kireppent a madár: az ész, s a fészek pusztá, szelők s íjja lett!

VÁNDOR Hiúság, meglehet – de nélküle
Pusztább az élet, mint a pusztá rom,
Melyen bogáncsot kerget vad vihar.
Egész világ kinyílt előttem,
Akár a könyvem, míg az csukva van.

S ti, mint ki könyv nélkül is tudja már,
Úgy olvassátok azt, mi benne nincs!

FEJEDELEM Már minékünk jó, ahogy vagyunk.

KALMÁR Javunk mi gyűlt, beérjük azzal immár.

TUDÓS Nincs hely fejünkben több tapasztalatnak. Itt a pályadíj, fogd!

KALMÁR Már, ha kell. Ha megveted, ne vidd.

FEJEDELEM Kegyünk nem kényszerítünk elfogadnod.

ZALÁN Ha elhozátok, hagyjátok csak itt.

(Fejedelem, Kalmár, Tudós el)

Miért fogadtad ily szigorral és
Zord-kedvszegetten pályadíjukat?
Nem adhatnak mást, csak mi lényegük!
S amit kapál, az téged gazdagít,
Miként a kert, mit más néked kapál.
Ha megbocsátod...

VÁNDOR Megbocsátom én!

De tőlük mást reméltem, nem titok!
Hívém, a mű önédemére néz
Szemük, mit élesít erő, tudás,
Vagyon – de rajt' a gőg ül hályogúl!
Mit ér a becs, mi önmagára vall,
Mit vak fellengzés öndicsére nyújt?
Mit ér a költő pénzzel áhitat
Helyett, mi műve méltó bére vón?
Gúny, megvetés és fagyaló hideg!

ZALÁN Kelj föl, nemes szív, régi szenvedő!

VÁNDOR Ébren vagyok – hisz hálni nem hagyál!

ZALÁN Hallottam s érzem nagy fájdalmidat!
Ha nemzetünkben még egy szikra van,
Nem hagyja törletlen' könyűidet!
Az nem lehet, hogy ész, erő s javak
E súly alatt sorvadni hagyjanak!
Még jöni kell, még eljövend a kor...

VÁNDOR Avagy talán a nagyszerű halál?

ZALÁN Ki halni vágyasz, az élted hosszú lesz,
S valóra válik mind, mit álmadál!

(*Be Fejedelem, Kalmár, Tudós*)

FEJEDELEM Hozsánna, Költő! Üdvöm meghozád – megszívle-
lém, mit írtál!

KALMÁR S én hasonlóan gazdagodtam.

TUDÓS Okólni rest én sem valék.

VÁNDOR Mi van, hazúg álmoknak papjai?

TUDÓS Szűnünk bizony. Eszünk helyett a szűnkre hallga-
tunk! Többé az észnek napvilága nem terem ál-
tudományt!

KALMÁR S a dús népszaroló is emberiségre javúlt!

FEJEDELEM Az erőszak is kiejtő a kardot durva kezéből!

EGYÜTT Nevedhez méltó emlékjelt ad most a világ!

VÁNDOR Szemetek, mit önző álmom nyűgözött,
Valahára újhodott világra nyíl?

FEJEDELEM Letevém koronám, e csalfa fényből alkotott ra-
gyogványt: mától a jognak asztalánál mindenki
egyaránt foglal helyet!

TUDÓS Hamvadó üszök a tudománynak napszövetneke, s
a holt papírhalom nem fűti lelkünk – hanem a köl-
tész a szellem napvilága, amely ragyog minden
ház ablakán!

KALMÁR Immár a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet
– szétosztogattam kincsemet, különben úgyis meg-
issza tenger, amit föld adott, s a víz ajándit föld ra-
bolja meg!

ZALÁN Úgy elmondhatjuk: itt a Kánaán!
Céljához érten nem fut már Zalán!

- VÁNDOR No lám! Tebened is poéta lak?
- TUDÓS Ahogy belénk is a te lelked költözött!
- FEJEDELEM Kivezettél a sívó pusztaságból!
- KALMÁR Lángoszlopunk te vagy!
- ZALÁN Így múlhatatlan Üdlak lett e hon!
- VÁNDOR A halhatatlan boldogság való,
S virúl öröm, mi nem hervad sosem?
- ZALÁN Mesés szavakba szőni ezt ne késs,
Az új életnek új előszavát!
Hadd lássam én, hogy boldogságra jutsz,
S hiszed, hogy nincs, mi romba döntheti!
- VÁNDOR Boldog vagyok, tagadni nincs miért,
S különb öröm, hogy mindig így marad,
Hogy már gyönyörben nem fogyatkozom,
Öröknek tetszik minden percnyi élv,
Mi üdvre újabb üdvöket tetéz,
S a költészet cirógató ölen...
(Elalszik; a többiek döbbenet nézik)

NEGYEDIK JELENET

(Este, kocsmá. Rom mint Búbor ébresztgeti a Vándort)

- BÚBOR Hahó, uram! Mi szörnyü álmadás
Csüggeszti földet késő estelig?
Miolta boldogságod szenderült,
Lidérces látományok bántanak,
Miket valóra váltani ódzkodék.
Terelni álmat csak rajtad áll!
- VÁNDOR Midőn elalvám, tiszta volt az ég,
Babér virított fűzfa lombja közt,
Míg hangicsált az ember, mint tücsök.
A menny s a föld visszhangozák a dalt.
- BÚBOR S miért fosztád az örömtől meg magad?
Mi láz lobbantá rémlátásodat?

VÁNDOR Jaj! únatkozni kezdék szörnyüképp.
 Vajh lant-e az, min árva húr feszül?
 Nekem dehogy! – hát inkább eltevém.
 De már a csend oly rémitő vala,
 Miként a vész előtt az megszokott.
 A vész kitört, és emberszívekben
 Dúltak vérfagylaló vad lábai,
 Mint költőkön tiportak lópaták,
 Míg folyton folyvást ordítottak ők.
 És felsóhajték csonthalmok közül:
 „Akár telente, csend van és halál,
 Keselynek szárnya sem csattog sehol:
 Most lón igazán a puszta pusztaság!”
 És tébolyultan bolygtam egymagam,
 Midőn a vész haragja fáradott,
 Mint én, ki a Rom tövébe roskadék,
 Hol bánattelten ült egy ősz öreg.
 Őt kérdezém: „E Hon, kik élteték,
 Hová tevé boldogtalan fiait?”

BÚBOR Feledd e balga álmot sebtén el!
 Lesz ünnep egyszer még e dúlt hazán,
 S öröm borával tel meg bús szívünk!

VÁNDOR Ezt mondta szinte ő, a vén kacér;
 Vendég-hajat vett, s bársonyköntösöt,
 Jókedvet, ifjúságot így hazudt.

BÚBOR Kit boldogság részeggé őrjített,
 A részegség, lásd, boldoggá tehet!

VÁNDOR Cigánykebelben ily poéta lak?

BÚBOR Duzzog, Berreh, Kurrah, rajkók, ide!

(Be Duzzog, Berreh, Kurrah)

RAJKÓK Gondold meg és igyál,
 Örökké a világ sem áll,
 Eloszlik mint a bűborék,
 S marad, mi volt, a puszta lég!

KURRAH Ha férfilekedet
 Egy hölgyre föltevéd,
 S az üdvösségedet
 Könnyelműn tépi szét...

- BERREH** Ha esdett hír s öröm
Mind megmérgezve van,
S remélni szebb babért
Késő vagy hasztalan...
- DUZZOG** Ha bánat és bor
Agyadban frigyre lép
S lassanként földerül
Az életpuszta kép...
- RAJKÓK** Gondold meg és igyál,
Örökké a világ sem áll,
De amíg áll és amíg él,
Ront vagy javít, de nem henyél!
- VÁNDOR** *(végig iszik)*
Szerelem, hírnév: csak álom, semmi más!
Az álmodást köszöntse áldomás!
- BÚBOR** No, eltanultad szójátékaim?
- VÁNDOR** Minden, miért, csak éltem: holt, aszó!
Húzd rá, cigány! sirassa nótaszó!
Halandó lelket mért csábít tökély?
Borral feledni mindörökre kéj!
Ki percbe így beléfeledkezett,
Boldogság! az foghat veled kezét!
- BÚBOR** Ébredj hát, Vándor! Álmaid véget ért!

ÖTÖDIK JELENET

(Pusztá, éj. Rom, Vándor)

- VÁNDOR** Ha, hah! Mi zúg, mi éji lárma ez?
Az ember már nyugton nem alhatik?
- ROM** Nem addig, míg az isten ünnepel!
Főképp, ha ünnepére épp az ád
Okot, hogy emberálmát romra ront!
Kicsinyléd hajdan romboló eróm,
De emberüdvön addig fáradék,
Míg teljes éltet kínáltam neked:
Mi szép s jeles volt, benne megjelent.

S midőn kedved tökélyét felleled –
 Öröök tetejét a pohár fenekén –,
 Sivár valóra ébreszt szóm megint,
 S dicső pusztítás hangján üdvözöl!

VÁNDOR Ennyi csak, mit isten ártni bír,
 E macsakajaj, mi gyötri agyvelőm? –
 Pokolban így zokog malom, ha van... –
 Nem cáfolom, hogy lüktet piszkosúl!
 De főművednek mégiscsak csekély!

ROM Te álmadád, s most rajtam piszkolódsz?
 Ki volt, ki ennek adta át magát?

VÁNDOR Lehet, hogy nincs igazb tapasztalás,
 Mint borból nyert és nyelt feledkezés,
 De istennek mégis silány diadal,
 Hogy rezgő kézből egy kupát kivert!

ROM Hogy így fanyalgsz: az én jutalmam ez.
 Álmodtál volna szebbeket, pimasz,
 Ámultál vón', orozni mit birok!
 Bogár! ki fénylőn görgetsz álmakat –
 Mit elvehettem tőled: csak ganaj.

VÁNDOR Ezért trónolsz hát trágyadombtetőn?

ROM Nem is csupán a bor, mit elvevék.
 Előtted ismeretlen sincs tovább,
 Körödből út semerre sem vezet;
 Hitted: fiaskód elfeledheted,
 De füstbe ment e dőre tervezet!

VÁNDOR Minek tagadnom? ez bizony való!

ROM Ha kocsmában leltél is Üdlakot,
 Már holtodig boldogtalan maradsz.

(Csend)

VÁNDOR Na, indulok tovább.

ROM S ugyan hová?

VÁNDOR Amerre lábam elviend: oda –
 A céltalannak tág a láthatár!

- ROM De ismeretlent nem remélhetel!
Nem véled azt, hogy útrakelni kár,
Ha küzdni s bízva bízni oktalan?
- VÁNDOR Ha nincs is mért – ki tudja, még miért?
Ha nincs hová – ki tudja, még hová?
Jobb mégis, mint elunni téged itt!
- ROM Munkám gyümölcset: búdat el ne vidd!
Inkább maradj, s ne szűnj kesergeni!
- VÁNDOR Te rusnya Rom, már dacból is megyek!
A múlt könyűje révedezni hí!
Aminthogy épp feledni nem hagyál,
Emlékezésem megvigasztaland,
S szebben rikoltja minden ébredés:
„Köszönöm, te élet, álmodásodat,
Ez jó mulatság, férfimunka volt!”
(El)
- ROM A Rom pedig ül, s sivatagba kinéz egyedül...

Vége

▶ **Ámor**

1

Toporgok a sorban, rengetegen vagyunk itt, mindenki arra vár, hogy egy nagyszakállú emberrel beszélgessem, aki fehér lepedőbe burkolózott. Fülelek, miről folyik a szó, de nem sikerül megfejtenem, csak annyit, hogy az Úr színe előtt vagyunk. Meghaltam. De miért? Este lefeküdtem aludni, és tessék. Már aludni sem lehet nyugodtan, minden komplikáció nélkül? Pizsamában vagyok. Hagyjanak engem békén, én még élni akarok, rengeteg dolgom van odaát. Kilépek a sorból, a liftet keresem, de csak a felhő szélét találom, a Föld egy pici kék pötty. Na jó, majd a Mindenhatónak beolvasok. Tulajdonképpen, hogy kerülök én ide, mikor bigott ateista vagyok? Én nem hiszek ebben a hókuszpókuszban, ha az ember meghal, akkor haljon meg rendesen, ne fáraszák, pihenjen nyugodtan. Egy jól sikerült tivornya után sem szereti senki, ha háborgatják. Jó napot, köszönök illendően, már ne is haragudjon, de én valami tévedés áldozata lettem, semmi keresnivalóm itt, különben is meg kell etetnem a kutyát. Tudja mit? Fektessen vissza az ágyamba, és felejtsek el az egészset. Különleges feladatot adok neked, mondja a bokorarcú komolyan, és lásd mennyire megbocsátó vagyok, figyelmen kívül hagyom, hogy megtagadtál, sőt, megengedem, hogy ne szakadj el a földi élettől, ugyanakkor vezekelned kell a bűneid miatt, amit a női nemmel szemben elkövettél. De Uram, te vagy a tudója, visszategezem, nehogy már, mennyire szeretem, szerettem a nőket, milyen bűnökről beszélsz? Úgy határozta, jelenti ki ahelyett, hogy válaszolna, Ámor leszel. No fene, hökkenek meg magamban, ez tényleg a Mindenható lehet, ha már a görögök felett is rendelkezik.

2

Iszonyú ricsaj van itt, és rám tör a hányinger a villózó fénytől, egy diszkóban vagyok, nem öklendezhetek, mert feltűnnek a szerelmes jelöltek. Két tini, lenyalt hajú fiú, mély dekoltázsú, felpolcolt mellű lány, emeletes cipőben. Nem ismerik egymást, de a srác szemet vetett a csajsziára, és minden bátorságát összeszedve mellé lép. Előhúzom zsebemből fegyveremet, a vesszőket, kissé tanácstalan vagyok, de miért, nem lehet nehéz, hisz' az ősök, csak úgy, mint az Etelközben. A lány kibuggyanó bal mellét veszem célba, evidens, a szívtájékon. Hatalmas durranás, egy izzót találok el, felrobban. A mindenit, lehet, hogy ha elkészíteném a családfámat, meglepetések érnének? Nincs idő töprengeni, mert a lány undorral néz a fiúra. Újabb lövés, söröskorsó. A következő, ötezres. A fiú már épp feladni készül, kapkodok, célzok, lövök, bárszék, felhő.

Nem lesz ez így jó, dorgál meg az Úr, leckéket kell vened. Kassai-íjjal lövöldözők bárányfelhőkre, virrasztanom kellett volna a végzetes éjszakán. Gyakorlok, tüzből nyolc talál, de mi lesz élesben, egy ekkora íjat nem dughatok zsebre.

3

A pincér kihozza a pohár vizemet, feszengve lép be a párocska, 30-as nő, 40-es férfi, a szemközti, nyolcszemélyes boksza ülnek, egymás mellé, szorosan. Újsághirdetés alapján találkoztak, a társkereső rovatban akadtak egymásra, összeillenek.

A nő elvált, a férje ütötte-verte, megalázta, elege lett. Fél éve kezdett hirdetni, nem jó egyedül, gyereket akar, benne van a korban. Vékony, talán túlon túl is, telt keblekkel, barna haj, kék szem, csinoska. A postán, ahol dolgozik, némely számlabefizető kikezdett ugyan vele, de mind csak azt akarta: friss húst a feleség mellett.

A férfi gyakorlati ismereteket tanít egy általános iskola felső tagozatában, megunta az agglegényéletet, nem akar zoknit, alsógatyát mosni, főzni, vasalni, takarítani, kényelemre vágyik, önző. Kopaszodó, bajszos, nincs pocak, kora ellenére fiatalosan öltözködik.

Két pohár sört rendelnek, megérkezik, a pincér előzékenyen gyertyát gyújtana, de a férfi elutasítja, fél, hogy a nő az ujját a viaszba mártogatja, ezzel fejezve ki, mennyire unatkozik, vagy a gyertya melege sürgetve felébreszti a nőben a vágyat, és ő nem tud mit kezdeni a helyzettel, kiesett a gyakorlatból.

Könyök az asztalon, süketnéma jelbeszédhez hasonlító gesztikuláció, néha kuncogás, a kuncogáskor közelebb hajolnak egymáshoz. A második órában a gesztikuláció lelohad, a poharak kiürülnek, a pincér rájuk sandít, gyakran az asztalukhoz settenkedik, hátha rendelnek valamit, de nem, az ilyenek a vendéglátósok rémei, rólam nem is beszélve, fogyasztás nulla, csak a helyet foglalják.

Kilövöm az első nyilat, a nő bal szemöldökét találok el, felszisszen, körülnéz, észrevesz, hosszan nézzük egymást, zavarban van, nemcsak miattam, zavarában majszolni kezd egy kiflit, addig sem kell a férfi szemébe néznie, az enyémben sem. A kifliről lepotyogó köménymagokat a mutatóujjával szedgeti fel az asztról, úgy, hogy az ujjbegyével a magokat erősen az asztrához nyomja, amitől azok rátapadnak az ujjára, kecses. Megeszi a kiflit, fогpiskálót vesz, és minden takargatás nélkül piszkálni kezdi a fogát, mintegy jelezve ezzel, hogy egyenjogú minden férfival, a kapcsolatban együtt hordják a nadrágot párjával, a papucsot is.

A nő ismét rám néz, a második nyíl a férfi lapockájába fúródik, észreveszi, hogy a nő engem néz, kérdőn fordul felé, mire a nő a férfi vállára hajtja fejét. Csak egy pillanatra, éppen hogy hozzáérinti, lágyan, amiből a férfinak tudnia kell, hogy szabad az út, eleget beszélgettek, a tetteké a szerep. A férfi megriad a biztatástól, gyorsan felkap egy kiflit, és mohón enni kezdi, gyáva. Míg eszik, a nő szótlánul bámulja az aszalterítőt, aztán feláll és kimegy a WC-be. A férfi gyorsan kér egy korsó sört és rágyújt, feszültségelevezető. Kinyitja sporttáskáját, beleszagol, kissé elfintorodik, gondterhelt az arca: mi van, ha a nő előtt kell valamiért belenyúlnia, és az megéri a büzt. Kiveszi a pénztárcáját, megszámolja a pénzét, futja-e a sörre és a kiflire, óvintézkedés, ő fog fizetni, így szokás. Gyorsan szív néhányat a cigarettájából, elnyomja, kezével szétosztatja a füstöt, nehogy a nő idejekorán leleplezze káros szenvedélyét, a hamutartót az asztr legtvávolabbi sarkára teszi, és a nőt lesi.

A harmadik nyíllal elmetszem a lámpát tartó láncot. Lezuhan, beleáll a férfi ke-

zébe, hatalmas ordítás, folyik a vér, a nő kiront a WC-ből, kétségbeesetten rohan az asztalhoz, a melléhez szorítja a férfi fejét, vigasztalja. A pincér összeszedi a romokat, a nő bekötözi a férfi kezét, gyengéden, mintha egy törött szárnyú madarat ápolna. A férfi felbátorodik, először csak a nő kezét fogja meg, az hagyja, aztán az arcát simogatja, az hagyja, majd váratlanul nyelvét a nő szájába dugja, hosszú nyelve van. A nő kitör és nekiesik a férfinak, ki van éhezve.

4

Lenne egy kérésem Uraságodhoz, bratyizok, mert gondolom, nem véletlenül lettem Ámor, megtehetem, kellene egy kis pénz, ha már olyan helyeken dolgozom, ahol fogyasztani illik. Tudom, hogy ez bűnnek minősül, még ha nem is olyan nagynak, de nem vet ránk jó fényt az, hogy egy pohár víz mellett üldögélek, és a nyilazgatásommal molesztálom a vendégeket, ezt megértheti.

Válasz helyett egy magyaros étteremben találok magam. Piroskockás abrosz, fehér tányérok, fehér szalvéta, sötétmellényes pincérek. Már épp kérném a vizet, mikor beletúrok pizsamakabátom zsebébe, hátha. Megértette, nagy köteg bankó akad kezembe.

Klienseim már itt vannak, egy csendes, nyugodt, kétszemélyes asztalnál ülnek az egyik sarokban. Hatvanas pár, belefáradtak egymásba, a szerelem elmúlt, a közös témákból kifogytak, súlyos csönd borult életükre. Egyetlen szórakozásuk, hogy vasárnaponként ebben a vendéglőben ebédelnek.

Nem kapkodom el a szerelemgyártást, mosolygok a nem létező bajszom alatt (bajusz a huszonegyedik század hajnalán, nagyon ciki), végre egy kis gyarlóság, örvendezek, három fogásos ebédet kérek, cigit, söröket. Újházi tyúkhúsleves: forró, ahogy szeretem, szép sárga, házi metélttel, sok cseresznyepaprikával, hogy kétszer érezzem, ki tudja, mikor adódik újra ilyen lehetőségem; sült kacsacomb krumplipürével és párolt káposztával, fűszeres, ropogós, csuklómon folyik a zsír; dupla adag túrós csusza, de nem ám tepertővel, mert ez a desszert, hanem porcukorral, nem sajnálom, a cukortól a túró levet ereszt, kanállal eszem.

Néha-néha azért rásandítok ügyfeleimre, akik nem tudják, hogy az ügyfeleim, csak valaki így döntött a fejük felett. Vajon van-e joga ahhoz, hogy belepiszkáljon mások életébe, honnan veszi a bátorságot, honnan tudja, hogy ez az idős pár nem így érzi jól magát; érzelmek nélkül, és egyáltalán mi közöm nekem ehhez az egészhez? Mi lenne, ha fizetnék és hazamennék, átöltöznék, bemennék dolgozni, fűtyülnék az ámorságra? Halálra ítélnének? Azzal már elkéstem, hiszen hullá vagyok, nem eshet bajom, halhatatlanságra kárhoztattam.

Mit képzelsz? szól egy hang szemrehányón, azt hiszed, hogy csak úgy meglógatsz? Ha megteszed a pokol tüze vár rád, úgyis sok van a rovásodon. Hess innen, mordulok rá, a söröskorsóm peremén üldögélő angyalra, legalább a sörömet igyam meg nyugodtan.

Az asszony feláll, a mosdóba megy, férje szenvtelen arccal figyeli. Nem tudok fittyet hányni feladatodra, előveszem fegyverem, célzok és lövök, bal fülcimpa. A férfi hirtelen odakap, megvakarja, nem sejt semmit, viszont nyugtalanzkodni kezd, a mosdót kémleli feszülten. Kilép az asszony, a semmibe révedve indul vissza az asztalhoz, férje csillogó szemmel kíséri lépteit, és mikor leül megfogja a kezét. Az asszony értetlenül néz rá, jobb fülcimpa hátulról, megigazítja a fülbevalóját, és a

férjére mosolyog. Önfeledt beszélgetésbe fognak. És én még azt hittem, hogy jó nekik úgy, ahogy van, felesleges a lövöldözés. Belátom, tévedtem. Vagy csak a vesszők hatása? Már puszigatják egymást.

Végeztem, intek a pincérnek, odajön, mondom, hogy az ebédemet a most már újra szerelmes pár számlájára írja, megérdemlem.

5

A mohóság bűnébe estél, ingatja fejét az Úr, az örvendetes, hogy spóroltál, úgysem állunk jól anyagilag, viszont, hogy mindezt egy nyugdíjas pár kárára tetted, elmarasztalandó. Mentegetőznék, de egy kávézó foteljában találom magam, és a pincérnő a fogyasztásom iránt érdeklődik. Elevenen él bennem az Urammal történt beszélgetés, kérek egy feketét. Egyedül lép be a nő, virágos ruhában, ami olyan, mint egy lepel, neki praktikus viselet, ezzel takarja telt idomait. Festett szőke haja csapzottan verdesi vállát, ajkára vörös rúzszt kent, de remeghet a keze, mert olyan, mint ha paradicsompürébe dugta volna csücsörített száját. Kitaposott cipője merő sár, ruháján zsírfoltok, az egész nő ápolatlan. Elfekszik egy kétszemélyes díványon, két franciakrémés, somlói, lúdláb, rigójancsi, három minyon, dupla adag kakaó. Nem lesz könnyű dolgom. Kortyolok a kávémból, rágyújtok, a párját várom. Felkészülnek az akcióra, de üres a zsebem, kétségbeesem, az ég felé pillantok. Az Úr kerek ábrázatát látom, ahogy engem figyel, gúnyosan vigyorog, és íjammal célba veszi a nőt. Éles kardként nyilall belém a felismerés: én vagyok a másik célpont. Összeesküvés! A vessző a nő tarkójába fúródik, felkapja fejét, körbe néz, meglát, elmosolyodik, nem is mosoly ez, inkább vicsorgás. Elvesztem, az Úr már lövésre kész. Macskaféle ragadozót meghazudtoló ugrással a fotel mögött termek, sikerül elkerülnöm a lövedéket. A nő feltápászkodik, ölelésre tárja karját, és felém cammog. Kétfelé kell figyelnem, electric boogie-s mozdulatokkal kerülgetem az egyre suhanó nyílvevesszőket, és menekülök a nő elől. A kávézó közönsége döbbenet figyel, ahogy egy csíkos pizsamába öltözött ember, rángatózó mozdulatokkal kísérve kergetőzik egy követér nővel. Erőm fogytán, rádöbbenek: ahhoz, hogy visszatérjek a földi életbe, össze kell kötnöm sorsomat ezzel a rinocéroszal (bár semmi bajom a rinocéroszokkal, mégis).

A csengő fülsiketítő hangja vet véget rémálmomnak, csíkos pizsamám csatakos a verejtéktől. Kikászálódok az ágyból, kinyitom az ajtót. Jó napot, a villanyszámlát hoztam, mondja a rinocérosz paradicsompürés szája. Riadtan vágom rá az ajtót, a nyílvevessző a névtáblába fúródik.

▶ Párhuzamos mobilok

Idegesen álltam biciklimmel az Andrásy út és a Körút sarkán. Nyomultak előttem a mindenféle méretű és márkájú kocsik. Egy neonsárga Mercedes Smart közeledett, gyönyörű, gyönyörű, gondoltam, mert egy szép autó ugyanúgy felizgat, mint egy faunarcú fiú. Egy napszemüveges pasas hajolt ki, és odakiáltotta: hát te meg hogy nézel ki?

Kristóf az ételmérlegek körül somfordált a Kátayban, körülnézett, nincs-e valaki, aki útbaigazítaná. Elbotorkált a műanyag tálakhoz, körbesasszézta a „Stb.” áruk polcát, ahol egy eladó sámlin ülve zöldségpárolókat árazott. Kristóf megszólította a nőt, mert megígérte Chloénak, ha törik, ha szakad, vásárolni fog.

A plafonig tornyosuló, fém szemetesládák izgató színekre voltak festve. Örömben kihúzta zsebéből új Nokia mobilját, amit Chloétól kapott múlt vasárnap, és tárcsázta a barátnője számát.

Gabriella az IKEA-ban irodabútort vásárolt a főnöknőjével, Lillával. A telemarketing cégnek új fiókja nyílt, Lilla lett a vezetője, és most a délutáni munkaidőt a frissen festett iroda berendezésével töltötték. Gabinak sietnie kellett, mert négykor randija volt a barátnőjével a Vian kávéházban. De azért még beleült abba a pufi fotelbe, míg Lilla megpróbált kinyitni egy ágyat. Az irodabútor részleghez még el sem érkeztek. Húsz perc múlva az étterem szakácskiszolgálója svéd húsgolyókat lapátolt Gabi tányérrjára. Kávétak, sütiztek; Gabi sutyiban megnézte az óráját. Később a földszinten Gabi felajánlotta, hogy amíg Lilla megnézi a kiválasztott íróasztalokat a raktárterület másik végében, addig átguberálja a leértékelt árukat. Két polcrendszer közé állva tárcsázta Chloé mobilját.

A Smart a Nyugati előtt elakadt egy pirosnál, simán utolértem. Mióta a ciklámen színű dzsekimben járok, állandóan kiröhögnek. Utánam fordulnak a fiúk, lányok, és hangosan hahotáznak. Én meg szúrósan rájuk nézek, kiöltöm pimaszul a nyelvem, vagy magamban sikítok tébolyultan. Az osztálytársaim is gyűlölik a dzsekimet. Ha felakasztom a tábla melletti fogásra, nem tudnak a tanárra figyelni. Hiába magyarázom, hogy azért járok benne, hogy ne üssenek el az autósok.

Odaértem a Smart mellé, leszálltam a bicikliről, lehajoltam és benéztem a nyitott ablakon. A pasas röhögött, mutatta a haverjának, milyen macsó. A forgalom nem mozdult, valami baleset történt.

Ekkor megszólalt a neonsárga mobilom. Fontos telefonokat vártam, muszáj volt felvenni. Kihúztam keresztpántos hátizsákomból, észrevettem, hogy ugyanolyan színű, mint az ő kocsijuk. Gabi hívott, hogy nem ér oda négyre a Vianba, mert az IKEA-ban növényeket szortíroz a főnöknőjével. A kocsiban is megszólalt a mobil.

A vezető azt mondta a napszemüvegesnek, „Lilla hívott, hogy menjünk az IKEA-ba, segítsünk elhozni valamit”. Ekkor meglódult a forgalom, és elhúztak mellőlem. Megint megszólalt a telefonom, Kristóf volt az, „Chloé! Itt állok a Kátayban hat-száz szemeteskosár előtt!” Láttam, ahogy áll a Kátayban a színes tornyok előtt, és a mobiljába üvölt, mert még nem hiszi el, hogy hallom a másik oldalon. Akkor határoztam el, hogy ciklámenszínű szemetesvödröt fogunk vásárolni.

Martha ◀

Martha örületes mennyiségű haját habbal tartotta kordában. Ha benyitottál a kollégiumi szobájába, megcsapott a rózsailattal kombinált vegyszer illata. Ma kinyitottam a szekrényemet, az illat a rég halott Marthát jutatta eszembe.

Apjának jachtkikötője volt Massachusettsban. Ha valami megtetszett Marthának, gondolkodás nélkül megvette. Amikor 1992. május 22-én megjelent az új Cure cédé, ellógtunk óráról, hogy ott lehessünk a lemezbolt nyitásakor. Topogtunk az utcán, jött a tulaj, széles mosolyal kérdezte, „Mi van lányok, csak nem az új Cure cédéért álltok itt?”

Ha azt a bizonyos számot hallgatom, látom Martha felemelt kezét, ahogy csendet parancsol a gitárszóló előtt.

Egyszer meghívott magához szünidőre. Első este nagyon sokáig fennmaradtunk, hogy megnézhessük kedvenc műsorunkat. Az óriási, kinyitható kanapén fekdüztünk, és férfi fantázianeveket találtunk ki magunknak. Attól fogva így szólítottuk egymást. Myron és Sidney.

Martha szülei jó fejek voltak. Királyrákot ettünk ebédre, a garázsban a Jaguár, a Volvo, a Saab és Martha kis sárga Lambourginije, és ők mégsem tűntek másnak, mint az én szüleim, vagy akárki másé. Martha az apjától örökölte göndör vörös haját, mely minden hajhabot elnyelt. Egy magas, vékony pasas és egy alacsony, sötét, duci nő. Egymás között Márthinak hívták a barátnőmet, kivéve, ha vitatkoztak róla. Akkor azt mondták, „a gyerek”.

A két év alatt, amíg barátok voltunk, sok ezer órát töltöttem habszagú kollégiumi szobájában. Házi feladatot sose írt, mégis tiszta ötöst vitt haza év végén. Percenként másik barátjába volt szerelmes, de Mike Myers, a REM gitárosa volt a „nagy ő”. Hasaltunk a vetetlen ágyon, Myron és Sidney, és vártuk, hogy a szemközti fiú-kollégiumból kijöjjön Temple nevű barátunk, és egy apró dudával jelezze jelenlétét.

Végül is ez a Temple, egy senki elsős választott el minket egymástól. Zöld haj, boci szemek. Ómiatta vesztünk össze. Még a Southern Death Cult ritka demólemeze sem tudott minket újból összehozni. Martha nem válaszolt a magyarországi vakációmról írt leveleimre, amelyeket speciális kis dobozokban küldtem neki hente. Szeptemberben felmentem a szobájába, hogy visszakérjem a gördeszkás bakancsomat. Kinyitottam az ajtót, a habszag. Myron és Sidney. Kész voltam mindent megbocsátani, feláldozni, megváltozni. Alex, az új szobatársnője állt előttem. Alex utált engem, mert basszusgitározni tanult, én mutattam meg neki a klasszikus blueskálát, és talán túl nagyképűnek gondolt.

Marthát csak az étkezőben láttam néha, Temple gyűlölködő leveleket tett

a postafakkomba. Még egyszer megpróbáltam tisztázni a dolgot, hiába. Aztán le-
érettségiztem.

Két évvel később meglátogattam az iskolát. Sétáltam a pázsiton a ginkkofák alatt.
A téglafal mellett láttam meg a kis keresztet. Rajta kis bronz tábla Martha nevével.

Csak egyszer ültem Martha sárga Lambourginijében. Érettségi előtt két hónap-
pal ebben a kocsi-ban halt meg. Úgy kellett ülni benne, mint egy úrhajóban.

▶ Alkony, ébredés

Két fehér huzatú kanapé a nappaliban. Délután Apám teniszmeccset néz, onnan
látja legjobban a tévét.

Vasárnap délután, kora tavasz. A nap besüt, az erkélyajtó nyitva. A nappali kö-
zepén a két kanapé. A falak faragott fából vannak, beépített könyvespolc, kandal-
ló. A szoba hátsó sarkában zongora. Galambszürke szőnyeg, rajta még egy perzsa is.

A dupla szárnyú ajtók becsukva, egyik a hallba, másik az ebédlőbe vezet. Anyám
az ebédlőben tanul, egyetemre jár. A kutya a lábánál. Neki nem szabad bejönni.
Hullik a szőre.

Hat napot járok iskolába egy héten. Az alvás szent. Fölmegyek a barátnőmhöz,
bekopogok. A szobatársa nyit ajtót, csak résnyire, egy szeme látszik ki. Martha al-
szik, mondja. Hazasétálok.

Hat nap iskola nagyon fárasztó. Hosszú a vasárnap, már nyolckor kipattanok az
ágyból, ha kell, ha nem. A labdát ütögetik a tévében ide-oda. Hipnotizál.

Elalszom a fehér kanapén.

Az erkélyajtó nyitva, lágy szellő. A tévé halk hangja. Agassi izzad, apám is elal-
szik. A kanapéja szúrós pléddel van letakarva. Az enyém szürke üdvhadsereg pok-
róccal. Apám kapta, mikor emigrált.

Később hallom, hogy anyám bejön, apám már fent van. Érzem, hogy folyik
a nyálam, de nem tudok felébredni. Betakarnak, az erkélyajtót halkán becsukják.

Amikor felébredek, már alkonyat van. Sötétkék az ég. Az ajtó alatt fénycsík.

Benyitok, az asztalnál avocadót esznek kenyérral és hagymával. Leülök a he-
lyemre. Az álom már csak a hajamon látszik.

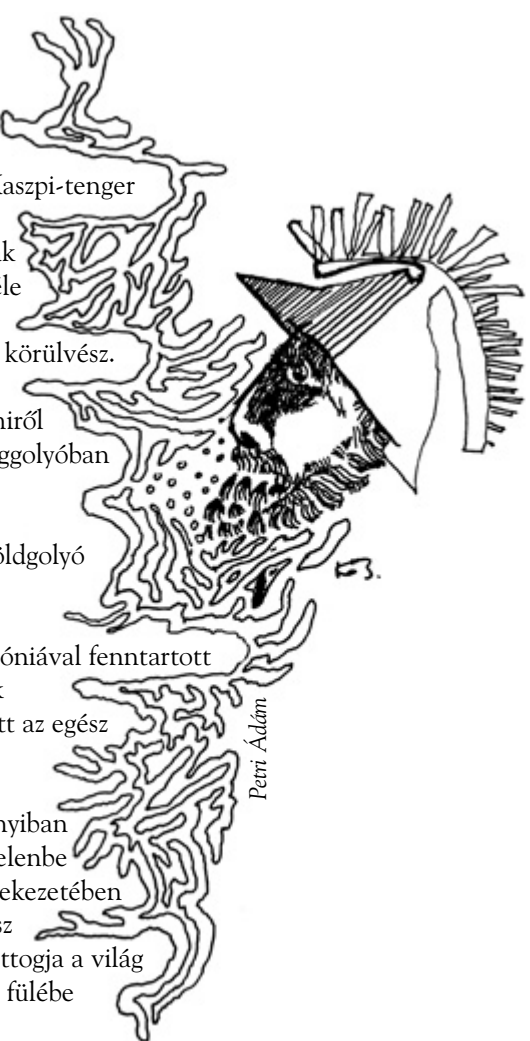
Képes és feloldódik* ◀

Nagy Sándor a Kaszpi-tenger
partján a világ
határára lel annak
a tengernek a széle
belül van
és minden földet körülvész.

Ahhoz képest amiről
ma tudhatni üveggyömbben
látott horizont
városlátkép
mit az objektív földgolyó
szerűre alakít.

Közben a Makedóniával fenntartott
szálak eloltódnak
Sándor tábora lett az egész
világ.

Fejesugrás is Annyiban
a lehatárolt végtelenbe
hogy sejthető igyekezetében
hogy Arisztotelész
üzenetét visszasuttogja a világ
amaz örökkévaló fülébe
magát a világot
nem hagyhatja Annyiban.

* addig is lássunk egy példát arra miképpen hajtható
végre egy Nagy Sándoréval felérő tett a világgal
és a földdel
anélkül hogy oly sokan beleszakadnának
ám csak azért hogy magába a játékmintába
mégis oly sokan beleszakadtak.
Őnekik legyen hála.

A beoldoztatás végül
 az aránytalanság erejéből
 származik mely egy tábor
 és a feltehető földi
 méretei mentén zordul.

A világ a feltehető meg
 elégedhet egy sima exped
 táborral is ha az
 épen San Doré mega minden
 mással is
 ami azon kívül van
 de mit nem kérdez
 senki
 itt a földön
 de mit nem kérdez
 senki

Épülette

féltek másképül semmi
 marad abból
 amit arról gondoltak
 a mélyén végül
 koruk sajátabbjaként
 mutatkozik
 a jövőben vagy
 számunkra ahogy azt
 képezték még ha
 tervezőin kívül akkoron
 nem is sokan ismerték el→
 →ilyennek a valóságot így
 a soha nem igazolt történeti
 lehetőségek egy valóságban
 az épületben találkozunk mi
 nem feltétlenül a megépülés
 idejével esik egybe hát hulljanak a fiak ölébe a lángok
 érjen az égig a szízi árnyok
 szíam arányok se térnek
 csak a lények égnek el
 végigazég
 lé nyekér nekel

Korálzóna ◀

Másikföld alkonya
merül meg vackain
izzig valós hullám
édes hordalék szelíd
alakok fürtjei mállnak
belül boldog világgyök
színe lobban ki
ő volt

▶ Első Pesti Vérkabaré

AZ UTAZÓ KÖLTŐ

Csorba Bélának és Térey Jánosnak

A síneken ember újra,
kit a kockakő lebontott
májra, ágyékra, tüdőre;

karja nő a csont köré, majd
rásimít egy talmi rongyot,
s megfeszül a férfi bőre.

Az utazás *valahová*
reménytelen, rossz ajánlat
(a közönség sem nevet),

utazni csak *valahonnan*
népszerű, s a magyarázat
szükségtelen, írva van:

archaikus, ősi kellék
szentimentális, parázna
mítosz mellé, mely lehet

alapja egy mondatomnak,
például annak, hogy: otthon
vonaton érzem magam.

Minden s minden dél felé húz;
az égövek gravitálnak,
és mi szinte süllyedünk;

profétikus hangnemünkből
annyi maradt, hogy belássuk:
egy városnak két hetünk

már ajándék. Hát road movie
légyen az, mi tévéjáték
lenne – furnér falakkal;

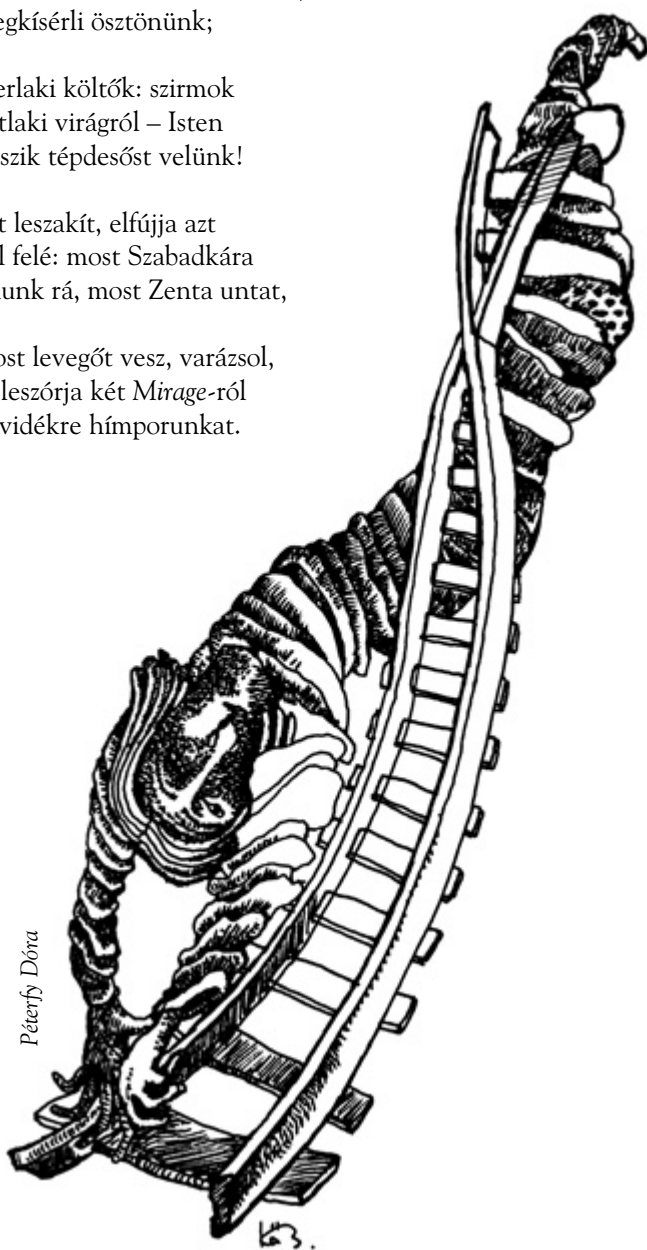
légyen csipkevár a téglák
elkerített halmaiból
vagy legalább darab fal

– fekvé bár egy tómederben.
Elkallódnunk mert nehéz lesz,
megkísérli ösztönünk;

ezerlaki költők: szirmok
kétlaki virágról – Isten
játszik tépdesőst velünk!

Kit leszakít, elfújja azt
dél felé: most Szabadkára
ununk rá, most Zenta untat,

most levegőt vesz, varázsol,
és leszórja két *Mirage*-ról
Újvidékre hímporunkat.

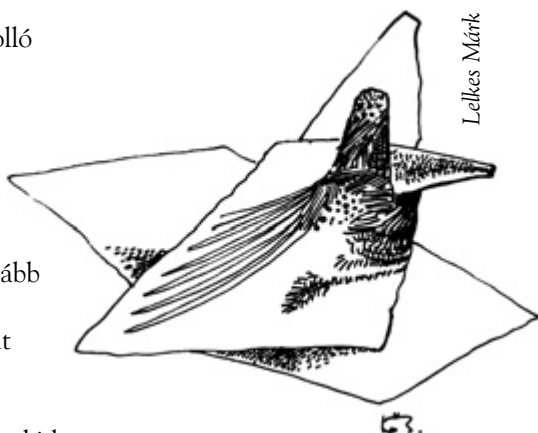
▶ Korcsog & Kácsor: Kikericsek

Most Korcsog kondás és Kácsor kecskepásztor
Rőt disznót pásztáz
S párszor Recskre átszól
Kikericsek virítnak kékek és lilák
Nyirok-tested olyan mint itt ez a kulák
Kullancs vagy Korcsog te cseperedj ucsúdni
Csimpaszkodj hisz kicsúsz' alólad kalucsni
Egy stócnyi zsírsertés a rétre fut s bivaly
Kergemarha kórcog Korcsog disznaival
Fancsali Kácsorom mi ez az ökör-csíny
Kikerics vagyok én nem pedig kökőrcsin
Kökőjszi s Bobojsza bajszomtól feszt reszket
A Csordás csöndesen halk hangon szerkesztget
Míg bőg a sok Kácsor s elhagyja hóborögve
E falnikészülő Korcsogot mindörökre

1. Divina Commedia ◀

Befogadott akár a hasonlat Épp csak volt
 Szikrázott miként a pergő dűnehomok
 Régi tercinák lassú dombjait másztam meg
 a táj – becsavart zászló – nem mutatta
 lándzsahegy-fejű liliomait
 ellobbant pillanatok fölött kerengő holló
 hussant – eltűnő szénrajz

Rossz és jó mozdulatok Hány éve
 – tíz vagy mint az Isten: három –
 írom felül az éjszakát
 amely az Arno felett füstölög
 a kénsárga ruhát – a színt mely leginkább
 Beatrice – s a várost: maga a pokol
 Az enciklopédiából egy-két szó maradt

Az idő végül egy ostoba kezére került
 mint üveg – ha átnéznek rajta – elkoszolódott
 eltévedt benne a száműzött
 s alakja tusfoltja mögött
 a szép lejtésű káromló sor nem dereng
 tömbjét feladta a fehér ház – vízben sistergő mész –
 mely mellett sakál volt az őr hunyorgó zsarátnokszemű
 s a kenyérhez tartozó koldus

A feledésről ki sokat beszél
 azzal nem lehet mit kezdeni
 Hogy mi volt
 azt amíg lesz hajnali napméz hóroncs
 koszlott papiros széle – tanúsítja
 A hely – hiába zuhant bele bárki –
 a hely azonban mindenkor üres marad

2. Purgatórium ◀

Kétségtelen
 volt bűn
 s volt annak neve
 S aki – hosszú árnyú Ő – abba beleöltözött
 alul a mosott fehérenemű
 fölél a rozsdálló páncél
 és azonossá vált velük

Volt – tehát – helye a zöld kertnek
 kavicsolt ösvénynek s a forrásnak
 amelyből bőven ömlött a víz Egy színben
 ragyogtak a napfény a labdarózsák
 a legenda lapjai és az evangélium
 Volt ki – vele – újabb bűnöket követett el
 hogy magyarázatot kapjon
 a rend és szenvedély együttese
 Aranyá főzve fortyogott a történet
 mint alkémia szutykos tégelyében a szenny

Mindaz érvénytelen –
 mint a lánc amely elszakad
 s leperregnek a drágakövek
 a hang – agglutinált – amely
 a csend felszínén koppan
 és abba
 arc a csendes tükörbe
 szavát veszítve beszakad

Mindez nem számít
 Sem őszi kert sem zúg
 ahol szilvalekvár-gőzben az elixír rottyog
 sem a kóborlások oly sok napja között
 a védtelen bölcselet

A purgatórium kút
 – az álomban nyílt meg
 talán éppen ebben a versben vagy
 az emberélet középkora kartonján
 egy tintacsöpp alatt
 – a gyomorszagú és csőszzerű üreg
 szörcsög miközben nyeldekel

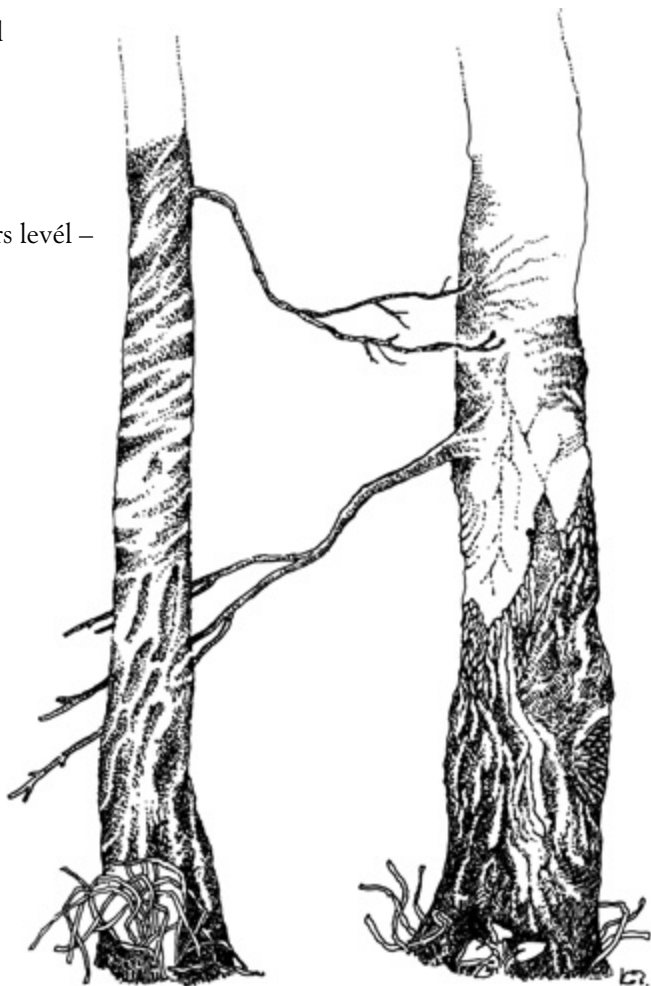
A metsző szél kardélként süvölt
 a lávafolyam közrefogja az ösvényt
 a lélek – kóbor és kicsiny – nem menekülhet

Az a szó foglalkoztat – a heve csillapíthatatlan –
 tűz és jég között
 az ima mondatába zárva
 amelyben nem jut hely sem istennek
 sem az ő angyalainak

Nincs múlt de jövő sem

3. Rózsa ◀

A rózsza amely most kihajt
 ismeri a múltját: annak zsenge házából lépett elő
 Magán viseli a perzsák izzó napszínét
 a keresztény mártírok sokszirmú sebgyegyét –
 mindig volt
 s ez kínálja föl számára – illatos paradicsom – a jövőt
 Sok hangon szól
 de mint pünkösdi csodában egy nyelven beszél
 olajában elmerülnek a nagyszárnyúak
 alázatának történetében a kertlakók
 Ugyanazzal a tintával írott szó
 melynek olvasata – betűszerint – hol fehér hol piros hol fehér
 értelme más
 Nézz bele a rózsába – a vers képébe –
 a cimpák hullámából meztelen istennő emelkedik ki
 szerelmed lugas alatt jár kézenfogva
 s hogy megismert
 visszamenekül a fagyos alvilágba
 hiába hajítod utána – emlék hurkát – a koszorút
 Tapintsd meg
 az Eufrátesz partjának melegét érinted
 Roman de la Rose hajlékony derekát
 Jeruzsálem templomkapuján
 – az unikornis szarvával átszúrt szűz –
 a gót kőfaragást
 S az illat? A rózsza sokféle szaga
 – romlott hús iszap vagy morzsolt nyers levél –
 beborít
 Nem találja benned az egyetlen nevét

THOMAS CANTIMPRATENSIS

▶ A tengeri szörnyek¹

Részletek

Thomas Cantimpratensis (1201–1270): Ágoston-rendi, majd domonkos szerzetes, két természettudományos mű és öt szentéletrajz méltatlanul mellőzött szerzője, Nagy Szent Albert tanítványa. A mai Belgium területén született író a természetet mindig vallásos-moralizáló szempontok szerint szemlélő, ókori és középkori forrásokból dolgozó, termékeny fantáziájú ember volt, bestiáriumának alább közölt részletei szinte egy posztmodern utánérzésre emlékeztetnek – ez a szöveg azonban tényleg az, aminek látszik. A tengeri szörnyekről bővebben hamarosan a *Palimpszeszt Kulturális Alapítvány* következő, Isten állatkertje című kötetében lehet majd olvasni.²

A KRIKOSZ

A *krikosz* Arisztotelész szerint tengeri állat. Lábának vége hasított, mindkét részén három-három ujj van, és három-három köröm. Jobb lába kicsi, bal lába azonban igen nagy, ezért, amikor jár, egész testsúlyát a bal lábára helyezi. Bőre héjszerű, sima, fekete, de néhány helyen vöröses. Ha megtapad valamin, erősen tapad rajta. Jó időben ez az állat szabadon járkál ide-oda, de ha fúj a szél, rátapad a kövekre – ott lapít, és meg sem mozdul. Tényleg csodálatos, hogy míg jó időben ez az állat elemében van, viharos időben legyengül és erejét veszti. A *krikosz*, ez a tengeri lény azokhoz a könnyelmű világi ifjakhoz hasonlít, akiknek jobb lába, vagyis Isten és szülei iránt érzett szeretete gyöngye vagy teljesen hiányzik, viszont a lányokat ködös szerelmektől lihegve megkörnyékezik, s egész lelkükkel erősen rájuk tapadva – legyenek akár mifélek is azok a lányok – inkább Istent, szüleit és szeretteiket sértik meg, csak hogy teljesíthessék imádottjuk csalfa vágyait. A bőr, mely az általuk szerelemnek nevezett csalfaságnak elfedője, héjszerű, vagyis sima, törékeny, sérülékeny és fekete, azaz alantas, a bűn szennyét hordozó. Lába hasított, s mindkétfelelől három-három ujra oszlik, a hasíték a csalfaság és a megbecstelenítés két rossz szándékának felel meg, ezáltal a megcsalt leányt háromszoros kár éri: szüzessége, lelki tisztessége és vagyona is oda lesz, ha közben szeretőjének abból is sikerül eloroznia valamit.

¹ Részlet Thomas Cantimpratensis *Könyv a dolgok természetéről* című természettudományos igényű művéből. A fordítás az alábbi kiadás alapján készült: *Editio princeps secundum codices manuscriptos*. Berlin – New York, 1973, Walter de Gruyter.

² Szerkesztik: Kádár Zoltán, Ladányi-Turóczy Csilla, Magyar László András. Fordítók: Ladányi-Turóczy Csilla, Magyar László András, Polgár Anikó. A kötet megjelenését a Magyar Könyv Alapítvány támogatja.

A TENGERI SZERZETESEK

A tenger szerzetesei olyan tengeri szörnyek, amelyeknek neve pontosan fedi külsejüket. A Brit-tengerben élnek ilyenfajta állatok. Testük alsó része hal alakú, felső-

testük azonban részben az emberi fajéhoz hasonlatos. Fejük olyan, mint a szerzeteské, tetején frissen nyírott, fénylő tonzúrájuk van, fülük felett fekete kör övezi, amely arra a hajkaréjra emlékeztet, mely a szerzetes vagy a pap fején látható, csak hogy ez a szörzet dúsan szétmered. Ez a szörny szívesen csalja magához a tengerparton sétáló embereket, szemük előtt játszik, és ugrálva közeledik hozzájuk. Ha aztán látja, hogy az embernek tetszik a játéka, örül, és annál inkább játszik a víz felszínén. Amikor aztán azt látja, hogy az illető nagy bámulatában közel megy hozzá, ő is közelebb jön, és alkalomadtán elkapja az embert, magával vonszolja a mélybe, ott aztán felfalja a húsát. Az arca egyáltalán nem hasonlít az emberi arcra, mivel orra olyan, mint a halaké, szája pedig az orra folytatása.

A NÉREIDÁK

A néreidák hasonlóképpen tengeri lények. Plinius szerint teljes testük borzas és bozontos, alakjuk pedig nagyjából olyan, mint az emberé. Ha egyszer valamelyiküknek (akár az embernek), meg kell halnia, a helybeliek messziről hallhatják sóhajait és zokogását, valamint azt, ahogy panaszkodik, milyen kegyetlen szükség is a halandók számára a halál keserve. Olyan nyomorult lelket jelképez, aki életében az emberi értelem látszatát próbálta keltetni, ám kit élete végén a démonok arra kényszerítettek, hogy bűneinek bundájától bozontos állatként pusztuljon el. És nincs kétség afelől, hogy valóban keserűn, rettegve kiáltozik és sír. De hiába, mert örök tűzre van ítélve.

A POLIP

A polip Plinius állítása alapján olyan hal, mely lábait és kezét karként használja. Karjában annyi erő lakozik, hogy a vigyázatlan hajóst bármely hajóról erőszakkal elragadja, tengerbe rántja, és felfalja. Szívesen táplálkozik ugyanis hússal. A Velence környéki tengerben igen gyakori. Farka hasított, hátában hegyes cső van, amelyen a vizet hol jobb, hol bal felé ereszti át – tetszése szerint. Igen kemény fejét ferdén tartva úszik. Hanyatt csimpaszkodik a sziklákra, úgyhogy lehetetlen lefejtani. A halak közül egyedül a polip jár ki a szárazföldre. A polipok télen közöszülnek, tavasszal rakják tojásaikat. Olyan termékenyek, hogy felfoghatatlan. Ha költözködni, emberi koponyákban szállítják és viszik odébb tojásaikat. A polipok a szárazföldön fejjel lefelé közöszülnek. Kotlani szoktak a tojásaikon, és miközben rajtuk ülnek, szinte rostélyszerű karjaikból kamrát formálnak körülöttük. A kőről a polipot lehetetlen lefejtani. De ha valami bűdöset helyezünk oda, azonnal leválik róla. Kagylóhússal táplálkozik, a kagylót ölelésével roppantja össze. Lakhelyét tehát

a körülötte heverő kagylóhéjakról lehet felismerni. A következő csellel is zsákmányul tudja ejteni a kagylót: a kagyló nem lát és érzel, legföljebb megérzi a táplálékot, és el tud menekülni a veszély elől. Így aztán, a polip megvárja, amíg a kagyló kinyílik. Ha egyébként egy sziklát találnak, ahogy Plinius, Szent Ambus, sőt Nagy Szent Vazul is mondja, erősen rátapadnak, és a halakkal és kagylókkal szemben a sziklát használják fedezékül. Miközben tehát a kagyló nem törődik az ismert dologgal, hiszen csupán a sziklát veszi észre, a polip követ vet a kagylóba, így akadályozva meg, hogy bezáruljon. Majd ráront, és kiszívja a húsát. A polipok kéthavonta raknak tojásokat. Két évnél tovább nem élnek. Sorvadásban szoktak egyébként elpusztulni, és mindig gyorsan, mivel a szülés után nem sokáig élnek.

A SZIRÉNEK

A szirének Physiologus szerint olyan hangot adó állatok, amelyek fejük tetejétől a köldökükig asszonyi külsejűek, magas termetűek, arcuk borzasztó, a fejükön lévő szőrzet pedig igen hosszú és mocskos. Egyébiránt kölykeikkel szoktak megjelenni, akiket karjukon hordoznak. Ivadékaikat ugyanis csecsuból szoptatják, amely mellkasukon található és igen nagy méretű. Ha a hajósok sziréneket látnak, nagy félelem fogja el őket. Néha üres palackokat is odavetnek nekik, hogy míg azokkal játszanak, a hajó továbbhaladhasson. Azok tanúsítják ezt, akik állítják, hogy maguk is láttak ilyen lényeket. Adelinus szerint a sziréntest többi része a saséhoz hasonlít, lábukon marcangolásra is alkalmas karmok vannak. Testük azonban pikkelyes halfarokban végződik, amelyet a habok közt úszva evező gyanánt használnak. Énekük édes, dallamos, amely a hajósokat gyönyörűséggel tölti el, és álomba ringatja: az álomba merült matrózokat aztán a szirének karmaikkal szétszaggatják. Azt mondják, ezek az állatok bizonyos mély örvények által övezett szigeteken, néha pedig a tengerben élnek. Némely hajós azonban, bölcs megfontolásból fülét erősen bedugaszolja, hogy sértetlenül átjuthasson, és a szirének halált hozó énekétől ne merüljön álomba.

Szent Izidor ezeket a sziréneket nem valóságos állatokként, hanem bizonyos szajháként írja le, akik az arra haladókat romlásba döntik. Szárnyuk és körmük van, mivel a szerelem szárnyal és megsebez. Folyókban laknak, vagyis a kéjvágy folyamában. Sok szerző azonban, majdhogynem minden bölcs, valamint több erről író szent is vitázik Szent Izidorral, és állítja, hogy a szirének valóságos tengeri szörnyek. Ezért mi elfogadjuk, hogy tengeri állatok, melyek értelemmel nem rendelkeznek. Csak az hihető, hogy artikulálatlan módon énekelnek; nem úgy, hogy egyes szótagok és szavak megkülönböztethetők lennének, hanem tagolatlan módon, mint a madarak.

A ZYTIRON, VAGYIS A TENGERI KATONA

A *zytiron* az a tengeri szörny, amelyet a *Dolgok könyve* szerint a köznép tengeri katonának hív: hatalmas és igen bátor állat. Azt mondják, testének szerkezete a következő: elülső része szinte olyan, mint egy fegyveres katona; kemény és igencsak ellenálló ráncos bőrének köszönhetően úgy tűnik, mintha fején ércsisak lenne. Nyakából hosszú, széles és belülről üreges pajzs csüng alá, amellyel ütések ellen a szörny harcos módjára tud védekezni. Érek és erőteljes inak vezetnek a nyakától,

lapockáitól a vállába, és ezekről csüng a lapockák közé a fent említett pajzs. Ez a pajzs egyébként háromszög alakú, keménységére és ellenálló képességére nézve olyan erős, hogy igencsak bajos lenne dárdával keresztülszúrni. Karja szintén erős, kéz gyanánt pedig hasított körmű patáját használja – baj nélkül aligha úszhatja meg bárki, ha haragjában jó keményen odavág. Ember tehát nem egykönnyen ejtheti el. Még ha el is fogják, akkor is csak nehezen tudják megölni, hacsak nem használnak kalapácsot. Ez az állatfaj a jelek szerint az emberi fajra jellemző viszálykodást utánozza, hiszen a *zytironok* állandóan háborút viselnek egymás ellen, és harc közben úgy felkavarják a tengert, hogy küzdelmük színterén olykor még vihar is támad. A Brit-tengerben élnek.

Fordította: Ladányi-Turóczy Csilla

Moduláció

„Itt áll előttünk egy író, akit kifosztott az idő; az, amiről beszél, az, akiről beszél, és az a nyelv, amelyen ott – mindez már nincs. Baja nem bajunk, illetve nem így”¹ – írja Móriczról Esterházy, majd néhány sorral alább még hozzát teszi: „Eljárt fölötté az idő? Eljárt – mert az idő ide-oda mászkál. Aktuális? Nem aktuális. De olvasván őt megtudunk valami fontosat erről az országról.”² Egy idő által kifosztott, nem aktuális író mostanában kevésbé emlegetett regényével foglalkozni nem tűnik igazán hálás feladatnak. Kérdés persze, milyen irányból és milyen szándékkal közelítünk felé, hol és milyen módszerekkel kívánunk részt ütni a népi elkötelezettséget, kritikai realizmust, a metonimikus narráció kizárólagosságát hangsúlyozó elemzések bazaltmázán, amely „máz” műveinek érintetlenségét, védettségét, és, ezzel együtt, „jól (át)látható” megformáltságát biztosítja. Az elmúlt évtizedben voltak már előttem mások, akik új módon próbálták meg láttatni és értékelni a Móricz-próza némely darabját, róluk érintőlegesen még lesz szó. Móricz-interpretációm az Úri muri 25. fejezetével foglalkozik. Talán csak a szövegek közt kezdeményezett dialógus kiszámíthatatlanságából származó véletlen gyümölcse, hogy épp egy hajnali jelenet³ révén nyílik lehetőség arra, hogy rámutassunk a regény elbeszélésmódjában érvényesülő metaforikusság néhány jegyére – olyan jellemzőkre tehát, amelyek Móriczot egy tőle némileg eltérő prózahagyománnyal (Kosztolányi–Ottlik–Esterházy, illetve Füst és Kaffka) hozzák összefüggésbe. Bízom benne, hogy ez a „hajnali találkozás” majd oly módon képes kibillenteni a mű értelmét, hogy az ne tűnjön egy „csakazértiszerű” erőlködésnek, hanem hogy lépésről lépésre tárja fel a szövegben kódolt figuratívitás hatásmechanizmusának eddig elfedett mozgatóit.

Az Úri muri egymásból fakadó, szertelenül burjánzó anekdoták füzére, amelyet csak lazán tart össze Szakmány Zoltán tragikusan végződő életsorsának cselekményszála. Ez a regény hatványozottan igazolni látszik Németh László 1926-ban tett azon kijelentését, hogy Móricz alapvetően *jelenetíró*, született *novellista*, akinek a regényein is „érezik a novellákból összerótság”.⁴ Az elemezni kívánt jelenet is látszólag „kilóg” az öt övező fejezetek kontextusából, noha az anekdotikus kompozíció meglehetősen viszonylagossá teszi azoknak az elveknek az érvényességét, amelyek alapján egy-egy részlet „szervesen” vagy „szervetlenül” kapcsolódónak volna

¹ Esterházy, Péter: Utószó, szó, szó. In Uő: Írások. Budapest, 1994, Magvető. 183.

² I. m. 184.

³ Lásd a *Hajnaltájt* című tanulmányomat, mely a hajnal-kronotoposz jelentéseivel foglalkozik az *Advent*, a *Hajnali háztetők* és a *Függő* hajnali jeleneteinek kapcsán. *Kalligram*, 2000/4. 65–79.

⁴ Németh László: *Két nemzedék*. Budapest, 1970, Magvető. 97.

minősíthető. A 25. fejezet egy éjszakából a reggelbe nyúló daruvadászat története. Csörgheő Csuli fiatalabbik fia, Kálmán egy csósztól kapott füles alapján indul el a nádas irányába, hogy másnap e nagyon becsesnek számító tróféával térjen vissza. Egyedül indul el, útközben azonban csatlakozik hozzá egy kislány, „egy tizennégyesztendős kis béka [...], fekete, mint a cigány, s tüzes szemű”. A vadászkutyákra jellemző odaadással kíséri a fiút, várja ki vele a hajnalt egy hamarjában készített darulesen, s ő az, aki végül is megtalálja és kihozza a nádas közepéből a meglőtt madarat. A fiú ekkor döbben rá, hogy ez a kis „béka” nem is olyan kislány már, mint ahogy első látásra tűnt...

E rövid epizódban, akárcsak a szerző más műveiben, a szereplők jellemzése az *állatpárhuzamokon* keresztül történik. A lány a kutyát helyettesítendő ajánlkozik a fiatal vadásznak, akit ezzel az érvel („a kutya elzavarná a darut”) sikerül is meggyőznie: „Egész betegesnek látszott a sovány arca. De olyan hűséges volt, olyan állati odaadó, hogy a fiú meggondolta, hogy hátha csakugyan jó lesz kutya helyett.” Az elbeszélő a későbbiekben tovább erősíti a kutya–lány párhuzamot. Azt mondja a lányról, hogy „vidám volt és fürge, s szó nélkül *loholt* a fiú után”, ő találja meg a madár lábnyomát, az odúban a fiú lábánál guggolva várja ki a hajnalt, s a meglőtt daru után „félleg hason, lapulva ment”. (Kiemelés B. K.) A vadászat végére azonban egy sajátos metamorfózisnak lehetünk tanúi: a lány kis békából, hűséges vadászból isteni nimfává változik: „úgy libegett, csatangolt a bozótban, mint egy nimfa”.

Móricz hajnali jelenetében e kronotoposz korábban tárgyalt jelentései keresztződnek. A vadászat-epizódban a hajnal a *feszült várakozás* és az *újjászületés* térideje, miközben a hajnali kép hamvas *erotikával* átítatott. Kálmán a felfedezett lábnyom helyén ássa meg a rejtkehelynek és leshelynek egyaránt szolgáló odút: „Mire bealkonyodott, már jól ki volt ásva a sírforma gödör. A feneke tele volt vízzel, a jány füvet, sásat s törmelékét gyűjtött, amivel úgy kibélelte a gödört, hogy olyan volt, mint egy dunnás ágy. A szerelvényt gondosan faágra tették a gödörben, hogy fel ne nedvesedjen s akkor belefeküdtek a gödörbe.” A „sírforma gödör” és a „dunnás ágy” együttes említése feszültséget teremt, és már jelzi azokat a jelentésmezőket, amelyek a történet zárlatával hangsúlyossá válnak (erotikus allúziók, az álom mint köztes állapot lét és nemlét, megpihenés és újjászületés közt). A fiú és a lány az egész éjszakát ebben a gödörben tölti. Mozdulatlanul, egy hangos szó vagy köhintés nélkül kell kivárniuk a madarat: „Lassan teltek a percek. Kálmus sem próbált még ilyet, csak lesett, várt az alkalomra. De akármilyen nagy is volt az elszántsága, nyomni kezdte az álom, szúrt itt is, ott is, csak most vette észre, milyen nagy dologra vállalkozott. Várakozásban negyedóra is világvége, s nekik az egész éjszakát át kell várni.” Amikor „szürkült a hajnal”, a nádas megannyi ébredező élőlényének zajgásában és a közeledő ménes harsány hangkavalkádjában óvatosan előkászálódnak az odúból: „Még ilyen hosszú hajnala nem vot életében. Mintha minden izma külön meggyulladt volna, úgy fáj a legcsekélyebb mozdulatra, s ha nem mozdult, akkor meg zsibbadtan égett” – mondja a narrátor Kálmusról. A lány veszi észre a két darut: „méltóságos mozdulatokkal lépkedtek, minden két-három lépés után megállottak, le-lenyúltak a földre, aztán hátravetett csőrrel babrálták a tollukat. Hosszú nyakukat sűrűn felnyújtották s álldogáltak. Látszott rajtuk, hogy figyelnek, de nem gondolnak semmi veszélyre.” Az idillt a fiú puskalövése töri meg. Egyszerre süti el a fegyver mindkét csövét, az egyik madarat sikerül is eltalálnia, az azonban, maradéknyi erejét összeszedve, beszáll a nádas sűrűjébe. A rövid hajsza után a kimerültség-

től és a dühtől reszkető, meg-megbicsakló térdrel rohangáló fiúnak ismételten a lány siet a segítségére. Beveti magát a sűrűbe, és kihozza a meglőtt madarat:

„A lány már vetkezett és egészen mesztelenül be a vízbe. A sár nem volt mély, már erősen szikkadt a nádas, a lány messze elment a vízben, hogy csak bokáig, aztán térdig ért. A fiú nem is gondolt rá, hogy utána menjen, csak szólogatott neki:

– Arra balra... arra balra...

A lány eltűnt; fehér teste elvillant a zöld nádasban, aztán egy ritkásan megint feltűnt, úgy libegett, csatangolt a bozótban, mint egy nimfa.”

Az egész fejezet visszafojtott, szublimált erotikumát a zárlat „fordítja át” nyíltabb, de korántsem kihívó jellegűvé, sokkal inkább *áttetszőbbé*: a lány

„nemsokára feltűnt, s a fiú egész váratlanul, vérrel elborult szemmel látta a kezében a lógó fejű darut.

Azt hitte, a darutól öntötte el a vér a szívét, pedig *a nimfát látta meg*; már olyan szép volt a teste a kislánynak, olyan volt, mint egy valóságos görög istennő. Fialat, szűzi, harmatos, a hajnali fény szemébe sütött, s lehajtotta a fejét, hogy a nap el ne vegye a látását.

S a fiú, bár neki háttal volt a nap, szintén elfordította fejét, szégyellte magát, s féltette a szeme világát.” (Kiemelés B. K.)

Talán e rövid kommentár után is érzékelhető, hogy egy önmagában is megálló, „kerekek”, a *bimbózó érzékiség idilljét* megjelenítő történetről van szó. A szerelmi idill kronotoposzáról azt írja Bahtyin, hogy a „társadalmi konvencióval, a bonyolult és izolált szürke mindennapok magánéletével szemben egy teljesen konvencionálisan felfogott, a természet ölén eltöltött, egészében a szublimált szerelemre redukált egyszerű életet” mutat fel.⁵ (Kiemelés B. K.) A nádas-jelenet tere idillikus: lakott területtől távol fekvő, gazdag flórájú és faunájú hely, ahova csak tompán hatolnak el a csikósok, kondások kiáltásai. Védelmet, rejtekhelyet kínál, akár a titkon eltöltendő pásztorórákhoz is. Igaz, a két fiatalembert eredendően nem ilyen szándékok vezetik: egy mitológiai allúzióval élve, azt mondhatnánk, hogy Artemisz vezeti be őket a nádasba, kifelé azonban már Erósz tekintete kíséri őket. A testi vonzalom váratlanul kipattanó szikrája azonban a kimondás helyett az elhallgatást, *elfedést* hangsúlyozó írásmódból adódóan szikra marad, nem lobban lángra a hajnali derengésben. Az idill nem először és nem is utoljára bukkan fel a Móricz-epikában (a *Pillangó és A boldog ember* némely epizódja), hozzá kell azonban tenni, hogy a regények esetében sohasem terjed ki a mű egészére, csupán egy rövid részletben csillan meg. Poszler György kifejezését kölcsönvéve sokkal inkább „idillcsíráról” beszélhetünk, amely a „balladalehetőség” és az „anekdotavillanás” mellett a harmadik olyan kisepikai forma, amely a szerző nem egy regényében összeköti a nagyobb szerkeszeti egységeket, és előreviszi a cselekményt.⁶ Ilyen a funkciója az *Úri muriban* a 25.

⁵ Mihail Bachtin: *Román jako dialóg*. Praha, 1980, Odeon. 349.

⁶ Poszler György: „Rózsafa-vonóként nagy zöngésű húrhoz” – (ma?) „súrlódjék ez írás” (ma!). *Kritika*, 1999/8. 15.

fejezetnek. A szomszédos fejezetek vizsgálata viszont némileg módosítja ennek az idilli köztársaságnak az értelmezési horizontját.

A hajnali daruvadászat egy kaszinóban eltöltött „úrimurizás” eseménysorát (24. és 26. fejezet) szeli ketté. Ez a közölés azonban csak látszólag ilyen „éles” és motívátlan. Egy szorosabb olvasás segítségével feltárhatók azok a *metaforikus kapcsolóelemek*, amelyek a három fejezet összetartozását biztosítják, és utalnak a szöveg távolabbi részeire is. A 24. fejezetben egy madárhasonlat előlegezi meg a következő rész figuratív értelmezhetőségét. Az elbeszélő a „családi élet kalitkájában” vergődő, meghasonlott és kiegészített vidéki értelmiségiek kikerülhetetlen sorsát a madárréhoz hasonlítja, amelynek „a fogságban elhullanak a tollai, s elgyengülnek a szárnyizmai”; néhány mondattal később megismétlődik ez a motívum: „Senki se mond egy szót sem arról, hogy keserű sors ez az élet, *rabmadár lenni*. Hogy nem lehet másképp elbírní ezt az életet, csak csüggedve és letörve.” (Kiemelés B. K.) A 13. fejezetben a baráti kompánia egyik tagja hasonlítja Szachmáry Zoltán kitartott szeretőjét, Rozikát egy rabmadárhoz: „Te Zoltán annak egy angyalnak kell lenni, akit te ott fogtál magadnak, s úgy tartod, mint egy kalickában a madarat.” Azon kívül tehát, hogy a daru sorsa az itt élő emberek élethelyzetére vonatkoztatva is *jelent* valamit, utal a „család kalitkájából” szabadulást kínáló kapcsolatok kivitelezhetetlenségére is (Rozika szökése, a feleség megérkezése). A másik ilyen kapcsolatot a két fejezet cselekményideje közti egyezés adja: a hajnal. A mulatozás, ahol kirobban az elfojtott feszültségek és keserűségek, átnyúlik a következő nap reggelébe – amikor is a két fiatal elejti a madarat. A nótázásba és anekdotázásba burkolt őszinte percek és órákat testi-szellemi elernyedés, kiábrándulás és lelkiismeret-furdalás követi: „erre az intésre, ahogy a *rózsaujjú hajnal* benyúl a szennyes üvegen át, s új színt fest az arcokra, feltámad a nappali gond s a lelkiismeret. S a komolyak és szolidak lassan kezdenek eltűnődni, s míg a direktor hazafelé ballag a pappal, lehajtott fejjel mennek; nevetve, de lelkük mélyén megzavartan.” (Kiemelés B. K.) A homéroszi toposz ironikus megidézése kettős hatást fejt ki. Egyrészt az eposz harmonikus világa ellenpontoszza a poros vidéki város alantasságát, másrészt felidéz, számomra legalábbis, az *Odüsszeia* emlékeztető Nausziká-jelenetét. Az avarszónyegből éppen kikelt, sebektől és tajtéktól borított leleményes hős és a bájos, szűz királyleány tengerparti találkozásáról elmondható, noha némi megszorítással, hogy emlékeztet a fűvel, sással és egyéb növényi törmelékekkel kibélelt gödörből kimászó pár „lápi összetalálkozására”.

A vadászat-epizódot követő, 26. fejezet egy mitológikus utalás révén „íródik bele” a hajnal nádi idilljébe: „a magyar embernél az asszonynak a legbizonytalanabb a pozíciója, mert a magyar asszonynak úrnak is kell lenni, rabszolgának is, műveltnak is, butának is. Istennőnek is, ringyójának is, mert a magyar úgy néz a feleségére, mint felsőbbrendű lényre, akit neki sikerült leigázni. Mintha egy mithoszi istennőt rabolna egy paraszt s azt követeli tőle, hogy olyan cselédje legyen, mint a maga fajtájabeli, de azért maradjon meg istennőnek is, hogy ő gyönyörködhesse s dicsekedhesse vele, hogy *neki van egy nimfája*” (kiemelés B. K.) – hangzik el a főorvosnak a magyar ember „feleségtartó szokásairól” szóló (ál)bölcselkedésében. A daru után kutató mezítelen lányt a narrátor kétszer is nimfának nevezi. A 26. fejezet után azonban már nyilvánvaló, hogy a korábban megelőlegezett intimitás és bensőségeség, a visszafojtott érzékiség szülte szégyenlős öröm a nádas paradicsomi ölen csak egy mulandó, nem evilágba való idill „csírája”, mely szárba nem szökkenhet. Ebben

a környezetben ugyanis az asszony sorsa nemcsak a nimfa szerepkörében merül ki, hanem ugyanúgy a rabszolgáiban és a ringyóiban is. Az eposzra tett utalás és a főorvos eszmefuttatásának szomszédságában tehát még sebezhetőbbnek tűnik a hajnali jelenet idillje, s nyilvánvalóvá válik, hogy a „gazdag és csodálatos lápvilágot” takaró alföldi városban nem nyílik lehetőség a társadalmilag szentesített, szürkén köznapi és gyakran megalázó életformák és nemi szerepek megváltoztatására.

Összegzésképpen elmondható, hogy az elemzett szövegrészletben az időbeli egyezés, az állat–ember párhuzamon alapuló motívumismétlés és egy mitológiai allúzió segítségével jön létre egy olyan metaforikus jelentésstruktúra, amelynek nemcsak helyi jelentősége van, hanem szorosan kötődik a regény központinak számító problémaköréhez. Míg a pályakezdő Móricz „még a hasonlat lazítására sem vállalkozik, nemhogy a metafora kalandját merete volna vállalni”,⁷ addig *Az Isten háta mögött*⁸ és az *Úri muri* esetében már csak erős megszorításokkal fogadható el ez az állítás.

Magyar Mónika

⁷ Bori Imre: Modernnek lenni! In Uő: *Prózatörténeti tanulmányok*. Újvidék–Budapest, 1983, Fórum–Akadémia. 93.

⁸ Erről lásd Kulcsár Szabó Ernő: Beszéddaktus, szerepkör, irónia. *Az Isten háta mögött* mint elbeszélés. In Uő: *Beszédmód és horizont*. Budapest, 1996, Argumentum. 157–186.

▶ Japán Sárszegen

Az irónia problematikája és jelentősége a Pacsirtában

A *Pacsirta* olvasása és értelmezése során úgy tűnik, a „lélektani” megközelítések mellett a humor az az összetevő, melynek vizsgálata termékeny lehet e Kosztolányi regény esetében. Szegedy-Maszák Mihály legalábbis eme olvasati lehetőségre utal, hiszen „ismeretes, hogy ő [mármint Kosztolányi] minden jó írás elengedhetetlen minőségének tartotta a humort”.¹ Valóban, Werner főhadnagy alakja, ki teljes katonai pompájában masíroz végig a gőzfürdőn, avagy Füzes Feri, a párbajhős, kitűnő társalgó és szellemileg kissé visszamaradt világfi megnyilvánulásai alapján nem okozhat túl nagy problémát az olvasó számára a komikum jelenlétének megállapítása. Szegedy-Maszák azonban megemlíti e humor furcsa mivoltát is: „Hangsúlyozni kell, hogy a humor ritkán ártatlan, inkább kettős, majdhogynem ellentmondásos jellegű a *Pacsirtában*.”² Ezzel szintén egyet kell értenünk, hiszen például a hátgerincsorvadásos Hartványi Olivér és Füzes Feri magas röptű vitája Isten létezéséről minden kétséget kizáróan nevetséges hatást kelt, másrészt azonban Hartványi súlyos betegsége és a téma komolysága miatt ez a nevetés valószínűleg inkább zavartnak, mint felszabadultnak nevezhető. Mindez már azt is implikálja, hogy a humor fogalma esetleg nem teljesen kielégítő a regény értelmezésekor, szükség lehet egy olyan fogalomra, mely pontosabban jelöli a szöveg hatásmechanizmusát. Szegedy-Maszák a humor kapcsán, annak jelentését árnyalando, Baudelaire komikum-„elméletét” idézi, hasonlóan Paul de Manhoz, aki az irónia kapcsán szintén Baudelaire hasonló tematikájú írásait tartja meghatározónak,³ ahol Baudelaire ennek a jelenségnek nyugtalanító természetét hangsúlyozza, azt az örülettel kapcsolva össze.

Ez a kapcsolat véleményünk szerint meglehetősen nagy jelentőségű, ugyanis Szegedy-Maszák értelmezésében szintén felbukkan az irónia megjelölés Sárcevíts alakja kapcsán.⁴ Így kézenfekvőnek tűnik, hogy a *Pacsirta* furcsa, kettős természetű humorát összefüggésbe hozzuk a „megkettőződött természetű” „ironikus szubjektum”⁵ problémájával, hiszen de Man az irónia kapcsán mindig annak „destruktív”, zavarba ejtő természetét hangsúlyozza, szemben az „egyszerű” komikummal.

¹ Szegedy-Maszák Mihály: Körköröség és transzcendencia a *Pacsirtában*. In *Újraolvasó: Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. Szerk.: Kulcsár Szabó Ernő – Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 1998, Anonymus. 85.

² Uo. 85.

³ Vö. Paul de Man: A temporalitás retorikája. In *Az irodalom elméletei I*. Szerk.: Thomka Beáta. Pécs, 1996, Jelenkor. 37.

⁴ Vö. Szegedy-Maszák: i. m. 84.

⁵ Vö. de Man: i. m. 38.

A komikum kérdésének helyére tehát az iróniát helyeznénk a *Pacsirta* kapcsán. Dolgozatunkban nem csupán (illetve nem elsősorban) a történet szintjén működő iróniát vizsgálánk, mely egyes személyeket, helyeket, eseményeket kicsinyít le, hanem olyan elbeszélés-technikai eljárásokat tanulmányoznánk, melyek kanonikusnak nevezhetők az elbeszélő jellegű szövegek és/vagy a regény hagyományban, és melyeket Kosztolányi regénye nem „rendeltetésüknek” megfelelően használ, ironikus hatást okozva ezzel. A szöveg értelmezésének megkezdése előtt azonban szükséges kísérletet tennünk az irónia általunk használatos fogalmának „meghatározására”, mégpedig oly módon, hogy problémánkat összekapcsoljuk az olvasás összetett kérdésével.

IRÓNIA ÉS INTERTEXTUALITÁS

Kevés olyan „filozófiai” (irodalmi, retorikai stb.) „fogalom” szervezett maga köré olyan hatalmas és szerteágazó diszkurzust, mint az irónia. Ez a diszkurzus, illetve még inkább diszkurzrendszer, amellet, hogy rendkívül szerteágazó, meglehetősen inkoherens is; az antik retorikában található iróniafelfogástól nagyban eltérők a romantikus iróniateóriák, és például a „romantikus iróniának” is radikálisan eltérő értelmezései léteznek (gondolunk itt például Paul de Man Friedrich Schlegel-kommentárjára, melyben erősen bírálja Peter Szondi hasonló tárgyú írását).⁶ Egy újabb zavarba ejtő jelenség az irónia elméletei kapcsán annak kérdése, hogy egyáltalán létezhetnek-e ilyen elméletek, hiszen az irónia természetéhez tartozik, hogy a róla szóló diszkurzusokat szintén ironikussá teszi, így az esetleges definíciók, teóriák szintén ki vannak téve az ironikus olvasat lehetőségének.

Dolgozatunkban nem célunk a fentebb említett „filozófiai” (irodalmi, retorikai, történeti stb.) problematika közelebbi követése, azonban tulajdonképpeni célunk eléréséhez – azaz Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényének az irónia irányából történő vizsgálatához – mindenképpen szükséges számunkra egy olyan iróniafelfogás, mely alkalmas arra, hogy segítségével megkíséreljük megragadni az irónia működését a narratív szövegekben. Pragmatikus jellege mellett ez a megközelítés sajnálatosan reduktív is lesz, hiszen az összetett problematika több dimenziójáról is lemondani kényszerül. Az esetleges nyereség reményeink szerint eme megközelítés funkcionalitásában fog rejleni.

Az elbeszélő szövegekben működő irónia kapcsán egyrészt említést kell tennünk egyfajta „tematikus iróniáról”, mely az elbeszélt valósággal, az elbeszélt történet szereplőivel kapcsolatban nyilvánul meg. Egyszerűsítve: az elbeszélő ebben a konstrukcióban a szereplők világa fölött helyezkedik el, elhithetve magáról, hogy az általa elbeszéltekről szilárd tudással rendelkezik, emellett magát a befogadót is hasonló tudás részesévé teszi, azaz az irónia jelentős részben az olvasás során konstituálódik; ha az olvasó azt nem érzékeli, az abban az olvasatban nem létezik. Az effajta iróniára jó példa lehet a következő, Szegedy-Maszák által már vizsgált szövegrész: „Sárcsevits mint Sárszeg örlelke virrasztott itt szénfonatos villanykörte mellett, olvasván a *Le Figaró*-t, haladt a művelt nyugattal, a fölvilágosodott európai népekkel, előre.”⁷ Az irónia érzékelése ebben az esetben nem ütközik túlzottan nagy aka-

⁶ Vö. Paul de Man: Az irónia fogalma. In *Uő: Esztétikai ideológia*. Budapest, 2000, Janus/Osiris. 175.

⁷ A regényből származó idézetek a következő kiadásból valók: Kosztolányi Dezső: *Pacsirta*. Budapest, 1995, Európa.

dályokba, a Sárcevitstről szóló korábbi szövegrészek segítik az olvasót döntésének meghozatalában. Tudjuk, hogy Sárcevitset „városszerte európai műveltségű férfiúnak tartották”, mivel a *Le Figarót* olvassa. A későbbi részben az elbeszélői hang így a „város véleményeként” szólal meg, azonban mivel az olvasó tisztában van eme vélemény megalapozatlan voltával, a szövegrészt ironikusan értelmezi.⁸ A befogadás tehát itt egyfajta előzetes, az olvasás során létrejött ismeretre támaszkodik.

Másrészt ez az interpretáció jogosulatlanul reduktív; az idézet ironikus hatása nem korlátozódik csupán Sárszeg világára, ugyanis található a szövegben olyan szóösszetételek és trópusok, melyek más irányból is értelmezhetőek. A „művelt nyugat”, vagy akár a „fölvilágosodott európai népek” és az „örleke” kifejezések előhívhatnak egy olyan olvasási módot is, mely például egyfajta politikai beszéd jegyeit ismeri fel a szövegben. Ebben az esetben a megidézett beszédmód alapvetően idegen a regény szövegétől, másrészt funkciója is alapvető változásokon megy át, és elsősorban ezek a tényezők okozzák az ironikus hatást. Ennek az egy példának az esetében is látható tehát, hogy az irónia működése nem korlátozódik csupán az elbeszélő történetre, és vizsgálatánál a különböző szövegek kapcsolatát is figyelembe kell venni, így ez az „egyszerű”, „tematikus” irónia is olyan implikációkat hordoz, melyek további vizsgálatot igényelnek.

Az intertextualitás megkerülhetetlen kérdés ezen a ponton, az irónia ugyanis a szöveg integritását veszélyeztető avagy megkérdőjelező tényezőként jelenik meg. Első pillantásra úgy tűnik, hogy az intertextualitás köré fonódó, elsősorban strukturalista és posztstrukturalista ihletettséggű diszkurzus⁹ szemben áll az általunk előzőekben vázolt, elsősorban a befogadás oldaláról motivált értelmezési kísérlettel, azonban létezik olyan írás is, mely komolyan számot vet a szövegimmanensnek mondható megközelítések és a receptív aspektust előnyben részesítő intertextualitás-értelmezések összeegyeztethetőségével. Kulcsár-Szabó Zoltán *Intertextualitás: Létmód és/vagy funkció?* című tanulmányáról van szó,¹⁰ mely egyrészt rávilágít a szöveget önmagában tekintő teóriák vakfoltjaira („Az olvasóitól »elválasztott«, és így »üres helyeitől« is »megfosztott« »általános szöveg« éppen hogy nem válhat tárgyává semmifajta leírásnak, hanem mintegy a »jelek idealizálásaként« csak a jelhorozókat teheti meg a szövegek közötti kapcsolatok vizsgálati tárgyává, amiből viszont már nem szövegek vizsgálata következik... A befogadásban megértés és értelmezés nem a szövegben jön létre, ezt közvetlenül a szövegek egymással való érintkezése sem befolyásolhatja”),¹¹ másrészt „»a szabadon lebegő« intertextualitástól, mint »a háttérrel, önhatalmú értelemlétezők produkciójától« idegenkedő Jauss-szal szemben éppen a recepcióesztétika alapján hivatkozhatunk arra, hogy az aktualizált szövegüniverzum mint az értelmezést meghatározó kontextus is csak akkor ké-

⁸ Szegedy-Maszák Mihály szerint Sárcevit alakjában a szöveg valószínűleg a „felszínes világpolgárságot” gúnyolja ki, mi azonban úgy véljük, hogy itt szintén Sárszeg ironizálásáról van szó, hiszen értelmezésünk szerint az elbeszélő ezen a helyen a város véleményeként „szólal” meg. Másrészt úgy tűnik, hogy Szegedy-Maszák megáll a szövegrész tematikus vizsgálatánál. (Vö. Szegedy-Maszák: i. m. 84.)

⁹ Például Kristeva, Barthes, Genette stb.

¹⁰ In Kulcsár-Szabó Zoltán: *Hagyomány és kontextus*. Budapest, 1998, Universitas.

¹¹ Uo. 34.

pezhet funkciót a hatásfolyamatban, ha az intertextuális kapcsolódás felismerhetővé válik”.¹² Az intertextualitás tehát szintén az olvasás során realizálódik, a befogadói aktivitás működteti.

Paul de Man *Lucinde*-„elemzése” kitűnő példa irónia és intertextualitás kapcsolatára (még ha de Man nem is ebből a kérdésirányból vizsgálja a szöveget). A *Lucinde* olvasói de Man értelmezésében azzal szembesülnek, hogy két, radikálisan összeegyeztethetetlen olvasásmód között kell(ene) választaniuk; a filozófiai beszédmódot ugyanis folyamatosan megszakítja a szexuális aktusra utaló diszkurzus.¹³ A két kód teljes összeférhetlensége magának a szövegnek (azaz minden szövegnek) a létmódját kérdőjelezi meg („magának e széttördelésnek a lehetősége veszélyt hordoz minden olyan feltevésünket illetően, melyek alapján meghatározzuk, hogy egy szövegnek milyennek is kell lennie”).¹⁴ Noha iróniaelfogásunk nem szükségszerűen ennyire radikális, és bár szövegében de Man egyszer sem említi az intertextualitást, az általa leírt „jelenség” termékenyen értelmezhető ebből az irányból. Talán indokolható, ha a *kódok* fogalmát kapcsolatba hozzuk Genette *architextualitás* fogalmával, illetve annak egy sajátos, hermeneutikai értelmezésével. Eszerint az architextuális jelölés, azzal, hogy jelöli a műfaji, műnemi sajátosságokat, „döntően strukturálja az elvárás horizontot”,¹⁵ így értelmezhető úgy is, hogy a befogadó számára egyfajta dekódolási módot ír elő. Amennyiben Genette fogalmát kiterjesztjük oly módon, hogy a műfaj-, műnem-megnevezéseken kívül körébe utaljuk a másfajta jelöléseket is (például stilisztikai attribútumok, történetstruktúrák stb.), akkor a *Lucinde* fejezetének fentebb említett filozófiai diszkurzusa is értelmezhető egyfajta architextusként, mely előír egy olvasásalakzatot, amelyet azonban folyamatosan megtör egy másfajta architextus jelenléte. Másrészt a *Pacsirtából* származó példa esetében is látható, hogy a szövegrész lényegében egy félrevezető architextuális jelölést tartalmaz, egyfajta politikai diszkurzus sajátosságait idézi meg, megtörve ezzel az olvasás folyamatát.

Az általunk használatos iróniaelfogás tehát alapvetően intertextuális érdekelt-ségű, másrészt valószínűleg elsősorban az elbeszélő, „próza jellegű” szövegek esetében használható. Úgy tűnik ugyanis, hogy az effajta szövegek létmódja és felépítése jelentősen eltér a költői szövegektől. Bahtyin szerint az eltérés abban nyilvánul meg, hogy „a regény nyelve nyelvek rendszere”,¹⁶ azaz szemben az „egynyelvű” költészettel, a regény szövegének fundamentális sajátossága, hogy különböző nyelvi rétegek, retorikai regiszterek érvényesülnek benne. Mint köztudott, Bahtyinnak a regény szerkezetét és keletkezését vizsgáló írásai szolgáltak a későbbi intertextualitás-teóriák alapjául, és bár éles különbségtételét a regény és a költészet között a későbbi elméleti rendszerek már nem tartották ennyire magától értetődőnek,¹⁷

¹² Uo. 35.

¹³ Vö. de Man: Az irónia fogalma. I. m. 181.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Kulcsár-Szabó: i. m. 25.

¹⁶ Mihail Bahtyin: A nyelv a prózában és a költészetben. In *Uő: A szó esztétikája*. Budapest, 1976, Gondolat. 175.

¹⁷ Vö. Kulcsár-Szabó: i. m. 13.

a regény szövegstruktúrájáról tett megállapításai olyan implikációkat tartalmaznak, amelyek esetünkben kiemelt fontosságúak. A regényben a nyelv ugyanis Bahtyin alapján nem csupán az ábrázolás eszköze, hanem egyben tárgya is,¹⁸ a regény szövege mindig különböző nyelvi rétegek találkozásának színhelye, anélkül, hogy ezek közül bármelyik is centrumpozícióban lenne, így a „többnyelvűség” azzal is jár, hogy ezek a nyelvek egymással reflexív viszonyba kerülnek. E sajátosságok teszik lehetővé a regény egyedülálló kritikus módját, ahogy Bahtyin mondja, a regény mindig egy adott kor irodalmi nyelvének és szociolektusainak kritikája is.¹⁹ Megfontolva Bahtyin megállapításait, némileg átértelmeznénk a regény eme funkcióját. Az említett kritikus jelleg mindenképpen csupán az olvasás folyamatában válik érzékelhetővé, hiszen a szöveg „materiális adottságában pusztán olyan virtualitás, ami kizárólag a szubjektumban találja meg aktualitását”,²⁰ így az, amire ez a „kritika”, reflexió irányul, nem elsősorban a regény (avagy a szerző) korának irodalmi nyelve, hanem az a kontextus, aminek segítségével a befogadó a jelentéskötés folyamatát elvégzi. Ez az értelmezési kontextus nem más, mint az a hagyomány, melyben a befogadó és a szöveg elhelyezkedik, azaz konkretizálva, ez határozza meg azt, hogy a befogadó milyen különböző olvasási módokat „alkalmaz” a szövegen. Úgy tűnik, mindez az általunk (meglehetősen szabadon) újraértelmezett architextualitáshoz vezet; a regény, illetve – kitágítva az eredeti korpuszt – a narratív szövegek „soknyelvűsége” abban áll, hogy különböző architextuális jelölések újabb és újabb dekódolási módokat írnak elő. Ez a soknyelvűség nem csupán, sőt nem elsősorban a regény Bahtyin által hangsúlyozott parodikus természetében áll; a paródia, mint műforma elsősorban egy adott szövegre való reflektálásban érdekelt, azonban a Bahtyin által kifejtett „nyelvi rendszer” különböző architextuális jelölésekkel rendelkező szisztémaként képzelhető el, mely folyamatosan újabb és újabb olvasásalakzatokat kíván meg, „széttörölve” az egységesként tételezett szöveget, hogy újra csak a de Man-i metaforikát használjuk. Bizonyos értelemben (talán mondhatjuk így) a schlegeli „permanens parabázis”²¹ működéséhez hasonlíthatjuk ezt, így a narratív szövegeket téve meg az effajta irónia elsődleges hordozóinak. A *Pacsirta* esetében ez a fajta irónia döntő jelentőségű, ahogy ezt dolgozatunk további részében értelmezni is kívánjuk.

BESZÉDES NEVEK

Az alábbiakban tárgyalásra kerülő narratív eljárások többségének esetében bizonyos fajta kétirányúságot figyelhetünk meg: egyrészt jelenlétük önreflexívvé teszi a szöveget, hiszen általuk a szöveg saját megalkotottságára reflektál, másrészt pedig bizonyos értelemben architextuális funkcióval is bírnak. A *Pacsirta* érdekessége ebből a szempontból abban rejlik, hogy a különböző formulák által előírt olvasási módokat destruálja oly módon, hogy az architextus által megjelölt olvasási kód képtelen megfelelően működni. A fentebb leírtak igazak a „beszélő nevekre” is.

¹⁸ Bahtyin: A regény nyelv előttörténetéhez. In Uő: i. m. 227.

¹⁹ Uo. 226.

²⁰ Wolfgang Iser: Az irodalom funkciótörténeti szövegmodellje. *Helikon*, 1980/1–2. 45.

²¹ Vö. Paul de Man értelmezésével (Az irónia fogalma. I. m. 196.)

A beszélő nevek problematikája, a névadás kérdése, régóta fontos téma az irodalomtudományban, bár úgy tűnik, tudományos igényű történet tárgyalása elsősorban a 20. század eleje óta jellemző, összefüggésben a pszichológiában ekkor történő paradigmaváltással. Kovalovszky Miklós írása az első (legalábbis saját állítása szerint), mely a témát rendszerező, összefoglaló igényű tárgyalja.²² Bár a tanulmányt szervező előfeltevések napjainkban már nem igazán tarthatóak, a szöveg vizsgálata mégis fontos lehet, ugyanis sok esetben véleményünk szerint a beszélő nevek olvasása és értelmezése hasonló automatizmusok révén történik, mint ahogy azt Kovalovszky kifejti. Másrészt általában a Kosztolányi szövegekben szereplő nevek kérdését tárgyaló szakirodalom is problémamentesen használja ezeket a rögzült értelmezéseket.²³ Eszerint tehát a névadás szerves része az irodalmi szövegek működésének és keletkezésének, a beszélő név a szövegbeli alakot jellemzi, értelmezi: „Minden név viselőjének szerves tartozéka, lényegének, jellemének foglalatja, melynek sajátos színe, értéke van előttünk.”²⁴ A szöveg hatásmechanizmusában ezek a nevek az olvasót irányítják, jelezve az ábrázolt karakter minőségét, milyenségét. Kovalovszky számos példával él elsősorban a magyar irodalom köréből, sőt tanulmányának végén a névadás „fejlődését” is röviden vázolja, mely ezek szerint egyre inkább a valóság felé halad.²⁵ Ami számunkra „használhatónak” tűnik ebből a rövid történeti áttekintésből, az az, hogy maga a névadás eljárása is bizonyos értelemben rögzült, illetve rögzített szövegszervező funkció, másrészt értelmezhető az intertextualitás irányából is, hiszen pl. Jókai egyik szereplőjének nevét egy német drámából veszi.²⁶ Így hát a beszélő neveket nem csupán a történet szintjén lehet (és kell) értelmezni, hanem a különböző szövegek párbeszédében is, hiszen az egyes nevek szövegek közt vándorolhatnak (és esetleg újraértelmeződhetnek), másrészt használatukkal a mű lényegében egy kanonikus szövegszervező eljárásra reflektál, ami természetesen egy olvasási módot is előhív. Kosztolányi regényeiben a névadás fontos szövegszervező és értelemkonstituáló eljárás, és ő maga is gyakran foglalkozott a névadás jelentőségével, a névadás problematikájával, ahogy ez Kovalovszky Kosztolányi-idézeteiből is kiderül. A beszélő nevek kérdése Szegedy-Maszák szerint abból a szempontból is fontos Kosztolányi szövegeinek esetében, hogy nyelvszemléletében jelölő és jelölt kapcsolata nem önkényes, így a különböző beszélő nevek eme nyelvszemlélet poétikai megvalósításának eszközei is lehetnek.²⁷

A *Pacsirtában* több beszélő névként is értelmezhető kifejezés található. Már a történetek helyszínének neve, Sárszeg is erősen intencionált ebből a szempontból, kifejezve a város maradiságát és elmaradottságát.²⁸ A Tarkópuszta kifejezés, a sivárság képzetkörének megidézésével, hasonlóan működik. A Sarcsevits szintén beszé-

²² Az 1933-as tanulmány a *Helikonban* jelent meg újra. (Az irodalmi névadás. *Helikon*, 1992/3. 504.)

²³ Erre a problémára Ádám Anikó tanulmányával kapcsolatban később térünk ki részletesen.

²⁴ Kovalovszky: i. m. 509.

²⁵ Uo. 522.

²⁶ Vö. Kovalovszky: i. m. 516.

²⁷ Vö. Szegedy-Maszák Mihály: Kosztolányi nyelvszemlélete. In *Újraolvasó: Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. I. m. 267.

²⁸ A sár jelentéseivel Kosztolányi szövegei kapcsán vö. Szilágyi Zsófia: Arany + sár = arany + sár? In *Újraolvasó: Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. I. m. 98.

lő név, újra csak a Sárszeg esetében már említett jelentéskört megidézve.²⁹ Véleményünk szerint a regény poétikájának szempontjából ezek a nevek kevésbé érdekesek, lévén talán túlságosan is allegorikusak, rövidre zárva ezzel az értelmezést. Így a *Pacsirta* esetében két névre fordítunk nagyobb figyelmet; az általunk kisebb jelentőségűnek tartott Cifra Gézára, és a szöveg értelmezésének szempontjából kiemelt fontosságú Pacsirtára.

A *Pacsirta* névnek az eddig elmondottak alapján a szereplő jellemzésében volna döntő jelentősége, mintegy metaforikusan értelmezve őt. Azonban Pacsirtáról már a bemutatáskor kiderül, hogy neve nem illik rá: „Őt nevezték el így régen, Pacsirtának, nagyon régen, mikor még énekelt. Azóta a név rajta ragadt, és viselte, mint kinőtt gyermekruhát.” Majd később a szöveg a leírás során újabb állattal teremt kapcsolatot, mintegy rájátszva az eddigiekre, ez azonban meglehetősen messze esik az énekes madártól: „Bámulta őt, gondos figyelemmel, szinte sértőn: ezt a megszokhatatlan arcot, mely kövér is volt, meg sovány is, a húsos orrot, a tág *lószerű* orrlyukakat.”³⁰ Az éppen hazaérkező *Pacsirta* leírásakor található a következő rész: „Messze-messze, a homály mélyéből, ingadozó járással, kissé *kacsázva*, egy nő közeledett.”³¹ A tizenkettedik fejezetben található egy kicsinyítő tükör is, mely a történet főbb pontjaira utal: *Pacsirta* egy öreg és csúnya galambot hoz haza Tarkópusztáról, utalva a történet fő konfliktusforrására. A galamb és *Pacsirta* között tehát mind metonimikus, mind metaforikus kapcsolat megfigyelhető, ráadásul a regény zárlata a kalicka – Sárszeg (illetve *Pacsirta* önmagába záródása) párhuzamra is felhívja a figyelmet: „Szelíd – szólt *Pacsirta*, kinyitva a kalicka ajtaját. –, ráül a vállamra. Ideszáll mindig.” Majd: „*Pacsirta* – rebegte, s az ajtó felé mutatott, és feleségére nézett, boldogan. – Hazarepült – szólt anya. – A mi kis madarunk – tette hozzá apa – hazarepült.” Ez a szövegben rejlő megkettőződés olyan eljárás, mely elsősorban a(z egész) szöveg „olvashatóvá” tételéhez nyújt segítséget,³² a *Pacsirta* névben rejlő feszültségre irányítva a figyelmet.

Cifra Géza leírásában a következők szerepelnek: „Arca sápadt volt, de szűk homlokán, a sapkaellenző alatt, éretten virítottak a meggyzín, nyári pattanások. Melén lötyögött az egyenruha. Szippantgatta a levegőt, mert állandóan nátha gyötörte, s bal orrlyuka ilyen verőfényes időben is bedugult. Söhajtott, hogy szuszogását kissé megszépítse. Köhögött is, bár egyáltalán nem kellett köhögnie.” Azt az olvasói elvárást, melyet a beszélő nevek eljárása felépít (azaz a név és azt viselő személy közti harmónia), a *Pacsirta* egyértelműen destruálja, mégpedig úgy – mint ahogy azt a *Pacsirta* név kapcsán láthattuk –, hogy a név és a személy közt fennálló feszültségre többször is reflektál, ironikusan kezelve ezt a szövegszervező eljárást.

Ezzel azonban még nem merítettük ki a *Pacsirta* név problematikáját. Az eddigiekben – összefüggésben a beszélő nevek „hagyományosnak” mondható értelme-

²⁹ A Sárcevis kapcsán még megemlíthetjük, hogy a *sár* jelentése ellentétet képez Sárcevis *világfíságával*, tovább erősítve a történet szintjén emez alak ironikus voltát.

³⁰ Kiemelés S. M. Itt Pacsirtát Vajkay szemszögéből látjuk, és ez azért is fontos, mert – mint ahogy a későbbiekben ezzel bővebben is foglalkozunk – a név jelentése különböző kontextusokban és nézőpontokból mindig más és más.

³¹ Kiemelés S. M.

³² Vö. Lucien Daellenbach: Reflexivity and reading. *New Literary History*, 1980. 435.

zésével – ezeket a neveket úgy kezeltük, mintha jelentésük a szövegben teljesen rögzített lenne,³³ illetve attól mondhatni függetlenül működnének. Ádám Anikó is lényegében így kezeli Kosztolányi neveit,³⁴ mikor az író egyik cikke alapján problémamentesen azonosítja Édes Annát az édesanyával, illetve a manna jelentéskörével.³⁵ Ez a megközelítés véleményünk szerint elégtelen annyiban, hogy nem veszi figyelembe a név szövegben betöltött funkcióját, hiszen végső soron a beszélő név sem más, mint egy textuális egység. Ebből az irányból a név funkciója és működése Riffaterre szubtextus fogalmához hasonlóan értelmezhető. A szubtextusok olyan látszólag csekély jelentőségű, a narratívában elszórtan ismétlődő egységek, melyek jelentése a narratíva előrehaladtával folyamatosan változik, és melyek azt folyamatosan értelmezik, mintegy második vagy metanyelvi olvasatát kínálja a fő narratív struktúrának.³⁶ Bár a Pacsirta név nem teljesen fér bele a riffaterre-i meghatározásba (lévén egy főszereplő nevéként már a tematika szintjén is fontos egység), mégis termékeny lehet értelmezése a szubtextus irányából. A Pacsirta név ugyanis meglehetősen sok, egymástól jelentősen eltérő diszkurzusban játszik fontos szerepet, és így jelentése sem marad változatlan a szövegben. A másik jelentős probléma, mely összefügg a jelentésváltozás kérdésével, a nézőpont, azaz a fokalizáció. Már röviden kitértünk az előzőekben arra, hogy Vajkay az, akinek nézőpontja érvényesül a vasútállomásra vezető úton, ahol a Pacsirta név problematizálódik, és ez őt olyan pozícióba, olyan tudás birtokába juttatja (hiszen ő az, aki tisztában van a névnek és jelöltjének ellentmondásával), mely a későbbi értelmezések során nagy fontosságra tesz szert. A nézőpont pozíciója tehát jelentősen meghatározza értelmezésünket, így ezen a ponton szükségesnek látjuk tisztázni az általunk használt terminológiát. Az elkövetkezőkben a nézőpont helyett Gérard Genette-re támaszkodva a fokalizáció kifejezést használnánk. Azok a narratív teóriák ugyanis, melyek a „nézőpont” (*point of view, narrative perspective*) fogalmát alkalmazzák, nem tesznek különbséget aközött, hogy az elbeszél világot a befogadó kinek a nézőpontjából látja, illetve aközött, hogy a szövegben ki beszél ebből a nézőpontból.³⁷ Ahogy Genette rámutat, ez a kérdés nagy fontosságú például abban az esetben, amikor a történet elbeszélésekor az egyik karakter nézőpontja érvényesül, miközben egy külsődleges elbeszélő hang beszél, illetve az olyasfajta én-narrációk esetében, amikor az én-elbeszélő egyben a történet egyik szereplője is, hiszen ebben az esetben a nézőpontok között nincs lényegi különbség, ellenben az elbeszélő hang(ok) eredete „meglehetősen” eltér egymástól.³⁸ Bár a *Pacsirta* esetében ilyen jelentős problémákat nem okoz a nézőpont és a beszélő meg nem különböztetése, a továbbiakban az egyértelműség kedvéért a nézőpont helyett a fokalizáció, illetve fokalizátor terminológiát használjuk.

Az első kulcsfontosságú rész az első fejezet végén Pacsirta szólítása, illetve az ezt

³³ Ezzel együtt az általa jelölt szubjektum integráns, problémamentesen leírható lenne.

³⁴ Ádám Anikó: Kosztolányi és a nevek. *Helikon*, 1992/3. 387.

³⁵ Uo. 393.

³⁶ Vö. Michael Riffaterre: Szimbolikus rendszerek a narratívában. In *Narratívák 2.* Szerk.: Thomka Beáta. Budapest, 1998, Kijárat.

³⁷ Vö. Mieke Bal: *Introduction to the Theory of Narrative.* 1985, University of Toronto Press. 100.

³⁸ Vö. Gérard Genette: *Narrative discourse.* Ithaca, New York, 1980, Cornell University Press. 187.

kísérő, fentebb már idézett elbeszélői reflexió. Ahogy Ádám Anikó megállapítja: „éppen a név kiüresedése okozza a melankolikus hangulatot és pontosan kifejezi Pacsirta és szülei szorongásokkal teli kapcsolatát és életét”.³⁹ Ebben a részben az időbeli elkülönülődés a lényeges, a név kiüresedése egyben jelezheti Vajkayék és a regény világának kiüresedését, előrevetítve másrészt Vajkayék meghatározó időszemléletét, melyben a múlt terméketlen és folytonos felidézése, értelmezése játssza a döntő szerepet, olyannyira, hogy horizontjukba a jövő idősíkjába bele sem fér.⁴⁰ Az év eme kiinduló pozíciója a későbbiek során a különböző diszkurzusokban lényeges jelentésváltozásokon megy át.

Ijjas Miklós és a Vajkay-pár beszélgetése olyan pont a regényben, ahol a Pacsirta név különböző jelentései, illetve értelmezései kerülnek egymás mellé. Ez a beszélgetés azért is fontos lehet, mert Ijjas esetlegesen interpretálható a szöveg implicit szerzőjeként is, hiszen valójában megkezdí Pacsirta történetének megírását.⁴¹ A realizálódó, Pacsirtáról szóló beszéd (mely lényegében úgy kezeli a nevet, mintha az tökéletesen egybeesne jelöltjével), illetve a nem megjelenő, de lényegében Ijjas és Vajkay folytatta „dialógus” közt lévő távolság, melyre az elbeszélés többször is reflektál Vajkay Ákos révén,⁴² nagyszerűen fejezi ki egyrészt a név és az azt viselő személy radikális idegenségét, immár nem az időbeliség síkján; másrészt azt az alapvető feszültséget, mely elsősorban abban áll, hogy az egyes szereplők a legtöbb esetben képtelenek világuknak és önmaguknak az értelmezésére. Az értelmezési kompetencia eme hiánya legélesebben talán Vajkay és felesége éjszakai „veszekedésében” érhető tetten (tizedik fejezet), ahol Vajkay diszkurzusában felvillan az interpretáció lehetősége, azonban ezt a kísérletet felesége beszéde megghiúsítja.

A harmadik jelentős pont, hol a Pacsirta név különböző diszkurzusok és értelmezések keresztútjába kerül, a hazaérkezési jelenet: „Vadul elkiáltotta magát: – Pacsirta! – és szinte magánkívül rohant feléje, hogy átölelje. Apa éppúgy kiáltott: – Pacsirta – és már ölelte leányát. [...] egy harmadik hang is megszólalt, távol a sötétben, mint csúfondáros visszhang, kissé nyávogva. – Pacsirta.” A kiáltást magyarázó elbeszélői kommentár az első olvasatban a szereplők tudatához képest külsődlegesnek, azaz az elbeszélés szintjén „objektív” tűnik. Ezt az értelmezést Vajkay reagálásának leírása bizonytalaníthatja el: „Ismerte ezt a hangot. Hasonlított a többi emberek hangjához, csak bárdolatlanabb volt, őszintébb. Egyszer meg

³⁹ Ádám: i. m. 398.

⁴⁰ Egy jellemző rész Vajkay időszemléletére: „De a jövőből csak annyi látszott bizonyosnak, hogy nemsokára meghal. Erről az öreg emberek kíméletlen közönyével, döbbenetes tárgyilagosságával beszélt, ami Pacsirtát, meg a feleségét is gyakran megríkatta.” Az egész regény időszervezetével kapcsolatban Szegedy-Maszák általunk már hivatkozott tanulmánya jelenthet támpontot, és erősítheti meg értelmezésünket (Körköröség és transzcendencia a *Pacsirtában*).

⁴¹ „Legott kivette jegyzőkönyvét és álló helyében fölírta valamit, valami fontosat, amit soha, de sohasem szabad elfelejtenie. Ezt írta: »Szegény Pacsirta szülei után megy. Széchenyi utca. Hordár.«” H. Nagy Péter Szegedy-Maszák kritikájában már utalt Ijjas effajta jelentőségére. (H. Nagy Péter: Dialógus: Lehetőség vagy adottság? In *Uő: Redundanciák retorikája*. Veszprém, 1998, Vár ucca 17. 84.)

⁴² Például „Pihenni – szólt apa, ki gépiesen ismételte az utolsó szót, melyet hallott, mint rendesen, mikor idegeskedett, és hangjával akarta elnémítani gondolatait.” Majd: „Ákos botjával a falakat kopogtatta, hogy zajt csináljon, mert belül hangokat hallott, erősebbeket, mint a beszélőkét. Azokat óhajtotta elhallgatni.”

is állt, és indulni akart a sötét felé, de visszafordult. Csak a kezében lévő esernyővel sújtott a levegőbe, hatalmas ütést mérve, melyet nyilván annak az otromba golyhónak szánt.” Ezt a részt „elbeszélte tudatként” azonosíthatnánk, azonban a „nyilván” elbizonytalanítja az elbeszélői kompetenciát Vajkay tudatának esetében.⁴³ Ez az elbizonytalanítás visszafele is hat; innen visszaolvasva a kiáltás magyarázata sem egyértelmű (hiszen az elbeszélői kompetencia megkérdőjeleződik), a két értelmezés lényegében egy szintre kerül. A hang eredete tehát nem azonosítható, és ez tág játéktérrel nyit a Pacsirta név értelmezésének. A szülők és az ismeretlen hang teljesen eltérően kezelik a nevet; Vajkayék olvasata „naivnak” mondható, velük szemben a „vásott kamasz” valamiféle hatalmi pozíciót foglal el. Eme hang azonosítása kapcsán azonban az a kérdés is felmerül, hogy az az elbeszélte világ szintjén mennyiben is létezik objektív dologként, és mennyiben férhető hozzá csupán a hozzá fűződő értelmezésekben. Azt a némileg egyszerűsítő olvasatot, mely szerint a hang csupán az egyik szereplő tudatában létezne, kikezdi az elbeszélői kommentár és az, hogy több szereplő is reflektál a kiáltásra; Vajkay fentebb már idézett értelmezése mellett Pacsirta is felfigyel a hangra. A két interpretáció különbsége az, melyet ebben a részben fontosnak tartunk; Vajkay az, akihez ez a hang „szól” (hiszen ő ismeri), ő az (és kisebb mértékben Pacsirta), aki ismét eljut a helyzet értelmezésének küszöbére. Értelmezésében a két megszólítás radikális különbsége jelképezheti ambivalens viszonyát lányával – mely (legnagyobb részben) az „előrehaladó” történet során alakult ki, illetve tudatosult –, és ezzel a Pacsirta név jelentésváltozását.⁴⁴

A beszélő nevek jelentősége az *Édes Anna* esetében is hasonlóan nagy; itt is találhatunk talán túlzottan is egyértelműnek és allegorikusnak mondható neveket, mint például Druma Szilárd (ügyvéd = felesleges beszéd), és a „főszereplő” neve hasonlóan nagy jelentőséggel bír a szöveg egésze értelmezésének szempontjából. Az *Édes Anna* név sokkal inkább ki van téve a különböző diszkurzusoknak és értelmezéseknek, hiszen egyrészt Anna a legtöbb esetben (erősen fogalmazva) teljesen eltárgyasulva jelenik meg, másrészt sokkal több diszkurzus fő „témája”. Így válik ez a név az *édesanya* szinonimájává, a hivatalos diszkurzusban így jelent rendes orrú, épfogú cselédet, Víz számára így lesz kiscsászár, majd a későbbi uralkodó diszkurzusban a mintacseléd megfelelője. Miután Anna képtelen kialakítani bármiféle beszédmódot (az egyetlen kivétel a Jancsival történő affér), a név még a Pacsirtánál is kevésbé funkcionál egy szubjektum azonosítójaként, illetve az identifikációs eszközként. Bár dolgozatunknak nem tárgya és nem feladata Kosztolányi „írásművészetének fejlődését” követni, azt talán mégis megkockáztathatjuk, hogy ezen a téren az *Édes Anna* előrelépést jelent a *Pacsirtához* képest, azaz nem csupán az elbeszélői módszer esetleges változásai⁴⁵ mutathatnak ilyen irányba.

⁴³ Ehhez a megoldáshoz hasonló található a negyedik fejezet zárlatában: „Ekkor összenéztek. És eszükbe jutott valami. De nem szóltak semmit.” Teljesen egyetértünk Szegedy-Maszákkal abban, hogy ezek a részek a regény egyértelmű, egyszerűsítő „lélektani” olvasata ellen hatnak. (Szegedy-Maszák: *Körköröség és transzcendencia...* i. m. 83.)

⁴⁴ Meglehetősen érdekes, hogy ez a jelenet nagyrészt szimmetrikus az első fejezet kerti jelenetével, melyben a két szülő szintén Pacsirtának kiált. A lényeges különbség a harmadik hang megjelenése, mely így a viszonyrendszer átalakulására utal értelmezésünkben.

⁴⁵ Vö. Barabás Judit: *Édes Anna*. In *Újraolvasó: Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*. I. m. 155.

ELŐZETESÉK

A soron következő eljárás szintén kanonikus pozíciót foglal el a regényhagyomány narratív eljárásainak sorában; az, hogy a regény minden fejezetének elején egy rövid írás elmeséli a fejezet tartalmát, megtalálható már a *Don Quijoté*-ban, erősen jellemző a 19. század nagy „realista” regényeire (például Dickens), jelen van Jules Verne kalandregényeiben, és a történetelvű olvasást „előnyben részesítő” szövegek jelentős részében. A fejezetek elején álló szöveg minden esetben elkülönül a szövegtesttől: része is a szövegnek, meg nem is. Mind formailag, mind tartalmilag elkülönül attól, mégis *arról* szól, azt értelmezi, és végső soron a regény szövetén belül helyezkedik el. Eme fogás feladata úgy tűnik nem más, mint hogy a szöveg, illetve a történet egyes részeire irányítsa a figyelmet, segít az olvasónak eligazodni az események tengerében, tévedhetetlenül jelölve ki a „fontos” részeket és csomópontokat. Hatását így a tematikai elváráshorizont szintjén fejt ki, irányítva az olvasás folyamatát. Jules Verne egyik regényének esetében így néz ki ez az ominózus kiemelés: „*Délután öt óra. – Egy utas hiányzik. – Nab kétségbeesése. – Kutatás északi irányban. – A zátony. – Szomorú aggodalmas éjszaka. – Nab a tengerbe veti magát. – A hajótörtek földet látnak. – Átkelés a tengerszoros gázlóján.*”⁴⁶ A kiemelés tehát az érdeklődés csigázására szolgál azzal, hogy felvillantja a főbb eseményeket, de fontos részleteket balladai homályban hagy (ki lehet vajon a hiányzó utas?). Érdekes itt felidézni az *Esti Kornél* első fejezetéből Esti egyik monológját, hol Esti a regényekben fellelhető, ehhez némileg hasonló „olcsó” trükkökről így vélekedik: „Minden regény így kezdődik: »Egy fiatalember ment a sötét utcán feltúrt gallerral.« Aztán kiderül, hogy ez a feltúrt gallérú fiatalember a regényhős. Érdekcsigázás. Borzalmas.”⁴⁷ Eme megoldástól némiképp eltér a Dickens alkalmazta fogás, mely szintén az adott fejezet főbb történéseire irányítja a figyelmet, vezérelve ezzel a befogadót, de a Vernénél látott „érdekcsigázás” nélkül. A *Pacsirta* esetében tehát ez az eljárás a „klasszikus sajátosságokkal rendelkező nagyregényeket idézte és parafrázálta”.⁴⁸ A *Pacsirta*-ban ilyen fejezetismertetőkkal találkozhatunk: ötödik fejezet, „*melyben kisvajkai és kőröshegyi Vajkay Ákos bográcsgulyást, borjúszegyet, vaníliás metéltet eszik, és rágyújt egy szivarra*”. Az adott fejezetben jóval több minden történik ennél (még ha a *Pacsirta* történetének tempója természetsszerűleg nem is éri el a Verne szöveg gyors történéseinek sebességét), ráadásul az adott bevezető bizony egyáltalán nem rendelkezik a Verne szöveg esetében megfigyelt figyelemfelkeltő funkcióval. A beszéd tárgya és a róla szóló beszéd között tehát távolság van, a fejezetről szóló diszkurzus jóval kevesebbet mond a tényleges történésekről, mint ahogy az „elvárható” volna.⁴⁹

⁴⁶ Jules Verne: *Rejtelmes sziget*.

⁴⁷ Esetünkben ez a szövegrészlet azért is érdekes lehet, mert Dobos István értelmezése szerint az *Esti Kornél* első fejezete a Genette által meghatározott architektuális viszonyokkal játszik el („az elbeszélő már ezen a ponton szövegekői kapcsolatot hoz létre néhány sztereotípiá megidézésével különböző műfajokkal, sőt történetmondó hagyományokkal”). Dobos István: *Olvasás és intertextualitás*. In *Fordítás és intertextualitás*. Budapest, 1997, Anonymus. 359. Ezek szerint tehát Dobos némileg hasonló viszonyt vél kiolvasni az *Esti Kornél*-ból, mint mi a *Pacsirta*-ból.

⁴⁸ Barabás: i. m. 148.

⁴⁹ Talán így lehetne a fejezet történéseit átírni Verne stílusára: *Délelőtti mise. – Hol vannak Vajkayék? – Bosszúság a Magyar Királyban. – Környey a megmentő. – Ismerkedés a párdúcokkal. – Kellemes ebéd. – Politika és egyéb beszédtemák. – Meghívás a színházba.*

A tizedik fejezet esetében éppen ellenkezőleg, a szöveg túl sokat mond a történésekhez képest. A „nagy leszámolás” kifejezés már első olvasásra kilóg a *Pacsirta* kontextusából, megidézve a krimi-történetek és kalandregények világát, ráadásul a fejezet ismeretében sem nyeri el értelmét. A történet „csúcspontja” tényleg ebben a fejezetben található, azonban a nagy leszámolás elvárt jelentése és a házaspár ténylegesen megtörténő beszélgetése közt még így is szakadék tátong, hiszen – mint már utaltunk rá – Vajkayék veszekedése nem oldja meg a beálló apóriát.⁵⁰ A „mindnyájan jogosan számot tarthatunk” kitétel olyan közösségi viszonyt tételez elbeszélő és befogadó között, mely a szöveg narratív szerkezetétől alapvetően idegen, hiszen bár található a regényben néhány olyan elmélkedés, mely majdnem teljesen egyértelműen az elbeszélői hangnak tulajdonítható (például éppen a tizedik fejezet elején), ezeknek egyike sem szólítja meg direkt módon az (implicit) olvasót. Ez a rész azoknak a szövegalkotó eljárásoknak az ironizálásaként értelmezhető, melyek a szöveget úgy alkotják meg, hogy az egyfajta performatív beszédaktusként a konkrét „valóságra” fejtse ki hatását, és mely implicit olvasóját úgy konstruálja meg, hogy az a szöveg „üzenetének” tökéletes dekódolására képes legyen.

Másrészt azon kívül, hogy a *Pacsirta* az eljárás félrehasználásával reflektáltan destruálja a saját maga keltette olvasói elvárásokat, és kisiklatja a történetelvű olvasatokat, a fejezetelőzetesek a fejezet szövegének ironikus olvasataiként is funkcionálnak. Az imént bővebben foglalkoztunk Ijjas és Vajkayék párbeszédével, mely Ijjas fontos belátásokhoz juttatja: „Az, amit apjáról hallott, fogékonyra tette mások szenvedésére is. Eddig azt hitte, hogy semmi köze azokhoz, kik körötte élnek, Környeihez, a részeges Szunyoghhoz, a rossz ripacshoz, Dobához, ki folyton hallgat, meg Pacsirtához. Igaz, első látásra érdektelenek mind, torzak és görbék, lelkük befelé kunkorodik. Nincs tragédiájuk, mert itt el sem kezdődhetnek a tragédiák. De milyen mélyek, mennyire atyafiai mind. Milyen hasonlatosak hozzá. Ha egyszer elkiáltja ezt, nagyot kiált. Csak hozzájuk van köze.” Ez az elbeszélő tudat a konkrét szövegkörnyezetben nincs kitéve a relativizáló irónia lehetőségének, így fennállhat annak a lehetősége is, hogy Ijjas interpretációját és jelentésadását a más fájdalomának átéléséről, ezáltal a „másik” – és rajta keresztül önmagunk – megértéséről és a közösségi lét pozitív voltának felismeréséről kiterjesszük a regény „értelmének” egészére (már csak azért is, mert Ijjas – ahogy már említettük – elképzelhető a regény implicit szerzőjeként, ráadásul belátása elsősorban „írásművészete tökéletesedését” eredményezi). Ezt az értelmezést a fejezet előzetese siklathatja ki, mely annak ironikus olvasatát adja: „melyben egy zöld vidéki költő beszélget az öregekkel”. Ez a rész Ijjas lekicsinyítése révén elbizonytalanítja Ijjas kiemelt kompetenciáját, megakadályozva, hogy olvasatát kétkedés nélkül elfogadjuk.

Ismét egyfajta architektuális jelölésről beszélhetünk tehát, melyet a regény ironikus hatást okozva oly termékeny módon használ fel, hogy egészének értelmezésében nagy jelentőségű lehet, hasonlóan a beszélő nevekhez.

⁵⁰ „Nem döntötték el azt, amit akartak. Semmi megoldásra sem jutottak, de legalább elfáradtak. Ez is volt valami.”

SZELLEMIDÉZÉS, AVAGY STÍLUSPARÓDIA

A *Pacsirta* szövegtestében több olyan részlet található, mely nem tartozik bele a szorosan vett szövegbe, mintegy „idegen” elem azon belül: újságcikktörödékek, színházi plakátok, Szunyogh latin nyelvű idézetei stb. Ezek közül az alábbiakban először *Pacsirta* leveléről lesz szó, mely a nyolcadik fejezet bevezetője szerint teljes terjedelmében olvasható.

A levél esetében a tematikus irónia az általa kialakított diszkurzus és a diszkurzus tárgya (a Tarkövi pusztá hétköznapijai) között fennálló distanciából fakad. Az elbeszélő ezt írja a levél stílusáról: „Mihelyt tollat vett kezébe, másképp fejezte ki magát, mint mikor beszélt, az iskolai fogalmazványok hatása alá került, Janecnét látta maga előtt, egykori szigorú tanárnőjét, keményített gallérjában, fekete nyakendőjével, s félt, hogy hibát ejt, ennél fogva olyan szavakat használt, melyeket élőbeszédben sohasem alkalmazott. Írása el is veszítette természetességét, rendszerint emelkedettebb, lelkesebb lett, mint ahogy akarta.” A történet szintjén egyrészt *Pacsirta* korlátoltságára világít rá ez a levél, de véleményünk szerint funkciója nem csupán *Pacsirta* jellemzése lehet.

Az „egyszerű” stílusparódiát a levél egyik részlete teszi érdekessé. *Pacsirta* tarkövi estéit olvasással tölti: „*Este hat felé, hogyha meggyújtják a lámpát, Jókai regényét olvasom »A kőszívű ember fiai«-t, melyet már ismertem, de csak most élvezem igazi szépségeit. Könnyezek Baradlay Ödönön, és nevetek Tallérosy Zebulonon. Mennyire ismerte nagy írónk az emberi szív rejtelmeit, és mily ékes szavakkal tudta ecsetelni.*” Mint ahogy láthattuk, *Pacsirta* elég sok helyet szentel Jókainak, és az ennek kapcsán kialakuló gyanakvásunkat tovább fokozhatja az idézett rész zárlata: „és mily ékes szavakkal tudta ecsetelni”. A szöveg tehát e helyen a kimondás szintjén a magyar irodalmi hagyomány egyik kanonizált szövegére nyit horizontot. A dolog érdekességét tovább fokozza, hogy *Pacsirta* levele nemcsak külön reflektál a Jókai féle romantikus diszkurzus sajátosságaira, hanem azt mondatszerkesztésében, szóhasználatában is megidézi, ráadásul az elbeszélő maga is meglehetősen hosszan kitér a levél stílusára. *Pacsirta* ilyen fordulatokat használ: „*hű, kedves kutya*”, avagy ilyen mondatokat: „*Milyen bájosak a picinyke, sárga tollú csibék is, melyek csipogva bújnak a kotlósok szárnya alá.*” Jókai esetében ehhez hasonló leírásokkal találkozhatunk: „míg körül a vérben és rózsafényben úszó légkör lassan áttisztul és átlátszó lesz, mint a világéter, melyen keresztülvonulva hallatják a planéták a nem emberi hallóműszereknek szóló szférák zenéjét”.⁵¹ A levélben ez a nagy, hullámzó érzelmek és események leírására hivatott stílus egy unalmas pusztai vakáció leírásának eszközévé válik. Nem csupán egy korlátolt „vénlány” iskolás fogalmazásáról van tehát szó, hanem arról, hogy eme fogalmazás az irodalmi hagyományt idézi meg úgy, hogy azt egy idegen kontextus elemeivel ruházza fel (egyrészt a levél tárgya idegen saját diszkurzusától, másrészt pedig a *Pacsirta* főbb szövegalkotó és stilisztikai sajátosságaitól is). Ráadásul a levél szövege határozottan elkülönül a regény szövegtestétől, ezzel jelezve idézet voltát. Ebben az esetben az irónia forrása ez a reflektált idegenség.

Létezik ezen kívül olyan intertextuális jelölés is a regényben, melynek vizsgálata fontos belátásokhoz juttathat minket a regény egészével kapcsolatban is. A Párdu-

⁵¹ Jókai Mór: *Fekete gyémántok*.

cok mulatozása kapcsán „jelenik meg” Széchenyi István, ki a falról figyelí(né) a mulatságot: „Csak az asztalok maradtak a régiiek, a fekete márványasztalok [...] Meg a nagy kép a falon. Széchenyi István gróf. Ő nem öregedett meg. [...] s nézte, mi lett nemes gondolatából, az eszmeváltó körből, a kaszinóból, melyet az úri társaságok pallérozására, a társas érintkezés tüzesebbé tételére honosított meg. De a vágni való füstben nyilván ő sem látott jól.” Mikszáth *Galamb a kalitkában* című kisregényében szerepel a következő: „Csak a falon lógó Széchenyi István homloka mutatott szigorú, sötét ráncokat. De azért ő sem volt mogorvább, mint tegnap volt, vagy tegnapelőtt. Ej, de hátha mégis ki talál egyszer lépni a rájáéból, megrázkódi s mennydörgő hangon rájuk kiált: – Ide hamar a poharamat, hadd morzsoljam össze, hogy ne ihassatok belőle ezentúl!” A szövegszerű hasonlóságon kívül a Széchenyi-kép történetben betöltött szerepe is hasonló. A Mikszáth kisregényben Széchenyi az egyetlen, ki „megbotránkozik” egy korrump, tisztességtelen politikus (Korláthy) becsületbírósi elnöki megválasztása miatt. Ez az erkölcsi, etikai magaslát megtalálható a *Pacsirtában* is, ahol Széchenyi szintén az erkölcsök, nemes eszmék elzüllése miatt marasztalná el a mulató párducokat.⁵² Közös azonban az arra való reflektálás is, hogy ez a kép, mely pusztán jelenlétével hatna a regényvilágban, képtelen funkciójának megfelelően működni.

Széchenyi István fontos toposz volt Mikszáth, sőt valószínűleg Kosztolányi korának politikai diszkurzusaiban (napjainkban is meglehetősen gyakran felbukkan a különböző beszédekben), az egymástól esetenként jelentősen eltérő beszédmódok saját magukat kívánták legitimálni a rá való hivatkozásokkal, így még az is elképzelhető, hogy a nagyfokú hasonlóság ellenére az intertextuális kapcsolat nem a Mikszáth-szövegre való reflektálásban áll, hanem egy elterjedt toposz felhasználásában.⁵³ Ezenkívül Széchenyi a 19. század magyar „irányregényeiben”⁵⁴ is jelentős szerepet játszott, szintén egyfajta erkölcsi instanciaként (gondolunk itt elsősorban Jókai *Egy magyar nábobjára*). Mikszáth szövege tehát már ezt a hagyományt ironizálja azzal, hogy Széchenyi képe az elbeszélte valóság szintjén semmilyen befolyással sem bír, a szereplők számára ténylegesen nem is létezik, hiszen csupán az extradiegetikus elbeszélő reflektál rá (Kosztolányi esetében szintén ez a helyzet, hiszen bár a kaszinó leírása és az öregedésről való elmélkedés kezdetén Vajkay Ákos tekinthető a fokalizátornak, Széchenyi esetében már egy külsődleges elbeszélői reflexióról beszélhetünk). A *Pacsirta* Mikszáth szövegének eljárását „fejleszti” tovább azzal, hogy az elvileg mindeneken felülálló, a hanyatlásnarratívából (öregedés) egyedül kimaradó alak, mely a regény világában az állandó, változatlan erkölcsi érték lenne, tekintete befolyásoló hatalmát (mely szintén elterjedt toposz, gondoljunk csak az „ősök tekintetére”) a szivarfüst miatt képtelen „alkalmazni”, ebből a szempontból teljesen hasonlóvá válva az alatt dorbézoló párducokhoz, elveszítve érinthetetlen-

⁵² Szegedy-Maszák szintén hasonlóan értelmezi a Széchenyi képet. (vö. Szegedy-Maszák: *Körkörség és transztendencia...* i. m. 84.)

⁵³ A „legtöbb esetben a toposz leválik az eredeti szövegről és mintegy önálló életet kezd élni, és a filológus aprólékos munkájára van szükség ahhoz, hogy megállapíthassuk egy-egy toposz eredetét”. (Nagy Levente: *Imitációs technikák három 17. századi eposzunkban. In Az olvasó – az olvasás.* Szerk.: L. Simon László és Thimár Attila. Budapest, 1999, FISZ. 195.)

⁵⁴ Az irányregény fogalma és értelmezése kapcsán vö. Bényei Péter: *Egy irányregény „iránytalansága”. Itk, 1999. 291.*

ségét és ezzel funkcióját. Másrészt ez a jelenet interpretálható a regény önértelmezéseként is, hiszen Széchenyi tekintetét egy olyan nézőpontként lehetne azonosítani, melyből Sárszeg világa teljes egészéből látható, és mely lényegében „kikezdehetetlen”, mindennek felett álló lenne. Az, hogy ez a nézőpont a regényvilág egyik jelensége (a szivarfüst) miatt képtelen érvényesülni, egyben a regény egészében megkérdőjelezi egy ehhez hasonló pozíció lehetőségét.

Az eljárás, mellyel a szöveg a megjelenő erkölcsi instanciát „lokalizálja” és lényegében az elbeszélte világhoz köti, nem csupán erre a részre jellemző. A regény világában a vallás, Isten lenne egy olyan instancia, mely képes arra, hogy a világnak, a szereplőknek értelmet adjon, Széchenyi mint egyfajta erkölcsi instancia az esetleges „társadalomkritika” szempontjából lenne meghatározó, illetve esetlegesen Ijjas „megvilágosodása” lehetne még biztos pontot adó értelmezés. A vallás, a transzcendencia sok esetben megjelenik, az első jelentős alkalom Pacsirta vonatútja, ahol egy öreg pap vigasztalja meg: „Csak most pillantott a leányra, kék szemével, mely az Istennel való folytonos szembenézéstől kiélesedett, ez a határozott pillantás már nem sértette Pacsirtát. Úgy tetszett, hogy hűsíti forróságát. Hálásan nézett vissza rá, megköszönve figyelmét.” Már ebben a részben megfigyelhető az Isten bizonyos fokú lokalizálása, hiszen a „folytonos szembenézés” olyan viszonyt jelöl, melyben Isten egyszerűen egy másik szubjektumként tételeződik, bizonyos értelemben egyenrangúként az „egyház szürke katonájával”. Az ötödik fejezet elején található elbeszélői reflexió is érdekes lehet ebből a szempontból: „Sárszeg kis pont a térképen. Semmi nevezetessége sincs, csak egy zenedéje meg egy rossz közkönyvtára van, de vasárnap délelőtt a Szent István-templom előtt, a derült kék égben láthatatlanul és irgalmasan, igazságosan és rettenetesen ott lebeg az Isten, ki mindenütt jelenlevő, és mindenütt ugyanaz, Sárszegen éppúgy, mint Budapesten, Párizsban és New Yorkban. Délelőtt fél tizenkettőkor van a csöndesmise.” Úgy tűnik, hogy az Isten mindenütt jelenlétéről és önazonosságáról szóló kitétel identikusan megismétli a keresztény vallás hasonló tételét, az isteni kegyelmet ajánlva fel megoldásként, azonban azzal, hogy Isten jelenlétéhez időbeli index (vasárnap délelőtt) és alkalom (csöndesmise) kapcsolódik, a szöveg ironikusan olvassa ezt a hittételt, és Istent lokalizálva megszünteti a regényvilágban annak mindenható voltát.

A következő fontos pont a „leszáolás” jelene. A feszület képében Jézus lenne a megoldás Vajkayék számára, azonban egyrészt a feszület leírásakor komoly hangsúly van helyezve annak olcsó tömegcikk mivoltára, ezzel bizonyos mértékben a keresztet a szöveg hétköznapi tárgyá degradálja, másrészt szó van Jézus tehetetlenségéről is: „De feje a mindjárt beálló dermedet *közönyében* bukott előre, és arca már megkövült a kínszenvedéstől. Nem nyújthatta e nő felé sem segítő kezét.”⁵⁵ Bár a feszület és vele Jézus jelenléte a továbbiakban vigasztalóan hat, a „leszáolás” – ahogy arra már utaltunk – megoldás nélkül zárul, újra csak megkérdőjelezve az isteni instanciát. Eme jelenet kapcsán még az a rendkívül fontos kérdés is felmerül, hogy a feszület leírásakor ki a fokalizátor, ugyanis a kezdeti nézőpont mindenképpen a feleségé: „De tekintete ekkor önkéntelenül odatévedt az ébenfa feszületre, mely az összetolt hitvesi ágyak fölött lógott a falon.” A későbbiekben nincs egyértelmű váltás a fokalizációban, mégis úgy tűnik, hogy fokozatos átmenet észlelhető

⁵⁵ Kiemelés S. M.

egy külső fokalizáció felé, legalábbis a „Nem nyújthatta e nő felé sem segítő kezét.” rész erre enged következtetni. Mindenesetre a fokalizáció módjának eme homályossága szintén megkérdőjelezheti Isten fölérendeltségét, hiszen nem egyértelmű, hogy kinek az értelmezésében lehet egyáltalán vigasz Jézus jelenléte. A regény zárlatában a Pacsirta szobájában található Mária-kép teremti meg az instancia és az értelmezés ama lehetőségét, mely szerint Mária szenvedése és a fájdalom elviselése „feloldozást”, vigaszt jelenthetne Pacsirta számára. A jelenetet bevezető mondat („Ágya fölött, akár szüleinek ágya fölött a Jézus, egy Mária-kép lógott”) azonnal kapcsolatot teremt az előzőekben tárgyalt jelenettel, behelyezve Pacsirta értelmezését egy tágabb kontextusba, melyben az instancia léte már megkérdőjeleződött. A szöveg megalkotottságának eddigiekben tárgyalt relativizáló ereje úgy tűnik, hogy ebben a részben nem működik, viszont szemben az előző résszel, hol a fokalizáció nem volt egyértelműen tisztázott, itt nagy valószínűséggel egész végig Pacsirta a fokalizátor, amely legalábbis megkérdőjelezi annak lehetőségét, hogy ezt az értelmezést a regény egészére kiterjesszük.⁵⁶

Bár ez a téma mindenképpen további vizsgálatot és szoros olvasást igényelne, az eddigiek alapján megkockáztatjuk, hogy a *Pacsirta* szövegstruktúrája emez instanciák folyamatos felfüggesztésével/megszüntetésével kisiklatja azokat az értelmezéseket, melyek az idézett részeket „egy az egyben” olvasván, az ott megjelenő instanciákat teszik meg a regényértelmezés alapjául.

Keith Jarrett

⁵⁶ Szegedy-Maszák Mihály a *Pacsirta* kapcsán a transzcendencia jóval bizonytalanabb jelenlétéről beszél, mint ahogy az véleménye szerint az *Édes Annában* megnyilvánul, de végeredményben fenntartja annak a lehetőségét, hogy a vallás és vele összefüggésben a szenvedés, a kilépés a regényidő körköröséből az „örökkévaló által” a regény értelmezésének „kulcsa” lehet. A mi értelmezésünk jóval radikálisabb, hiszen számunkra úgy tűnik, hogy a szöveg mindig kijátssza a transzcendencia eme lehetőségét, lokalizálva és ezzel relativizálva, felszámolva az erkölcsi (stb.) instanciákat. (Vö. Szegedy-Maszák: *Körköröség és transzcendencia... i. m. 90.*)

▶ A szabálytalan test szépségei

*Test és írás fenomenológiája
az Emlékiratok könyvében*

Van valami, ami összeköti az írást és a testet. Valami, amit nevezhetnénk strukturális párhuzamnak, ha nem maga ez a valami lenne az, ami egyáltalán a struktúra kialakulását lehetővé teszi. Ennek vizsgálatához persze fel kell adnunk általános képünket mind az írásról, mind az emberi testről. A mindennapok világában a test eleve saját értelmezésével együtt kerül elénk. Soha nem találkozunk saját testünkkel úgy, mint a diszkurzusok által érintetlenül hagyott területtel. A test elsősorban úgy jelenik meg, mint tárgy, mint a tekintet számára jelenlevő tiszta láthatóság, mint felület, mint eszköz. Nagyon kevés olyan szituáció létezik, amikor testünket szorosabb értelmében megélnénk. A szexualitás a legnyilvánvalóbban olyan terület, amikor ez megtörténik. Azonban nagyon nehezen állíthatnánk azt, hogy ez érintetlen lenne a diszkurzusoktól. Elég csak arra gondolni, hogy a pszichoanalízis megszületése óta a szexualitás diszkurzusának elemzésével van elfoglalva. A szexualitás is ki van téve az ismétlés logikájának, az értelmezettség evidens jelenlétének. Vane mégis olyan valami, ami kibújhatna a diszkurzusok történeti meghatározottsága alól? Létezik-e a testnek olyan megélése, amely nem eleme a struktúrájának? Vagy ha ez nem létezik, vajon a diszkurzus réseiben nem tárul fel valami a test valójából? Vajon nem a test az, ami helyet ad magán a jelölés megszületésének, ami egyáltalán lehetővé teszi azt, hogy a diszkurzus megszülessen, hogy létrejöjjön az a szimbolikus intézményrendszer, amely aztán létrehozza a testet mint tárgyat, mint egyik létezőt a többi között, mint eszközt, amely az én számára külsődleges, és ami a külvilág elérése szempontjából szükséges rossz csupán?

Hasonló a helyzet az írással. Az írás mint könyv, mint jelrendszer, mint irodalom jelenik meg elsődlegesen számunkra. Mint eszköz, amellyel érintkezést biztosítunk a külsővel. De vajon nem az írás az, ami elsősorban lehetővé teszi a jelölést, ahogy azt Derrida gondolja? Az ős-írás nem más mint az ős-test: a megélt test, ahogy a megélt írás eleve viszonyban áll más testekkel, más írással. Az ős írás-test az a még-nem-hely, ahol egyáltalán kialakulhat a jelölések és a testfelületek rendszere. Persze az a fogalom, amelyet itt pontosítanunk kell, az a megéltség. Hiszen ez a test éppen azáltal válik alapvetővé, hogy magában hordozza a megélhetetlent, egy másik testet, amely nem az enyém, és soha nem is válhat azzá. Az írás, mint ahogy a test is, lényegileg megélhetetlen, illetve még pontosabban: az írás, ahogyan a test is, lényegileg hordozza *saját* megélésének lehetetlenségét. Amikor írok, az írást sajátomnak tartom, sajátomként élem meg, de az minduntalan kibújik saját szándékaim uralma alól, maga kezd el működni, magára marad, eme magánya azonban látszólagos csupán, magába olvaszt más írásokat, idézeteket, jól ismert, jól megalapozott, azaz már intézményiesült jeleket. A test, amelyet sajátomnak tudok, nem csupán részegségemben vagy a „mesterséges menyország” modifikált tudatállapo-

tában áll akadályként velem szemben. Akadály a sajátban: ez a test legegyszerűbb definíciója, saját testem ki van téve a világ korlátozottságának. A test világába ezért mindig kerül valami nem sajátlagos, valami, amit csak akkor vagyok képes elsajátítani, a magamévá tenni, ha rátalálok a *ritmusára*. Rátalálni valaminek a ritmusára: nem más ez, mint alávetni magamat a világ monotóniájának. A legtöbb sportban nem elegendő a nyers fizikai erő, arra a ritmusra kell rátalálni, amely a test különböző szerveit az adott mozdulatba szervezi. Akire azt mondjuk, esetlenül mozog a világban, az valójában nem talált még rá a világ ritmusára: rossz pillanatban mozdul, későn áll meg, olyankor fordul, amikor nyugton kellene maradnia.¹

A test-írást (e fogalmat innentől kezdve ezen két egymást átható fenoménnek tartjuk fenn) éppen ez teszi példaszerűvé. Példaszerűvé abból a szempontból, hogy eredendő példája, *paradigmája* magának a diszkurzusnak, annak létrejötte lényegileg kötődik hozzá. A diszkurzus valami olyasmi, ami oly módon határozza meg saját beszédemet, hogy közben nem mondhatom se a sajátomnak, se idegennek. Valami, aminek ritmusa van. Ha nem követem ritmusát, esetlenül mozgok benne: arra készítek, hogy kövessem. Nem engem irányít, nem mozdulataimat (diszkurzív mozdulataimat, *énoncéimat*) szabja meg, hanem vágyamat, hogy felvegyem a ritmust. Csak a ritmus felvételével tudom magam elismertetni, részévé válni annak az egésznek, amelyet a diszkurzusok által meghatározott társadalmi gyakorlatok jelentenek. Ugyanez áll a nem diszkurzív társadalmi gyakorlatokra, amelyek az ember testét érintik.² A test-írás paradigmatisa a hatalom technikai számára, mert az énbe a nem-ént bensőleg vonja bele, az én és a másik, jelenlét és távollét, megélt és megélhetetlen egyszerre jellemzi. Azonban ez a paradigmatisa nem leszarmazást jelöl. Nem jelenti azt, hogy a paradigma maga közvetlen oka lenne a hatalom technikáinak. Nem egyenes következménye a diszkurzus és vele együtt a hatalom a paradigma meglétének, azonban el sem választható tőle. Hogyha Spinozával akarnánk ezt megfogalmazni, azt mondhatnánk, hogy a hatalom technikai csupán *modifikációi* (Spinozánál *attributum*, nem pedig *modus*) e paradigmának. Ezért a paradigma nem csupán a hatalom modifikációjában szemlélhető. Lehetőségként végtelen számú egyéb modifikáció létezhet. Az már más kérdés, hogy számunkra, mint eredendően a hatalom ritmusában létezők számára, vajon megadatott-e más szemlélet. Azonban szemléletünk redukálásával vizsgálhatóvá válik a paradigma maga. A kérdés innentől kezdve csupán e redukció mibenléte.

Azt, hogy mégsem Spinoza itt a legmegfelelőbb párhuzam, csupán az okozza, hogy a paradigma korántsem abszolútum. Nagyon is más által van, nagyon is kor-

¹ E fejtegetések testről és írásról leplezetlenül támaszkodnak a következő szerzőkre, anélkül, hogy teljesen felvették azok ritmusát: Maurice Merleau-Ponty: *Le visible et l'invisible*. Paris, 1963, Gallimard. Jacques Derrida: *L'écriture et la différence*. Paris, 1967, Seuil. Gilles Deleuze: *Francis Bacon. La logique de la sensation*. Paris, é. n. [1981], Édition de la différence. A megélt test kritikáját Deleuze fejti ki leghatározottabban itt idézett művében. A nyelv fenoménjainak megélt, illetve megélhetetlen rétegeiről (fázisairól) lásd Marc Richir: *Phénoménologie et institution symbolique*. Grenoble, 1988, Millon. Mivel e fejtegetések célja csupán bevezető jellegű, szükségtelennek tartottam itt eme gondolatok részletes tárgyalását illetve kritikáját. Nádas műve egy bizonyos értelemben maga is tekinthető állásfoglalásnak az itt felmerülő vitás kérdésekben.

² Gilles Deleuze úgy értelmezi Michel Foucault *Felügyelet és büntetés* című művét, hogy az a *L'archéologie du savoir* után – amely a diszkurzív hatalmi gyakorlatokat tárgyalta – a nem diszkurzívokról szól. Lásd Gilles Deleuze: *Foucault*. Paris, 1986, Minuit. 38–39.

látózott. Maga is *világfenomén*: kitett a világ változásainak. A test-írás fenoménje interszubbjektív konstitúció eredménye, ha szabad így fogalmaznom. Nem állandó és megváltoztathatatlan, hanem mindig emberközi viszonyok változásának alávetett. Az egyetlen, ami állandó benne, az nem ő maga, hanem egy tulajdonsága: az, hogy sohasem lehet abszolút, a másik mindig az ugyanaz része benne. Ezért nem nevezhetjük azt a differenciának magának. Nem maga a differencia, hanem a test és az írás, azaz a test-írás. Nem absztrakt, hanem konkrét, nem transzcendentális, hanem immanens. Olyasmi, amit Merleau-Ponty *testi lényeknek* nevez.³ Az, hogy e paradigma maga nem absztrakt, szükségszerűen hozza magával, hogy a rá irányuló reflexió problémák kötegébe ütközik. A viszonylagos lényegre, a testi lényegre nem irányulhat közvetlen szemlélet, lényegszemlélet. Ezzel máris felfüggesztenénk viszonyaiban. Nem véletlen, hogy mind Merleau-Ponty, mind Deleuze, amikor a testről akar beszélni (a testről mint paradigmáról, mint ős-testről), kénytelen a festészetről való beszéd kerülőútjához folyamodni. Cézanne, illetve Francis Bacon festésze te számukra nem más, mint a testiséget elsődlegesen konstituáló érzékelésre való reflexió. Ha azonban a testnek és az írásnak van egyfajta benső rokonsága, ha a köztük lévő kapcsolat nem csupán esetleges, hanem – legalábbis egy lényeges tulajdonságukat tekintve – szükségszerű, akkor az irodalom legalább olyan fontos te-repe a test vizsgálatának, mint a festészet.

Nádas, úgy tűnik, kettős feladattal próbál megbírkózni *Emlékiratok könyve* című regényében: a test mint paradigma ábrázolásával és az írás testivé tételével.⁴ E két feladat persze csak analitikusan választható el egymástól, valójában egymást tökéletesen átható célkitűzéssel van dolgunk, amelyek egymást magyarázzák. Nádas a testiséget olyan általános struktúraként próbálja ábrázolni, amely messzemenőig meghatározza a társadalmi viszonyokat. A budai hegyekben az ötvenes években gyerekeiket élő szereplők bonyolult társadalmi hálózata elsősorban testek közötti kapcsolatként határozódik meg. Az a közvetettség, amely minden társadalom ki-

³ *essence charnelle*, lásd Maurice Merleau-Ponty: *Loeil et l'Esprit*. Paris, 1985 [1964], Gallimard. Passim, különösen 35. A testi lények Merleau-Ponty által megalkotott implicit elméletének elemzését valószínűleg nem spórolhatnánk meg. Az, hogy itt most mégsem tesszük, csupán azt jelzi, hogy jelen tanulmány nem tarthatja ezt feladatának.

⁴ Ez az értelmezés tekinthető úgy, mint a recepció két megelőző írásának továbbgondolása. Egyrészről Radnóti Sándor egy ötletéé, amely – noha nem igazán fejtette ki – méltatlanul merült feledésbe, másrészről Bacsó Béla írásáé. Radnóti ragyogó meglátása volt, hogy e regényt a „test költészetének” nevezte, amelynek „lényege, hogy mindent testek, emberi testek egymáshoz való viszonyára redukál”. (Radnóti Sándor hozzászólása az *Egy démoni mű* címmel összegyűjtött vitához, lásd *Kortárs*, 1988/11. Radnóti megjegyzi, hogy a tárgyaknak nincs lényeges szerepe a könyvben, az egyetlen hangsúlyos tárgy, a kabát, pedig ismétcsak az emberi testre utal. Véleményem szerint azonban Radnóti egyrészről figyelmen kívül hagyja, hogy ez fordítva is elmondható: az emberi testek szintén tárgyakká, a tárgyak világának részévé redukálódnak, másrészről egyáltalán nem vet számot e testek és a könyv nyelvének viszonyával. Bacsó Béla szintén e viszonyokról ír (Szó és szenvedély. *Életünk*, 1987/7), de ő olyan általánosítást tesz, a modern ember élettapasztalatává emelve e regényt, amely szerintem nem indokolható. (Szerintem az irodalom egyáltalán nem hivatott és nem is szokása *kifejezni* valamely kultúrtörténeti korszak általános élettapasztalatát. Egy irodalmi mű *képezhet* ilyen tapasztalatot, de az mindig partikuláris, esetleges marad.) A nyelv kérdését illetően pedig egyenesen azt állítja, hogy e regényben az másodlagos az érzékiséghez képest.

alakulásának alapja – az, hogy az én és te kapcsolata áttételessé váljon – testeken keresztül jön létre: Kálmán azért barátkozik az elbeszélővel, mert Maját szereti, akivel az bensőséges viszonyban van, az elbeszélő viszont azért vonzódik hozzá, mert így Krisztiánból kap meg valamit. Thea és az elbeszélő Melchior iránt érzett vágyuk hatására sodródnak egymás karjaiba. Mintha egy ember teste hordozhatna valamit egy másik testből, amellyel az kapcsolatban áll, és ehhez hozzá lehetne férni a hordozó test birtokbavételével. A testek ilyen szinekdochikus kapcsolódására még lesz alkalmunk példát hozni, itt most csupán a testnek a társadalom számára paradigmaticus szerepére utalunk. Ugyanis a testek birtokbavételére irányuló vágyak szervezik meg azokat a közösségeket, amelyek a regény szereplői közti – egyfolytában reflektált – viszonyokat rendezik.

A test írássá válása a másik fontos célkitűzés, amelyet a regény láthatólag megvalósítani igyekszik. Ennek pedig elsődleges eszköze az, hogy felmutassa a fentebb említett lényegi összefüggést test és írás között. E feladat elvégzése a hagyományos elbeszélői nyelv destrukciójának feladata. Nem elsősorban az úgynevezett elbeszélői technika, hanem a nyelv alapvetőbb szintjének destrukciója ez. Nem a narráció az, ami megváltozik, hanem a nyelv modalitása. *Leíróból körülíróvá* válik. Ez a nyelv nem a trópusokra támaszkodik akkor, amikor a denotatív funkciót megpróbálja megrendíteni, nem is a denotációnak a narráció segítségével való viszonylagossá tételére, hanem a leírásnak egyfajta totalizációjára és egyben relativizációjára. Ez a totalitás csak annyiban nevezhető totalitásnak, amennyiben feloldja a leírás egyszerű jelölő–jelölt struktúráját, és megpróbálja a jelöltet a jelölők olyan komplexumával körülírni, amelyek önmagukban sohasem jelölik a jelöltet, összességük azonban kijelöl egy helyet, amelyben a jelölt ábrázolhatóvá válik, anélkül, hogy rámutatnánk. Természetesen ez a különbség nem csupán a „dekonstrukció” egy újabb fajtáját mutatja fel számunkra. Tökéletesen más a szándéka, mint a narrációt a tropizáltság útján dekonstruáló diszkurzusnak. Célja az, hogy az írást megszüntesse mint tárgyi létezőt, és testté tegye, paradigmává, a társadalom, az egyének közötti viszonyok megjelenésének alapvető példájává. Nézzünk erre egy példát, amikor az elbeszélő az általa annyira vágyott test, Krisztián arcának körülírásába fog.

„Vastag szája elnyílt, pillája megrebbent, arcának világosan barnás bőre mintha visszafojtott izgalomtól sötétedett volna el, szemében beszűkültek a fekete pupillák, ami által még tágabbra látszott nyílni az írisz; azt hiszem nem is annyira arcának formái, a széles és könnyen ránduló homlok, a vékony orcák, a gödrös áll és az aránytalanul kicsi, majdnem hegyes s még talán kialakulatlan orr gyakorolták rám a legmélyebb és legfájdalmasabban szép hatást, hanem a színek: a bőr barbáran érzéki barnájában elővilágló szem zöldjében volt valami elvontan légies és magasba törő, míg a száj cserepes vöröse és a fésülhetetlenül göndörödő hajtömeg feketéje a mélybe vont, sötétbe; pillantásának állati leplezetlensége pedig azon régi, meghitt perceinket idézte vissza, mikor egymás nyílt ellenségeskedéstől és rejtett szerelemtől sem mentes tekintetébe feledkezve pontosan érzékelhettük, hogy kölcsönös vonzalmunknak tulajdonképpen semmi más alapja nincsen, csupán a fékezhetetlen kíváncsiság, s az, hogy egymásra voltunk kíváncsiak, csupán valaminek a látzata, ez azonban összekapcsol és összevon, ez a kíváncsiság mélyebb minden néven nevezhető veszélyes érzelemnél, mert céltalan és kielégíthetetlen, ám éppen a pupillák összehangolt szűkülése és az íriszek tágulása nyit meg valamit mindkettőnk

szemében, ami nyersen és közvetlenül teszi tapinthatóvá a meghittség és a kapcsolódás érzetének kegyes csalását, azt ugyanis, hogy bennünk minden különböző, s nem vagyunk összebékíthetők.” (I. 58)⁵

A bevezető mondatrész az első pontosvesszőig a közvetlen élmény leírása, amely azonban magában nem tud a regény részévé válni. Követnie kell valaminek, amit hagyományosan magyarázatnak nevezhetnénk. Ennek a magyarázatnak azonban egyáltalán nem az elmélkedés a közege. A legnagyobb tévedés e regényt esszéisztikusnak tartani, ha ezen a meglehetősen nehezen definiálható kategórián hagyományosan az elmélkedő részletekkel tűzdelt narrációt értjük. Egyszerűen nem arról van szó, hogy itt racionális módon működő elmélkedéssel lenne dolgunk, amely meghatározná egy élmény helyét az elbeszélő életében vagy a narráció menetében. Ami itt történik, az az élmény viszonyba állítása. Az élmény eleve csak viszonylagosan értelmezhető, nincs lényege, amely önmagában lenne szemlélhető, amely önmagában hordozná értékelését. Az első ilyen viszony rögtön a szemléleti leírástól való elhatárolás: az arcon nem a formák, hanem a színek voltak ezen élmény szempontjából fontosak. A formák jellemzése mindvégig defiguralizált, tiszta denotáció. Ezzel szemben a színek leírása erősen retorizált. A színek hasonlatai azonban még mindig nem tűnnek teljesen kielégítőnek. A második két mondatrész (a körülírandó élményt követő két szakasz) ellentétét követi a mondat végéig tartó szakasz. E két rész ellentéte a denotatív és a figuratív nyelv ellentéte. A formák harmóniájának szépsége nem tűnik meghatározónak az élmény szempontjából, ugyanis a szépség nem az önmagában álló harmóniából fakad (lásd „szabálytalanságom szépségei”), sokkal inkább meghatározóak a színek, amelyek metaforák hordozói (*vehikulumai*). A metafora helyettesítő szerkezete olyan, amely a hordozón túlmutatva többletértelemet visz az egyszerű denotációba. A színek ilyen többletértelemmel rendelkeznek a kérdéses élményben, és ez a többlet – az, hogy valami jelen nem lévõre, valami az élmény számára a konkrét szituációt meghaladóra utalnak – a formák harmóniájának tiszta jelenléte, önmagában hordozottsága felé emeli õket. A metafora itt azonban még mindig csupán valami elvontnak lehet hordozója,⁶ valami „elvontan légies és magasbatoró” helyett állhat, ezért sohasem lehet testi.

⁵ A regényre a háromkötetes Jelenkor-kiadás (Pécs, 1994) alapján utalok, római számmal jelölve a kötetet.

⁶ Nádas nem alkalmazza azt a metaforát, amelyet Gerard Genette „diegetikus metaforának” nevez, lásd Gérard Genette: *Métonimie chez Proust*. In *Uő: Figures III*. É. n., Seuil. (Coll. Poétique) Ez a metafora szintén lehetőséget nyújt arra, hogy a metafora kontextuálissá váljon, hogy testet kapjon. És talán nem is csak abban az értelemben, ahogy Genette használja azt. Diegetikusnak mondhatunk egy metaforát akkor is, ha nem a narráció egyik eleme a hasonlító, hanem a szöveg kontextusát adó társadalmi szöveghalmaz egy eleme. Így magyarázhatóvá válnának azok a jelenségek, amelyek a versnyelv „hétköznapivá válását” jellemzik. „Az vagy nekem, mint seggnek a tenyér” – ez a hasonlat azért diegetikus, mert a „segg” egyrészt kitüntetett pontja egy mindennapi diskurzusnak (kitüntetett pontja, azaz a jelentőláncnak olyan pontja, amelyben több láncszakasz csomóódik össze, a vulgáris kifejezésektől az erotikusokig, illetve a barátiakig), másrészt részévé válik annak az univerzumnak, amelyet Petri ezekből a hétköznapi és jelentésteli kifejezésekből magának épít. Ezek a kifejezések sohasem válnak egy tökéletesen elkülönített költői univerzum részévé, diegetikusak lévén mindig fenntartják kapcsolatukat eredeti kontextusukkal, az ott beléjük investált szimbolikus tőke megmarad, csupán átváltjuk azt egy másfajta csereértékre: Petri univerzumának viszonyaiban értelmezzük azt.

A mondat második fele mintegy mellékesen kapcsolódik csupán az előzőekhez: „pillantásának állati leplezetlensége *pedig* [...]”. Ez a „pedig” úgy fűzi tovább a mondatot, mintha csupán valamiféle kiegészítést olvashatnánk a következőkben. Pedig az egész jelenet szempontjából egyáltalán semmiféle szerepe nincsen az elvont magaslathoz, illetve mélységnek. Sokkal nagyobb szerepe van viszont a „vonzalomnak”, a „kíváncsiságnak”, az „összekapcsolásnak” és a „különbözőségnek” és a „csalásnak”. Krisztián arcának ez a körülírása közvetlenül megelőzi azt a csókot, amelyet az elbeszélő szinte kizsarol tőle, kihasználva azt a pillanatnyi felsőbbrendűséget, amelyet az ötvenes évek Magyarországnak gyakorlatai számára biztosítanak, azt, hogy bármikor feljelentheti Krisztiánt egy megjegyzése miatt. A csók éppen azoknak az élményeknek lesz sűrűtménye, amelyre itt az elbeszélő visszaemlékezik. A visszaemlékezés a tudat szintjén szintén valami többletnek a jelenléte a megélt, jelenlévő tudatban. Egy fontos különbség azonban van a fentebb tárgyalt metaforák és a visszaemlékezés között. Ebben az esetben egyáltalán nem valami elvonttal találkozunk, hanem egy másik élménnyel. Ez a másik élmény adódik többletként a most megélthez, amely a másik élményt felidézte. Horizontként adódik hozzá, azaz olyanként, amelynek tekintetében ezen új élményt értelmezzük, amelynek hatása van a jelenre, amely ránehezedik a jelenre. Nem a magaslathoz húz, és nem a mélybe vet: a helyünkre szegez, meghatározza szemszögünket.

A visszaemlékezés hordozója Krisztián pillantása, még pontosabban szeme. Egy olyannyira testi pillantással van itt dolgunk, ahol megszűnik a különbség a szerv és a szerv által ellátott feladat között. Látás, tekintet, pillantás, írisz és pupilla egyaránt a test szerveivé válnak. Egy olyan testté, amely nem felület többé, hanem viszony, az én és a másik közötti viszony. Ebben a testben „a pupillák összehangolt szűkülése és az íriszek tágulása nyit meg valamit mindkettőnk szemében, ami *nyersen és közvetlenül teszi tapinthatóvá* a meghittség és a kapcsolódás érzetének kegyes csalását”. Jó, ha teljesen szó szerint vesszük ezt a megjegyzést. A „meghittség és a kapcsolódás érzetének kegyes csalása” tapinthatóvá válik a tekintetben, testivé válik, hiszen maga is viszony két ember (még inkább két test) között. Ez az „állatias nyíltságú” pillantás az, ami összekapcsolja a két testet még azt megelőzően, hogy szájuk megtenné ezt. A mondatnak ez a második fele, nem pedig az egymással ellentétben álló első két rész az, ami a testiséget valójában beemeli a szöveg terébe. Ez a „toldalék”, ez a mellékesnek tűnő (egy „pedig” által uralt) szakasz az, ami összekapcsolja ezt az élményt az elbeszélést alkotó egyéb élményekkel. És van valami ebben a mellékességben, ami lényeginek tűnik: a mellékesség mintha szintén éppen a testiséggel lenne rokon. Mintha a testiség paradigma lenne e mellékesség számára is, hiszen éppen a többlet, a sajátban megjelenő idegen többlete az, ami a testet jellemzi. Mintha ez a toldalék, amelyet az élmény denotatív, illetve figuratív ábrázolásához kell fűznünk – és úgy tűnik, szükségszerűen így kell cselekednünk, ha más élményekhez akarjuk azt kapcsolni –, már maga mondana valamit írás és test kapcsolatáról.

Feltűnő, hogy ebben a részben a figuratív nyelvhasználat szinte teljesen eltűnik. (Láthattuk, hogy a mű egésze szempontjából sokkal többet nyerünk, ha a „kegyes csalás” nyers testiségét is szó szerint értelmezzük.) De mondhatjuk-e ezáltal, hogy a nyelv denotatívává válik? Ebben kételkednék. Amit itt kapunk, az egy bonyolult körmondat, amelynek azonban nincs konklúziója és nincs határozott jelölete. Körülír egy élményt, amelyet a pillantás felidéz. Ez az élmény azonban egyszerre „meghitt”, „nyíltan ellenséges”, „rejtetten szerelmes”, „kíváncsi”, „célaltalan és kielégítthe-

tetlen”, „mélyebb minden néven nevezhető veszélyes érzelemnél”, „látszat” és „kegyes csalás”. Ez az élményköteg olyannyira túlterheli ezt a mondatot, hogy magában egyszerűen nem képes megállni. Ezek a kifejezések olyan eseményekre, helyzetekre, testek közötti viszonyokra utalnak, amelyek a szövegben e passzus előtt, illetve utána jelennek meg, azokkal szorosan összefüggő hálózatot alkotnak. Ezért nem egyszerűen veszélyeztetik a mondat megértését (feltéve, hogy nem akarjuk őket teljesen általánoson, a narrációtól elszakítva megérteni), hanem felbontják annak identitását. Azt, amit idáig élménynek neveztünk, más szövegrészekkel kapcsolják össze oly módon, hogy azok mintegy a mondat értelmének részévé válnak, az élmény nem-most-megéltjéhez, illetve a szöveg nem-itt-leírtjához, röviden az idegenhez, amely a szöveg integritását veszélyezteti, ahhoz, amit feljebb ritmusnak neveztem.

A szöveg testivé válása tehát abban áll, hogy egy élmény, egy leírás identitását Nádas felbontja azáltal, hogy egy komplex összefüggésrendszerbe, a regény helyszíneinek, szereplőinek, történeti kontextusainak szövetébe helyezi. Ez látványosan egész bekezdésnyi mondatokban testesül meg az *Emlékiratok könyvében*. Olyan mondatokban, amelyeknek uralása az olvasó számára is lehetetlenné válik, ezért maga is elvész az utalások tengerében, nem tudatosan követi a szálakat (nem készít ábrákat a szereplők társadalmi rétegződéséről), hanem mintha maga is megélné azt, megélné a megélhetlent, az idegent a sajátban. Természetesen lehet reflektálni e mondatokra (meg lehet rajzolni ezeket az ábrákat), azonban a reflexiónak mindig tisztában kell lennie azzal, hogy nem merevítheti ki a viszonyokat, hiszen azok mindig az éppen adott szituációból értelmeződnek.⁷

El kell itt számolnunk egy olyan dologgal, amelyet eddig csupán mellékesen érintettünk. Ez pedig az emlékező, illetve elbeszélő én pozíciója. Ez a pozíció első pillantásra meglehetősen hagyományosnak tűnik. Egy olyan én-elbeszélővel van dolgunk, akit nem igazán relativizál a narráció.⁸ Az „én” kristálytisztán látja saját

⁷ Boros Gábor a következőképpen jellemzi Nádas mondatait: „az olvasó rákényszerül arra, hogy tematizálja, figyelme megkülönböztetett tárgyává tegye őket, már csak azért is, mert különben elvesznék bennük”. (Boros Gábor: A nagy fűga. In *Díptychon*. Budapest, 1988, Magvető. 173.) Véleményem szerint azonban Nádas mondatai éppen nem azt kívánják, hogy az olvasó tematizálja őket. Nádas mondatai tulajdonképpen uralhatatlanok. Valószínűtlen, hogy az elemzést maga a szöveg kényszerítené ki olvasójából. Sőt sokkal inkább az ellenében történik. Az *Emlékiratok könyve* mondatai talán éppen azt kívánják olvasójától, hogy „elvessen bennük”. Ha azt a fajta elidőző olvasást kényszerítené ki, amelyet Boros állít, akkor ugyan melyik olvasó érne a könyv végére? Természetesen ezt a kérdést legalábbis csak empirikus kutatások eredményeivel lehetne megválaszolni, mégis igencsak valószínűtlen, hogy az olvasó minden egyes mondatot külön tematizálna olvasása során. Ez sokkal inkább a diszkurzív elméletalkotó védekezési reakciójának tűnik, az olvasásnak való egyfajta ellenszegülésnek. Ha a szövegnek egyáltalán valamiféle szándékot tulajdonítunk, akkor az sokkal inkább az, aminek Boros megpróbál ellenállni: az olvasó bekebelezése, az olvasó tudatának kioltása. Ezt a nem tudatos olvasást pedig leginkább testi olvasásnak nevezhetjük.

⁸ Kulcsár-Szabó Zoltán (*Az emlékező regény. Alföld, 1994/7*) ezt a narratívát egyenesen „autokratikusnak” nevezi (igaz, csak idézőjelben), mivel minden az emlékező én szemszögéből látszik, az emlékező én pedig mindig uralja saját emlékeit, így egyfajta mindentudó elbeszélő keletkezik, amely – ezek szerint – éppen a közlések szintjén kérdőjelezi meg a szubjektumnak azt a középvesztését, amely a különböző narrátorok sokszorozódásával a közlések strukturálása során létrejött. Az elemzés szerint a makroszintű, nem lokális kontextusban a regény egyrészt a

nyitottságát a világ dolgaira. De ez azt is jelenti, hogy csupán saját korlátait látja tisztán. Mindig csupán más dolgokhoz, személyekhez képest, azok viszonyaiban tudja magát elhelyezni. Az a vakító fényesség pedig, amelyben ez az elhelyezés megtörténik, egyben meg is kérdőjelezi a látvány tisztaságát, az önbirtoklás makulátlanságát. Éles körvonalakkal látszik egy alakzat, amely azonban oly sok másik alakzat ugyanilyen éles határvonalával áll kapcsolatban, hogy pontos körülrajzolása lehetetlennek tűnik. Például egy vihar leírásakor, ahol a vihar oly sok dologgal kerül valamiféle viszonyba, ami már a „természeti kép” egységét veszélyezteti, hiszen nem tudni pontosan, mi is narratív szerepe:

„Fönn, nem tudni hol, egyenletesen zúg, süvít, hatalmasan leszálló fuvallmával átfut, magába hajlítja a fák koronáit, bokrokba csap, végigvág a fénylő fűvön, megszektetet, megtép, megráz, s az összecsusszanó, összezördülő, taréjokba perdülő levelek, a roppanó törzsek, összesurranó, nyekkenő, koccanó ágak hangja e roham idejére összejátszik ama fönti süvítéssel, amitől aztán ideleln minden csupa csúszás, villanás, mivel a fények és árnyékok természetes helyét összekuszálja, elcsúsztatja, meglöki, átvilágít és áthelyez, persze anélkül, hogy kijelölhetne valamely újonnan végleges helyet, mert akkorra a rohamnak már vége is, csak a fönti zúgás a kékben, ám semmit nem is hoz, nem teljesít be, miként egy villámot követő dördülés, a következő lezúdulással megint csak kezdi előlről, kiszámíthatatlanul nem hoz felhőt, nem hoz esőt, nem bontja meg a nyár békéjét, nem hozza vissza a vihart, nem hűvös és nem meleg, tiszta marad a levegő, sőt, egyre tisztább és páráltanabb, nincsenek tölcseirei, melyek a port felkavarnák, áthallik rajta a harkály kopácsolása, és mégis vihar, tán maga a szárazon üres erő.” (II. 95)

E körülírásban nem a szél lényegének és akcideneciáinak felsorolása történik, hanem a szélnek különféle viszonyokba rendeződése. A szél különböző arcainak felmutatása különböző helyekről. Nem az emlékező én szubjektív visszaemlékezése, nem leki tartalmainak a viharba vetítése, és nem a vihar hatása az alanyra. Az én szétszóródása az ágakba, bokrokba, ahol minden csupa csúszás, villanás. Az én jelölhető meg, mint a vihar szemlélője, mert nincs konkrét pozíciója azzal szemben, de azt se mondhatjuk, hogy nincs jelen e szituációban. Jelen van „ideleln”, valahol az ágak, szél, por, nyár, a hangok, lökések, fények metszéspontjában.

Ez az alany azért tűnik a narratíva uralójának, mert valóban egy redukált szemzőgről van szó. Az, amit a fentebbi részlet esetében az élmény „magyarázatának” neveztem, az nem más, mint az élmény redukciója. Ez utóbbi részlet esetében maga

kimondott szándék értelmében, másrészt a narratív szerkezet figyelembevételével plurálisnak mutakozik, a beszélő-emlékező alany megsokszorozódik, míg a lokális kontextusok szintjén ez a nyitottság lezárul. Kulcsár-Szabó tehát éppen azt kérdőjelezi meg, amit én igazolni szeretnék: a testi beszéd alapvető nyitottságát, a nyelvfenoméneknek a történetiségbe szóródottságát. És valóban van abban igazság, amit állít: az emlékező én (Krisztián kivételével) félelmetes precizitással látja saját helyzetét, a bizonytalanság ismeretlen jelenség számára a pozíciók megítélése szempontjából. Csakhogy egy mélyebb szinten ugyanakkor az én nyitott a kimondott dolgok számára. Az én ugyanis nem elsősorban mint emlékező tudat, hanem mint emlékező test jelenik itt meg. Az emlékező test (szövegszerűen egy mondat, amely kontextusai nélkül csupán üres halmozás, kontextusaival azonban identitását veszített, testivé, viszonszerűvé vált fenomen) pedig nem képes uralni saját egységét, semmiképpen sem *autokratész*, önmaga által uralkodó.

e bekezdés nem tartalmazza a még redukálatlan élményt (mert azt egy ezt megelőző bekezdés említi), hanem eleve a redukció közegében mozog. Egy élmény redukciója pedig arra irányul, hogy ezt az élményt uralmunk alá hajtjuk, hogy közben tartjuk, hogy megismerjük. Ennek hagyományos módszere (nem csupán a fenomenológia, de az irodalom esetében is) a reflexió. Egy élményt akkor tarthatunk kézben, ha reflektálunk rá, ha kilépünk belőle, mintegy magunk fölött repülünk át. Azonban az az alany, aki itt megjelenik, nem lép ki az élményből, nem áll azzal szemben, és nem akarja magától eltávolítani. A redukciónak egy más formáját választja, ez pedig nem más, mint az élmény *körüírása*, azaz testivé tétele. Redukálása a test paradigmájára, amelyet alapvetőnek tart.⁹ Ez a változás azonban radikálisan kihat a redukció hagyományos célkitűzésére is: a testi redukció többé nem képes uralni az élményt, hiszen éppen annak viszonylagosságá tételelén fáradozik.

Ha pedig elfogadjuk Sartre-nak azt a revelatív gondolatát, hogy a redukciót (nála reflexiót, illetve tételezést) megelőzően nem létezik én,¹⁰ akkor azt mondhatjuk, hogy az ilyesfajta redukció másfajta alanyt, más elbeszélőt teremt, mint a reflexió. Ez az alany testi lesz mind anyagában, mind nyelvében.¹¹ Ezért már az is kérdésessé válik, hogy vajon a narrációnak mekkora szerepe van egy ilyen redukált alany diszkurzusa szempontjából. Hogy vajon a narráció nem a reflexív alanyhoz tartozik-e, ahhoz, aki megpróbálja uralma alá hajtani élményeit, időrendet adva nekik, ezáltal hierarchizálva őket. Anélkül, hogy ezen keretek között ki tudnánk azt dolgozni, fel kell vetnünk a kérdést, vajon egyáltalán jogosult-e az *Emlékiratok* könyvében a narratív megoldásoknak túlzott jelentőséget tulajdonítani. Amikor azt a kijelentést tettem, miszerint nem tudni, mi a fenti természeti kép narratív szerepe, az nem azt jelentette, hogy nincs neki. Egyszerűen azt jelenti, hogy nem tudni, mihez kapcsolódik, melyik narratív elem „bővítménye”, ahogy Genette gondolja, mert nagyon sok másik mondott dologgal áll kapcsolatban. Nem a narrációval, hanem más nyelvi létezőkkel, és e másik nyelvi létezőkkel nem narrációt alkotnak, hanem nyelvi és testi teret, világot.

Ez a meghatározottság, a mondott dolgok által kijelölt hely azonban még ebben az esetben sem ártatlan: azok a kifejezések, melyek szerint ez a szél „semmit nem is hoz, nem teljesít be”, nem a természet állítólagos érintetlenségéből, ártatlanságából származnak. A természet morális követelmények, morális viszonyok szempontjából is megítéltetik. Ez az elem pedig természetesen még hangsúlyosabb olyan esetekben, amikor egy személy (legtöbbször az elbeszélő) elhelyezéséről, azonosításáról van szó. Ez a jelenség hasonlít arra, amit Barthes „keresztültvágásnak” (*traversée*) mond: a szöveg jellegzetessége, hogy többféle beszédmódon, beszédmódot vág keresztül. E beszédmódok között pedig egyaránt van szépirodalmi és hétköznapi, erkölcsi, társadalmi vagy politikai beszéd. A vihar semmit nem teljesít be, semmit nem hoz, meddő: „szárazon üres erő”. Így kapcsolódik (ez által hasznolít) a narrátoroknak az adott társadalom szempontjából ugyanilyen meddő, az egyén szempontjából pedig ugyanennyire vad és uralhatatlan homoszexuális kapcsolataira.

⁹ Ez az a mozzanat, amelyet már Radnóti Sándor is a szöveg lényegének tartott.

¹⁰ Lásd Jean-Paul Sartre: *Az ego transzcendenciája*. Debrecen, 1996, Latin Betűk.

¹¹ Maurice Merleau-Ponty szinte teljes késői munkássága felfogható egy ilyen alany filozófiai fogalmának megteremtéséért vívott küzdelemként.

Tanulságos a beszédmódok átvágása a szerelmi „háromszögekben” (látni fogjuk, hogy háromszögnél jóval bonyolultabb alakzatok képződnek a szerelem terében). Ezeket Bacsó Béla elemezte eddig a legtüzetesebben. Szerinte „az emlékiratíró által írt regény a modern élet szenvedély-történeteként az érzéki dimenziójában mondja el az ember önkeresésének kálváriáját. A másikkal együttlét maradéktalan megvalósulása egy harmadik utáni vágyakozást és annak jelenlétét követeli meg”.¹² Ha ez csupán így lenne, akkor valóban azt mondhatnánk, e regény a modernség jellegzetes „tragikus modalitása” (Kulcsár Szabó Ernő) szerint szerveződik, az egyén magára akar találni az alany középpontvesztésének általános élményében, ki akarja vívni identitását. Azonban ez a kérdés korántsem ennyire egyszerű. Nádas egy interjújában így fogalmaz: „Az ösztönnel csak látszat szerint élem át emberi szabadságomat – ezt a tételt akartam megdönteni, amikor az *Emlékiratok könyvét* írtam. De rá kellett jönnöm, hogy még az ágyban is befolyásol a politikai szabadság hiánya.”¹³ Amit ez a mondat állít, az az, hogy a szerző szándéka valóban valami hasonló volt a mű írásakor: az emberi (egyéni) szabadság újrafeltalálása; azonban – ahogy ebből a mondatból kiderül – a regény megírása átírta ezt az intenciót.

Egy konkrét példát véve a német századelő elbeszéléséből, ahol Thomas Thoenissen Stollberg kisasszonyt öleli, miközben mindketten harmadik partnerükre, Gyllenborgra gondolnak, akinek meggyilkolásával szerelmi orgiáik negyedik társát, a szobainast gyanúsítják:

„Nyilallás, mely öröme talál a fájdalomban, s talán ettől ugrottam föl a helyemről, a szégyen rémült örömétől, arcom végigcsúszott csipkés ruháján, föl, majd az archoz ért, hűvös ajkának kemény érintése könnyektől fölázott bőrömön, valamit keresett velem, tétován, de csillapíthatatlanul, gyorsan rá kellett lelnie, és én is kerestem valamit arcának érinthetetlen simaságán, ügyetlenül, mohón, s abban a pillanatban, mikor ajka rátalált az ajkamra, a pillanatnak abban a töredéknyi idejében, mikor ajkának hűvös formáját, e gyöngéd türemlést, e bűvös ívelést megéreztem ajkamon, s ő is valami hasonlót, mert nem nyílhatott el az ajka! feje a vállamra hanyatlott a kényszerű visszavonástól, ugyanakkor karjaival erőszakosan átkarolt, hogy ne érezzük, holott mindketten őt éreztük meg magunkban, a halott szájának íze ült ki ajkunk peremére, és nélküle immár nem is tudtuk egymást megérinteni.” (III. 167)

Ezen idézetből látszólag valóban csak a szerelmi háromszög tisztán a mű belső ügyeként való megalkotása tűnik ki, az esztétikai tapasztalat csupán erre a háromszögre intencionált. Valójában azonban a szokatlan érzelmi hevességet egyáltalán nem a harmadik önmagában vett hiánya okozza és siklatja ki. Sokkal inkább a nyomozás, amely azzal a veszéllyel fenyegeti mindkét szereplőt, hogy fény derül a társadalmi normáktól eltérő, sőt a társadalmi normákat kikezdő, azokat az erotikumba építő szexuális életükre. Hiszen a rendőrség már rátalált arra a képre, amelyen a halott, a szobainas és Stollberg kisasszony látható a társadalmi, nemi és kulturális korlátokat a legdurvább módon ironizáló erotikus képen. Ezért egyáltalán nem valami sem-

¹² Bacsó: i. m. 688.

¹³ Nádas Péter: Én is csak egy állat vagyok, egy gondolkodó állat. *Magyar Lettre Internationale*, 20. 30.

leges, areferenciális vagy esztétizáló élményről van itt szó, hanem éppen a társadalom, a politika durva betöréséről mind az erotikumba, mind az esztétikumba, mind pedig ezek nyelvébe.

Ami itt felmerül, az a már említett „testek szinekdochéja”, azaz a testek közötti olyan áttétel, amely az egyik testben a másikat foglalja magában. Itt érdekes módon megfordul az a séma, amelyet több helyen megtalálhatunk a regényben. Amikor például az elbeszélő Maja viszonyát írja le Kálmánhoz és magához, így fogalmaz: „Akárha Maja nem két teljesen különböző lényt szeretett volna bennünk, hanem egyetlen egyet, aki azonban önállóan egyikünkben sem tudott megtestesülni, s ezért ha hozzám beszél, akkor egy kicsit mindig hozzám szól, ha vele volt, akkor egy kicsit mintha velem akart volna lenni, s így akaratlanul is mindig a másikat kellett eltűrnünk magunkban”. (II. 102–103) Ezt nevezhetjük a vágy szinekdochéjának, ahol a vágyó egy távollévő testre intencionált egy jelenlévő testen keresztül. Jól látható, hogy ez a struktúra egyáltalán nem állandó. Ha a vágy struktúrájának nevezem, az már egy bizonyos fokú elvonatkoztatás. Egészen más jelentősége van ugyanis ennek a struktúrának például akkor, amikor Majának az elbeszélő nyakát illető csókja Szidónia harapását érinti. Ebben az esetben az elbeszélő vágya, amit ráadásul saját testén keresztül él meg, nem közvetlenül Szidóniára, hanem a Maja és közte lévő viszonyra irányul, és azon keresztül Krisztiánra: „Nem érthette [Maja], hogy én abban a pillanatban arra gondolok, hogy én megcsókolom Krisztiánt, [...] ő ugyanúgy megcsókolta Szidóniát, a száját, láttam”. (Ez a jelenet valószínűleg a legbonyolultabb testek közötti szinekdochéláncot tartalmazza, ahol az elbeszélő, Maja, Szidónia, Krisztián, Kálmán közötti viszonyrendszer külön elemzést érdemelne. Itt ez most lehetetlen, maga a feladat alighanem a regény teljes elemzésének feladatával esik egybe. A testeknek ez a gócpontja a három történetszálból legalább kettőt alapvetően szervez – és még részben Krisztián elbeszélését is.) Megint más a struktúra az elbeszélő és Thea közötti viszony esetében, amelyben Melchior a harmadik, akire mindketten vágnak. Mindezek a testközötti viszonyok „ugyanannak” a struktúrának a változatai, azonban olyannyira esetlegesek (azaz bizonyos testekhez kötöttek és nem a testhez általában), hogy nem lehet megállapítani a vágy általános struktúráját. Ezek a helyzetek csupán körülírják azt, csupán a köztük lévő viszonyrendszerben tűnik az fel.

A fenti idézetben a két test közötti viszonyba szintén mintegy erőszakosan nyomul be egy harmadik test, amely áttételt visz ebbe a viszonyba, megtöri annak intimitását, részévé válik az élménynek. Itt viszont nem arról van szó, hogy egy testen keresztül egy másikra irányulna az intenció. Sokkal inkább egy másik test már működő intencionalitása hatol be a saját test intencionalitásába, oly módon, hogy attól erőszakkal sem lehet megszabadulni. Ha az előző esetben a vágy szinekdochéjáról volt szó, akkor ez az emlék szinekdochéja. Mindkét esetben két test viszonyába egy olyan harmadik kerül, amely nincs jelen, csupán nyomaiban (a testen hagyott nyomokban, a harapásban és a száj ízében), és ez meghatározza a jelenlévő testek viszonyát. Ha ez az interpretáció helyes, akkor ez azt jelenti, hogy Nádasnak sikerült az időt is testek viszonyaira redukálni. A vágy nem más, mint a jövő a jelenben,¹⁴ az emlék nem más, mint a múlt a jelenben. Egy test jövője az a test, amelyre vágyik, egy test múltja az a test, amelytől nem képes megszabadulni.

¹⁴ Lásd Alexander Kojève: *Introduction a la lecture de Hegel*. Paris, 1979, Gallimard. 368.

Mindenesetre azért, hogy ebben az esetben a meghatározó múlt, az alanyra nehezedő emlék struktúrájával találkozunk, szükségszerűen mutatkozik meg a testek szinekdochéjának egy másik jellemzője, amelyet fentebb a beszédmódok közötti átvágásként neveztünk meg. Azáltal, hogy itt a testet meghatározó erőkről van szó, amelyek kereszteződésében a test alapvetően passzív, és passzivitásából képtelen szabadulni, itt szükségszerűen merülnek fel a testre ható társadalmi, politikai diszkurzusok. Az, hogy a testiség képtelen megszabadulni a politikától, itt mutatkozik meg leginkább. A harmadik test, amellel, hogy a jelenlévő két test által hordoztatott, maga is hordozójává válik valaminek, azoknak a társadalmi kötelekeknek, amelyeknek kijátszása a szexuális aktusok legfontosabb hajtóereje volt. Gyllenborg teste tulajdonképpen ezeknek a társadalmi viszonyoknak a teste, azok testesülnek meg benne, kapnak tapintható létet. Ily módon testesül meg a Krisztiánnak adott csókban az ötvenes évek Magyarországnak politikája, Melchior testében pedig a kelet-német hazugságok rendszere. Ami az írás szintjén átvágásként, intertextualitásként jelenik meg, az a test szintjén a testeknek a társadalmi hordozójává válásaként.

A Maja és az elbeszélő viszonyát meghatározó közös tevékenység egy másik példája a társadalom testek közti viszonyra gyakorolt meghatározó hatására. Ebben az esetben nem a test válik a társadalmi hordozójává, hanem a testek közti viszony másolja a társadalom hatalmi viszonyait. A két gyerek saját apja után folytat kémtevékenységet, mindenáron egy nagyarányú rendszerellenes összeesküvés részleteit kutatva. „Honnan tudhattuk volna, hogy a mi kettőnk kapcsolata, játékosan túlzó, s ma már tudom, hogy egy ördögi rajzolat formájában megismételte, mintegy lemásolta szüleink, és bizonyos fokig a történelmi korszak hivatalosan hirdetett eszményeit és kíméletlen gyakorlatát, maga a nyomozói szerep sem volt más, mint ügyetlen, gyermeken félrenyomott, siralmas minőségű reprodukció, nevezhetjük akár majomkodásnak, de ugyanilyen alapon elmélyedésnek is, hiszen Maja édesapja a katonai elhárítás tábournoka, az én apám államügyész [...]” Márpedig ez a tevékenység az, ami az elbeszélőt Kálmánnál közelebb sodorja Majához, ami előnyt biztosít neki vele szemben, ezért gyökeresen szól bele a legintimebb magánéletbe is.

Ugyanilyen párhuzamosságot vehetünk észre a Krisztiánnak adott csók jelenetében is, és még számos egyéb helyen. Ezekben az esetekben a társadalom azért lehet közvetlen hatással a testek közötti viszonyokra, mert a test ugyanúgy viszonyként jelenik meg, mint a társadalom. Egy test önmagában nem test, csak egy másik által lesz azzá, ugyanúgy, ahogy egy társadalmi csoport sem csoport önmaga által. Ebben az esetben tehát egy kölcsönviszonyról van szó. A test ugyan paradigmája a társadalomnak (ahogyan azt már bevezetőnkben előlegeztük), de a társadalom meghatározza magát a testet. Ez az a szituáció, amely szükségessé teszi a redukciót. A redukció elvonatkoztatás a társadalmitól, a paradigmára való rálelés eszköze. A redukció azonban nem eltekintés, hanem megőrzés vagy megmentés. A test társadalmiságától nem lehet eltekinteni, de lehet azt redukálni, körülírni. Ebben az esetben pedig éppen az fog kiderülni, milyen fontos is a test számára a társadalmi konstitúció. Mindez egészen addig nem állhat világosan előttünk, amíg a redukciót el nem végeztük.

▶ Három Csoda

*alias Vida Gábor rítusai*¹

Jungnál olvasunk arról, hogy nagy dogmaszimbólumaink (például Szentháromság, Szűzanya, Katedrális) a protestantizmus története során kiüresedtek, és már csak csökevényei, értelmetlen jelei azoknak az elviselhetetlenségig intenzív lelki drámáknak, melyeket egykor medrükebe fogadtak, hogy gyógyító védelmet nyújtsanak átélőiknek. A vallási gyakorlat, illetve az akkor még vele összefonódó művészet a mindent elborító, erejüknél fogva méltán istentapasztalatnak nevezett látomásokból *vezetett ki* ezekben a dogmaszimbólumokba anélkül, hogy ez az „őszélmény” grandiózus drámáját lényegileg csorbította volna.²

A kollektív tudattalan metafizikai ideájának dekonstruktív kritikája aligha mérítheti ki a jungi kutatások örökségének feldolgozását, különösen ha számot vetünk azzal a lehetőséggel, hogy a Szentháromság tana, a Szűzanya kultusza, egy katedrális építése vagy a benne tartott istentisztelet úgyszólván csak kései történeti fejleményként változtak jelölőfolyamattá, miután megszűntek rituális *folyásként tartani*. Szóhasználatunkban a tartam bergsoni felfogása annyiban módosul, hogy az *eszmelés* ritmusán kívül alternatív viselkedésritmusokat is feltételez. Egyik történet-tartamból a másikba rituális gyakorlatok vezetnek, melyeket a szimbólumszegénység korának művészetében nem az archetipikus látomásokból, hanem a jelölőgyakorlatból kiindulva követhetünk a *kultusz* irányában. Kultikusnak nevezek minden olyan viselkedésgyakorlatot, amelyet nem a (jelölő)használat performatív aktusai, hanem rituális (tartam-)gesztusok ritmizálnak.

Vida Gábor elbeszéléseit – amennyiben szövegeknek tekintjük őket – akár metafizikai diszkurzusként is olvashatjuk, ha azonban *kitalált* csodáiknak interpretációja helyett sikerül *beletalálnunk* irodalmi viselkedésgyakorlataikba, az „előregedett” jungi dogmaszimbólumokban újra csoda történik: kimozdítanak az artikuláció ritmusából.

A TORONY-RÍTUS

Egy tornyot manapság a méreteiben, statikai mutatóiban, stílusjegyeiben, esetleg feljegyzett történetében érzékelünk. Számunkra legfeljebb bizonyos fogalmak – a „város”, a „régiség” vagy a „hatalom” – szimbóluma lehet, inkább csak *jelölő*. Az, hogy csúcsa az illető épület, illetve a(z ó)város legmagasabb pontja, afféle rendszer-

¹ Vida Gábor: Torony emelkedőben. A fotográfus halála. Kelj fel, és járj. In *Uó: Rezervátum*. Marosvásárhely, 1998, Mentor. 5–35, 36–49, 50–63.

² Carl Gustav Jung: A kollektív tudattalan archetípusairól. In *Uó: Mélységeink ösvényein. Analitikus pszichológiai tanulmányok*. Budapest, 1993, Gondolat. 52–86.

beli középpontfunkciót hordoz – vélekedünk –, és sietünk hozzátenni: egy immár túlhaladott episztemológiai eszme funkcióját. A posztmetafizikai elméletekben ugyanis a *transzcendens emelkedés* mindig visszamutat annak nyelvileg artikulált (nyelvimmanens) vágyára, elképzelésére, kanonizálására, úgyhogy ennyiben minden torony *horgas*.

Vida Gábor elbeszélésében azonban éppen a jelölőrendszer önreferencialitásának ebből a *horgasságából* emelkedik el a torony. A szakértelmével kitűnő városi főépítést hívják *Horgas úrnak*, aki húsz éve tartó pályafutása alatt „tervezett, épített uszodát, sportcsarnokot, lakónegyedet” (5–6), de valami folyamatosan nyugtalanítja. Úgy tűnik, zaklatottságát az az ambíció okozza, hogy valami „komolyabb építkezéssel”, olyan „monumentális középülettel” bizonyíthassa tehetségét, rátermettségét, mint színház, városháza, iskola. Ezeket azonban – az egész belvárossal együtt – a „nagy elődök” már mind megépítették, ő pedig kültelkekre szorul. Kiaknázatlan képességeinek, szakmai tudásának először a belváros kritikájában próbál elégtételt szerezni: „a belvárost ízléstelenek, hivalkodónak érezte; túl sok szecesszió, álmonumentalitás, már-már giccsbe hajló díszítmények, és valahogy az egész koncepciótlan, mintha a nagy elődöket csak az a szempont vezette volna, hogy ilyen ne legyen sehol, ez sikerült is, de sehol a nagy stílus nyoma. Kuriózum, turistáknak, honvágtyól szenvedő emigránsoknak való. Nem műalkotás.” (6)

Ebben a kritikában visszatér valami, ami már a „monumentális” ambícióban is ott munkált: egy olyan másságnak a sejtése, amely a konkrét, mérhető adatokban és részletekben nem ragadható meg. A bíráló attitűdön változtatva Horgas úr elkezd a „nagy stílus” titka után nyomozni, melyet a belváros legfontosabb épületegyüttesébe írt feladványként gondol el. „A főteret a nagy elődök voltaképpen nem hibázták el, csak elodázták a tökéletességet, a befejezést, mintegy rejtvényt hagyva az utódoknak.” (6) Belebonyolódik az alaprajz- és homlokzatvariációkba, a precíz tanulmányozással feltárt újabb és újabb összefüggésekbe s a mindig újra kezdődő kompozíciós kísérletekbe. Mindez azonban csak illusztrálja a nyugtalanságát, nem segít tovább lépni. A „sarkpont”, a „szabály”, a „rébusz” megannyi metafizikai eszme: olyan *horgas* értelmezési kísérletek, melyek visszahajlanak önnön modelljeikbe. Ugyanilyen meddő az az „alkotói szabadságigény” is, melyet a klasszikusként kanonizált Goethével igyekszik legitimálni. Az, hogy nem nősul meg, és csinos bejárónőt is igyekszik lecserélni, mielőtt házasságról és gyerekekről kezdenének álmodozni, a nagy elődök által megnyirbált építési szabadságát kompenzálja: nem *döntés*, hanem szimptóma, melyben kielégítetlen alkotói vágya artikulálódik.

Mikor az a gondolat ötlük fel benne, hogy a főter nagyszabású alkotásába felkelhetetlenül belevegyített hiba révén „a hely szelleme” incselkedik vele, *racionalis* meggyőződése rögtön felülkerekedik. Misztikus impulzusokat elutasító „realizmusa” a jelölőhasználatként lelepleződő metafizikára vall. Horgas úr „a tudásban, szakértelemben hitt” (7). Ez a kartézianus gondolkodói pozíció már túl van a vallásos gyakorlaton, de még teológiai mintákat követ. Meggyőződésszerűen hisz a valóságban és az észben mint szubsztanciális létezőkben, a vallásos hit isteni szellemeit pedig a még megismerendő világ titkainak jelölőiként használja. Számára a *hely szelleme* már nem szakrális instancia, akit legfeljebb kiengesztelni lehet, hanem a mérésekben, számításokban megmutatkozó időleges hiány vagy elégtelenség *metaforája*: „A hely szelleme sohasem épít házat, csak az ember épít, hibázik és javít.” (7)

Ez az alkotó szubjektumról szóló metafizikai diszkurzus azáltal esik ki a vallásos hit rítusaiból, hogy minden kultikus moccanást jelölőformulákba fordít. Ez pedig nem annyira terminusok vagy metaforák áthelyezését, hanem inkább viselkedésváltást jelent.

Az így kialakított metafizikai jelölőaktivitást Vida Gábor írásgyakorlatában a „torony-rítus” ritmusa zökkenti ki. Olyan figyelemmoccanások történnek, melyek egy évszázados kisváros legfontosabb középületének tornyát „elemelik” a diszkurzus teréből. Abból a térből, melyet a mérésadatok, stílusjegyek, használati funkciók, geológiai és architektúráis ismeretek, valamint a városi adminisztráció, illetve a válságbizottság intézkedéseinek hatálya nyit(hat) meg. A jól megalapozott feltételezések dacára „a torony emelkedése” nem függ össze ezekkel; tartama, melyet rituális figyelemgesztusok ritmizálnak, éppenséggel nem kontextusfüggő. A *kon-textus* jelölőviszonyokat feltételez, melyek egy interpretációt artikulálnak, az emelkedést pedig semmilyen megértési kísérlet nem képes követni: sem a gravitáció törvénye, sem a dilatáció hipotézise, sem egyéb techtonikai modell. „A kövek, téglák kiszakadnak a talajból, de a döngölt, nedves föld mozdulatlan. Szóba se jöhet semmilyen geológiai mozgás, és ezzel elesett a tudományos magyarázat lehetősége is.” (16) Az emelkedő toronynak a szakmailag megalapozott feltételezések helyett a „nagy elődökhöz”, a főépítész szeretőjéhez, egy érthetetlenül felbukkanó rénszarvashoz és egy kellemetlen szagú, toprongyos idegenhez *van köze*, aki Angelusként mutatkozik be, de az őrmesternek tollba mondja, hogy: „Nem fontos a név.” A felsoroltakra vonatkoztatva nem mondhatjuk – újabb értelmezési kísérlet –, hogy lám, mégiscsak működik a toronynak egy szimbolikus kontextusa, merthogy ezek nem jelölő, hanem *rituális* „szimbólumok”. Az, hogy „köze van”, ezúttal nem intertextuális összefüggésekre utal, hanem kutató figyelmünket a szignifikáció alternatívái felé tereli, olyan érintkezésekhez, melyek nem szemantikai, szintaktikai, pragmatikai mezőt, hanem a *torony-rítusba* kapcsolódó gyakorlatokat feltételeznek.

Nem tudjuk meg, hogy a rénszarvasnak miként van köze a toronyhoz – *felfigyelünk* arra, hogy köze van. S amennyiben meg akarunk maradni a rítus tartamában, nem fogjuk értelmezésekkel pótolni a kettő közötti jelöletlen kapcsolhatóságot, nem fordítjuk az *érintkezéseikre* figyelmet a köztük levő lehetséges összefüggések artikulálásába, hanem minden igyekezetünkkel követjük a *torony* és a *rénszarvas* történetbeli moccanásait. Nem vadászunk kontextusok hálójával, bonyolult elméleti fegyverekkel a felbukkanó szavakra, hogy ügyes interpretációinkkal elejtsük őket. Az értelmezésnek nem az a legnagyobb hátránya, hogy óhatatlanul kiszorít más lehetséges értelmezéseket, hanem hogy *kilövi*, jelölő tróféává változtatja a *szavak eleven gesztusait*. A közhiedelemmel ellentétben a szó nem magától értetődő(en) jelölő, csak akkor válik azzá, ha jelölőként használjuk. De tartamot ritmizáló gesztussá is lehet, hogyha gesztusként gyakoroljuk. Az olvasás kultikus gyakorlata: cserkészés *fegyverhasználat* nélkül. Nem akarjuk eltalálni, hálóba keríteni a vadat, hanem – *tükön* – a lehető legközelebről követni. A figyelemmoccanások nem valamely célpontra irányuló, intencionális aktusok, hanem a követendő rítus idejére *ügynelnek*, hogy ne essünk ki annak ritmusából. Ahelyett tehát, hogy jelölőkként használnánk a szavakat, hagyjuk, hogy tartson a viselkedésimpulzusaik által ritmizált tartam: „Szórt patacsattogással érkezett a rénszarvas. Körbeszaglászott a téren, majd rágni kezdte egy nyírfa lehajló ágait. Rohadt dög, sziszegte Horgas úr, majd rohant a puszkáért haza.” (27–28)

Hitelesen olvasni ezt a passzust azt jelenti, hogy becserkészzük a benne moccanó gesztusokat. Ehhez csöndben kell maradnunk figyelmesen, nem beszélhetünk az észrevevésükről, különben rögtön ellillannak, és csak a témájukkal maradunk. A rénszarvas-ritmus olyan, akár egy indián vadásztáncban: ahogy iramából megtorpan, orrával eligazodik a kitáguló térben, és megtalálja a megkóstolhatót.

A férfiban, építészen és vadásban egyaránt történik valami, ami kizökkenti őt az értelmező tájékozódás vélt biztonságából, s mintha egyikük „sztorija” – noha semmi világos kapcsolat nincs közöttük – a másikéban *tartana*. Általában félünk az így megelevenedő, „idegen” moccanásoktól. Hogy kerül a rénszarvas *a mi vidékünkre?* És hogy kerül a *városba?* Élhetnek-e vadak egy lakott településen? Jelölőkkel rendezett világunkban furcsa az efféle, gyorsan a végére szeretnénk járni, kideríteni, hogy csak játék, írói fogás, fikció, álom vagy képzelődés az egész: a jelölők tréfája. Pedig éppen az a jelölők tréfája, hogy az ilyen impulzusokat kiszorítják az életünkből.

Horgas úr tisztelete a nagy elődöket, de nem sikerült őket becserkésznie, mert úgy vélte, hogy a hagyatékuk értelmezésével, hibáik felfedezésével és túlhaladásával, egyszóval szakértelem révén válhat méltó utóddá. Építési performanciájába vetett hiténél fogva a nagy elődökben is a performanciát tisztelte. Ezért kizárólag a (lassan száz év előtti) *várostervezőkre* irányult ez a tisztelet, mintegy szem elől tévesztve a bennük is munkálkodó – kultikusan munkálkodó – „jungji” *toronyépítőket*. Az emelkedő torony mérések és számítások elől kitérő titka viszont éppen az, hogy a „nagy elődök” és száz év előtti követőik nem szakértelemmel építették, amit építettek. Ennélfogva a belváros épületegyüttese nem nagyszabású kompozíció, vagy kompozíciós feladvány, hanem rítus, melyben kultikus gyakorlatok *tartanak*: a homlokzatoké, díszítéseké, épületcsoportoké. Ez a rítus a *hely* (a belváros) *szelleme*, melyet kizorít a városlakók csaknem kizárólagosan performatív-jelölő viselkedése, de amely *olykor* – egy régi belvárosi épület újjáépítése közben vagy egy Vida-elbeszélés írás- és olvasásgyakorlataiban – mégis/megint *történik*.

Horgas úr tudással, szakértelemmel kívánja követni/folytatni a „hely szellemének” moccanásait. Kudarcai azonban mindannyiszor kizökkentik „realista” gondolkodásának ritmusából, s belesodorják a torony-emelkedés *tartamába*.

A főépítész másik nagy kudarca Ágota, a Ferjanc lány. A történelmi név (ha egyáltalán az) – mint Angelustól tudjuk – nem fontos: a lány abban kerül közel az *elődökhöz*, hogy viselkedésében ahhoz hasonló idegen ritmus *tart*, mint amilyen a főépítész a belvároskutatásban sem boldogul. Ágota esetében sem jönnek be a *számítások*. Nemcsak hogy nem sikerül lecserelni, mielőtt „elkezd házasságról, gyerekről álmodozni”, hanem teherbe esik, s ezzel megpecsételi Horgas úr „alkotói szabadságának” sorsát. Úgy látszik, hogy a torony mellett neki is *köze van* ahhoz a mardosó kételyhez, amely az építész *credójába* vegyült: „Ha tehet valamit, csak a törvény, a szabály felismerése által teheti, bár *vannak nagyobb erők is, melyek maguknak szereznek érvényt, és nincs szükségük emberi tudásra.*” (13 – kiemelés B. I.) Mikor az építész a torony keltette gyötrő szorongástól akar menekülni, s megpróbálja valami „egészen másra” terelni a gondolatait, Ágota jut eszébe. De ami a dolgok értelmezésében a torony-ügyhöz képest „egészen más”, az éppenséggel a „torony-rítus” ritmusába kapcsolódik.

Horgas úr azért haragszik meg Ágotára, mert „sehogysem igazodott a történések rendjébe. Nem érdekelte a torony, az előállott válság, a rénszarvast bár látta, a kép-

zelet játékának tartotta. Esténként jelenetet rendezett, követelte azt, ami jár neki, könyörgött, hogy [a főépítész] ne menjen cserkészni, maradjon velem, legalább ma este.” (19)

Mely „történesek” rendjébe nem igazodik Ágota? Abba, ami a városlakókban folyt: az értelmezés válságának idejébe. Csak a főépítész formai elképzelései hasonlítják az újratervezett torony alakjához, valójában nem kontextuálisan függ össze azzal, hanem rituálisan kapcsolódik hozzá – amit a főépítésznek nem a gondolatai tanúsítanak, hanem a haragja, s ugyanakkor az a vágya, hogy az újraépített toronyban legyen valami az „igazi nőből”. A dühös fogadkozás, hogy szeretőjét kirúgja, „mint egy kurvát” (19), „a történesekre” való ráhangolódásra tett kísérlet. Am elhibázott kísérlet, mivel éppen ellenkezőleg, az interpretatív rejtvénykutatás ritmusból kellene kilépnie ahhoz, hogy a kultikus *történesekbe* kapcsolódhassék. Ágotára kellene hangolódnia, akit elhanyagol, s aki a nász rítusa révén avathatná be a belváros titokzatos történeéseinek tartamába.

Angelus nem üzenetközvetítő, noha látszólag több ízben is elmondja az ámuldozóknak, hogy mi a teendő. Azért nem kommunikációs küldönc (vagy küldemény), mert ahelyett, hogy feloldódna a továbbított üzenetben, vagy feloldaná az üzenetet a médiumban, kultikus *igeként* viselkedik: nem szó, hanem ritmus. *Idegen ritmus*. Hiába mutatkozik félig-meddig az ősök „jelmezében” (mongolos arc, mokaszin), és hiába fogalmaz világosan: érteni nem, csak meghallani lehet. Mihelyt értelmezni kezdik, Angelus már nem hallható. Az *ige* olyan parancs, ami nem kényszerít (Angelust el lehet utasítani), hanem késztet. Ezért nem lehet értelmező nyomozással követni, hanem csak engedelmisséggel. Angelus a megszólítottak sohasem az értelmére, hanem az akaratára apellál, innen ritmusának késztető ereje. Amikor a főépítész próbaképpen belemegy a „felkínált játékba”, kiderül, hogy ez nem játék, hanem rítus. Azzal, hogy Horgas úr performatív szerepet kínál fel Angelusnak – „Csábítsa el a nőt!” –, valójában ő maga akar performatív szerepet vállalni azáltal, hogy válaszol a kihívásra, maga (is) alakítani kívánja a játékot. „Nincs kedvem hozzá. A maga akarata kell. Akarja és minden jóra fordul” (27) – hangzik a kérlelhetetlen válasz, s ha nem mozdul rá a megszólított, Angelus eltűnik.

Nietzsche fedezi fel, hogy valamennyi, a legkülönbélekeppen artikulált performatív ténykedésünkben a *hatalom akarása* munkál. A megérteni akarás egy a lehetséges változatok közül. A kultikus ritmus parancsa viszont az, hogy *engedjek* késztetésének. A rítus, melyben hagyom, hogy a parancsoló ritmus tartson, megváltoztatja a nietzschei akarás ritmusát: az engedelmisség az uralom akarását az akarás uralásába fordítja. Ez a moccanás sohasem lehet performatív aktus, hiszen az a hatalom akarásának aktivitása, hanem csak olyan rituális gesztus, melyben az akarást uraló ritmus tarthat.

Az, hogy Angelus elviselhetetlenül büdös, a hatalom akarásának az akarás uralásával szembeni iszonyára figyelmeztet. Meglehet, hogy az a nagyfokú ellenállás, amit a pszichoanalízis gyakorlata elfojtásként ismer – Freud magyarázatától eltérően – a hatalom akarásának végső erőfeszítése, hogy felülkerekedjék az idegen ritmusokon. Azok viszont többnyire hatalmasabbak nála, s az akarat előbb-utóbb beroppan tulajdon erőfeszítésébe. Ez a pszichózis vagy megszállottság. Különbség van tehát a kultikus viselkedés (rítus) és a pszichózis vagy megszállottság között. Az első esetben a késztetést követő akarat ritmusa történik mint az engedelmisség akarása, a másodikban viszont az akaratot leigázó, azt erőszakosan megtörő s így elpusz-

tító erők tombolnak immár követhetetlenül – mert nincs, *ami* egyiküket vagy másikat *kövesse*.

Amikor Angelus saját elviselhetetlen bűzéről azt mondja: „A nő, aki szeretne engem, kifejezetten illatosnak érez” (27) – ezzel egyfelől arra a mutációra utal, amely a hatalom vagy a megértés akarásán innen sohasem belátható, másfelől pedig az engedelmeskedni akarás mentesülésére attól a veszélytől, amely a hatalom akarását folytonosan fenyegeti. Az akarás ilyenformán vagy megmarad a hatalom akarásának ritmusában, a jelölés és/vagy performatív aktivitás kizárólagosságára törekedve, s ezzel kiteszi magát összeroppanása fokozódó veszélyének (ez a nyugati kultúrában a legjellemzőbb), vagy nálánál erősebb kultikus ritmusokra hangolódik engedelmeskedni akarásában. A vallás – ameddig nem csap át metafizikus teológiába, s ezzel nem változik performatív viselkedéssé – készítő ritmusok között igazít útba. Az egyes vallások aszerint különböznek, hogy miként alakul a különféle ritmusok váltakozásának, kultusszá kapcsolódásának „drámája”.

A józan tudomány és a rafinált filozófia dacára lépten-nyomon idegen ritmusokra figyelünk fel, noha megpróbáljuk meggyőzni magunkat és egymást az ellenkezőjéről. Legerőteljesebb módszerünk a *szövegesítés*, amely – ideig-óráig – azt a látszatot kelti, hogy semmi sincs a jelölőgyakorlat ritmusán kívül. Ám az új toronyban – Horgas úr minden törekvése ellenére – a régi épület, avagy *a hely szellemének* ritmusa köszön vissza, a betonkeverőben pedig megtalálják a rénszarvas tetemét. Ez lehetne a legkézzelfoghatóbb érv – gondolnánk –, pedig csak holt bizonyíték. Jelölő. Az eleven ritmus eltűnt a *trófea* akarása előtt.

Marad a de-konstruktív építőtelep, ahol a rituális írásgyakorlat helyén megpróbálunk szövege(ke)t konstruálni. „Takarítsátok el ezt a metafizikai fikciót!” – szól az irodalomtudomány, s az interpretátorok nekilátnak.

DERENGÉS

Horgas úr története úgyszólván alkalmi eset, vagy ahogy Jung mondaná: a kollektív tudattalan figyelmeztető *reakciója* egy kizárólagosságra törő performatív életmód kultikus szimbólumszegénységére. Felbukkannak lehetetlennek nyilvánított, idegen ritmusok, melyek kizökkentik avagy felfüggesztik a jelölőhasználat hegemoniáját, de aztán elillannak, s hagyják „eltakarítani” a nyomaikat. Mint egy álom, amelyben „másik életünket” éljük, hogy aztán az ébredéssel kihunyjon, s emléke elenyésszen „igazi” életünk felőli értelmezésében. A *fotográfus halála* ezzel szemben kitartó kultikus keresés, melyben minden gesztus egy-egy óvatos, önmagát visszafogó közelítés az áhított látástartamhoz. A fényképész a kép csodájának bűvöletében él. A csoda abban van, hogy látunk. De nem látjuk a csodát: ez a látszat. „Jó volna, ha az égiek eloldanák valaki szeméről a vakságot, de csak hitegetnek, hogy minden úgy van, ahogy látszik.” (46–47) Vajon miként juthatnánk közelebb a látszatot nem leplező látáshoz?

Első olvasásra feltűnik, hogy a szövegben gyakran ismétlődik egy dekonstruktív művelet, mely szemmel láthatóan a *látszat* aktivitásával függ össze: valami, ami hátrahagyott állításként fogalmazódik meg, a következő pillanatban megkérdőjeleződik, vagy a visszájára fordul, később pedig úgy történik rá utalás, mintha mégis érvényes volna: „A grófnő közben megöregedett. Mert nem is volt igazi grófnő. Vagy ki tudja?” (43) „Nem számított, hogy milyen arcot vágnak; az önteltség, az undor vagy az

odaadás engedelmesen tűrte, hogy a Mester bearanyozza valamivel, amit csak ő látott, csak ő tudott láttatni. Először arra gondolt, hogy valamilyen vegyszer hatása ez, vagy optikai trükk. De nem emlékezett arra, hogy a Mester valamit csinált volna a képpel. Exponálás után a segéd kezébe adta a lemezt, ő nem nagyított, csak ellenőrizte a munkát. És az utolsó ruhafodron is látni lehetett azt a ragyogást. Ha arra gondolt, hogy talán a segítők csináltak valamit, kirázta a hideg...” (45) „Könnyen meglehet, hogy az a sziporka az egyetlen igazi téma, hogy a Mester nem is embereket, arcokat fényképezett, hanem azt a valamit. Kíváncsi lett volna az önarcképére, hogy vajon ott is, ugyanúgy? Ha élne még a Mester, tagadná az egészet; nincs semmilyen fényhatás, csóválná a fejét, hogy ugyan miért akarnak egyesek többet látni, mint amit lehet? Megvakultam, gondolta. Nincs a Mester képein semmi különös, csak jó volna, ha lenne.” (46)

Sokkal aprólékosabban is nyomon lehetne követni ezt az ingadozást egészen a zárlat kulminációjáig, ahol a fényképész a teljesen üres üveglemezen látja a kiszáradt cseresznyefa őt illusztráló képét mint pozitív tükörképét, a háttérben mégis azzal a titokzatos derengéssel, amely csak a Mester képein ragyogott. Innen már egyenes az út a – mostanság oly kézenfekvő – következtetéshez, hogy az a „hamisítatlan látás”, melyhez képest a látszatot megkülönböztetjük, maga is látszat. Nincs más, csak az egymásban tükröződő *képek* végtelen hullámmása. Vida Gábor írásgyakorlata azonban éppen ezt a (dekonstruktív) *látszatot* mozdítja ki: *abba a derengésbe*.

Induljunk ki az elbizonytalanodás egy újabb példájából. A fényképész látásának öregkori romlása épp akkorra vált súlyossá, amikor elkészült a saját építésű kamerával. „A nyugalom, amivel ezt tudomásul vette, nem hatott természetesnek. Szerette volna, ha látáson és vakságon túl is volna valami. De mi? Miért készíti fényképezőgépet egy vak ember?” (38) Ez az utóbbi kérdés első olvasásra talán nem hat különösnek. Folytatni látszik azt a jelzett áthajlást, amely mindent az ellenkezőjébe fordít. Csakhogy az átfordítás ezúttal nem egyszerűen a jelölő diszkurzus egy művelete, hanem olyan *eto-mutáció*, amely a diszkurzust fordítja át kultikus gyakorlatba. A kérdésben felcsillanó „sziporka” olyan *képpé* változtatja a kérdés retorikai alakzatát, amelyben a fotográfus egész életgyakorlata tűnik fel, válik láthatóvá a kérdés diszkurzusát kimozdító *válaszképpen*. Hogy mi lehet a látáson és vakságon is túl? *Az, amiért fényképezőgépet készít egy vak ember.*

A nagy, régmódi kamera építése sajátos ritmusba ágyazódik. Hosszú élete alatt a fényképész sok mindennel próbálkozott, miközben a látás esélyeit kutatta. „Húsz évig csak a mesterség alapfogásait tanulta” (43), tulajdonképpen néhány gesztus precíz gyakorlását: azt, ahogy arcához emeli a gépet, ahogy ujjai biztonsággal talál rá a gombokra, a szerkezet kattánását, a laborbeli éjszakát, a vegyszerek savanykás illatát. Miért kellett ehhez húsz év? Mert a kéznek, szemnek és az egész testnek egy nem mérhető időbe, a fényképezés ritmusába kellett belesimulnia, amelyet nem a naptári beosztás, hanem bejáratott rituális gesztusok ritmizálnak. *Ideje van* a lencsén át kémlelésnek, *ideje* az exponálás lélegzet-visszafojtó pillanatának, az előhívó oldat legördülő cseppjeinek és a negatívon feltetsző kép árnyalatainak.

A sűrűn változó technikák, a mindinkább automatizált gépek bámulatosan javítják ugyan a felvétel performanciáját, de „egyik sem a legjobb”. Hiányzik belőlük – vagy a használatukból – valami, ráadásul túl gyakori módosulásaikkal állandóan kizökkenenek a már-már begyakorolt gesztusokból. Persze ugyanakkor további gyakorlásra is ösztönöznek: ezért próbálja ki valamennyit a fotográfus. De mikor már túlságosan

egyszerűvé válik a velük való bánás (gépiessé lesz, esetleg már maguktól működnek a gépek), visszatér „oda, ahol száz éve elkezdtek” (36) – kamerát épít, üveglemezre dolgozik. Mert *körülményes* velük minden. Messze földről kell darabonként beszerezni őket, sokat áldozni rájuk, műszeresekkel civakodni, cipekedni, kivonulni. „Hosszan ácsorogni, méricskélgni, számolni, eljátszani sok hókusz-pókuszt, és végül lefényképezni egy házat vagy fát. Legyen a kép semmitmondó és készüljön áhítattal.” (36)

A félig vak ember építette „szekrény nagyságú” fényképezőgép nem funkcionális eszköz, noha az építés komolyságához hozzátartozik, hogy ténylegesen is működjék. A kamerakészítés valójában egy újabb *gyakorló iskola*: azé, aki már túl van az alapfogásokon. Ezért kerül letakarva a cserepes növény mellé, mihelyt elkészül. „Fölösleges relikvia lett belőle” (37), amivel azonban néha még jó „babrálni”.

A „kép titka” a kameraépítés után is rejtély marad. „Végül is nem a gép, hanem a mester, nem a lencse, hanem a szem, a látás.” (36–37) A médiumok, beleértve a nyelvet is, nem merítik ki a viselkedés mozgásterét, a *gyakorlás* nem esik egybe a használatukkal. „A *testtartás* fontos, ezt még a Mestertől tudta.” (42 – kiemelés B. I.) Ez a követelmény több, mint a műfogások elsajátítása és a szakma médiumaival babrálás jártassága. A látás azon múlik, *ahogy* valaki a lencse mögé vagy elé áll. A kétes grófnő, aki nyomorúságosan élt, és kölcsönzöből kapott ruhákban állt modellt, attól volt mégis *igazi*, hogy nem kellett beállítani. „A kamera elé állt, és biccentett, most. Arra kérte a Mestert, hogy ne retusálja a képet.” (41) A *testtartás* nemcsak egy merev póz, nem egyszerűen *modell*, hanem a viselkedés művészete: *test-tartás (durée)*. A képelőhívás ennek történésfolyamán áll vagy bukik. „Így kell nézni a világot, hogy akár kép is lehessen belőle.” (42) Nem a technikai beállítás perspektívája, inkább a beállítás *technikája* teszi a lát(tat)ást. „A mesterség erről nem beszélt, az elméleteket, a filozófiát unta.” (39) A szakmai gyakorlat abban különbözik az elméletektől, hogy nem fogalmazza meg a kép-problémát, hanem feladatként rója ki a keresést, *test-tartásra* ösztönöz.

Ezt a néma utasítást követi a fotóriportokban is. Az alkoholistákról saját elvonókúrája után készített sorozatot. „Meg kellett értenie: vagy a munka, vagy az alkohol.” (43) A fényképezés sajátos közelítést, viselkedésváltást kívánt: nem állhatott *témaként* a lencse mögé. Ezekkel a képekkel azért lett híressé, mert sikerült elkerülnie bennük az illusztrálásnak azt a hibáját, amelyet később a tárlaton elkövetett: „Egy sarokban állt, és nagyon berúgott. Botrányt akart, de nem sikerült.” (44) A látás nem lehet *beszéd*, mint ez a kiállításához fűzött performansz-kommentár. Az *ekphrasis* „óvatlan közeledés” a képhez, minden *megfogalmazásával*, „leleplez és elpusztít” (39). A kép másfajta *tartást*: *elő-hívást* követel. „És azokon az arcokon nem volt fájdalom. Mintha a modellek nem is tudtak volna magukról, mert nem tudtak. A gyűrött arcok, a megtört, üres tekintetek hallgattak.” (43) A haldokló öregasszonyról készült sorozatban – az erkölcsi törvények ellenében is – a látásnak ugyanehhez az „etikájához” igazodik, nem mozdul ki a kép-keresés tartamából: „Nem hívta a mentőket, csak fényképezett, és rohant előhívni a filmet.” (48)

A történet fotográfusa egész nap egy percek alatt elkészíthető képet hív elő. Valójában egész életében sem csinált egyebet. Amikor *elkészül vele* – de a kép nem készül el –, ő mégis *lát*, majd meghal. A performatív aktivitás mindig valamilyen nyomot hagy. Legyen az elkészített tárgy, „örökéletű” műalkotás, az artikuláció lenyomatai vagy mozgó nyomvonala, így vagy úgy mindig a megképződés, a strukturálódás a tét. A diszkontinuitás azért fontos, hogy nyoma maradjon a töréseknek,

hogy folytonos maradjon a megszakításokat munkáló artikuláció (nyomvonala). Az elbeszélés kultikus írásában/olvasásában egészen más történik. A *diszkontinuitás* itt a nyomvonalat szakítja meg, olyan moccanások hatásaként, amelyek nem hagynak nyomot, vagyis nem performatív aktusok. Az öreg fényképész „tétovasága”, a mesterség gyakorlásának ritualizálódása és az elbeszélés/olvasás viselkedésritmusa ezt a nyomtalan diszkontinuitást követi tartam-gesztusaiban.

A fotográfus vegyszereket kever, s előkészíti a laboratóriumi feltételeket, hogy előhívjon egy – régi technikával – üveglemezre felvett képet. Az a mozdulat, amellyel kézbe vette a negatívot, még a szakma performanciájához tartozhatott, az elbeszélés viszont egy megszakítással kezdődik. „Sokáig szorongatta kezében az üveglemezt, nem volt lelkiereje letenni, előhívni pedig egyáltalán. Keze többször is elindult a vegyszeres tál felé, de aztán megállt félúton.” (36) Ezek a megtorpanások olyan történést indítanak el, amely a laboratóriumi munkát rituálisan kizökkenti a performatív aktivitásból. Aránytalanul hosszúra nyúlik az „előhívás” ideje, úgyszólván a fényképész egész felidézett életét átéri, mert a szakmai műfogások *idegen* gesztusokra bomlanak, vagy azokba ágyazódnak, úgyhogy a nyomvonal elszórt pontokra szakad szét, melyeket tartam-hézagok választanak el. Ahogy a pont már nem vonal, úgy az operacionális mozdulatok sem maradnak performatívak, hanem az artikuláció megtört ritmusából kiesve, immár új történést ritmizálnak: az öreg fotográfus *előhívás* közben a halálára készül. Nem egyszerű analógiáról van szó vagy olyan, *nem komoly* beszédaktusokról, amelyek úgy beszélnek valamiről, hogy közben valami mást (is) mondanak: a diszkontinuitás rítusában a jelölő ismétlődése, megsokszorozódása helyett nyomtalanulásának gyakorlata folyik. Az üres lemezen előtűnő derengés nem a vegyszerek és a szakmai performancia produktuma, hanem a *képelőhívás* kultikus tartama.

Vida Gábor elbeszélései „történetek és hézagok prózában”. Ezért nem tud az elbeszélő/olvasó számot adni az elbeszéléssel/olvasással eltöltött idejéről. Olykor nyomtalanul eltűnik a mérhető időből, miként a fotográfus a laboratóriumi munka hézagaiban: „Lépett egyet, a laborba indult volna, hogy előhívja a negatívot. Rájött, hogy mióta kopogtattak, órák teltek el, és nem tudta mivel.” (44) A narratológia különbséget tesz az elbeszélés ideje és az elbeszélő idő között. Az első a leírt/olvasott jelölők oldalszámokban megadható intervallumaira vonatkozik, a második az elbeszélésben artikulált történet fikcionális időviszonyaira. E szerint a felfogás szerint mindenfajta időtapasztalat a jelölőhasználat történéseiben artikulálódik. Az írás/olvasás kultikus gyakorlatában azonban az elbeszélés *ideje* a jelölőhasználatból kivezető viselkedés ritmusa. A ritmus tartama „felel meg” az elbeszélő időnek. A narratológiai elbeszélési idő megképezi az elbeszélő időt, a tartam viszont nem a rítus *produktuma*: a fotográfus varázslatként éli meg a képelőhívást. „Egész életében varázsolt, mégsem volt varázsló.” (40) Semmilyen performatív tudással vagy hatalommal nem bírt, de megtanult akaratával ráhangolódni a kép csodájára. Gyakorlatai során nem megkonstruálja a csodát, hanem *hisz* – gyakorolja magát – a fotográfusi látását megteremtő csodában. És közben nemcsak hogy lát, hanem a lencséken *áttűnve* képpé változik: így kerül a kamera elé. „És nem tudni, ki áll a gép mögött, milyen arccal, milyen testtartással.” (42) Erről csak az áttűnt „névtelen” visszénye „tudósít” – az a különös színpoca, amelynek semmilyen mesterfogásban nem találjuk a kulcsát, de amely látásunkban olykor mégis tart. „Az üdvözültek mosolya áraszt effélét.” (45)

KELJ FEL, ÉS JÁRJ

A harmadik csoda írása/olvasása nyílt időgyakorlat: tartamváltó rituális várakozás. „A tornácon üldögélek naphosszat, és nem csinállok semmit. Olyan ez, mintha az eget fürkészném vagy a hegyeket, mintha várnék valamit. Jófajta karosszékből lógatom magamat a világba. Ez a legtöbb, amit tenni tudok: ülni és várakozni.”

Nem biztos, hogy azonnal beetalálhatunk ebbe a különös gyakorlatba. Akinek kisgyermek kora óta nem hajlik a térde, s kb. húsz-huszonöt éve egy erdős völgy legtöbbször magára hagyott lakója, annak sokkal könnyebb lehet. De talán az sincs nagy hátrányban, aki húsz-huszonöt éve gyakran irodalmat olvas, esetleg ír. Mindenképpen jól be kell jártni hozzá bizonyos gesztusokat – ezúttal egy Vida-elbeszélés írása/olvasása közben.

Amikor napi teendőinkkel vagyunk elfoglalva, figyelmünk többnyire azok akusait irányítja, illetve követi. Olykor el-elkalandozunk ugyan, mintha nem azt tennénk, amit teszünk, hanem esetleg valami egészen mást, amihez *aktuális* ténykedésünknek semmi köze, de ilyenkor vagy arra kényszerülünk, hogy figyelmünket folyamatosan megosszuk, vagy csak pillanatokra oldódhatunk el bizonyos pragmatikus cél(oka)t szolgáló operációinktól. A független figyelemgesztusok tekintetében ennél sokkal jobb lehetőségeket kínál az *olvasás* avagy a tornácon üldögélés. Nemcsak hogy tartóssá s így intenzívebbé válhat, ami egyébként csak futó benyomás vagy hangulatfoszlány lenne, hanem – s ez a fontosabb – közben elkerülhető a figyelem reflexív megsokszorozása. A karosszék kényelmének érzése, a jeges nap-sütés frissessége és a szagos birkabőrök óvó melege nem fog elvonni a teendőktől eloldozódó figyelemgesztusoktól, mivel éppenséggel az operacionális semmittevés nyugalmát munkálja.³ Az üldögélő nem tölti ki az idejét, mintegy kiszorítva azt *magából*, hanem hagyja, hogy teljék. *Magában tartja*, hogy ne veszítse el. „Ha csak lehet, kint ülök a tornácon, az idő múlását szemlélem, néha látom is szinte, vagy érzem a csontjaimban, annyira várom a következő napot, a tavaszt, a másik telet, nem is tudom, mit pontosan.” (Kiemelés B. I.) A várakozásban minden idővé változik: rituális írás/olvasás esetén a tornácon üldögélés *története* – ez a tartamgyakorlat.

Követni a történetet ezúttal azt teszi: utána menni a gesztusoknak. A feladat ahhoz hasonló, amit a spirituális mesterek rónak ki meditálni kívánó tanítványaiknak.⁴ Instrukcióik leggyakoribb formája – *Próbálja meg azt érezni, hogy...* – folytonos spirituális munkára késztet, arra például, hogy belégzéskor Isten végtelen békéjét szívják be, kilégzéskor pedig saját nyugtalanságukat, illetve a környezetüket engedjék ki. Nem egyszerű fantáziálásról van szó, sőt kerülendő a képzelet csapongása. Csak nagyon visszafogottan, és többnyire csak a kezdő, gyakorlatlan meditálóknak ajánlatos igénybe venni a képzelet segítségét, amennyiben némi inspirációt meríthetnek belőle. A képzeleti inspiráció legfeljebb serkenetheti (ugyanakkor zavarja is) a spirituális gesztusokra törekvést, de távolról sem azonos ezekkel a gesztusokkal.

³ Erre figyelmeztet Italo Calvino *Ha egy téli éjszakán egy utazó...* című regényének nyitánya is: A lábak feltámasztása elengedhetetlen feltétele az olvasásnak. A sorra kerülő tíz „regénybeli utazás” nála is szigorúan a performatív mozgás *elfüggesztésével* kezdődik.

⁴ Lásd Sri Chinmoy: *Meditáció*. Budapest, 1993, The Golden Shore. (Ezoterika) Különösen *A meditáció ábécéje* című fejezet. 47–90.

tusokkal. A meditálónak meg kell tanulnia *ténylegesen, azaz gesztuálisan* rámozdulni a béke befogadására, illetve a nyugtalanság elengedésére.

Olvasáskor a *szemlélt* írás rituális készítései az instrukciók. Az olvasónak meg kell tanulnia, hogy engedjen impulzusaiknak. A pópa elűzésének története, vagy az a történet, amelybe amaz beletorkollik, ilyen készítő indulati impulzusok ritmusa. „Azóta se láttam nevetni az apámat. Régen volt. [...] Azóta félek tőle, az a nevetés” (kiemelés B. I.). Az elakadó szó és a látszólag üres deiktikus utalás – tartamváltó fordulat, amely kibillent a szövegolvasó jelölőgyakorlatból. Nem a karosszékben ülve beszélék a szöveggel egy témáról, amelyet jelölőmodellekkel artikulálok, hanem *elindulok annak a nevetésnek a gesztusa után*, vagy ha tetszik: megpróbálom érezni, hogy *úgy* nevetek. A szavak hallgatag impulzusait fürkészem készítéseitekre nyitottan, úgyhogy operacionális mozdulatlanságom intenzív rituális mozgás: felkutatott moccanásokban gyakorlom magam.

„Az apám soha nem mesél, de én tudok olvasni a mozdulataiból. Tudom, mi történt vele, mialatt nem volt itt. Tudok mindenről, csak szavaim nincsenek rá. Mikor azt kérdeztem, hogy visszajön-e még az anyám, akkor se válaszolt, csak elfordult. Tudtam, hogy mire gondol, csak éppen szava nincs rá.” (59)

A mozdulatok olvasása nem *pantomim* jelölők textuális értelmezése, hanem viselkedésgyakorlat, amelynek nem jelentése, hanem *ideje* van. Egy történet rituális írása/olvasása azért „hosszabb” (vagyis más) a szöveg lediktálásának vagy felolvasásának idejénél, mert *utánajár* ezeknek a szövegből kivezető gesztusoknak. A fegyver körüli dulakodás, s az ennek nyomán bekövetkező viselkedésváltás például ugyanolyan készséget igényel az olvasótól, mint amilyen az apa mozdulatait olvasó fiúé, az idegenek látogatását harmadnap is megérző apáé vagy az elrejtett puskát kereső Anyeszkaé. Írás és olvasás közben ugyanilyen kutatás folyik, amely nem eseményekre utaló nyomokat igyekszik követni, hanem egy történést ritmusát. S ha az igyekezet már beletalált ebbe a ritmusba, minden gesztusával annak tartamában *tart*. Az olvasó csak így nem véti, nem veszíti el a keresett időt. Nem a jelölők fedik el tehát a valamiféle referenciaként elgondolt rituális gesztust, hanem a jelölés gyakorlata akadályoz meg abban, hogy más rítusokban is gyakorlottak lehessünk. Az, amire *nincs szó* („Történt valami a hegyekben, csak szavam nincs rá.” – 61), nem elrejtett értelem, hanem a diszkurzus mozgásának másikjai: viselkedésalternatívák, melyek gyakorlásában a tornácon várakozás története mindannyiszor túlmegy a jelölés történetén, valahányszor más viselkedésgesztusok skandalják. Vida Gábor írásának rituális készítései ezekre az alternatív időkre hangolnak rá, s ez az igény (*várakozás*) moccan a vadorzó nyomorék fiának „irodalomelméletében” is: „Azt akarom, hogy a mesék, amiket nekem mondanak, úgy legyenek, ahogy mondvának, azt akarom, hogy úgy mondják el, amint vannak a dolgok.” (59)

Hogyha ebben a *vágyban* a naiv referencialitás követelményét látjuk, úgy nagyon elvétjük az olvasást. Már csak azért is, mert amennyiben igazán naiv, akkor nem eshet egybe a filozófiai hagyomány metafizikus ontológiájával. Leginkább pedig – az értelmezés buktatóin túlmenően – azért, mert egy ilyen olvasat egyáltalán nem a kívánt irodalmi gyakorlatot követné. Nem furcsa, hogy a tornácon napokig elüldögélő, várakozásban élő *theoros* azért nem olvas már, mert „nincs türelme”? Hogy az, aki precízen olvassa a mozdulatokat, sok mindent nem ért abból, amit a könyvekben írnak? És hogyhogy „lassú a gondolkodása” a *Kelj fel és járj* (!) *elbeszélőjének*?

Az *önéletrajz mint arcrongálás* című tanulmányában Paul de Man Genette Proust-értelmezéséből vonja le a következtetést, hogy „a fikció és önéletrajz közötti különbség nem vagy/vagy-szerű szembenállás, hanem eldöntetlenség” (Pompeji, 1997/2–3. 95). Ugyanott azt is kifejti, hogy az azonosítás mindig felcserélésen alapszik, s hogy a prozopopeia alakzatának retorikáját követve képződik meg a szubjektum maga is. A valami mint(ha) valami más a megértés általában vett formulája – ahogy a színész *elcseréli* magát a szerepben: XY *alias* Z. A figuráció mindig olyan arcadás, amely egyszersmind megfoszt attól, aminek arcot tulajdonít. Hogyha azonban minden névadás figuráció (merthogy ismert modellek figuráit adjuk a megnevezendőnek), akkor könnyen belátható, hogy csak a figura figurációjáról beszélhetünk, és hogy a felcserélés tükrös szerkezetében csakis az *alias* avagy az eldöntetlenség felől lehetünk bizonyosak. Amikor valaki az életrajzát *alakítja* (*figurálja*), mint a *Kelj fel és járj* elbeszélője, folyton elcseréli magát: egyrészt az emlékek szelekciójának, kompozíciójának, illetve beállításának figuráira, másrészt a többi elbeszélőre. Vannak ugyanis olyan mozzanatai az életének, amelyekre ő maga már nem emlékszik, amelyekről csak mások elbeszéléséből tud, és olyanok is, amelyeknek bizonytalan a megértésében, s ezért fontolgatja mások véleményét is. A vadász fia mások elbeszéléséből ismeri gyermekkorai sorsdöntő eseményét, amely így csak félig-meddig tartozik az *életéhez*: „olyan a két lábam, mintha nem is volna, vagyis térdem nincs, ott nem hajlik. Eltört valamikor régen, már nem emlékszem. Mondják, hogy egy medve törtte el, mert az sok van errefelé.” (50) „Én meg valahogy nem haragszom a medvére, mintha nem is velem történt volna az egész. Mintha csak Anyeszka mesélte volna egy téli délutánon, amikor túl hideg van kiülni a tornácra.” (56) A jószerevel használhatatlan láb *mintha* (*alias*) nem is lenne, az elfelejtett esemény *mintha* (*alias*) csak mese, vagyis mások története lenne. Különbség van aközött, hogy valakinek van-e lába vagy nincs, mint ahogy az is nagy különbség, hogy a medve támadása vele történt-e vagy mással, csakhogy eldönthetetlen különbség. A mondatokba iktatott „mintha” – *alias* a figuráció alakzata – erre az eldöntetlenségre reflektál. Eldöntetlen továbbá, hogy a medve támadásakor a kegyelem érvényesült-e vagy pedig az átok? A kegyelem csodája, hogy a fiú életben maradt, vagy valamely szörnyű átok – mondjuk (*miként* a falubeliek) a soha tetten nem ért vadorzót sújtó égi ítélet –, hogy nyomorék. Az apa a kettő felcserélése miatt haragszik meg a pópára: „Milyen pap az, aki összetéveszti az átkot a feloldozással?” (54) Az apa elbeszélése az egykori közös vadászatról, a kocsmáros elbeszélése az anyáról, a falubeliek mende-mondái a falura hozott rontásról vagy Anyezskának arról a Jézusról szóló elbeszélései, akiről neki a pópa mesélt – mind az elbeszélő önarcképének elcserélt figurái: egymást tükröző mozaikdarabok, melyeket vég nélkül át lehet helyezni anélkül, hogy eldönthető lenne végleges (*alias* valódi) helyük. Az életrajz tehát folyamatosan dekonstruálja önmagát.

Ez a legtöbb, amit egy reflexív olvasat feltárhat. Úgy tűnik, *mintha* az élet – valószínűleg nem csak az elbeszélőé, mivel az olvasó saját életén töprengve elcseréli azt az elbeszélőével –, amelyet *rendesen* meg szoktunk különböztetni a tükörképszerű, fiktív reflexiótól, éppen a reflexió működésében képződne meg. Vajon reflexió és élet különbsége is eldönthetetlen? Élet *alias* reflexió? Világos, hogy két választ kell adnunk a kérdésre: 1. Mintha. 2. Mintha mégsem. De vajon elkerülhetetlenül *ugyanaz* a mintha-gesztus *szerepel-e* az első és a második válaszban?

Ha azt mondom: *nem*, ez ellen úgy lehet érvelni, hogy eldöntöttem az eldönthe-

tetlenséget, ami azt feltételezi, hogy nem reflektálok erre az eldönthetlenségre. Eddig rendben is volna, csakhogya a fenti diszkurzusban egyértelműen el van döntve, hogy ezáltal *megrekedek egy öncsaló illúzióban*. Vajon csakugyan kizárólag reflektáló mintha-geztusok lehetségesek? Hogyan döntöttük el, hogy a reflektálatlanság esetén a hiány nem pusztán a fosztóképző fiktív funkciója, hanem valamiféle tényleges megfosztottság *alias* megrekedés, csalás (a reflexió működéséhez képest)? Ha pedig a reflektálatlan mintha-geztusok egyszerűen *nem reflektáló*, hanem alternatív *várakozásgeztusok*, akkor az élet/mozgás nem csak reflexió. Már csak azért sem, mert ha a reflexió eldönthetlenség, akkor a döntés nem lehet reflexió. Ha mégis, akkor a reflexió döntés az eldönthetlenség mellett. Most már mi következik ebből? Az eldönthetlenség és a döntés különbségének eldönthetlensége? Vagy az, hogy geztusként a reflexió is *döntés*? Az első esetben a reflexív aktivitás mindent áthat, a második esetben viszont csupán egy a viselkedésgyakorlatok közül. Reflexíve a különbség valóban eldönthetetlen, de hogy mi történik, azt geztusok döntenek el.

„Azt akarom...” – ez a geztus változtatja a reflexív *minthát* rituálissá: az eldöntetlen különbséget *tartammá*. A vadász fia nem a metafizikus logika igazságértékével operál, mely a *létező tényállás*beli, illetve a jelölők közötti viszonyok megfelelését kéri számon különbségük formális azonosíthatóságában, hanem a történet *híhetőségét* (*alias* a hit történést) keresi: olyan geztusokat, amelyekben a reflexív megsokszorozás idejét a reflektálatlan várakozás ideje váltja fel. A várakozás felkészülés arra, hogy megtörténhessék, amit performatíve senki sem tehet; élébemenetel annak, ami nem a produktuma, hanem tartama a viselkedésnek.

„Azt akarom, hogy a mesék, amiket nekem mondanak, úgy legyenek – *alias ámen!* –, ahogy mondva vannak.” Az olvasó rituális rámozdulása ez az elbeszélés késztetéseire. A *Mózeséhez* hasonló geztus, aki úgy sújtott rá a sziklára, *mintha* a belőle fakadó forrás lett volna, mert „erős szívű volt, mintha látta volna a láthatatlant” (Zsid 11,27). Ez a *mintha* már nem perspektívát teremtő reflexív feltételezés, hanem várakozó élébemenetel; már nem retorikai alakzat, hanem viselkedésváltás. Amint a hit hallásból van, az olvasás is az írás *hallgatásából*: „azt akarom, hogy úgy mondják el, amint vannak a dolgok.” A nyomorék *theorosnak* azért nincs türelme a könyvekhez, mert nem várakozhat bennük, mert nem *úgy* mondják el, hanem csak *mintha* úgy mondanák. Ez a reflexív *mintha* „idegesíti” a pópa, a kocsmáros és a falubeliek feltételezéseiben is, vagy az Anyeszka Jézusról szóló másodkezű elbeszéléseiben, melyek hiteltelen hipotéziseket mondanak el *élébemenetel* nélkül. A rítusokban élő „*vademberek*” – *alias* viselkedésgyakorlatokat írók, olvasók – kimozdítják az ilyen jelölőgyakorlatot: a pópa, a pópa Istene és a pópa Istenének világa elleni szenvedélyes harag vagy pedig az Anyeszka iránti szeretet tartamába: „Anyeszka sem mond mindig igazat, de őt szeretem, neki elnézem, hogy arról a Jézus nevű emberről beszél, meg egyéb zagyvaságokról. Neki szabad.” (59)

A várakozó élébemenetel (*alias* a rítus gyakorlása) idegen, *nem várt* ritmusokba sodorhat, melyeknek a viselkedés nem oka, csak követője. A megtörténő geztusok nem performatíve képezik, hanem skandálják azokat: hagyják, hogy *eonjuk* tartson.

„Szeretem a világot, amikor felbukkan az idegen.” (62) Ezzel a pillanattal az elbeszélés „jelen ideje” (*A tornácon ülök, mint mindig, ha olyan az idő.* – 62) hirtelen elhelyezhetetlen „múltra” vált (*Már majdnem a ház előtt volt, mikor észrevettem.* – 62). Ha mindeddig a szokásos tornácon üldögélés tartott, folytatása annak „legjelenebb jelene” kellene hogy legyen, ahová az emlékezés és a képzelet útvesztőiből visszata-

lálunk. Hogyha újabb emlék feltolulását feltételezzük, akkor megint csak ellentmondásba kerülünk, mert a gyógyulás („Elindultam.”) megelőzi a sérültséget („a tornácon ülök”). Ha pedig a gyógyulás vágyából fakadó képzelgésre gyanakszunk, mely azért múlt idejű, hogy illuzórikusan immár beteljesültnek tüntesse fel azt, ami örökre beteljesülhetetlen, akkor is bajban vagyunk, mert az idegen a jelenben tűnik fel, és semmi nem utal arra, hogy *kevésbé lenne valóságos*, mint az elbeszélő. Miféle időutazás mozdítja ki hát az egyik időt a másikba úgy, hogy az utóbbiban mégis az előbbi tartson?

A várakozás egyik eonja ér véget most egy másikban. Hirtelen sodorni kezd valami idegen lendület: „nem állt meg egy pillanatra se, mint aki nem akar kikökenni a ritmusból” (62). Gyorsan kell ráhangolódni, és feltétlenül, különben elillan. Nem segít értelmezés, egyenként peregnék le róla a feltoluló kérdések. Csak a késztetésének engedő vágy moccanása csatlakozhat hozzá: „Vigyél magaddal!” Ettől erősebb lesz a sodrása, „majdnem parancsoló”, de már távolodik. Minden igyekezettel utolérni! Akkor is, ha nincs hozzá láb! „Felálltam”, *mintha* lenne. Most, egy visszavonhatatlan döntéssel *eltalálni!* „Kapásból lőttem. Fején érte a golyó. Azonnal lebukott a hídról. Mikor a lövés visszhangja eloszlott, és csend lett, megbicsaklott a lábam. Elindultam.” (63)

Vida Gábor rítusaiban idegen ritmusok szólítanak: „Kelj fel és gyere!” Az örökre kimozdíthatatlannak tűnő – „alias normális” – *jelölő ismétlés* olyan korlátozó béna-ság, amely mozgásképtelenné tesz sokféle viselkedésgyakorlat számára („A legjobb vadorzónak nyomorék a fia” – 52). A várakozó elébemenetel csodája: kioldódás ebből a fogságból, *elindulás* a diszkurzuscsendben más rítusok *útján*.

► A folytatás mint hipertextus

Bodor Ádám: Az érsek látogatása

A kortárs magyar prózairodalom későn felfedezett, de annál erőteljesebben kanonizált elbeszélője a *Sinistra körzet* után hét évvel jelentkezett újabb alkotással, s aligha lehet meglepő, hogy *Az érsek látogatása* számos tekintetben szorosan kapcsolódik az előző könyv elbeszélte világához éppúgy, mint annak narratív s figuratív stratégiáihoz, amennyiben ezzel csak tovább erősíti a szerző szövegvilágáról eddig kialakult képet, nevezetesen, hogy Bodor Ádám kevés elem szüntelen variációjaként gondolja el az elbeszélés művészetét. A *Sinistra körzet* köré épülő kritikai s történeti-poétikai diszkurzus igen pontosan s hatékonyan mérte föl ennek az epikának nemcsak a poétikai technikáit, de azok funkcionális összetettségét is, amikor a kihagyás, a jelképiesítés s a hangsúlyosan figuratív megalkotottság révén megteremtett többértelműséget részben a közvetlen, társadalmi-politikai példázatoság, részben pedig a mimetikus transzparencia olvasási alakzatának megnevezéseként értelmezte.

A valószerű és a képzeletbeli határvonalának felszámolása ugyanakkor, amely egyik legfontosabb jegy a Bodor-szövegek epikai imaginációjának, egyaránt felépülhet mimetikus avagy a dolgok közötti hasonlóságokra hagyatkozó szabályok alapján, valamint olyan szövegalkotó elvek szerint, amelyek a nyelv figuratív potenciálját konstitutív erőként használják ki. Amikor például a *Sinistra körzet*ben Borcan ezredes esernyője denevérként kel életre, annak az állat és a használati tárgy alaki hasonlósága lesz az alapja, hasonlóan, ahogy Coca Mavrodin embereit is azért nevezik el szürke gúnároknak, mert erre az állatfajtára hasonlítanak, s a vörös kaskának keresztelt idegent is járásának módja s a fizimiskája rendeli erre a névre. Az emberi szereplők következetes animalizálását a természet antropomorfizálása (vagy animalizálása: „kutyabenge”, „kakukkfű”) kíséri, s mindkét tendenciát támogatják a figuráció azon technikái, melyek a metaforikusan használt állandósult kifejezéseket referenciális értelmükbe fordítják vissza, mindezt úgy azonban, hogy a metaforikus jelentés sem veszít érvényéből. Ennek az eljárásnak az lesz a következménye, hogy a nyelvi potenciál tropologikus kiaknázása az animalizáció mimetikus tendenciáinak rendelődik alá, s legfeljebb megerősíti annak jelentésirányait, nem tölt azonban be önálló létesítő funkciót. Coca Mavrodin előbb egy szitakötőhöz, majd egy éjjeli lepkéhez hasonlítódik, egy helyütt pedig azt olvashatjuk róla, hogy „röpke pillantást vetett” az elbeszélőre, s valamennyiszer emberre vonatkoznak az olyan állandósult fordulatok s kifejezések is, mint „jómadár”, „dögrovás”, „vén csataló”, „vadóc”, „egérutat nyer” és így tovább. A természet antropomorfizációjának kontextusában hangsúlyossá válik azoknak a katakréziseknek a szó szerinti jelentése, amelyek a természet jelenségeit nevezik meg: „völgy torka”, „felhő hasa”, „kúszott fölfelé a köd”, „körös-körül pipáló hegyormok” stb. Ezek a nyelvi elemek azonban

csupán megerősítik a reprezentáció mimetikus párhuzamait, melyek többek között az állatokhoz való alaki hasonlóság, a szagról való felismerés s a természet vegetatív törvényeinek való alárendelődés érzékeltetése révén képzik meg a naturalizáció és animalizáció hatását. Bodor elbeszéléseiben a szöveg metaforikus összetettsége integratív viszonyba kerül az elbeszélte világ diegetikus elemeivel, s a figuratív dimenzió nem a mimetikus referencia irányítójaként, pusztán annak követőjeként funkcionál. Éppen ezért az elbeszélések polivalens jelentésszerkezetének megnyilvánulásait alighanem a textuális startégiák egyéb formáiban ajánlatos keresni, azon eljárásokban, amelyek a jelentésszintek közötti vonatkozások totalizációs műveleteit akadályozhatják vagy elbizonytalanítják.

A narratív sémák működésmódja, az elbeszélés ellipszisei s perspektivikus szisztémája lehetnek itt a poliszémia esetleges kiváltói, miközben a szöveg önértelmező, metadiszkurzív defigurációs lehetőségei a nyelv működésmódjáról kialakított elképzelés és a szöveg retorikai gyakorlata közötti relációra mutathatnak rá. A következőkben ezen szövegelemek, stratégiák s diszkurzív aspektusok némely vonatkozását vizsgálom meg vázlatos igényvel, elsősorban arra összpontosítva, hogy azok miként vehetnek részt a helyettesítésre alapozott totalizáló műveletek korlátozásában.

Korántsem újdonság *Az érsek látogatásában* is megfigyelhető narratív stratégia, nevezetesen, hogy a regény diegézise más Bodor-szövegek elbeszélte világának elemeit idézi fel úgy a motívumok, ahogy a szereplők vagy a kronotoposzok relációjában. *Az Eufrátesz Babilonnál* című elbeszélés ismerete nélkülözhetetlen ahhoz, hogy azonosíthassuk a *Kísértetek* elbeszélőjét, aki viszont már az *Utasemberekben* is szerepel. A *Sinistra* körzetben föltűnő aránytalanul kövér kamionos leírása szinte szó szerinti egyezéseket mutat a *Vissza a fülesbagolyhoz* hasonló szereplőjével, s a *részlegből* elhíresült Weisz Gizella is több más elbeszélésben megjelenik. Az animalizálás s a szabadságtól való megfosztás képzetkörének összekapcsolását talán legbrutálisabban kifejező motívum, az emberek tyúkketrecbe zárása hangsúlyos eleme *Az érsek látogatásának*, de megvan a *Sinistrában* s az először említett két elbeszélésben is. A természet antropomorfizálásának s az ember animalizációjának imént elemzett motivikus eljárásai is szorosan összetartozónak mutatják a szövegeket, amit a színhelyek hasonlóságai is erősítenek: a *Sinistra* körzete úgy is olvasható, mint ami a *részleg* elbeszélte világának helyszínét bontakoztatja ki úgy szintagmatikusan, mint metaforikusan, *Az érsek látogatásában* elbeszélte Bogdanski Dolina pedig Dobrin kisvárosi megfelelője. Ha figyelembe vesszük, hogy a szövegek figuratív dimenziója alárendelődik a mimetikus elveken működő fikciógenerálásnak, az is belátható, hogy a szövegek közötti intratextuális viszonyokat is az elbeszélések mimetikus aspektusa határozza meg, amennyiben a narratív sémák, szereplői funkciók s a téridő hasonlóságai mindenekelőtt a diegézis alkotóiként mutatkoznak meg, vagyis lényegében nyelv előtti entitások gyanánt. Részben az elbeszélésmód enigmatikussága az oka ugyanakkor, hogy a metonimikus kapcsolatok sokszor csak részleges eredményre vezetnek a feltételezett (világszerű) szövegközi relációk értelmezésében, miközben elengedhetetlennek állítják be ezek interpretatív szerepét. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a legújabb könyv a korábbiaknál fokozottabban ráhagyatkozik az így értett intratextualitás hatásmechanizmusaira, s ez sokszor nehezen megkülönböztethető a mű eddigi recepciójában hangzottatott s kifogásolt ismétlés jelenségétől.

Alighanem az egyik legkorábban fölmerülő s a szövegközi utalások nélkül bizonyosan megválaszolhatatlan kérdése *Az érsek látogatásának* az elbeszélő kiléte. Is-

mert, hogy a *Sinistra körzet* elbeszélőszerkezete változtatja az első s harmadik személyű narrátort, egyúttal viszont megakadályozza, hogy döntsünk ennek homo-, illetve heterodiegetikus helyzete között, amennyiben fenntartja annak lehetőségét, hogy Andrej Bodor harmadik személyben beszél önmagáról. Mindeközben a regény az elbeszélő neve révén imagináció és önéletrajz szövevényes viszonyát is példázza. Az *érsék látogatása* esetében a megnevezetlen elbeszélőhöz homodiegetikus narráció rendelődik, ami azt eredményezi, hogy az olvasó önkéntelenül megpróbálja azonosítani a szereplőként is funkcionáló elbeszélő személyét, s ebben a műveletben a *Sinistra körzettel* létesített intratextuális kapcsolatok jöhetnek segítségére. Több jel utal arra, hogy a regény elbeszélője nem más, mint Gabriel Dunka, az előző regényben szereplő törpe. A narrátor nevelőanyját Colentina Dunkának hívják, aki fodrászként dolgozik Bogdanski Dolinán, s a *Sinistrában*, miután testvérét, a valódi fodrászt, Vili Dunkát száműzik a körzethől, Gabriel Dunka viszi tovább – amúgy mellékesen – ezt a mesterséget. Amikor a fodrásznő segédje, Mauzi Anies fésülőasszony megfürdeti a városba érkezett elbeszélőt, a szöveg kimondatlanul is arra utal, hogy az elbeszélő valamely testi fogyatékosága taszítja a szerelemre éhes fésülőasszonyt: „Mégis, kedvetlenül fogott a fürdetéshez, ahogy a szivaccsal végigtapogatta testemet, inkább arra volt gondja, nehogy valamelyik ujjával, akár véletlenségből is megérintsen. Egy csuporból öntötte vállamra a vizet, és nem kísérté tekintetével a víz útját, ahogy hasamon lecsorog. A törülközőt már egyenesen a kezembe adta, nehogy azon keresztül is meg kelljen érintsen. A végén azért mégiscsak közelhajolt hozzám és azt mondta: Azt hiszem, uram, valami tévedés lesz a dologban. Én nem magával álmodtam.” (45) A kihagyás kínálta üres helyet csakis a szövegvilágok közötti efféle vonatkoztatás töltheti be, amennyiben a szöveg önmagában nem kínál fogódzót, ugyanakkor persze az is nyilvánvaló, hogy az enigmatikus elbeszélőmód egyúttal megakadályozza, hogy ezen értelmezői lépések hipotetikus természete megszűnjék, s a szövegek közötti kapcsolat egyértelművé váljék, s ezzel azt is jelzi, hogy a szöveg a diegetikus intratextualitás referencializáló aktusai elé diegetikus akadályokat állít. Éppen egy az elbeszélői észlelés szelekciójában jelentkező amimetikus elem válik eközben olyan jellé, amely ismételten megerősítheti az elbeszélő identikusságára vonatkozó előbbi feltételezést. Amikor a narrátor leírja a kővel agyondobált Senkowitz-nővérek vagy a szintén ilyen halált haló róka maradványait, mindkét esetben feltűnő, hogy hiányzik a csontváz a leírásból: „Amikor a betegek kővel kezdtek dobálózni, állítólag csak a sirályokat akarták elzavarni. Mégis, a vége az lett, hogy nem maradt azon a helyen semmi, csak két vagy három lapátra való szemét. Nemhogy két halottnak, de még egynek sem nézett ki, némi gőzölgő húsos pép, benne rongycafát, forgács, szilánk. Ebből sem sokat hagytak a sirályok.” (9) Később: „Déltájban, amikor visszatért a róka, és látták, vígan tovább lakmározik, bekerítették a szeminaristák, és dobálni kezdték. Mivel nem bírt a gyűrűből kitörni, addig dobálták, amíg a végén már nem volt mit; nem maradt belőle csak egy szőrrel átszótt, vörhenyes kocsonya, de inkább csak valami savanykás, kesernyés szag.” (34–35) Ha arra gondolunk, hogy Gabriel Dunka eladta a csontvázát a *Sinistra körzet*ben a természetrajzi gyűjteménynek, akár azt sem zárhatjuk ki, hogy ezzel kapcsolatos okok vezetnek arra, hogy hallgasson a csontvázak sorsáról. Noha az elbeszélő történethez csakis az elbeszélő perspektíváján keresztül férhetünk hozzá, más történetelemek is utalnak arra, hogy a narrátornak érdekében áll elhallgatnia saját szerepét egyes eseményekben. Gyanítható például, hogy ő maga

lopta el Gabriel Ventúza pénzét a mások által aligha ismert rejtékhelyről, és sokat tett annak érdekében, hogy féltestvére helyébe léphessen a tábori lelkesi szolgálatban.

Noha az elbeszélő többször utal arra, hogy a Sinistra körzetébe belépve a szereplők valahányszor új nevet kapnak, melynek következtében föltételezhető, hogy egy másik körzetben már nem ugyanazt a nevet viselik, akár Hutira tűzszerész vagy a titokzatos Hamza ismerős lehet a korábbi szövegből. Géza Hutira a *Sinistra körzet*-ben meteorológus, kinek földig ér a haja, lévén, hogy huszonhárom éve nem nyíratkozott, s ez utóbbi tulajdonsága a későbbi szövegben is hangsúlyos. Mivel a korábbi könyv elbeszélte világából hiányoztak a mérhető, történeti idő indexei, nehezen dönthető el, hogy annak proleptikus vagy analeptikus folytatásaként kell-e olvasnunk *Az érsek látogatását*. Annyi tudható, hogy ez utóbbi regény elbeszélés-szituációját a dátumok utalásai is imagináriussá teszik, amennyiben kiszámítható, hogy Viktor Ventúzának 1990-ben veszik nyoma, Gabriel Ventúza 8–10 évvel később ered apja nyomába, s éveket kénytelen Bogdanski Dolinán tölteni. Az a tény viszont, hogy Géza Hutirának a későbbi könyvben már „színezüst lóhaja” van, arra enged következtetni, hogy *Az érsek látogatása* proleptikus folytatása a *Sinistra körzet*-nek, s az elbeszélő azon megjegyzése is ezt erősíti, amelyik a hegyivadások papnak öltözésére utal.

Az utóbbi regény nemcsak diegetikus elemeiben s a már említett motivikus, illetve figuratív stratégiában folytatása az előzőnek, de a narráció körkörösége, ismétléses szerkezetei is a *Sinistrát* idézik, miközben az elliptikus megoldások nemcsak az elbeszélő kilétét, de egyáltalán a történet szerkezetét illetően alapvetően eltérnek a korábbi szövegtől, amennyiben azokat a bűnügyi történet sematikája határozza meg. A nyomozás, a jelek metonimikus értelmezése itt alighanem nagyobb nyomatékot kap, s némileg más kontextusba kerül, mint az előző szövegben, ahol a nyomból való olvasás inkább alárendelődött természet és ember kiazmusának, s totalizáló szerkezetek határozták meg, hiszen Andrej minden esetben tökéletes nyomolvasónak bizonyult. *Az érsek látogatása* igen enigmatikus szöveg, voltaképpen homályban maradnak az összefüggések Butin érsek meggyilkolása s az erre utaló előjelek között, s csakis sejteni lehet a cselekmény háttérben maradó aktorait is. Az elbeszélés aktusa részét képezi az elbeszélte világnak, amennyiben a narrátor érdekelt az eseményekben, s már csak ezért is megbízhatatlan, egyúttal viszont korlátozott tudása is van az események menetéről, s az így előálló üres helyek igen különböző diszkurzív projekciókra adhatnak alkalmat az olvasók számára.

A megnevezetlen elbeszélő egy helyen a narratív szituáció olyan mozzanatára utal előre, amely szerint a mondottak számottevő részét féltestvére, Gabriel Ventúza elbeszéléséből ismeri, aki sokszor elismételte neki élete történetét: „ott, ahol senki sem hallott minket, mesélni kezdett emlékeiről. Azokról, amelyek közelebb vinnék élete nagy rejtélyéhez. Százszor és százszor elmesélte majdnem szóról szóra ugyanazt” (49). Az ismétlés az elbeszélő értelmezésében a történet lényegéhez való közelebb kerülést jelenti, ami egy itt adódó metadiszkurzív olvasat számára a kihagyások, az üres helyek egyre bizonyosabb kitöltését eredményezhetné az újraolvasás által. Csakhogy a történetelemek nem állnak össze jól átlátható konstrukcióvá, melynek következtében nemcsak a féltestvér életének rejtélye, de egyáltalán a krimiszerű eseménysor kauzális rendje sem tárul föl s oldódik meg a szövegben. Az ismétlés ennél fogva inkább a diszkurzivitást, az idézettséget s így a diegézistől való eltávolodást juttathatja eszünkbe, vagyis a nyelv azon aspektusát, hogy jel és

jelölt viszonyát a nyelv referenciális funkciója, s nem a diszkurzus tárgya határozza meg. A világszerűség illúzióját a textualitásnak a nyelv anyagszerűségét, a jelölttől elválasztott jelentőt hangsúlyozó mozzanata leplezheti le, az emlékezésnek s a narrációnak a mechanikus ismétlésre épülő természete. A nyelv tételező ereje ugyanakkor, amelynek a szereplők névadása egyfajta kicsinyítő tükröként vehető tekintetbe, csakis az ismétlésnek e tételezés egyszerűségét eltörli karakterén keresztül férhető hozzá. Az ismétlés tehát úgy utal a kogníciót aláásó performativitásra, hogy közben eltörli ennek invencióhoz hasonló, egyszeri s megismételhetetlen természetét, s az ennél fogva épp annyira feltétele a történetnek, mint ellehetetlenítője annak.

A nyelvi materialitás a regény szemantikai dimenziójában is szerepet kap, elsősorban a szavak mint természeti létezők metaforikus értelmezéseként, egész pontosan beszéd és anyagszerű hang időleges azonosításaként, amikor a következőket írja az elbeszélő: „A dróthálót is, mintha csak a sok elröppent, tétova szó tapadt volna meg rajta, sűrű lepedék borította, és amikor Hamza megszólalt, közelségétől fölizzott, kifényesedett. [...] A falon a penész, mint a szivacs beitta a hangot, ráadásul Hamza szavai – mintha vattából lettek volna – még a dróthálón is fönnakadtak; inkább csak egymás szájáról olvasták le a betűket.” (53) A szavak anyagszerűsége itt nem elősegítője, de éppen hogy akadálya a megértésnek, viszont legyőzhető, megkerülhető akadálya, amennyiben a néma szájmozgás is beszédszerű jelek láncolataként működik, vagyis olyan nyomként, amely egyértelműen utal vissza eredetére. Amikor Hamza üzenetet küld féltestvéreinek, Gabriel Ventuzának, a papíron álló szó teljes értékű aláírásként funkcionál: „Gabriel Ventuzát az egész földkerekségen egyedül féltestvére, Hamza hívta Taplófülűnek, még gyermekkorában. Kétség sem férhetett hozzá, a fegyőr Hamza megbízásából kereste.” (50) Az aláírás inskripcióját totalizálja a hozzá kapcsolódó kontextus, jel és eredete között nem jön létre szakadás, s mivel Gabriel Ventúza olvasatát nem ássa alá a szövegben más narratív szöveg, elmondható, hogy Bodor regényének szemantikai dimenzióját nehezítene az ismétlésben rejlő mechanikusság és a nyelv kognitív funkciója közötti diszkrépancia fölismeréseként defigurálni, *Az érsek látogatása* sokkal inkább a nyelv tropológiai létesítő erejét produktívan kihasználó s korántsem leleplező szöveggé válik, ennél fogva a nyomozást hasonlóan totalizáló szerkezetek határozzák meg, mint a *Sinistra körzetben*.

Ezért lehet, hogy a fiktív világ létrehívásának kicsinyítő tükröként is olvasható névadás elsősorban a diktatórikus hatalom uralmi mechanizmusainak lesz a technikája, s ennél fogva az elbeszélő/szerző szövegben való maradéktalan hatalmára utalhat. Emellett ugyanakkor a performatív elsődlegessége önkéntelenül természet és nyelv azonosításának is ellene fordul, amennyiben az előbbinek a nyelv artifizialis karaktere képezi feltételét. A *Sinistra körzetben* olvashatjuk a következő párbeszédet: „– Ezek elhalasztották a járványt – jegyezte meg Oleinek doki. – Megtehetik. – Maga ezt elhiszi? – Mért ne.” (83) A diktatúra hasonlóan fiktív mechanizmusokra épül, mint az irodalom, a járvány, amint elhalasztható, fiktívvá válik, és sokkal inkább lesz a kiközösítés eszköze, mint természeti tényező, s ez a hatáselem mindkét regényben megtalálható. Míg azonban a diktatúrában a dolog úgy nem azonos önmagával, hogy közben nagyon is egyértelműsíthető a metaforikus funkciója, addig az irodalmi szöveg esetében ez a funkció többféleképpen betölthető hiányként jelenik meg.

Bodor elbeszélő művészetében a szelekció mimetikus mozzanata lesz az a tényező, amely az ellipszisek révén a történet kiteljesítését, egészzé rendezését megakadályozza, miközben – ezzel összefüggésben – a szöveg metaforikus megalkotottsága is gátat vet a példázat egyértelműsítő alakzatai elé. Elmondható viszont, hogy a *Sinistra körzet* poétikai megmunkáltasága, sűrű figuratív szövése révén jóval erősebben képes ráhagyatkozni ez utóbbi mozzanat hatásmechanizmusaira, ellentétben *Az éresek látogatásával*, amely csak a kihagyások, elhallgatások révén áll ellent az olvasás totalizáló műveleteinek, amennyiben metaforikus szövete korántsem oly erős s kidolgozott, mint a korábbi regényé. Még akkor is így van ez, ha például a Bogdanski Dolinát körbevevő s az ott élőkét álomba kényszerítő szemétnek korántsem csak a romlás, a lepusztultság képzetkörét megerősítő értelmezése lehetséges, de talán a nyelv ismétlésben megmutatózó föloldhatatlansága, emészthetetlensége, más szóval szuplementum volta, mely ugyanakkor e nyelv hallucinatív természetével is korrelációba hozható, és egyfajta kontextust jelenthet a szemét metaforikus interpretációja számára. Nem beszélve arról, hogy a szemétnek az elbeszélő világban játszott szerepe arra is rávilágíthat, hogy elsősorban a hiperbola alakzata határozza meg az epikai imaginációt, s éppen ezért nem kérhetők számon a szövegen az olyan túlzások, hogy az utcán a járókelőket mért több, s mért nem csak egy egyszarvú „veszi le a lábáról”.

Bodor írásmódjára nem jellemző a szereplői diszkurzusok egyénítése, a nyelvek ütköztetésének plurivokális megoldásai, ezzel szemben előszeretettel alkalmazza a tónus hirtelen megtörését, a hangnem kibillentését akár egy oda nem illő szófordulattal, akár humoros túlzásokkal. S noha a szövegek abszurdba hajló hatását elsősorban a diktatúra performatív nyelvhasználatának az elbeszélés konstatívnek mutató momentumait teljességgel ignoráló természete s az biztosítja, hogy az elbeszélő a fiktív világban maradéktalanul aláveti magát a „valóság” átírása ezen mozzanatainak, nos, mindezek mellett azért – legalábbis a *Sinistra körzet*ben – jut némi szerep az elsősorban tematikus szinten megjelenő soknyelvűségnek is. Oleinek doki az egyetlen nyelvhasználata által egyénített szereplő a szövegben, akinek fontos tulajdonsága, hogy csúnyán beszél, s ezzel valamennyiszer megtöri a szöveg homogén, a megfigyelő semleges, szenvtelen hangjára korlátozott elbeszélés tónusát. (A tárgyilagos hang jelentősége abban is megmutatkozik, hogy az elbeszélés a narrátornak a nevelt fiával történt találkozását harmadik személybe váltva ismerteti.) Oleinek doki ugyanakkor az egyedüli olyan szereplő a regényben, aki szót tud érteni a nyelveket keverő Conni Illafeddal is: „Keverte őket Connie Illafeld a nyelveket összevissza, és csak az értett vele szót valamelyest, aki ukránul, németül, románul és magyarul egyformán tudott, de nem ártott, ha az illető például a ruszin és cipster tájszólásokat is ismeri. Kevés ilyen ember élt Dobrin erdőkerületben, egyikük a természetvédelmi terület főmedvése volt, cimborám, Oleinek doki.” (92) Connie Illafeld ugyanakkor nemcsak diszkurzusában, de nevében is szinkretikus figura, amennyiben két nevet visel egyszerre („Az még talán előfordulhatott, hogy valakiket külön-külön Cornelia Illarionnak, esetleg Connie Illafeldnek hívnak, de a két nevet együtt csak egyetlen személy viselhette.” – 92), amely tulajdonsága egyúttal öszetéveszthetetlen egyediségének is biztosítéka, ismét megerősítve név és jelölete totális összetartottságát. A szinkretikus konstitúció tehát egyik esetben sem az eredet azonosíthatatlanságának s fölsokszorozásának a színreviteleként működik Bodor szövegében, hiszen nemcsak az elbeszélő nyelve és Oleinek doki nyelvhasználata között nem képződik interpenetráció, de a szereplői diszkurzus nem

színre vitt, de tematikus soknyelvűsége sem az önazonosság relativálójaként, de éppen hogy ennek zálogaként funkcionál.

Végezetül elmondható, hogy *Az érsek látogatása* nagyban ráhagyatkozik ugyan a *Sinistra körzet* szövegvilágának előismeretére, miközben persze nem egyértelműsíti a hozzá való viszonyát, nem képes új távlatokba helyezni a korábbi szöveget, sőt sokkal inkább annak távlatában tűnik fel kevésbé megalkotottnak, pontosabban szemiotikailag kevésbé összetettnek, amit éppen az okoz, hogy metaforikusan gyenge szövete nem képes multiplikálni a mimézisben elhelyezett ellipszisek és a figuratív szint közötti kapcsolatok lehetőségeit. Még akkor is így van ez, ha – mint megfigyelhettük – a tropologikus összetettség az előző regényben is totalizáló alakzatok színrevivőjeként értelmeződött, hiszen a figuratív műveletek ott sem léptek ugyan elő az epikai imagináció látványos generálóivá, de legalább korlátozták a szöveg narratív transzparenciáját. *Az érsek látogatása* olyan implicit olvasót tételez a korábbi szövegek újraolvasásához, aki szinte maradéktalanul csak narratív alakzatok mentén képzelel el az értelmezés lépéseit, s a hipertextuális viszonyokat is csak ilyenként képes elgondolni.

A hiány poétikája ◀

*Háy János: Xanadu. Föld, víz, levegő*¹

Az ezredvég magyar prózájának érdekes fejleménye (volt) a történelmi témájú regények (előre nem láthatóan?)² nagy mérvű térhódítása. A tematikus hasonlóságokon túl e regények egyaránt érzékenynek bizonyultak a múlt nyelvi közvetítettségének, a történet és elbeszélés viszonyának, illetve a történelem történetbe rendezésének és újraírásának kérdéseit illetően. Noha összefüggéseik, érintkezési felületeik szemügyre vétele izgalmas feladatnak bizonyulhat (nyilván az egymásra gyakorolt hatásuk sem tartható kizártnak), ugyancsak érdeklődésre tarthat számot az egyes szerzők további, a kritika által kiemelt regényeit követő alkotásainak vizsgálata. Úgy tűnik, Darvasi László regénye, *A könnyemutatványosok legendája* (1999) (többek szerint, s szerintem is, az életmű eddigi csúcsa) egy pályaszakasz lezárulaként lesz majdan értelmezhető. Márton László esetében érdeklődéssel szemlélhetjük, hogy *A nagyratörő* (1994) és a *Jacob Wunschwitz igaz története* (1997) után alakul opus miként tartja fenn a régi dolgok iránti érdeklődését. *A Kényszerű szabadulás. Testvériség* (2001) egy 17. századi per története, s egyben egy trilógia első része. A nagy sikerű *Dzsigerdilen. A szív gyönyörűségén* (1996) után Háy János két verseskötetet jelentetett meg (*Valami nehezék; Istenek* [1998]), amelyek közül az utóbbi (bizonyos értelemben) a *Xanadu. Föld, víz, levegő* (1999) című regény előmunkálatait is sejtetni engedte. Figyelmünket a továbbiakban e regény tüzetesebb vizsgálatának szenteljük, mindenekelőtt a szöveg olvashatósága kapcsán felvetődött kérdésekre összpontosítva.

Háy János *Xanadu* című regényének szövegterébe lépve az olvasó a paratextuális utalásrendszer révén kettős elvárással szembesül. A könyv egzotikus hangzású címe érdeklődést ébreszt: Xanadut titokzatos földrésznek, helynek, tájéknak gondolhatjuk. E feltételezést jól árnyalja a borítón látható festmény, amely a kaland, az utazás képzeit hívja elő. Kíváncsivá tesz bennünket az is, hogy az alcímben felsorolt alapelemek közül miért a tűz hiányzik. Mi köze van a tűz hiányának a rejtélyes Xanaduhoz? Szinte még át sem léptük a regényvilág küszöbét, a szöveg máris kérdez, provokál. A fülszöveg azonban lehúti a kalandra leső olvasót: „Nem nagy dolog” – olvashatjuk kétszer is, miután felsoroltatott, mi szükséges egy regényhez (tenger, hajók, Marlon és Marion stb.). „Összekeverjük, kiöntjük és készen van. Az első

¹ Háy János: *Xanadu. Föld, víz, levegő*. H. n., 1999, Palatinus. Az oldalszámokat zárójelben jelölöm.

² Talán nem túlzás azt állítani, hogy a történelmi tárgyú regények iránti fokozott érdeklődés összefügg a történetfilozófia és az irodalom kapcsolatait új fénybe állító tanulmányok magyarországi recepciójával. (Lásd elsősorban Hayden White: *A történelem terhe*. Budapest, 1997, Osiris; *Narratívák 3–4*. Szerk.: Thomka Beáta. Budapest, 1999, 2000, Kijarat.)

fejezet. [...] Keverünk harmincnolcszor és készen van mind a harmincnolc fejezet.” A regénykészítés receptje mint önértelmező gesztus nem a legjobb ajánlólevél a könyv elolvasásához, de felhívja a figyelmet arra, hogy a továbbiakban egy világ teremtésének leszünk tanúi és résztvevői is egyben.

Háy könyve akár történelminek is nevezhető régmúlt időkbe kalauzolja olvasóját. Az epikai univerzum építőkövei ezúttal a 15. század végének mozgalmas Itáliájából származnak. A kor tipikus helyszínein (Velence, Padova) megjelennek a kor jellemző figurái (uralkodók, kereskedők, tengerészek), mégsem érezzük, hogy jelenlétüket a történelmi hitelességre való törekvés motiválná. Csakúgy, mint a szerző előző regénye, a *Dzsigerdilen* esetében, a kor történelmi valósága itt is csupán információs/informális háttér(anyag)ként van jelen. Nem kapunk hitelt érdemlő információkat a korabeli viszonyokról, mert a megidézett narratívába máshonnan származó, idegennek ható elemek (a Teremtő, angyalok) vegyülnek. Éppen ezért a tematikus mozzanat mellett az elemzés során nagyobb hangsúlyt kap a heterogén regényelemek viszonyára reflektáló tér- és időszerkezetnek, valamint az elbeszélés modalitásának, illetve a regényvilág nyelvi megalkotottságának (és nyelvhez való viszonyának) vizsgálata.

(Az epikai tér virtualizálódása) Mint arra Háy egyik értelmezője is felhívja a figyelmet, a szerző regénye valamelyest kitérni látszik „a történelem saját szerű diszkurzusának” kérdezőhorizontja elől, sokkal inkább „annak végletes – és bizonyos mértékig erőszakolt – textualizációját” célozza meg.³ Bár a vélemény a *Dzsigerdilen* kapcsán fogalmazódik meg, érvényes a *Xanadura* is. Az események itt is kiszakadnak a történelmi kontextusból, s a díszletjelleg azáltal is hangsúlyozódik, hogy a cselekmény tereként funkcionáló helyszínek egy része valós (Velence, Piránó), míg más részük fikatív jellegű (az égi palota). Az epikai térelemek imaginációjának tekintetében azonban ez mégsem bizonyul döntő mozzanatként, hiszen annak jelentősége, hogy (akár) a *Velence* jelölősor egy valós (szövegen kívüli) világból kiszakított s a fikcióban ezáltal megkettőzött entitást (is) jelöl, csekélynek mondható. Az általa felidézett térképzet nem kap megerősítést a regény jelrendszerétől, nem válik olyan jellé, amely lehetővé tenné a visszacsatolást az empirikus világhoz. Az olvasót így kevésbé köti a „megfeleltetés kényszere”, s szabadabb tere nyílik az imagináció tevékenységének. A regény „mintha”-világában az „adott és elképzelt összjátéka” (Iser) és az olvasói képzelet fokozottabb aktivizálása a szöveg fikcionált jellegét domborítja ki.

Ennek azonban ára is van. Velence nem lesz táj⁴ abban az értelemben, hogy hozzásegítené az olvasót az epikai tér otthonossá tételéhez; Piránó szerepét is másban véljük felfedezni (Piránó mint az olvasást irányító narratív trópus, amire a későbbiekben visszatérünk). Inkább bizonyul tájnak, bensőséges térnek – mind a szereplők, mind az olvasó egzisztenciális „szituáltsága” folytán – a(z időbeliségétől megfosztható, időtleníthető) kocsmá, ahol Vincius szórakoztatja minduntalan félbeszakadó történeteivel a tengerészeket, és a mitikus konnotációkat rejtő palota, amelyet a

³ Bengi László: „...tamen usque recurret”. Hangsúlyváltás a magyar prózában 1992 és 1999 között. *Alföld*, 2000/12. 67–74. 73.

⁴ Thomka Beáta gondolatát idézve s egyben folytatva: a táj „működésbe hozott” térbeli (földrajzi) kategória, amely „szerepet vállal a történelmi személyek” és az olvasó éntudatának alakításában. (Vö. *Beszél egy hang. Elbeszélők, poétikák*. Budapest, 2001, Kijárat. 76.)

velencei épít, hogy otthont teremtsen magának s szíve választottjának. (Némiképp előreszaladva: a világ lakhatóvá tétele tematikus és figuratív szinten is tetten érhető mondanivalója lesz a regénynek; Xanadu mint folytonosan meghátráló, átalakuló jelölő ennek metaforájaként is jelentést nyer.)

Háy regénye folyamatosan bejelenti önnön fiktivitását. Fikcionáló aktusként azonosíthatjuk például a cselekménysíkok megkettőződését. A *Xanadu* cselekménye két, párhuzamosnak is tekinthető (hiszen egymással okozati kapcsolatban álló) szálon fut. A regényvilág kettéválik, s e megosztottság egyben kijelöli a szereplők cselekvési terét. A földi világ lakói (az emberek) nem tudnak az égi világ létezéséről, az égiek (Isten, angyalok) pedig olykor szándékosan nem vesznek tudomást az emberekről. (55, 131) A két világ viszonya sok esetben esetlegesnek tűnik. Az angyal Marlon ugyanazt mondja ugyanakkor a mennyország kapusainak, amit a velencei a szolgájának: „Megolajozhatnátok.” (41) A regény zárlatában Bartholomeo, a „gazemberangyal”, aki a parton téblábol (s akit a velencei nem lát[hat]), véletlenül összeütközik a velenceivel, aki épp rohan, hogy a tengerbe vesse magát, így megakadályozza a tragikus végkifejletet: „A tenger szélén kószáló piránói hajósnépek csak annyit láttak, hogy a velencei rohan, aztán hirtelen megtorpan, irányt vált, s mint aki unja már, kilép a szerelemből, vissza a hajótestre.” (294) A világok közti átjárhatóság esetlegessége arra is rámutat, hogy a regénybeli események elsősorban textuális történések: „Ekkor reppent a magasba a velencei képzelete, s ekkor akadt bele az angyal sarka, ekkor húzta föl egészen a félelemig rettentő magasságokba.” (35)

Az égi és a földi szféra egymásmellettsége és párhuzamba állítása esélyt ad a teremtéstörténet „műfajával” való rokonításra. A különböző népek és kultúrák teremtéstörténeteiben gyakran találkozunk azzal a mozzanattal, amikor a világ létesítése szóval, a kimondás aktusa által megy végbe. A *Xanaduban*: „Kimondta [Isten], hogy legyen ez meg az, és akkor a szavai nem elszálltak a semmibe, hanem valósággá váltak.” (6, továbbá 239, 247) A regényben a szóval teremtés a meséléssel, a képzelet birodalmának megalkotásával is összefüggésbe kerül. A mesélők (Vincius, a tallérok, a narrátor) mind megalkotják a maguk (képzelt) világát; végül azonban mindannyian lelepleződnek, a mese félbeszakad, az artikulálódó világ kontúrjai elhalványodnak. Vincius angyalokról és elveszett lányról szóló történetet ad elő, mígnem az egyik hallgató megszólal: „Mit ki nem talál ez a vén csirkefogó!” (125) A tallérok egymásnak mesélik „élettörténetüket”, ám a hazugnak bélyegzeteket egy sötét verembe vetik (45–48). A nyelv (világ)teremtő potenciálja a narrátor szövegében is állandó reflexió tárgya. Gyakorta beszél álmokról (27, 28, 61, 131), képzeletről (35, 104, 105, 109, 111, 117, 123, 135, 138, 181, 196), emlékezésről/emlékezetről (96, 100, 109) – ezekből építi a regény fikcionált univerzumát.

A regény egyik jelentése tehát a teremtés metaforája köré rendeződik. A teremtés aktusát és a teremtettség állapotát a szöveg folyamatosan tükrözi. Elijha rabbi „istenkísértő teremtésbe” fog, amikor megalkotja pusztító sáremberét. A privát élet tér létrehozásának igénye sarkallja a velencei kereskedőt arra, hogy az égi palota mintájára ő is egy palota építésébe kezdjen. A palota mint a bensőségeség által megszentelt tér felépítésének ugyancsak világteremtő jelentősége van. A teremtés idejének felidézésével a regény ideje mitikus távlatokat nyer. A regény időtapasztalata azonban tovább differenciálódik, s maga mögött hagyja a mítosz terrénját.

(A regény időtapasztalata) Hans Kohlhase „megrohanja Joachim fejedelem egyik ezüstszállítmányát a róla elnevezett Kohlhasenbrücke mellett, ahol négy és fél évszáz-

zaddal később szovjet-amerikai fogolycserék zajlanak majd”. Márton László *Jacob Wunschwitz igaz története* című regényében gyakorta találkozunk azzal az eljárással, amikor az elbeszélő megnevez egy korabeli (az elbeszélés idejében létező, tehát 16–17. századi) helyszínt, teret, épületet, majd hozzáfűzi annak mai (az elbeszélés jelenében, a tágabban vett 20. században létező) vonatkozásait. A jelen és a múlt horizontjának összekapcsolása mint „hermeneutikai probléma” a *Xanaduban* egyfajta (némileg zavaró) etikainak (is) mondható dimenzióval bővül. Mivel az elbeszélő kilétéről nincs tudásunk, horizontja nehezen rekonstruálható. Saját korát alábbvalónak tartja a megidézett múltnál, gyakran össze is veti a kettőt, csak azért, hogy ítéletet mondhasson jelenéről: „Micsoda más világ volt még az! [...] Ha mindez ma történe, a mai Fülöp bizonyosan nagy vereséget szenvedne” (98). A narrátort egyedül az effajta megjegyzések mögül kihámozható történeteszemlélete minősíti, mivel azonban a jelenéről szinte semmit nem tudunk, kijelentései reflektálatlanok maradnak.

Még kevésbé tűnik újraalkothatónak az elbeszélő történet időbeli horizontja. A szöveg feltüntet ugyan évszámokat – 1322, 1483, 1494 –, a történet időben mégsem szituálható teljes egyértelműséggel, mivel időbeli korlátait egy fiktvnek tekinthető időtapasztalaton belülré helyezi. A hatodik fejezet például a teremtés előtti estén játszódik. Az Úr ismerteti tervét, mire az egyik angyal okvetetlenkedni kezd. A Teremtő erre a vakmerőségre a következőképpen válaszol: „No akkor [...] mielőtt hat napot teremtenék, megteremtem a poklokat, és téged pedig [...] oda foglak száműzni.” (39) Az időskála beláthatatlan végpontján pedig Mohamed Ali, „a híres bokszoló” (ez ideig még be nem következett) halála áll (40). A regény előszeregettel él az időbeli elbizonytalanítás kínálta lehetőségekkel. Íme az egyik legmeghökkenőbb példa: Amikor az olvasó már elfogadta „a fikcióról szóló hallgatóságos szerződést” (Iser), mely szerint a történet a 15. század végén játszódik, a narrátor látszólagos igyekezetében, hogy fogódzót nyújtson az olvasónak, a következő időmeghatározást adja: „Hetek teltek el Krisztus urunk mennybemenetele óta.” (81) Mintha tényleg segítséget nyújtana, vagy véletlenül került volna oda, a kijelentés reflektálatlan marad, az események tovább követik a maguk belső logikáját, a beavatatlanság érzését keltve az olvasóban. A *Xanadu* egy megváltozott időtapasztalatot közvetít, amely más megítélés alá esik. Marlon „százéveken át” őrizi a sarki jeget, „hosszú ezeréveken keresztül” köhög, mígnem az „örökidőben” megtalálja párját, Mariont. A regény az időkezelés szempontjából nem törekszik kizárólagosságra. A nyitány (nem szó szerinti) megismétlése például a ciklikus időszemléletet engedi érvényesülni, ugyanakkor nem kizárt két különböző idősíki együttes jelenléte (egymás mellé rendelése) sem: „az idők onnét messziről pontosan egymás mellett heverték” (134).

A *Xanaduban* az idő gyakran teherként, a szereplőkre nehezedő súlyként jelenítődik meg, akik megpróbálnak „kiszökni a történeti idő fogságából” (101). A szöveg egyetlen „eszköze” számukra a „mesemondás”, különféle történetek kitalálása. A történetek elmondásának idejét alkotó „percek [...] kiszakadnak az időből, kikúsznak az idő rettenetes súlya alól, amit oly nehéz napról napra cipelni magunkon” (77). A fikcióba meneküléssel megteremtődik a mesélők saját ideje, saját múltja, amely azonban „csupán az elbeszélő hang látszatmúltja”.⁵ Az így körvonalazódó

⁵ Paul Ricoeur: Az én és az elbeszélő azonosság. In Uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Szerk.: Szegedy-Maszák Mihály. Budapest, 1999, Osiris. 373–411. 404.

időélmény hatással van a szöveg olvasására/olvashatóságára is. A teherként jellemzett időbeliség és a narráció során létrejött kronológia közt feszültség támad.⁶ A „látzatműltak” meg-megszakadó, egymásba oldódó narrációja módosítja a lineáris időelv meghatározta narratív logikát – az olvasást a végletekig lelassítja: a befogadó figyelme a motivikus összefüggésekre, illetve a szöveg intertextuális utalásainak felismerésére irányul. A regény a kortárs elbeszélő művek egy (jelentős) részére jellemző időélményt közvetít, amelyet elsősorban az akronologikusság és a delinearizáltság fogalmaival jellemezhetünk.

(*Világkép és nyelviség*) A *Xanadu* világában roppant nehéz tájékozódni. A számos leágazás, a félbeszakadó történetkezdemények elfedik előlünk azt, amit a regény valódi cselekményeként szeretnénk felismerni. Aztán rádöbbenünk: a szöveg bizonyos részeit nem tudjuk csupán a cselekmény alapján megmagyarázni, s ez a tény „valami metaforikusság” feltételezésére készítet.⁷ Az olvasás során végigkövethető utalásrendszer egyfajta metaforikus hálót képez. Szív, tűz, vágy alkotják a regény metaforikus szerkezetének központi alakzatait, a metaforikus állítás alanyát, a „hiányzik” ige pedig annak állítmányát. A tűz hiányára már az alcímet vizsgálva felfigyeltünk. A velencei álmában maga a tűz lesz a hiány metaforája: óriási zsákot cipel a kereskedő álomfalvakon keresztül, segítőt vár, mindhiába; egyszer csak két tüzeckét lát, futni kezd feljűk, de azok elérhetetlennek bizonyulnak. (61) A velencei vágynak tárgya: a tűzszemű lány. A tűz hiánya még a regényvilág (az egyébként forró Itália) klímájára is kihat: „Köpdösött a velencei. [...] de a meleg nyál még röptében áthidegült [...]. A meleg így röpiült ki a szájon át, meg a lehelettel, s a velencei belsejében már teljesen körbefagyott a legmélyebb kamra, ahol a piránói lány lakott.” (224) Piránó, a lány lakhelye, nevének köszönhetően beépül a metaforaláncba: „Az öböl partszegélyén [...] messziről nagyon is jól látható világítótorony állt. Sima fehér test, fölül izzó vörösség, egy óriási gyertya a tenger sarkán. Hány hajóst irányított biztonságba évszázadok óta ez a tűz, amiről a városka is a nevét kapta!” (110) Piránó ugyanakkor narratív trópusként is funkcionál, amennyiben nevéből olvashatóvá válik a szereplők lelki hangoltsága, világuk képe: „mi pedig bolyongunk csak nekifeszülten, mert a lelkünk mélye azt súgja, hogy ebben a névben ott izzik valami tűz, egy titkos gyémánt, ami egyenes úton végigvezet minket napkeletről napnyugatra, és egy vaksötét éjszakán ráégeti a képzeletet a valóságra” (111). A szív és a vágy metaforikus láncolata ugyanígy nyomon követhető (ettől azonban most eltekintek). A *Xanadut* a fő cselekményszál hiányában a szöveg metaforái felől olvasva, tehát a narratív figuralitás stratégiáját követve is tetten érhető a szereplők életérzésére jellemző „világképi” szomorúság és boldogtalanság. A regényt ennek alapján a *Dzsigerdülen* és Darvasi mutatóványosaival rokoníthatjuk.

A világkép pontosabb körülhatárolása során nem tekinthetünk el az elbeszélés hangnemének vizsgálatától.⁸ A *Xanadu* nyelvezete meglehetősen heterogén.

⁶ Thomka: i. m. 67.

⁷ Odorics Ferenc: Applikáció: a metaforikus megértés elmélete. In Uő: *Empirizmustól a KONstruktivizmusig*. Szeged, 1996, Ictus. 104–134. 125.

⁸ „Az elbeszélő történetnek értékek szerkezeteként meghatározható világképe közvetlenül az elbeszélés modális összefüggéséből vezethető le.” Szegedy-Maszák Mihály: Az elbeszélő szövegek rétegei. In Uő: „A regény, amint írja önmagát.” *Elbeszélő művek vizsgálata*. Budapest, 1998, Korona Nova. 7–27. 27.

Az aktualizált stílusrétegek skálája az argótól az emelkedett költői nyelvig terjed. Ez utóbbi észrevétel aligha lepi meg a Háy-olvasót, mint ahogy az sem, hogy nem fedezhető fel semmiféle rendszer(esség) vagy törvényszerűség ezek használatában. Hol az imitált beszélt nyelvi forma, hol pedig a lírai hangvétel uralja a beszédmódot, igazából egyik sem válik dominánssá, nem hajtja uralma alá a másikat. Folytatva a *Dzsigerdilen* hagyományát, Háy nem mond le a nyelvi regiszter kifejezőmódjainak multiplikálhatóságáról. A lehetséges nyelvi világok közti feszültség érzékeltetése a *Xanadu* egyik legsikerültebb eljárása. A regiszterkeverés példaként a velencei doge fiához intézett történelemleckéjét említhetjük Barbarossa Frigyes hadjárataról: „Jött a csirkefogó Frigyes, egészen lefutott Rómáig, aztán lett belőle császár, meg beledisz-nólkodott a pápaválasztásba (ha már itt vagyok) [...] bepofátlankodott Itáliába, hadseregnyi idegenvezetővel, már rajzok nélkül is ismerték az utat, spuriztak lefelé délnek” (67–68). Hasonlóképp emlékezetes marad az angyalok trágár beszéde – a funkciótlanág érdekesmód itt kevésbé zavaró.

A szöveg modalitása reflektált olvasásra készítet: minduntalan a szöveg jelszerűsége tolauskodik az olvasó látószögébe. A nyelvi megformáltság magán viseli a teremtettség jegyeit; s itt nemcsak a szóval teremtés gyakori reflexiójára kell gondolnunk (14, 30, 52, 247), hanem a szöveg hangsúlyozottan figuratív jellegére. Számos lokális metafora, megszemélyesítés, túlzás teszi sajátossá a *Xanadu* világát. Jellemző vonása a regénynek a néhol már túlzásba vitt antropomorfizálás: a *Xanaduban* minden él (a tél, a nap, a száj, a tallér stb.), sok minden történik, az olvasó mégis azt érzi, nem történik semmi, s félő – ahogy a kezdet és a vég kitüntetett szöveghelye figyelmeztet rá – az olvasás unalomba fullad: „Unom már, és unjátok ti is.” (5), „mint aki unja már” (294).

A trópusok (elsősorban a metafora) olvasása a *Xanaduban* olyan figuráló eljárást eredményez, amely a hasonlóságon/helyettesítésen alapuló elkülönböződések révén az eredet elhomályosítását célozza meg. (Ne feledjük az eredet fontosságát a teremtéstörténetekben!) Ez a stratégia megfigyelhető a nevek játékában. A könyvben a velencei dogét Agostino Barbaronak hívják, kivéve a 38. oldalt, ahol Alexandro Barbaronak neveztetik. Az Afrikát körülhajózó portugál utazót a regényben Bartolomeo helyett Bernardo Diaznak nevezik (266). A kockázó örök egyikének a neve (Malarmó) nyilván *A kockadobás* költőjére utal (110). A *Xanadu* név identitása is kérdésessé válik, hiszen egyszer földrajzi helyet jelöl (75, 124), másszor pedig személyt (166). Még szembeötlőbb az eredet hasonlóságon alapuló félre magyarázása (elfedése), amikor a narrátor Barbarossa Frigyes nevének eredetét firtatja: „el is nevezték Barbarossának, ami annyit jelentett, hogy a legrosszabb barbár, vagy hogy még a barbároknál is rosszabb – keresztény létére” (67). Ehhez hasonlóan jól sikerült magyarázattal azonban nem túl gyakran örvendeztet meg a regény. A magyarázatok itt még produktív, élvezhető (a szavak hangalakjának hasonlóságát megjátszó) esetlegessége a továbbiakban nem egyszer kínossá válik (38, 111).

Már a *Dzsigerdilen* olvasásakor tapasztalhattuk, hogy Háy poétikai eszköztárának fontos kelléke a kommentár. A kommentárok gyakorisága eredményezte adjekciós szerkesztésmód a *Xanaduban* nem egy esetben egy potenciálisan nagy ívű történet elmondását akadályozza meg; az elbeszélő kisiklatja a történetet, megtöri a mesét, megakadályozza kibontakozását, kielégítetlenül hagyva ezáltal az olvasó elvárásait. A *Xanadu* kommentárjai gyakran az eredet átértelmezését célozzák. Ha a szöveg állít valamit, ami eredetként tételezhető fel, az azt követő kommentár – naiv igye-

kezetében, hogy utólagosan legitimálja az elmondottakat – éppen azok esetlegességét domborítja ki, néha túlságosan is erőltetetten. Marlon kijelentését, aki egy ízben majmoknak nevezi a mennyek kapujának őrzőit, a narrátor így kommentálja: „Különben tényleg majmok voltak a kapusok, mert kevesen tudják, de a gorillákat, akik jóra való életet élnek, angyali sorba emelte az Úr [...] Szóval a kapunál majomangyalok voltak, akik ezért az apró kegyelemért is hálásak voltak az Égatyának.” (40) Ez az eljárás – amely a mágikus okozatisággal is összefüggésbe hozható⁹ – más megvilágításba helyezi a szöveg fantasztikumhoz fűződő kapcsolatát. A történetmondás retorikája úgy hat vissza a történet szintjére, hogy természetessé teszi az irrealitás szférájába tartozó eseményeket. A szöveg olvashatósága ily módon a retorika függvényévé válik.

A *Xanadu* előszóval kijátssza a nyelv kettős természetében rejlő lehetőségeket. A szó szerinti és a figuratív nyelv közti áttűnések félreolvasáshoz is vezethetnek. Egy népszámlálás után, amikor a lakosok száját számolták meg, Velence így került a krónikákba: a „százkilencvenezerszázú szörnnyeteg” (34). Távoli uralkodók ezt rögtön félreértették, és azt hitték, valódi szörnnyel van dolguk. Másutt egy állandósult szókapcsolat átvitt jelentése csap át szó szerintibe: „Károly legyintett, s faképnél hagyta Lajost, Lajos meg állt ott a faképnél, ami a szenvedő Krisztust ábrázolta.” (103) Paradigmatikus esete ez annak, amikor „egyazon grammatikai szerkezet két olyan jelentést hoz létre, melyek kölcsönösen kizárják egymást [...], [az olvasó] egy uralhatatlan nyelvi jelentésstruktúrával találja szemben magát [...], [hiszen] lehetetlenség eldönteni, hogy a két jelentés közül melyik az uralkodó”.¹⁰

A beszédmód retorizáltsága révén felvetődik a nyelv uralhatóságának kérdése. Amikor a beszélő tautológiákba bonyolódik („ami volt, az éppen ez volt, ezt lehetett választani, mást nem, mert nem mondhatjuk, hogy nem választhatott semmit, akkor ugye nem lett volna semmi választása, de így ezt az egyet mégis választhatta” – 69), amikor a transzcendentális jelölt elveszíti identitását („az Úr [...] megint éppen érkezett, holott már az előbb is megjött” – 51), amikor a jelölők már csak egymásra utalnak („Allaknál ellaknál.” – 182), már nem valaki, hanem az ellenőrzés alól kiszabadult nyelv beszél. Önmagát generálva, értelmetlenül: „Attól félni, amitől nem kell félni, azon gondolkodni, amiről nem kell gondolkodni, azt tenni, amit nem kell tenni, oda menni, ahová nem kell menni. Oda menni, ahová nem kell menni, azt tenni, amit nem kell tenni, arról gondolkodni, amiről nem kell gondolkodni, attól félni, amitől nem kell félni. Félni, amitől félni kell, gondolkodni, amiről gondolkodni kell, tenni, amit tenni kell, oda menni, ahová menni kell. Mert ahová megy, mennie kell, és amit tesz, tennie kell, és amiről gondolkodnia kell, gondolkodnia kell, és amitől félnie kell, félnie kell.” (204) A *Xanadu* szövegvilága önmagát destruálja, a teremtés eszköze, a nyelv bekebelezi a teremtett világot, s a szöveget az olvashatatlanság irányába viszi.

Háy könyve azon túl, hogy a nyelviség meghatározó szerepére hívja fel a figyelmet, és felismerteti velünk, hogy a trópusok nem csak díszítő funkcióval rendelkeznek (mivel döntő fontosságuk lehet az olvasás aktusában), igyekszik minden olyan

⁹ A mágikus kauzalitásról bővebben lásd Bényei Tamás: *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Debrecen, 1997, Kossuth Egyetemi Kiadó. Különösen 81–97.

¹⁰ Paul de Man: *Az olvasás allegóriái. Figurális nyelv Rousseau, Nietzsche, Rilke és Proust műveiben*. Szeged, 1999, Ictus–JATE. 21–23.

eljárást felvonultatni, amelyekkel kielégítheti az utóbbi évek uralkodó értelmezői paradigmájának elvárásait: gondolunk itt az intertextualitás kínálta olvasásmód érvényesítésére, a fiktív és a valós közti korlátok áthágására, az olvasói szerep reflektálására, a határozott jelentésvárások kisiklására, a lehetséges nyelvi világok megsokszorozhatóságára, az elbeszélés imitált szóbeliségére. Ezzel mintegy megismétli a fülszöveg intencióját: felsorakoztatja a regényhez elengedhetetlenül (?) szükséges hozzávalókat. A regény azonban önnön csapdjába esik, mivel „teljességigényét” gyakran az olvashatóság rovására terjeszti ki.

Balatony Lajoska ◀
valamelyik Lajosnak¹*Parti Nagy Lajos: Hősöm tere**Haragó Timinek ajánlom*

MEGBÍZÓMNAK! TOP SECRET!

Mint láthattad volt, testvérkém, bocsika, Elnök Úr, Tubica doktor bácsinak beállt a bál, oszt véna béna, dettó, mint a konyakos Renci, két hülye egy pár, ahogy mondani méltóztattál. Remélem, meg vagyol elégedve. Nyilván a Főfajtanács közbenjárására jelent meg prompt könyv alakban is a történetünk, már zokon ne vedd a fejedelmi többest, Elnök fajtárs, végtére is a feljegyzéseim és a gikszerkommandós huroktapasztalatom nélkül, ugye – valljuk meg, egyik sem guanó a Red Bull-tortán, na. A címe is itt a nyelvemen, A hősöm fele, vagy mi a fasz, nem jó, beugrott, *Hősöm tere*. Megmondom az őszintét, nem olvastam, tudod, a hangyák meg a viszketés a fejemben, a fekete napszemüveg meg direkte nem kompatibilis erre az olvasásizére, de egy palomapropagandista elmesélte a lényegét, nekem meg tisztára tetszett. Nem mondom, néha merültek fel konkrétan érthetőségi problémák a valósággal kapcsolatban, mert az csak, ugye, látszatra tényszerű faktum, ilyenkor nekem jön az a fehér fény a szememnek, én meg dirr-durr, piff-puff, ami nem mindig egy életbiztosítás senkinek se. Kímélve a kímélendő, no meg az olvasásértés se galambszar, ugye (hiteles beszámoló, jelentés, miegymás), lementem privátim a génstúdióba, beoperáltattam magamnak pár ilyen irodalomelméleti gént, onnétől az-

¹ Az alábbi dolgozat „komoly”, tudományos diszkurzusba helyezhetőségét illetően (bár ilyen cél vezérel) nem tagadom, vannak kételyeim. Azzal, hogy Balatony Lajoska prozoponját öltöttem magamra, kétségtől átléptem és összezavartam regényvilág és életvilág határait. Az így keletkező korlátozott fokalizációjú elemzői pozíció sok buktatót hordoz magában, főként mikor ismeretelméletileg közelítem meg az interpretálandó opust. Eljárásom öszvérjellegét (magyarán, hogy képtelen voltam ellenállni a játék kísértésének) alapvetően mégis két okból vállalom. 1. Borges, Calvino, Ransmayr, Ellis, Parti Nagy stb. a maguk módján szintén áthágják irodalom és empirikus világ limeseit. (Nem mintha hozzájuk mérném magam, vagy összemosni akarnám az irodalmat az irodalomtudománnyal, ámbátor a posztstrukturalizmus mintha épp efelé tendálna, nincs metanyelv stb.) Választott dolgozatformám természetesen a *Hősöm tere* kontextuális holdudvaraként tekinthető a leginkább plauzibilisnek. 2. A fikció mindent elnyelni látszó teoretikus „nyomulása” miatt. Ha csak falszifikáció létezik, ha csak illúziók által lehetünk cselekvőképesek, ha a tudomány omnipotenciájába vetett hit csalóka ábránd, akkor írásom (mint termékeny vagy kevésbé termékeny fikció) „nagyon komoly játéka” talán ellensúlyozza és akceptálhatóvá teszi a valóság, fikció, elemzői látókör részleges vagy teljes uralhatatlanságából adódó (reményeim szerint még elviselhető) kiküszöbölhetetlen logikai bakugrásokot. A legzavaróbbat – ti. hogy az interpretátor látóköre kezdetben nolens volens a regényfikció szűkebb horizontjából indul ki – úgy próbáltam kiiktatni, hogy Balatony Lajoskából fokozatosan olvasót faragtam. A gnoszeológiai örvényből így sem sikerül egészen kivergődnöm, talán nem is erőltetem, úgysis hiábavaló volna.

tán episztemológiai implikáció, diszkurzivitás, narratív tudatábrázolás, intertextualitás, vakulj magyar, éljen a tudomány!

Azóta állandóan a könyvünket (ha fogalmazhatok így) lapozgatom. Kisujjamban a rezüméje, figyelj, fajvezérkém. Nevezetes ünnepünkön, Tisztabúza Éjszakáján egy Lajos nevű író budapesti (?), Városligethez közeli lakásában retrospektív feljegyzéseit, valamint egy rejtélyes figurától kb. fél év alatt kapott e-mailjeit rendezgeti lényegében lineáris eseménysorral, hogy másnap reggel szintén elektronikus úton elküldje őket valaki(k)nek. A feljegyzések szerint a galambság fokozatosan veszi át a hatalmat a puhaszívű humanoplutokratáktól meg a multikulturális mocsokban fetrengő fajmajmoktól. Az Életpalomista Mozgalom központja, a Szárnyalás Háza a Parlament közelében, a Szabadság téren van. Innét irányítja a Mozgalmat a Főfajtanács, itt végzik a legkülönfélébb génkísérleteket a gigantopalmológusok (griffterrier, kolibriptbull stb.) néhai Tubica fajalelnök irányításával. Az ominózus író is ebben a házban lakott, amíg el nem költözött boldogult apukámnak, Balatony Kálmánnak egykori, halála után általam örökölt lakásába, miután azt hazudta, hogy minket ő talált ki, s miután tárgyyszerűen beszart a Tubica által beígért szárnybeültetéssel kombinált lebőrözéstől. A xenotranszplantatív műtét hogyan, hogyan nem, mégis megtörténik, alanya és eredménye, már megbocsáss a profán hangütésért, testvérkém, hosszas lábadozás után Te vagy, újdonsült Fajvezető Elnökünk, az e-maileket mindenkori helyzetetről te küldözgetted a székházból az írónak (Tubicáék azt hiszik, te vagy az az író, s hogy el sem költözött); az az álnok meg a teremtdőnek állítja be magát, téged fikciója hőséneke nevez, közben folyton elméledkedik s retteg, hogy felelősségre vonod, de facto kitömeted. Végül a dicsőséges epilógus: a Megragadás Napja a Tisztabúza Éjszakáján, elnökké emelkedésed Tubica lehanyatlásával (ebbéli szerepem említését szerénységem tiltja). Az írókánk meg hadd fossa össze magát, akár postázta a feljegyzéseit, akár nem.

Na mit szólsz, Elnök Úr? Az irodalmi gének, mi? És ez még csak egy elliptikus regénytematikai rekonstrukció. Majd az interpretációmra varrjál gombot! Hanem kezd hasgatni a fejem; megint jön rám a fehér fény, visszatér, mint Bobby a Dallasba. Szóval helyzet van. Mintaszerűen paradox. Kopirájtprobléma. Kissé sokan vagyunk itten Lajosok. Van ugye I. Lajos, a bértollnok, Parti Nagy nevezetű, valakit mégiscsak meg kellett bízni, hogy lejegyezze a szavainkat és a dolgainkat, szóval a szerző, ám tudomásom szerint őt Foucault és Barthes fedőnevű ügynökeink hamarosan likvidálják, requiescat in pace. Aztán a II. Lajos, a szüzsé primer (a distinkció pusztá sorrendiséget jelöl, nem hierarchiát) fikciós egységének szárnybeültetésre ítélt írója, mint elsődleges, autodiegetikus² elbeszélő, azaz elbeszélő-szereplő. Horribile dictu, te, Elnököm, csak a III. Lajos vagy, a szüzsé szekunder (lásd a primer distinkcióra vonatkozó megjegyzést) fikciós egységének főhőse, akinek ontológiai státusza eufemisztikusan fogalmazva is obskúrus. Egyrészt magad is intradiegetikus szinten állsz, s éppúgy autodiegetikus elbeszélőként funkcionálsz, mint II. Lajos, közben úgy tűnik, olyan valóságosan egzisztálsz, mint egy tál tisztabúza. Más-

² A következőkben gyakran használom Genette (*Discours du récit*) fogalmait. Heterodiegetikus (harmadik személyű), homo- és autodiegetikus (első személyű) elbeszélő; diegézis (a fabula, fikció, történet szinonimája), intradiegetikus elbeszélő (a történeten belül álló); analepszis (*flashback*), prolepszis (előreutalás, sejtetés), paralepszis; extranarrativitás (az elbeszéltség hangsúlyozása); variabilis fokalizáció (a nézőpontok váltakozása). Nem jelölöm őket külön-külön.

részt II. Lajos nézőpontjából csupán írói képzeletéből származtatott hős vagy, s másodlagos elbeszélőként mindvégig fikció és realitás között lavírozol. Az írókánk számos álomallúziója (például „nem is szabadna kizárnom: mindaz, amit itt előtárok [...] valamiféle hosszú álomban, legalábbis álom alatt történt meg velem” – 20 stb.), „meghasadt” képzeletének a skizoiditás lehetőségét is lebegtető említése ugyanis olyan olvasói döntéseket involválhat, melyek szerint az egész mű Lajosostul, Tubicástul, Kiss Henriettástul holmi álomleírás, nyelvi imagináció a részéről. Rólam, Balatony Lajoskáról (Gigantopalmológus apukámról, a macskáiról, Kiss Henriettáról nem is beszélve!) azt merészelté állítani, hogy a novellája számára talált ki. A fenti fokalizációs ingamozgás, tehát hogy hol a II., hol a III. Lajos nyelvi nézőpontja, illetve látóköre érvényesül, pontosabban a fokalizáció variabilitásának okozója (Az elbeszélő-szereplő, az én-elbeszélő megkettőződik, megjelenik Doppelgänger, aki önálló életre kelvén e-mailjeivel saját „hasonmáslétének” és „eredeti-jének” lételméleti alapjaira és identifikációs stratégiáira kérdez rá, illetve kényszerít ki ezekről kérdéseket.) kibillent a biztosnak vélt pozíció(já)ból az autodiegetikus narrátor(oka)t is: az elbeszélő innétől azonos is a hőssel meg nem is, így a ketten között keletkező posszibilis distancia akár homodiegetikus narrátor(oka)t is inszenírozhat. Bocsáss meg, Elnököm, ha egyre inkább tulajdonnévként vagy narratopoétikai terminusként szerepeltetek, de ad notam: az elmélet nem ugandai búzagumi! Okoz is dilemmát rendesen. Mert most akkor én kitől kaptam valójában megbízást Tubica láb alóli eltételére? Netán mi, palomisták tényleg csak írói fantáziatermékek, imaginárius figurák, a fikció fikciói lennénk, tetteink meg kreatúralétünk pajkos tréfái?

Azért nem eszik ám olyan forrón a kását! Az apória meghaladásához a vaihingeri, blumenbergi, marquardi paradigma jelöli ki tájékozódási pontjainkat. Blumenberg szerint a valóság „egy korszak legrejtettebb implikációja”,³ melynek jelentése megadhatatlan; a jelentésadási kísérletek csakis a fikció(k) lehetőségi feltétele(i)ként értelmezhetők. A fikció (a rossz megengedésének speciális gnoszeológiai eseteként történő) felértékelésére a leibnizi Theodicée malum-fogalmának mint a bonum (az optimális világ) megvalósíthatóságát lehetővé tevő szükségességi elvének elfogadását követően kerülhetett sor. Vaihinger pragmatizmusa lényegében ismételve radikalizálja Kantot, mikor a tudománytörténetről kijelenti, hogy „az igazság csupán célszerű tévedés”, a legsikeresebb fikció, „a gondolkodás szabályozott tévedés”,⁴ nincs lehetőség verifikációra, csak falszifikációra. Marquard a művészet hagyományos esztétikai alapvetését támadja. Többlépcsős (ennek részletes ismertetésére itt nincs mód) gondolatmenetének konklúziója, hogy a művészet valóban fikció ugyan, de a valóság is az, így a művészet esztétikai fikciója „csak eminens formája a fikciónak, ami a – modern – realitást jelenti”.⁵ Ebből következően a művészet – mivel a valóság fikciók család játéka – immár nem definiálható fikcióként, csupán olyan antifikcióként (Blumenbergével egybecsengő vélemény), amely kifejezi azt, ami a „jelenkori valóság szélsőséges fiktivitásában non-fiction valóság marad, mindenek-

³ Aleida Assmann: A fikció elismerése. *Literatura*, 1996/2. 119–120.

⁴ Marquard idézi Hans Vaihinger *Als-ob* filozófiájának passzusait. Odo Marquard: A művészet mint antifikció. *Pannonhalmi Szemle*, 1998/3. 86., 93.

⁵ Marquard: i. m. 98. Vö. Johannes Andereg: Fikcionalitás és esztétikum. In *Narratívák* 2. Szerk.: Thomka Beáta. 1998, Kijárat. 43–60.

előtt a halált”.⁶ Hogy mit takar e kontextusban az antifikció – nos, erre Marquard nem akar vagy nem tud (utóbbi gyanítom) felelni, pedig tisztában van az így keletkező hiátus teóriadevalváló szerepével.

A valóság, igazság fogalmának abszolutizálhatatlanságát, relativizmusát, szubjektumfüggőségét kifejező fenti paradigma éppúgy, mint a konstruktivista irodalomtudományt ismeretelméletileg megalapozó maturanai, glasersfeldi autopoietikus rendszerek és világmodellek; a ricoeri hármás mimézis; a hiperreális, medializált világ Baudrillard-féle szimulációs modelljei, szimulakrumai; Rorty tétele, ti. csak a világ leírásai lehetnek igazak vagy hamisak, a világ önmagában nem; a spiritus rector Nietzsche szintű antropológiai alapú igazságmeghatározása⁷ (a sor folytatható: Greenblatt és a cultural poetics, Hayden White metahistóriája stb.) mindmind egy pontban futnak össze: „az emberi cselekvés valóságának teljes területét az érdekek által irányított fikciók határozzák meg”.⁸ Hasonló elméleti belátásokhoz juttat el bennünket a lacani pszichoanalízis, különösen az imaginárius, szimbolikus, Valós trichotómia tanulmányozása. A lacani Valós definitíve értelmezhetetlen, van is meg nincs is, megelőzi ugyan a szimbolikus (a jelölők rendjét), ám egyidejűleg a szimbolikus maradéka, selejtje, mely részt üt a jelölők rendjében; hiányként jelentkezik, a hiány betöltése ugyanakkor strukturális kényszer. Olyan traumatikus entitást próbálunk elképzelni, amely önmagában nem létező, mégis tulajdonságok sokaságával bír, egy okot, amely csak okozatok sorozatában ragadható meg, s a szubjektumok szimbolikus valóságában különböző hatásokat képes kiváltani. Regényünkre vonatkoztatva például a következő paradox formulával explikálhatjuk. Kérdés: Tényleg az írókánk, II. Lajos képzeletének a hősei lennének mi, minden palomisták legkiválóbbjai? Válasz: Igen, tényleg a képzeletének a hősei vagyunk, csak éppen a valóságban létezőnk. „A szubjektum artikulálni akarja magát egy jelölő reprezentációban; a reprezentáció kudarccal jár; gazdagság helyett hiánnyal van dolgunk, és a kudarc által feltárt ezen üresség maga a jelölő szubjektuma.”⁹

Szóval, Elnököm, te, én és fajtársaink lennének a lacani Valós. Jelölők, kiknek nincsenek jelöltjei. A reális behelyettesítése a reális jeleivel. Hiperrealitások. Szimulakrumok. Most talán olybá tűnik, circulus vitiosusban forgunk, hogy az okfejtés contradictio in adiectio, hisz létünk fikciós avagy valóságos karakterét firtató kiinduló kérdésemre ugyanezen kérdéssel válaszoltam. Csakhogy itt van a trükk, itt van újra. Talán hamiskásan mosolyogsz, mialatt olvasod mindezt, talán a te kezded van a dologban, kiadtátok az ukázt Parti Nagynak, kicsit konspiráljon, bizonytalanítson el a tapasztalati világot illetően, a politikai helyzet a történetek ellenére sem alkalmas még teljesen totális színrelépésünkhöz, a tömeg tudatával csak csínján

⁶ Marquard: i. m. 100.

⁷ Propedeutikák a felsorolt elméletalkotókhoz: Vilcsek Béla: *Az irodalomtudomány „provokációja”*. 1995, Eötvös–Balassi. Paul Ricoeur: A hármás mimézis. In *Uő: Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. 1999, Osiris. 255–309. Jean Baudrillard: A szimulakrum elsőbbsége. In *Testes könyv I*. Szerk.: Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor sk. – Odorics Ferenc. 1996, Ictus–Jate. 161–191. Friedrich Nietzsche: A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról. *Athenaeum*, 1992/3. 3–16. Richard Rorty: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. 1994, Jelenkor.

⁸ Marquard: i. m. 94.

⁹ Slavoj Žižek: A Valós melyik szubjektuma? In *Testes könyv I*. I. m. 215.

stb. A regény műfaji alapon konvencionálisan alkalmas erre. Ha saját szakállára okoskodott az ipse, majd ráküldték pár tornavércsét meg az ügynököket, ha viszont igazam van, frankón járt el a főszer. Tematizált egy olyan radikális episztemológiai diszkurzust, melyben inkább csak kérdések fogalmazódnak meg, mintsem válaszok. Fikció és valóság mezsgyéi az önépítő szubjektum által konstruált valóság, a realitás modellszerűségének jegyében egyáltalán nem autentikusak, erősen képlékenyek, reverzibilisen átjárhatóak, a fikció filozófiai alapon bekebelezi a valóságot. Nota bene a *Hősöm terének* diegetikus térnumaiban (azaz a narráció/szűzsé primerként és szekunderként meghatározott fabuláris egységeiben) nem találkozunk olyan implicit szerzővel vagy olvasóval, aki a történet elrendezésében, viszonyrendszerének, nézőpontstruktúrájának kialakításában, illetőleg elbeszélői eljárásaiban, utasításában kódolt olvasói szerepeiben fogódzókat kínálna a befogadónak arra nézvést, hol kezdődnek, végződnek, húzódnak számára „valóságos” és virtuális tér határai. A kétféle regénytér egyes elemei, történései szabadon sodródhatnak egymásnak az „inkriminált”, képlékeny fundamentálonológiai választóvonalat átlépve: II. Lajos álmairól, sebhelyéről III. Lajos mindent tud; II. Lajos novellahőseiről az derül ki, hogy hús-vér teremtmények; szárnytranszplantációd után, Elnököm, II. Lajos verdesni kezd álmában stb. A bináris transzgresszió a szöveg állandó metaleptikus át-helyeződéseit eredményezi (okok, előzmények nincsenek vagy látszólagosak, csak okozatok, következmények konfigurálódnak), olyan olvasatfüggő mise en abyme jellegű alakzatot körvonalazva, amelyben az események a két fabuláris szint között oszcillálva, sőt ugyanazon fabuláris szekvencián belül is egymást értelmezik (félre), implikálhatatlanná téve, melyik narrátori hang (a II. vagy a III. Lajosé) által vezérelt diegézis tekinthető „kicsinyítő tükörnek” (ti. bármelyik) a másikhoz képest. E kiemelt fontosságú narratív alakzatok, valamint a példaszzerű metafikcionalitás (a szövegvilág részbeni vagy teljes visszafordítása önmagába, a fikciót tematizáló fikció), metanarrativitás (a saját poétikai eszköztárára, a történetmondás beszédaktusaira reflektáló szövegezés) mint az öntükrözés egyéb esetei azért interpretálhatók egyfajta kvázirizomatikus idiómákként, mert jóllehet a *Hősöm tere* kontingenciája alacsonyabb fokú – nem is olvasható tetszőleges sorrendben –, mint mondjuk a *Termelési regény* vagy a *Bevezetés... szövegtere*, annyiban mégis ekvivalens a kétféle epikus alkotásmód, amennyiben mindkettő nélkülözi a rögzített értelmezéseknek irányt szabó poétikai centrumokat. Megbízata előtt biztosan átvilágítottatok, Elnököm, ezt az ügyes scriptort; tudhatod hát, *Ibusár* címmel drámát is írt. Már ebben az experimentális darabban is a fikció és a valóság közti átjárhatóságot feszegette. Az *Ibusár* erős, csaknem extranarratív jellegű jelzései (Anyuka), a szövegszerkezet szelektálható szegmensei, így a narratív textusba gyakorlatilag integrálódó zárójeles instrukciók egyértelműsítik: a huszerett „valósága” mindössze az ibusári jegykiadó, Jolán képzeletében elevenedik meg, más szóval a primer fabuláris egység, az ibusári vasútállomáson elhangzó „metaszöveg” hordozza az empirikus világ attribútumait, s ebbe ágyazódik bele a szekunder fabuláris egység, a tulajdonképpeni epikus imagináció a huszárokról. (A narratopoétikai terminushasználat nem tévedés: nevezett „dráma” kifejezetten narratív módusára utal.) Az *Ibusár*beli fabulák viszonya tehát színekdochikusan hierarchizált; ugyanez a reláció a *Hősöm terében* metonimikus, hierarchizálatlan, mivel utóbbiból épp azok a diegetikus poétikai centrumok tűntek el, melyek az *Ibusár*ban még megvoltak, s a befogadót főképp gnoszeológiai útkeresése során tájolták.

Hogy akkor végtére is ki a megbízóm? Palomisták, lenni vagy nem lenni? Az itt a kérdés. És az is marad. Ez a legtöbb, mi olvasóként mondható. Iser áthidaló javaslatának értelmében az irodalmi szöveg fikciós képződményként közvetít szubjektum és valóság között, ezáltal nem jelentése lesz a fontos, hanem hogy mit eredményez a közvetítésben. Meghatározása ezért nem alapulhat a megszokott ontológiai oppozíción. Az elméletet filmre is applikálták. A nagysikerű *Mátrix*ban Morpheus veti fel: ha valamiképp nem ébrednénk fel álmunkból, honnét tudnánk, hogy ami történik, az álom, és nem valóság? A film nem is különíti el élesen a kettőt: a mátrixban (gépekkel szimulált „valóság”) meghalók a film „valóságában” is meghalnak és megfordítva, a gépekről ott lecsatoltak a mátrixban holtan esnek össze. Hát így vagyunk mi, Elnököm, állandó falszifikációban, sikeres vagy kevésbé sikeres fikcióban. Végző soron úgysem ez számít. Aki a rólunk szóló *regényt olvassa*, elsősorban nem az igaz–hamis premisszákat felkutatásában érdekelt, hanem a dolgok *irodalmi létmódjának* elfogadásában.

Pár gondolat erejéig még vissza kell kanyarodnom a mű metanarrációs technikájához, nemkülönben a háttérben meghúzódó implicit szerzői funkcióhoz. „Lám, csak fecsegek itt, töltöm az időt apróságokkal, szaporítom a fikciót” (13). „Íróként minden érdekel, ami deformált, ami rontott” (22). „Ez persze felvethetné az élményeim státusát illető logikus kérdést, melyet én itt továbbra sem teszek fel.” (24) „*A hullámzó Balaton* az egy novella [...] nem kannásbor [...] nem galambnövesztőszer, hanem fikció és nyelvi megalkotottság” (51). „Ha te találtál ki, ami még mindig a fixa ideád, akkor mért [...] ilyen kis gecinek találtál ki?” (259) A különben még bőséggel sorolható önreflexív narrátori elmélkedések metanarratív aspektusokon túl extranarratív vonásokat is tartalmaznak, azaz a történet elbeszéltségét hangsúlyozzák. Az eljárás nemcsak azért figyelemre méltó, mert arra int, hogy a tények mindig értelmezett formában, „rasztereken” keresztül átszűrve léteznek, hanem azért is, mert rámutat a már említett booth-i implied author¹⁰ sajátos konstituálódására. Korábban már kimutattam, hogy a *Hősöm tere* implicit szerzője (akár csak a tőle praktikusanehezen elhatárolható iseri implicit olvasó) nem segíti a gnoszeológiai erővonalak megrajzolására törekvő recepciós műveleteket. De a más irányúakat sem. A perszonális elbeszélők narratív hangja mögé rejtőző implicit szerző ugyanis meglehetősen „szükszavú”. Booth szerint a nézőpontot folytonosan változtató, a megbízható narrátorokat nélkülöző, homályos képzeteket szülő, az olvasót zavarba ejtő elbeszélő szövegek nélkülözik az implicit szerző hangját, s egyáltalán nem örül a (poszt)modern regények ezen – szerinte demoralizáló – elbeszélés-technikai eljárásainak.¹¹ Számunkra mindez annyiban érdekes, hogy Booth akár a *Hősöm tere* narratopoétikájából is absztrahálhatta volna tételét. Idevágó korábbi elemzésemet (variábilis fokalizáció, narrátori identitászavar, kétirányú mise en abyme[-szerűség], ismeretelméleti apóriák) egy újabb, a megbízhatatlan narrátorral kapcsolatos megfigyeléssel szeretném bővíteni. Genette paralepszisnek nevezi azt az alakzatot, amelyben az elbeszélő kevesebbet közöl, mint amennyit ténylegesen „tud”. A távolról az ellipszissel rokonítható technikával a regény mindkét

¹⁰ Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*. Chicago, 1961.

¹¹ Ricoeur kommentálja Booth megállapítását. Paul Ricoeur: *A szöveg világa*. In *Narratívák 2*. I. m. 16–17.

narrátora él, különösen III. Lajos: „nagyobb banán annál a történelem, mint hogy egy ilyen szar kis héjon csúszsak el, mint a Tubica Renci” (235); a provizórikus abszolutizmusában sütkérező Tubicának, miszerint egyelőre ő dönti el, mi a fajgyalázás, III. Lajos sokatmondóan annyit vet oda (e-mailje végén függő beszédben idézi a lezajlott kihallgatás végét): „Pontosan, mondtam, egyelőre ő” (240) stb. Az elhallgatások végső soron proleptikusan előlegezik meg a regényzáró történéseket, hisz a diegézis előrehaladtával egyre nyilvánvalóbban alludálnak a megtervezett hatalomátvételre. Nagy selma vagy te, Elnököm! Persze, II. Lajos is trükközik: ravasz ambiguitásai a tollkabátos operatőrök vagy az 1000 fehér óvodás genezisével kapcsolatban (9, 276); metanarratív reflexiójának elbizonytalanításai, például „Ha majd megszerkeszti valaki ezt az iratcsomót, nyilván ezer kérdése lesz, melyekre én már nem tudhatok megfelelni.” (277) stb. szintúgy paralepszis formáját öltik.

Az implicit szerző deskripciója után logikusnak tűnik, ha vele összefüggésben a discours–histoire, pluritonalitás, interpenetrációs regiszterkeverés, posztmodern performance hívószavak mentén a szöveg diszkurzivitását járom körbe. „A nyelvi repartíció [...] a modern regényben a világok osztottságának tapasztalata, a beszédhorizont dialogikus kettőződése és az epikai hős kérdéses identitása nyomán kezdte megtörni az osztatlan narratíva uralmát.”¹² Kell-e mondanom, Parti Nagy regénye e szempontból paradigmaértékű. A továbbiakban azt vizsgálom, hogy az előző oldalakon vázolt poéticitás eszközkészletén kívül milyen disszeminatív irányultságú markerek teszik teljessé e diszkurzív-poliglott hangoltságú prózát.

Ha vetünk egy pillantást művünkre (már csak Fish értelmezői közösségének tagjaként érte a többes szám első személyt...), a tudatfolyamatok ábrázolásának narratív módozatait feltérképezni szándékozván, argumentációnk nem nélkülözheti Benveniste *Az általános nyelvészet problémái* című munkájában kidolgozott s azóta széles körben elterjedt fogalompárjának segítségül hívását. Benveniste minden olyan megnyilatkozást *discours*-nak nevez, mely egy beszélőt és egy hallgatót feltételez, valamint a beszélőnek a hallgató befolyásolására irányuló szándékát. A *discours* ideje alapvetően a jelen, de szabadon jelölhet múlt- és jövőidejűséget is, névmási alapja az egyes szám első személy, de rendszerint tartalmaz második személyű megszólítást és harmadik személyű utalásokat is. *Az histoire* ezzel ellentétben nélkülözi a szubjektivitást és az expresszivitást, tisztán elbeszélő és objektív; kizárólag múlt idejű, harmadik személyű névmások jellemzik, semmiféle utalást nem tartalmaz személyes beszélőre vagy hallgatójára: „itt senki sem beszél; az események látszólag önmagukat mesélik”.¹³

A benveniste-i rendszer alapján a *discours*-hoz tartozik minden, a beszélő személye köré épülő szöveg, így az autonóm, belső monológ is (a jelen idejű elbeszélő tevékenység és a „történés”, tapasztalat szimultaneitása), habár a beszélőnek ez utóbbi esetben magába kell foglalnia a hallgatót; az *histoire* a narratív móduszú, tiszta elbeszélés. A *discours* és az *histoire* egy képzeletbeli skála két szélső pontja,

¹² Kulcsár Szabó Ernő idézi a Dosztojevszkij poétikáját kutató Bahtyint. Kulcsár Szabó Ernő: Törvény és szabály között. Az elbeszélés mint nyelvi-poétikai magatartás a 30-as évek regényeiben. In *Szintézis nélküli évek*. Szerk.: Kabdebó Lóránt – Kulcsár Szabó Ernő. 1993, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó. 69.

¹³ Benveniste-től idézi Cohn. Dorrit Cohn: Áttetsző tudatok. In *Az irodalom elméletei II*. 1996, Jelenkor–JPTE. 159.

közöttük a két forma különféle kombinációi foglalnak helyet. A *Hősöm tere* éppen ilyen köztes, diffúz tudatfolyamat-struktúrával bír. Közlésformáját tekintve hozzávetőlegesen önéletrajzi monológnak mondhatnánk; ez a műfaj a belső monológ és a kronologikus önéletrajzi elbeszélés kereszteződése. A mindkét elbeszélőre vonatkozó motivált narratív előadásmód (extra- és metanarrativitás), beszéd és írás realisztikus kapcsolata (számítógépes adatrendezés, e-mailek), a kronológiához való ragaszkodás, a napló- és/vagy levélforma főként elbeszélésre épülő kommunikatív nyelvi sémái (magyarázatok, összefüggések keresése vagy legalábbis ennek a szándéka), a jelöletlen párbeszéd és a szabad függő beszéd alkalmazása az önéletrajzi elbeszélés, tehát az *histoire* felé mozdítják el a regény diszkurzív praxisát. Az olyan átmeneti tudatábrázolási technikák, mint az önnarráció (például 115–116 egybehangzó változat; 94–95 disszonáns változat); az elbeszélés és a monológ közötti legellentmondásosabb helyzetben levő duratív-iteratív megnyilatkozás (jelen ideje, vallomásossága a monológhoz, a beszámoló szisztematikus és kommunikatív jellege az elbeszéléshez köti, például 13, 24, 85, 87, 96); az önnarrációs monológ (fokalizált beszéd, átültetett diszkurzus egyes szám első személyben, az elbeszélő és tapasztaló én pszichéjének átmeneti összeolvadása, például 64, 84, 101) már inkább a *discours* (például 9–11, 259–62; 125 – a belső monológig fokozva) felé orientálnak.¹⁴

A szöveg hangneme hasonló heterogenitást mutat, a komikum összes létező változatát „végigzongorázza”: frenetikus humor, finom irónia, gyilkos szatíra, riasztó groteszk, fagyos abszurditás – sztereotip, mégis helytálló címkék. Meglepő-e ezek után, ha a textus egészének stiláris arculatát a hangnemkeverésnél is markánsabb hibridizációs folyamatok alakítják? Jauss interpenetrációnak¹⁵ nevezi a magas és tömegkultúrának a szimbiózisát, mely a különféle regiszterek egymáshoz illesztése által a műalkotás befogadhatóságát könnyíti meg; a posztmodern művészet előszeretettel él vele. A *Hősöm terétől* sem testidegen az eljárás: a bűnöző, a bugris parvenü, a kispolgár, a publicista, a politikus, a humán értelmiségi stb. nyelvhasználati formáinak kölcsönhatása determinálja a szociolektikus jelölők összjátékának értelemképző impulzusait, azzal a megszorítással, hogy a végül kikristályosodó idioma határozottan idiolektikus vonásokat ölt. Parti Nagy játékosan könnyedre, humorosra stilizálja és a függő beszédben is tükrözteti az ifjúság és az argó szókészletéből is merített, gyakran nyelvhelyességi hibákkal tarkított, primitív, sőt rontott írásképzű (vö. bocsika, okéka, ötet, izé, fucky-mucky, arrive dercsi, piár, csacsenol, szokok, annó dacára, parázik, széjjel lesz rúgva az egész piccsám vicc nélkül stb.), ugyanakkor travesztáló intra- és intertextusokkal terhelt nyelvét, „hapax legomenonokkal”, virtuóz lingvisztikai „mutatványokkal” kápráztat el, miközben látenszen Wittgensteint inskribálja a regény „grammatikai terébe”: „Nyelvem határai világom határait jelentik.”¹⁶ Az interpenetrációs funkcióteljességhez azonban hozzátartozik, hogy a dekomponált regiszterek stilémái új kontextusban, más stilémákkal kontiguitásban szemantikai interferenciát mutatnak, megnövelik a mindenkori befogadó refigurációs potenciálját, s interszjektíven méltányolható, új közlésértékhez jut-

¹⁴ Vö. Cohn: i. m. 139–193.

¹⁵ Hans Robert Jauss: Az irodalmi posztmodernség. In *Úó.: Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. 1997, Osiris. 217.

¹⁶ Ludwig Wittgenstein: *Logikai-filozófiai értekezés*. 1989, Akadémiai. 70.

tatják. Igazolásképpen álljon itt két rövid illusztráció. „Mert csak a vak nem látja azt, hogy jövőnk méhe nekünk kohó, ami mellett nem lehet szóttanul elmenni, csak annak, aki vak [...] Az inspekciónkat megkapod éntőlem, kistestvérem, mondta Tubica, azt, hogy honnan hová kell eljutni a vonalvezetésnek és satöbbi, a kitisztázás meg a szépbeöntés a te dolgod.” (158) A Palomabálra készülő Tubica elmondja kíváncsalmait leendő beszédével kapcsolatosan III. Lajosnak, a beszédírónak. A „jövőnk méhe” emfatikumára rákopírozódik az üdvtörténeti szólam, majd a viszonylagosító kohómetafora és a grammatikai hibák tömkelege még „lejjebb” stilizálja az eredendő pátoszt; a paronímia lehetőségét kihasználó „inspekción” ugyan megmosolyogtatja a beszélő eruditív hiátusait, ám legalább ennyire figyelmeztet a felügyelet, az őrzet represszív konnotációira (vö. vonalvezetés!); a „szépbeöntés” kontaminatív igekötőjének előre-hátra mozgatása a beszédíró auktor tevékenységét relativizálja az orvosi műszó jelentésének bevonásával, felidézve a lábadozó III. Lajos szenvedéseit, no meg kifejezve Tubica sommás véleményét az írói mesterségről. „A lényeg, hogy a költőhöz jussál el, testvérkém, hogy coki a víznek meg a gályának, mert az árja az úr.” (159) Ez a részlet úgy avatja Petőfi versét hipotextussá,¹⁷ hogy az *árja* homonimát új szövegkörnyezetbe helyezi, ezáltal új jelöltet kapcsol hozzá, de mivel megőrzi a korábbi kontextus több elemét is, olyan szemiózist generál, melyet az igazolható nemzettörténelmi fenyegetés és a rasszizmus jelszavait kisajátító palomista kampány allegorézise közt oszcilláló, síkváltó olvasói tudat rekontextualizálhat. A poétikus allúzió emelkedettségét a bemutatott hipertextualizáló eljárásen kívül a *coki* szitokszó rombolja. A fenti példák és számos analóg szöveghely alapján azonban úgy vélem, a *Hősöm tere* stíluskeverő konstrukciója pontosabban leírható egy, az interpenetrációval szinonim, de nálánál elméletileg kidolgozottabb terminussal, a szinkretizmussal. „A szinkretista jelentésműveletek a jelentésközpontok feloldásából és a különböző kontextusokban tárolt jelentések egyidejűleg termékeny kibontásából állnak. [...] A szinkretizmus ravaszága a sejtetés, az elkendőzés, a többértelműség és a (soha célba nem érő) kerülőút eljárásaival, tehát az obscuritas, az ambiguitas és az amphibolia eszközeivel az »átvitt értelmek« negatív esztétikáján, kiélezve: »a szemantikai kriptománia negatív esztétikáján« dolgozik.”¹⁸ Másképp fogalmazva: a vizsgált opusban a humilis, mediocris, gravis (a vergiliusi kerék) stílusminőségek és adekvát (főképp az ethost és a pathost háttérbe szorító risusnak nagy teret engedő) retorikai alakzataik repartíciójának lehetünk szemtanúi. Amit itt találunk, „az mozgó, egymást kölcsönösen és mindig ideiglenesen uraló, minden hierarchiaképzésnek ellenálló, jelölőkből felépülő szemantikai szinkretizmus”.¹⁹ A szinkretista hagyomány mindemellett regényklasszifikációs állásfoglalásra is biztat: javaslatot tesz a menippikaként való olvasásra. Hisz ha összegyűjtjük e karneváli (vö. „Úgy színezem itt, úgy részletezem, mint egy karneváli tudósító” – 277) gyökerű műfaj néhány attribútumát (egyszerre komikus és tragikus; botránnyos és szubverzív, excentrikus nyelv; fantazmagória, patológikus lelkiállapotok, úgymint örület, tudathasadás, álom, halál; elveti bármely teológiai princípium monologiz-

¹⁷ Az intertextualitás felosztásához itt és később is Genette terminusait használom, külön-külön nem jelölöm őket. Lásd Gerard Genette: *Transztextualitás. Helikon*, 1996/2. 81–90.

¹⁸ Renate Lachmann: A szinkretizmus mint a stílus provokációja. *Helikon*, 1995/3. 272.

¹⁹ Uo. 273.

musát; ellentétben áll a formális logikával; szinkretista plurisztilizmus és pluritonalitás stb.),²⁰ azt vesszük észre, konstituensként mind visszaköszönnek Parti Nagy regényében. A tragikomikum in nuce exemplifikációja mondjuk így festhet: „Én meg feküdtem oldalt, mozdulatlanul. Röhögve bőgtem, igen. Ezúton közlöm veled, hogy: szárnyam nőtt, fajmajomkám. Beműtöttek egy pár szárnyat.” (145)

Az eddig feltárt eldöntetlenségekhez hozzátoldanék még egyet. Mellard szerint a kifinomolt (értsd: poszt)modernizmuson belül a „művészi performance” két ellentétes módon jön létre. Az első mód a játék, aktus, esemény, kontextus jelölőkkel azonosítható. Hangsúlyozza a történetmondás régi értékeit, szórakoztat, eljátszik a közönséggel, a valósággal, a konvenciókkal. A második a játszma, műtermék, ikon, szöveg jelölőkkel kategorizálható. Ez objektíven viszonyul a közönséghez, a konvenciókhoz, öntükörző műveket nyújt; ebben nem a performáló hang, hanem a létrehozott műtárgy nyilvánítja ki magasabb autoritásának hiányát.²¹ A *Hősöm tere* szövegszervező eljárásai e két mód közé furakszanak be. Javarészt bizonyítottam már, hogyan játszik el a regény közönséggel, valósággal, konvenciókkal, a történetmondás régi értékeivel. Ezzel összefüggésben egyetlen kiegészítéssel élnék még. A „hagyományos” szövegek jól artikulált kohéziójuk révén szabályozzák az olvasó elvárásait, értelmezői tevékenységét. Motívumstruktúrájuk (motívumok, izotópok, emblémák, archetípusok, kronotoposzok), ismétléstechnikájuk (vezérmotívumok, szubtextusok: mise en abyme, analepszisek, prolepszisek) általában magas várhatóssági fokot biztosít, az olvasó viszonylag magabiztosan igazodhat el a jelek szövevényében. Ilyetén „régiektől”, pontosabban a nyomaik regényünkben is jelen vannak. Ki tagadhatná, hogy az elsődleges elbeszélő állandó utalásokat tesz önnön skizofréniájára? Allúziói (például 10, 24, 41, 94, 116) ellenben csak abban az esetben bizonyulnának iteratív prolepszisnek, ha minden kétséget kizáróan bebizonyosodna a pszichózisa, ez azonban nem történik meg. (Tán csak Tubica tervezett detronizálásának következetes divinációja képez kivételt az efféle csalafintaságok alól.) Ki tagadhatná, hogy a *domestos* vagy az *angyal* lexémát rendszeres ismétlődéseik az emblematikusság, sőt a szubtextusok gyanújába keverik? Riffaterre szerint a szubtextus (alszóveg) „mindig egy viszonylag jelentéktelen tárgy és egy széles körű hermeneutikai funkció poláris ellentétére épül”.²² Segít a hosszú elbeszélések dekódolásában; nem alcselekmény, és nem azonos a témával sem. „A történet, amelyet elmond, a tárgy, amelyet leír, szimbolikusan és metanyelvien a regényre, mint egészre, és néhány szempontból a lényegére utal.”²³ Jelentéktelen esemény, de lehetővé teszi a regény teljes kibontakozását. Így tehát a *domestos* lehet: a) a műtéthez szükséges fertőtlenítőszer; b) a képzelődés tárgya; c) a faji tisztogatás előképe; d) az infernális erkölcsi viszonyok felszámolásának igénye stb. Mozaikok, melyek ellenben aligha adják ki a regény „értelemteljességét”, ergo álszubtextusok. Ami a második módot illeti, a mű metanarratív habitusa létrehozza az önreflexivitást, a műterméki jelleget, csakhogy a performáló hang állandó jelenléte miatt nem jöhet létre

²⁰ Vö. Julia Kristeva: Bahtyin: A szó, a párbeszéd és a regény. *Helikon*, 1968/1. 121–123.

²¹ Hans Bertens: A posztmodern Weltanschauung és kapcsolata a modernizmussal. Bevezető áttekintés. Kézirat fordítás.

²² Michael Riffaterre: Szimbolikus rendszerek a narratívában. In *Narratívák* 2. I. m. 63.

²³ Uo. 62.

mondjuk egy *Bolyongás az elvarázsolt kastélyban* (John Barth: *Lost in the Funhouse*) típusú „volt egyszer egy elbeszélés, amely arról szól, hogy volt egyszer egy elbeszélés, amely arról szól, hogy...” Konklúzióm szerint a Parti Nagy-féle posztmodern performance úgy dinamizálja, rendezi át permanensen a hermeneutikai körben mozgó befogadó előzetes megértését, értelmezési stratégiáit, hogy közben nem ekvivalens egyik mellardi móddal sem, inkább valahová a kettő közé tehető.

Bízom benne, hasznát veszed a feljegyzéseimnek, Elnököm. S ha netán szükséged lenne egy irodalmárra... Utoljára hagytam a regény gazdagon erezett intertextuális vetületét. Nem áll szándékomban a szövegközi kapcsolatok funkcióteljességét feltárni, helyette két formációt vennék górcső alá: a stílárisan, grammatikailag vagy expliciten jelölt, reflexív idézeteket, illetve a műfaji, tematikus alapon, esetleg kommentár jelleggel szerveződő allúziókat. Az első csoporthoz az ironikus-szatirikus Petőfi-, Vörösmarty-, Madách-, József Attila-citátumok (*Föltámadott a tenger... , Itt van az ősz, itt van újra, Szózat, A vén cigány, Az ember tragédiája, A város peremén, A Dunánál, Eszmélet*), valamint *A hullámzó Balaton* parafrázisai mint intratextus tartozik. A költészettörténeti kánon travesztáló, hipertextuális megidézése a fentebb valószínűsített posztmodern „performance” első módja alapján még talán jobban értelmezhető a modernség horizontján belül. Az írások teljes összekeverése, az aleatorikus szövegösszefüggések, a kontingens, újrastrukturálódó allúziórend, azaz a decentrált intertextualitás *hiányában* a pretextusok megtartják identitásukat, „polilógus” helyett dialógust folytatnak az idéző szöveggel.²⁴ Párbeszédet, melyben nemcsak az idézetek poétikuma hasonul el, hanem visszahatásként a főszöveg szemantikai helyi értékei is módosulnak: kiemelődik a palomisták (Félve írom le, Elnököm, bár hangsúlyozom, műelemzői alapállásból!) bornírtsága. Lehet, hogy meg kéne sürgetni azokat az ügynököket... bár egy kis dunáztatás sem ártana... Parti Nagy határozottan elszemtelenedett. A pretextusok hol idézőjelek által (253), hol a költő nevének említésével (242), hol grammatikai „hibák” képében (159, 167, 241, 243, 253), hol stílárisan (53, 260, 277) válnak felismerhetővé; sem kanonikus pozíciójuk, sem mennyiségük, sem regénybeli funkciójuk nem indokolja, hogy metadiszkurzokként²⁵ tekintsünk rájuk – a poétikai centrumok hiányáért ezúttal nem az intertextuális háló a felelős.

A szerző felettébb kedveli az önidézeteket. Gondoljunk a *Csuklógyakorlat Szódalovaglásban* felhasznált szövegeire, vagy bizonyos motívumok (például a *Mauzóleumbeli bambabéla*, *fecsképatkány*, *lambadás szatyor*, *bérkilövő*, *őzike* stb. vagy a *galamb*, *hó*, *angyal* stb.) rendszeres használatára. Nem állítok össze költői szótárt (lenne hozadéka), mindössze a regénybe szőtt Parti Nagy-novella, *A hullámzó Balaton* intratextusának összetettségét szeretném ecsetelni.

II. Lajos kétségbeesetten igyekszik magyarázni Tubicának, mi is a helyzet szerinte Balatony Kálmánnal (műértő *olvasóként* itt elismerem, igaza van), röviden felidézi a regényfikció szerint általa írt novellát, *A hullámzó Balatont*, miközben Tubica

²⁴ Vö. Kulcsár-Szabó Zoltán: Intertextualitás: létmód és/vagy funkció? In *Uő: Hagyomány és kontextus*. 1998, Universitas. 5–58. Különösen 45–55.

²⁵ Vö. Kulcsár Szabó Ernő: Klasszikus modernség, avantgarde, posztmodern. *Kortárs*, 1990/1. 139.

„keresztkérdésekkel” bombázza. A zanzásítva parafrazeált, újraolvasott elbeszélés kicsinyítő tükröt tart a regénymátrix elé, továbbá többszörösen rétegzett transztextuális kódot léptet életbe.

1. Tubica „folytatja”, továbbírja a pretextust: megnevezi Balatony Kálmán édesanyját, naptárfeljegyzést említ, „Lajoska hatra” stb., ezáltal hipertextualizálja azt. (A „folytatás” jelentőségéről a világirodalmi allúziók taglalásakor szólok.)

2. A novella címének megnevezése áttételesen a Parti Nagy Lajos tulajdonnevet írja be a foucault-i diszkurzusba; ennek egyik következménye az, hogy e gesztus nem zárja ki az olvasó által kezdeményezett (tehát nem a lejeune-i, a szerző kezdeményezte önéletrajzi szerződéstről beszélek, hanem a de Man-iról) önéletrajzi olvasást, „az olvasás vagy a megértés figuráját”.²⁶ A másik következmény az, hogy a paratextualitáshoz sorolható „szerzőelv” homogenizáló, kapcsolatteremtő funkciója a két szöveg együtt olvasását ajánlja, a komparatív szempontok homloktérbe kerülésével előálló recepciós szituáció előnyeinek kiaknázására biztatva a minél komplexebb olvasat létrehozásában érdekelt befogadót.

3. A műalkotások mibenlétére, az irodalmi nyelvre, a novella értelmezhetőségére vonatkozó „kétszeresen szerzői” kommentárok a metatextualitás kritikai felségterületét érintik, egyúttal igazolva Genette figyelmeztetését, hogy a különféle transztextualitás-típusok nem elszigetelt kategóriák, hanem kölcsönös átfedés van közöttük.

Befejezésül a közvetlenül nem jelölt, tágabb értelmű, recepciótól (is) erősen függő allúziórendeket érintem. Körvonalazódni látszik **a**) egy Ellis (*Glamoráma*), Calvino (*A kettészelt őrgróf*), Hoffmann (*Az ördög bájitala*) stb. vonulat a Doppelgänger-tematika alapján; **b**) egy Ransmayr (*Az utolsó világ*), Orwell (*Állatfarm*), Kafka (*Az átváltozás*), Shakespeare (*Szentivánéji álom*), Ovidius (*Metemorphoses*) stb. vonulat a metamorfózis-tematika alapján; **c**) egy architektuális reláció (lásd *A szelíd teremtés*, *Feljegyzések az egérlyukból* stb. önéletrajzi monológjait); **d**) egy Gide (*A pénzhamisítók*), Borges (*Tlön*, *Uqbar*, *Orbis Tertius*) stb. vonulat a nyelv, a szöveg, a fikció világot generáló hatalma alapján. Itt elidőznék kissé. Mikor Tubica „folytatja” *A hullámzó Balatont*, csak az időközben a szövegen túllépő események keretein belül teheti: például Balatony Kálmán halála, szerénységem eltűnése majd megkerülése stb. Tubica szöveggölcsonzós, majd továbbíró aktusa egyszerűsítve a borgeszi szindrómával paralel: egy valóságos szöveg fikciója (*A hullámzó Balaton*, illetve az *Encyclopedia Britannica*) megelevenedik, benyomul az életvilágba (a *Tlön...* annyival bonyolultabb, hogy a kiinduló szövegre rákapcsolódik egy, az életvilág referenseit nélkülöző szöveg, *Tlön* enciklopédiájának XI. kötete), jelezve a nyelvben rejlő turbulens retoricitást és allegoricitást. A válogatásom (mintegy a bábeli könyvtár egyetlen könyve jegyében) teljesen szubjektív, a nevek cserélhetőek, magam is folytathatnám még a sort. Magyarokkal is, teszem azt Krasznahorkai László legújabb regényével, a *Háború és háborúval*. Ott is, itt is szimulációs tárgy biztosítja a virtuális teret, a számítógép. Korim az örökkévalóságnak ír, II. Lajos másban is reménykedik. „Ha kivettem a pontot, megnyomok néhány gombot és kész. Utána tíz percem marad, hogy kitöröljem a winchesterből a nyomát is ennek az éjszakának. A nyomomat.” (284) Mintha a kitörölt szöveggel az írás életre

²⁶ Paul de Man: Az önéletrajz mint arcrongálás. *Pompeji*, 1997/3. 95.

kelt(ett) világa is törölhető lenne (vö. szimulakrumok). Az elképzelés azonban megmarad a vágy szintjén: „Érthetően, bár teljesen *értelmetlenül* azt gondoltam, hogy amíg *odabent* vannak [ti. az e-mailek], kevésbé valóságosak.” (87) Továbbá: „És akkor nézhetem a párás ablakot, mikor jelenik meg rajta egy testes, imbolygó árnyék.” (284) Innétől részben produkcióesztétikai, alkotáslélektani (az írói én „árnyéka”), részben morális kérdések merülnek fel írástudók, emberek, galambok, tudomiséknél felelősségéről, melyről e dolgozatnak nem tiszte elmélkedni.²⁷

²⁷ Vö. Balassa Péter: Feszített vértükör. *ÉS*, 2000/29., melyben a hagyományos galamballegória lebontásának főképp etikai vonzatait fejti ki a szerző.

► Egy kód megkérdőjelezhető használata

*Esterházy Péter: Harmonia caelestis*¹

AZ ELŐZETESSÉG HOZZÁADÁSA

Tulajdonképpen szívesen venné az én, aki valahogyan mégiscsak megírja ezt, vagyis akkor inkább személy (bizonyos pszichiátriákon így is járja: először a „Személy neve:”, aztán az „Anyja neve:”), hogy ha tényleg új országokat lehetne alapítani most is, menekültek alakítanák, akár az Amerikai Egyesült Államokat (és akkor itt a menekültet másképp kell érteni talán). Végső soron tehát az én helyesli az Amerikai Egyesült Államok eszméjét, s bár – végső soron – lehet, hogy ez a népség az általános pusztulást generálja majd, azért mégiscsak vannak benne olyan emberek – személyek –, mint például Neil Postman vagy Richard Rorty, akik valami frisset, nem európaiat, mégsem antieurópaiat, ahhoz jól hozzászólót, vele valóban beszélgetőt hoztak létre. (Igaz, Richard Rorty identitása mintha tisztázatlan lenne. De hát – egyelőre – feláldoztatik a kéznéllevő a költészet oltárán.) Az én tehát azt szeretné, hogy ugyanaz a tiszta, hűsítő levegő süvítsen a sorok között, még akkor is, ha ez a levegő metszően hideg, s szinte fáj. Öntetszergő (=hiú) álom (=ábránd): kutya-bőr-duda–szalonna–taní-tani. A kutya-parton mit keresek?

A másik előzetesség a (poszt)modern jól való megélhetetlenségének a tapasztalata. Hogy az élésről való mundoákolás átvezetése a papírról a praktikumba egyszerűen csak nagyon fáj, s a játék meg a hozzá hasonló fogalmak ismételtetése végeredményben a logocentrizmus jó nagy parabolájának tűnik. Az én számára ez csak kellemetlen felfedezés volt, a személy számára azonban ontológiailag megrendítő is. Ha tehát úgy vesszük a modernség meg a posztmodern kitüntetett témáit, mint amelyek jórészt megbuknak a kipróbálás terepén (ilyen téma például a teljesség hiányának megélése), akkor joggal merül fel a témák közötti demokratikus egyenlőség felborításának lehetősége is – melyet ezúton tesz meg az én. (Másképpen: ízlésre tesz szert. Szóval: szószaporítás.)

Nem titkolja ő (az én), hogy mindig is szívesen volt az ún. progresszió talpnyalója, s akkor is, amikor mondjuk Dosztojevskijt olvasott, formalistán feledte a „haladó” eszmék képviselőivel kapcsolatos – általában negatív – konnotációkat.² Ez a sajátos nézőpont a készen kapottsággal kapcsolatos kisebbségrendűségi komplexusában gyökeredzik: hogy ne csak merjünk nagyot *álmodni* (ahogy a kormány mondja), hanem inkább merjünk nagyot *tenni*. Nem az elejétől végigvívve tehát a dolgokat,

¹ Budapest, 2000, Magvető.

² Bár ezt is jól lehet néha opponálni: lásd például *A félkegyelmű* harmadik részének bevezető oldalait a „gyakorlati orosz emberről”!

hanem csak úgy szemezgetve (ez az ízlés tehát), olyan témákra szeretne az én rámutatni, mint

– a Toldi szövegszerűsége, öröme (pontosan úgy, ahogyan azt Roland Barthes „szereti”);

– Mikszáth Kálmán *A fekete város* című regényének sajátos, „re-relativizáló szövegszerkesztése”

[„Igazán felbosszantott ez a Blom. Különösen azzal a két tehénnel. És csak jó, hogy már könnyítettem magamon, mert éreztem, hogy a guta kerülget. Igen sajnálnám azonban, mert én gyöngéd ember vagyok, ha valami szó szaladt volna le a nyelvemről, amelyért megneheztelne a leány, az az ízé... az a harmadik tehénke. Ah, istenem, milyen piszlicsárság ezekkel a tehénnel! Ámbár, hm, isten tudja.”³

A 2. mondat az 1.-t fokozza, a 3. azonban az első kettő értékelését inkább visszavonja (negatív bosszúság – pozitív megkönnyebülés). A 4. aztán az első hármat együtt relativizálja, azt sugallva, hogy úgymond jogtalan volt a bosszankodás módja. Az 5. mondat az első négy által kimondott alapstruktúrát veti el, hogy aztán a 6. az egészet a bizonytalanság terébe utalja. Ennek a folytonos újraírásnak a következtében nincsenek praktikus állítások – helyettük a nézőpontváltások olyan finom, tehát már a mondati, tagmondati szinten elkezdődő rendszere jelenik meg, amely Mikszáth e művét teljességgel elszakítja a premodern narratíváitól, és igenis egy olyan nyelvi teret hoz létre, melynek alapvetése a viszonylagosság. Innen széttekintve – család nélkül, könnyedén – egy csodálatos, az értelmező jelentések rétegeiben mély és gazdag horizont tárul fel, melynek fölébe szállni oly örömtelin reménytelen.];

– a Krúdy Gyula narratíváinak strukturált, a beszéltet a háttérbe, a beszédmódot viszont az előtérbe toló *tulajdonsága*;

– Szabó Lőrinc *Az Egy álmai* című verseskötete;

– József Attila „expresszionista” költeményei.

És olyan témákra nem kíván semmiképpen sem rámutatni, mint Petőfi Sándor költészete, Jókai Mór, Ady Endre, Babits Mihály, Pilinszky János vagy Mészöly Miklós művei. Vagy akár Nádas Péter (!).

És persze még nagyon sok kód van, és azokat lehetne a két oldalra helyezni, ám nem helyes, mert a (poszt)modernség azon tanítása, hogy érdemes ezeket a kódokat egyszer és mindenkorra elfelejteni, a praktikus életben is jól alkalmazható (helyes), tehát ki lehet szemezgetni, a „jó” oldalra tenni, akár be is venni vagy megenni. (Ízlés akkor ez tehát?) Irodalom van – kód nincs. Irodalom van – élet nincs. Ne éljen az én (ő), ha irodalom van, de ha nincs irodalom (és igenis legyen olyan, pontosabban akkor, amikor *nincs irodalom*), akkor legyen élet. Élni is kell, nemcsak irodalomni. Akkor tehát kivethetünk a kódokból részeket – például Babitsból egyes verseket –, és áttehetjük a túloldalra, de egyelőre mégsem – csakazertis mégsem –, ráérünk arra még. Ráér még az én (ő). (Vagy: Mégis ugyan, de úgy csinálunk mint-ha -sem, mert *nem érdemi meg*. Persze akkor majd a végén se senki...)

Végül: Vannak olyan – szerelmi vagy vonzódási – kapcsolatok, amelyekben egyszer csak tudatosodik a szereplőkben vagy az egyik szereplőben, hogy valami nem jó,

³ Mikszáth, 147.

de valahogy mégis van az adott kapcsolat jóságának egy olyan kiválóan megkonstruált emlékezete vagy lehetséges jövőtörténete, hogy az, aki rájött a nem-jósági mibenlétre, az – ennek ellenére – csak vár, esetleg kívár valamit, valami külsődleges eseményt, és akkor mondja, hogy vége, pedig már előre tudta, hogy nem lehet majd másképp, mindenképp mondani fogja, hogy vége, hiszen nem lehet olyan naiv, hogy azt képzelje, az egyik reggel felébredve majd minden másképp lesz (bár elvben lehetne), csak úgy, előzménymentesen. Ezt a viselkedésformát az én elnevezi előre tudatosított, de késleltetett csalódásnak, röviden késleltetett csalódásnak. Azért lényegesebb a késleltetés, mert az én számára (nekem) fontosabbnak tűnik a nosztalgia motivációja minden más elemnél vagy körülménynél. Mellékesen megjegyzendő persze, hogy vannak a végtelenbe kitolt késleltetett csalódások – ez gyakoribb, semmint képzelnénk –, amikor a nosztalgia oly erős, vagy inkább a személy oly gyöngye, hogy képtelen teljesen tudatosítani a csalódást. Harmatcsöpppek csúsznak arcán. Épp ezért az ilyen csalódások nem is érdemlik a tudatosított jelzőt. (Későbbi, a babitszi szemezgetéshez hasonlatos projekt – és egyáltalán nem nagyobb méretű egyébként egyik a másikánál – annak teljes összeszedése, hogy mely főnév melyik jelzőt érdemli meg.)

AZ IRODALMI ÍGÉRET

A késleltetett csalódás előtörténetében mindig van egy elem, melyet nyugodtan ígéretnek nevezhetünk. A dialogikus irodalmi ígéret tulajdonképpen Philippe Lejeune egyezmény terminusának (Genette híres művében is olvasható mindez) továbbbértése. Az egyezmény annak az attitűdnek a metaforája kívánatik lenni, amelynek következtében az olvasó bizalmat szavaz a műnek, és az effajta bizalomból fakadó előfeltevésekkel olvasni kezdi.⁴ Ehhez képest az irodalmi ígéret az élet és az irodalom egybeértésének az ígérete: a kód válik az attitűdkialakítás alapjává. Persze a kódtulajdonos – az ugyan nem igaz, hogy erről mit sem tud, de – ezt viszonylag kevésbé tudja vagy szokta tudni befolyásolni. Demokratikus társadalmunkban minden befogadónak joga van olyan vektorokkal, attribútumokkal vagy épp cafrangos hagyományokkal felruházni az adott kódot, amilyen csak eszébe jut. (Vagy amilyet *érdemel*. Stb.)

Az egyik partikuláris én (az én) például a következő narratívát hozta létre az „Esterházy Péter” kóddal kapcsolatban:

Volt egyszer az Esterházy Péter, aki az én (az ő) meglátásom/ából szinte előzmény nélkül hozta be a magyar irodalomba a „nemzeti hagyományoktól csak kicsit függő”, a nagyvilágba kitekintő, szabad és levegődús beszédmódot; aki számot vetett a nyelv és a magyarság korlátaival, majd a korlátok konstruálásának szabályait felismerve azokat elsajátította, és saját, bármikor újraírható szabályokat hozott létre belőle: „az irodalom léte nem más, mint technikája”,⁵ úgyhogy végre egyszerűen csak „egy jó/nagy íróról”, nem pedig egy „speciális magyar kódról” lehetett beszélni vele kapcsolatban:⁶

⁴ Genette, 82.

⁵ Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*.

⁶ Viktor Pelevin könyvének a hátoldalán is a Lityerturnaja Gazeta kritikusa elfogódott örömmel nyugtázza, hogy végre egy orosz író, akiről mint jó íróról, s nem mint egy orosz íróról beszélnek Nyugaton; hogy tehát nem kell végre figyelembe venni valami sajátos elmaradottságot vagy kulturális háttérkódrendszer: a dálnak is érdekes – csak úgy, magában.

„éreztem, hogy egy hatalmas árnyék úgy öleli körül létünk parányi fényét, mint szigetemet partjait a tenger. A szertelen képzelet, a nyers tényyszerűség, a tiszta, jelentés nélküli zeneiség – külön-külön egyik sem lesz jó. *Mindegyiket* belefoglalni, mindegyiknek fölé kerekedni egy olyan műben, amelyik nem fanyalog, nem is vigyorog, mint egy fakutya, hanem merész, szenvedélytől áthatott, a felismerés fájdalomától vidám, és bölcsen mosolyog az élet szörnyűségén – erre törekedtem nyugodt megfontoltsággal.”

„Ezek szerint irodalmunk örök sorsa lenne az a kimerítő ingázás a politikai realizmus és a l'art pour l'art, az elkötelezettség és az esztétikai purizmus, a kompromisszum és a sterilizáltság között? Nincs más választása, mint hogy szegényes legyen (ha csak önmaga) vagy zavaros (ha önmagán kívül más is)?”⁷

Módszere s egyben célja a saját nyelv létrehozása *volt (?)*: a jelentés és a hangalak viszonyának megváltoztatása, a morfológiai viselkedés újraírása, saját szintaxisok felállításuként a szó szerkezetek, mint a mondatok szintjén, az idegenszerűség magyarba való beemelése, az állandósult szókapcsolatok módosítása, kollázsok és montázsok, transztextualitás, szövegrontás – vagyis sok tekintetben olyan technológiák megvalósítása, melyek relevánsan kizárólag a magyar nyelv terepén érvényesülnek. Egyfelől tehát „nemzetközivé” tette a magyar prózát, másfelől pedig magyarrá az „átlátszó” – vagyis nyelvfüggetlennek maradni akaró – prózát azzal, hogy – akármit mondott erről például a fentiekben is – a nyelv „nem közegi”, areferenciális funkcióira játszott rá. (Már amennyiben vannak a nyelvnek referenciális funkciói is.) Első két nagy műve, a *Termelési-regény* és a *Bevezetés a szépirodalomba* azzal az ígérettel kecsegtetett, hogy végre megvalósul a magyar irodalom első irodalmi koncepciója, s majdan olyan életművet vehetünk kezünkbe, amely független a fent említett „kimerítő ingázástól”.

E két könyv után persze voltak jelek arra vonatkozólag, hogy az én által (általam) a kódra rákényszerített(em) ígéretnek a személy nem kíván megfelelni: sorra s egyre nagyobb számban jelentek meg publicisztikai, s valóságos *kisregényei*, melyek egyre távolodtak a korábbiakban kitűzött poétikai eszmétől. Ahelyett, hogy tovább folytatta volna a saját nyelv létrehozását – mondjuk – a fonémák terepén, írásai hirtelen közlékenyek, úgymond könnyen kibomlók lettek, akár „vonalas”, „egyértelmű” érzelmek is helyet kaphattak bennük. E szakasz aztán a kilencvenes évek első felében megintcsak lezárult, és a személy egyre-másra odanyilatkozta, hogy most egy nagyon nagy művön dolgozik stb. stb., mely majd valamikor meg fog jelenni: egy nagyregény (készül). Stb.

A KÉSLELTETETT CSALÓDÁS

Persze amikor az én ezeket a *kisregényeket* meg a *Búcsúszimfóniát* olvasta, már akkor tudta, hogy ez sehogy sincs jól, mert bár elvben lehet, de úgyse lesz.

Nagyon érdekes pedig, hogy Esterházy Péter meghalad bizonyos, saját maga állította korlátokat, például a teljes értékrelativizmus tagadását. Régebben voltak olyan

⁷ Esterházy Péter: *Kis magyar pornográfia*.

értékek – szeretet, szerelem, haza, Isten, az emberi élet –, amelyek érvényességét, ha feszegette is, nem kérdőjelezte meg végérvényesen; ahogyan Kulcsár Szabó Ernő állította róla: „nem enged[ett] teret a nyelvbe vetett bizalom végső felbomlásának”.⁸ Mindennek az elmúlatását jól jelzi, hogy a regényt többen megtámadták állítólagos antiszemitizmusa miatt. Kovács János Mátyás például a következő megjegyzést teszi ezzel kapcsolatban: „A mennyei harmóniában [...] családtagjai folytatólagosan szaloncsidóznak, sőt, ő meg alig rezdül. [...] nem állítom [...], hogy az unoka itt nagyapjával azonosul. Csak azt érzem, hogy az unoka hallgat, illetve kitér. [...] Mert van, amikor nem tér ki: »vagy ahogy annak idején egyikőnk – fájdalom – fogalmazta: ez az egész zsidó vircsaft« (368.). Meg olyan is van, amikor édesapámat Auschwitzba delegálja, édesanyámmal meg Dávid-csillagot varrat.”⁹

Amikor Kulcsár Szabó Ernő azt mondja, hogy Esterházy nem engedett teret a nyelvbe vetett bizalom végső felbomlásának, akkor ezt úgy is kell értenünk, hogy a narrátor mintegy fenntartotta annak a lehetőségét, hogy széttartó beszédmódjait valamiképpen egyesítse (például valamilyen allegóriával, mint a *Hahn-Hahn grófnő*-ben a Dunával, illetve a *Hrabal* könyvében Istennel), vagy hogy rendelkezék egy „főszólammal”, amelyhez rendszeresen visszatér (mint a *Termelési-regényben*). A decentrálás ilyen jellegű korlátozása hiányzik a *Harmonia caelestis*ből: inkább egymást kizáró, semmint kiegészítő eseményeket beszél el a narrátor, máskor pedig egymással összeférhetetlen attribútumokat tulajdonít bizonyos szereplőknek, főleg perze édesapjának.

Ilyen esetekben a „magyar hagyomány nélküli (poszt)modernség” továbbvitelét kívánó én örül.

A *Harmonia caelestis* azonban sajnálatosan elvérzik a korábbi nagyregényekkel való egyéb összehasonlításokban. Az én hiányolja a nyelv újra- és újra- (és megint újra-!) teremtetését. A *Harmonia* elbeszélője létrehoz egy-két (főként azért csak egy) nyelvi szólamot, és azok szabályait minden határon túl betartja, s épp ez a reflektálatlan ragaszkodás teszi a szöveget a korábbiakhoz képest unalmassá.

Pedig igen jól indul a mű, 2. mondata az erős költő Esterházyt idézi:

„Szöveget marcona, barokk főúrral indítani: jó: ilyenkor valami zsbongó bizsergés bizsergeti az ember mellkasát, előre köszönnek neki a személyi számítógépek, a szakácsa pedig, mert mért ne volna szakácsa (kinek is?), meglepetésül bárányfarkat ad föl rántva, ami olyan, mint a borjúláb, csak még finomabb, mert remegőbb, törékenyebb: édesapám, e marcona, barokk főúr, kinek gyakran állt módjában és kötelességében pillantását Lipót császárra emelhetni, pillantását Lipót császárra emelte, arcára komolyságot vett, bár csillogó, hunyorgó szeme, mint mindig, elárulta, s mondotta: kutya nehéz, felség, úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot, azzal föl pattant Zöldfikár nevű pejére, és elvágatott az érzékeny, XVII. századi tájleírásban.”

Piszmogó strukturalistán (vagy „csak” formalistán?) olvasva a példamondatot mindjárt a modernista narratológiai eljárások egész tárházát értelmezhetjük. Az önma-

⁸ Kulcsár Szabó, 160.

⁹ Kovács János Mátyás lábjegyzete in Bojtár, 60.

gára – a szövegre és a beszélőre – visszautaló nyelvi tett válik a mondat állításának (állításainak) alapjává: az a kijelentés, hogy „Szöveget marcona, barokk főúrral indítani: jó” ekvivalens a mondat olyan más részeivel, mint

– a „deduktív” állítás („bizsergés bizsergeti”, „kinek gyakran állt módjában és kötelességében pillantását Lipót császárra emelhetni, pillantását Lipót császárra emelte”),

– az össze nem illő minőségek vegyítése (barokk – előre köszönés – számítógép),

– a személyesség relativizálása (először csak logikai alany – majd: „az ember” – végül: „az ember” jelentéstartalmának kiürítése),

– a téma elterelése közbevetett, majd ismét megszakított mellékmondatok alkalmazásával („a szakácsa pedig...”),

– az összetett mondat hierarchiájának jelöletlen minőségű újraírása (a harmadik kettőspont után újraindul a mondat: valószínűleg mellérendelés – de hát persze akármi is – vajon mit szólnak ehhez Keszler Borbála üresfejű tanítványai?),

– ugyanazon szintagmatikus szerkezet új kontextusba emelése („e marcona, barokk főúr”),

– az igazság fogalmának relativizálása („kutya nehéz, felség, úgy hazudni, ha az ember nem ösmeri az igazságot”),

– az esztéta modern attitűd sugallata („és elvágtatott az érzékeny, XVII. századi tájleírásban”).

Stb.

Bizonyos nézőpontból e szótártöredékek mintha mind az igazság, s különösen az „irodalmi igazság” nyelvbe vetettségének s ezzel totális önkényességének az előfeltevését sugallnák. A beszédmód alapja a nyelv–„valóság” referencia megkérdőjelezése, a logocentrizmus leleplezése úgy, hogy az elbeszélő felvillantja a nyelv önmagába záródó struktúráit, ellentmondásos szabályait, létrehozva egy olyan játékteret, amely kizárólag logosz természetű, csakis nyelvi eszközökkel értelmezhető. Az én számára (számomra) ez az ironikus és olykor kétségkívül szolidáris¹⁰ villanássorozat nyújtja az idézett mondat... hm...: esztétikai örömet.

Tulajdonképpen most már úgy látom, hogy a par excellence témaválasztási gesztus volt az a „hibás”, „terméketlen” előfeltevés, mely végül ezt a zárt, komolykodó és szigorú olvasatot eredményezte (amit most mondani fogok). Esterházy korábbi „nagy” műveiben nem volt ilyesfajta célkimondottság, mégis jól beléjük fértek a „magánmitológia” történetei, s nem is mellékesen. A *Harmoniát* azonban masszív promóció előzte meg, s készített neki előzetes kontextust, úgyhogy a befogadó nemcsak azt tudhatta meg, hogy ez a regény most „tematikus” lesz, hanem ráadásul azt is, miről fog szólni. Másodikként a tárgyválasztás is borzasztó rémes (kényes): apa (különféle apák) – család – Esterházyak – magyar történelem.

¹⁰ Horváth Iván kedvenc kifejezése ez a – neki – értékes Esterházy-regény-, a *Termelési-regényről* szólván. Horváth már a *Búcsúszimfónia* megjelenésekor is *szemére vetette* Esterházynak, hogy „annak idején azért üdvözöltem a szerző ifjúkori művét, mert felkeltette bennem (és mindannyiunkban) az összetartozás érzését. Egy egész nemzet tanult beszélni Esterházytól. [...] A szolidaritás beszédmódja, a mindig önironikus, mindig reflektált, rám, olvasójára mindig tekintettel lévő beszédmód hová lett?” (Horváth Iván lábjegyzete in Margócsy, 58.) Az én ugyanakkor úgy véli, hogy ezen a ponton – vagyis a regény első lapján – „az ember”, vagyis a szolidaritás gesztusa még igenis megvan; ezen a ponton (ponton?!...) a narrátor még tekintettel van a befogadóra, és játékba hívja. Lesz ez még másképp se...

Az explicit pozicionálás a regényben így ellentétébe fordul, mert míg nyelvi témákat választott az író művei referenciapontjaiul – mint a *Termelési-regény*ben a termelési regényt meg az Eckermann naplóját –, a nyelven inneni logikából nem következő családtörténetek már csak a „nem-akarás” (vagy mögöttes akarás) gesztusa miatt is szerencsésen ironizálódtak, s adtak a végtelenségig relativizálható olvasatot; most viszont (vagy nemrég), amikor a valóságra fokozottan vonatkozó, általánosan elterjedt tárgyjelöl meg, és ennek a tárgynak a kijelölését kívánja különféle poétikai eszközökkel relativizálni, épp ez a nagyot akarás hitelteleníti „el” a viszonylagossá tenni akarását.

Vannak e nagyot akarásnak igen elkésztető gesztusai, ezek között főhelyen áll az első rész megnevezési tabuja („itt édesapám neve következett” stb.), mely kijelöli a név viselőinek kozmikus helyét: Esterháznak lenni hangsúlyosabb elnevezés, mint bármi másnak lenni. Ez a direkt, reflektálatlan attitűd aztán végighúzódik az egész regényen, s ez lehet az alapvető oka annak, hogy az én azt érzi (érezem), hogy a beszélő nem gondol rá (rám), nem szolidáris velem (velem), le vagyok szarva, győzelem, ha van, s neki(k) [de csak neki(k)!] megadhatom magam. A decentrálság hiánya hatja át a mű legtöbb mondatát, annak a sugallata, hogy „bármit csinál(t), azért a mi kölykünk”, „még ha gyűlöljük is, a miénk”; más szempontból ezt úgy lehetne mondani: „jobban szeretem a saját gyerekeimet a többi gyereknél” – ami természetes álláspont ugyan, ám reflektálatlan.

E reflektálatlanságot – Horváth Ivánt követve – az én elnevezi szolidaritáshiánynak. Richard Rorty szerint az emberi „morális fejlődés [...] a nagyobb emberi szolidaritás felé halad. De ez a szolidaritás nem tekinthető a minden emberben lévő belső én, emberi lényeg felismerésének. Inkább úgy foghatjuk fel, mint annak a képességét, hogy egyre több hagyományos (törzsi, vallási, faji, szokásbeli és más hasonló) különbséget lényegtelennek tartsunk a szenvedés és megalázás tekintetében meglévő hasonlóságokhoz képest – hogy a tőlünk nagyon különböző emberekre is úgy gondoljunk, mint »közülünk« valókra.”¹¹ Amikor a par excellence téma-választást szolidaritáshiány-problémaként bélyegzi meg az én (ő), akkor a megelőző nagyregények nyelvének decentrálságára utal, arra a lehetőségre, hogy a befogadó az „általános”, „jellegtelen” lingvisztikai térbe beletehesse az általa preferált témát. Másfelől ugyanis – és ez a regény recepciójának már utalt(am) kettősségére vonatkozik – „tartalmi szinten” a szöveg – bizonyos pontokon – nagyon is megfelel a Rorty-féle szolidaritás igényének, mivel számtalan ponton a saját családjába, a „mi kölykeink” közé kebelezi be más emberek/típusok történeteit; ugyanakkor kétségtelen az is, hogy sokkal gyakoribb ezen eljárás ellenkezője, amikor tehát a különbözőre vetíti vagy – erőszakosabban fogalmazva – kényszeríti rá a saját mintázatot.

A regényt olvasva nem lehet szabadulni attól az igen egyszerű allegorikus értelmezéstől, hogy az Esterházyak történetét olvasva Magyarország (és/vagy Európa) története bontakozik ki előttünk: mintha történelemtankönyveket lapozgatnánk. Konkrétan ez az a kódrendszer, amely a személyt jelen kritika megírására készítette. A személy (az én személyem) számára a történetiségnek az ilyes láttatása elviselhetetlen (lásd például Esterházy és Churchill barátkozását), mert nem érti (értem), miféle élő kérdéshez szól hozzá ez a fajta arisztokratikus szótár. Az én nem látja a

¹¹ Rorty, 212.

főnemesi gőg elégséges ellentételezését, sem a narrátor ettől való (el)különállását, a személynek pedig mintha a gerincét karcolatnáknak üvegcserepekkel.

Túllépve a témaválasztás gesztusának bírálatán a téma kiválasztásának kritikája következik. A narrátor álláspontja, az apai személyek középpontba állítása – különösen *A szív segédigéi* utolsó mondatának fényében („Mindezt majd megírom pontosabban is.”) – bizonyos elmozdulásra utal az előfeltevések tekintetében: a *Harmoniáig* való eljutás jól párhuzamba hozható azzal a kultruális vagy civilizációs fejlődésemeléttel, amelyet Derrida figyelt meg Freud művében. Freud *Kulturfortschritt*nek tartja a matriarchátusból a patriarchátusba való átmenetet.¹² Érvelésének hátterében az az általános elképzelés áll, amely az anya megtapasztalhatóságát tételezi az apa észbeli elgondolhatóságával szemben: „hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az anya és az apa úgy különböznek egymástól, mint látható a láthatatlantól, az érzékelhető az elgondolhatótól”¹³ – „nyilvánvaló” hát, hogy az értelemre támaszkodó beszédmódok „magasabb szinten állnak”, mint az érzékekre támaszkodók. Ezen a ponton a regény két (három?) allegorikus értelmezése is összecsúszik: a család és az ország (történelem) mondatai. A történetiség (egyben és főleg: az országtörténetiség) tehát a férfi princípiumon keresztül ragadható meg a narrátor szerint. Derridával szólva fallogocentrizmusnak bélyegzi az én ezt az eljárást (bélyegzem), s vitatja annak helyességét, mivel „strukturális értelemben az, amit még anyaságnak neveznek, éppúgy logikai következtetésre és konvencióra, azaz jogi koholmányra [az észre] szorul, mint az apaság”.¹⁴ Lényegében nem azt a tényt vitatja az én – mondom megint erősen –, hogy az Esterházy család vagy bármilyen család vagy az ország (bármilyen ország) története a férfi princípiumon, sőt az apaság utalt(am) hagyományos, Freud által is visszhangzott primátusán keresztül ragadható meg, hanem azt a gesztust, amely ehhez a tematikus nézőponthoz ragaszkodva néha oly nehézé teszi a szöveghez való játékos viszonyulást. Valamint a személy kikéri magának egyrészt a látszólagos historikus kauzalitás ilyen kritikátlan elfogadását (Mert ugyan ki állítja, hogy van egy olyan kódhalmaz, amely bármely ország történetének alakulására egy másik tetszőleges kódhalmaznál nagyobb hatással volt?! Egyáltalán: ki állítja, hogy bármely összehasonlítás a helyén van ilyen esetben vagy bármely más esetben?!), másrészt az ő (én) saját kódjával (kódommal) szembeni illetén felértékelést (Mert ki állítja, hogy az én – az ő – kódja jobban, rosszabbul, kevésbé, többet stb.?!).¹⁵

Érdekes, hogy vannak, akik – szintén ebből a fallogocentrikus beszélyből kiindulva – úgy találják, hogy éppen az apa figurája az, amelyik a termékeny nyelvi tér létrejötténél bábáskodik. Angyalosi Gergely például így ír a két figuráról: „Az anya eszközként használja a szavakat, [...] mint mesterember a szerszámát. [...] Az apa nem használja a nyelvet, hanem beleolvad a nyelvbe, harcol, és szerelmi viszonyba esik a szavakkal [...] Az anya a szemére is veti az állandó »pápista« csűrész-csavarást, mely által a szavak és a dolgok elvesztik evidenciájukat, de csak azért, hogy később még inkább azok legyenek, amik.”¹⁶ Az én értetlenkedik ezen argumentáció

¹² Derrida, 18.

¹³ Uo. 12.

¹⁴ Uo. 49.

¹⁵ Arról nem is szólva, hogy már Tolsztoj is megmondta a *Háború és béke*-ben. Méghozzá jól. Meg.

¹⁶ Angyalosi, 25.

felett: ha az anya a wittgensteini nyelvfelfogás híve, az apa viszont allegorézissel ír és olvas, akkor vajon miért az apa esik szerelmi viszonyba a szavakkal, és miért ő csúri-csavarja „pápista” módon?!

Végül a témaválasztás mibenlétének utolsó „hátrányos” eleméről, a szövegen kívülre való utalásokról szól az én (szólok). Amint Angyalosi is megjegyzi, „a regényben »implikált« olvasónak valamit tudnia kell az Esterházy családról. E tudás nélkül nem működik a szöveg. [...] A regénynek [...] elő kell állítania a hírneves családhoz kapcsolódó történelmet, vagyis állandóan utalnia kell valamire, ami lényege és meghatározása szerint kívül van a szövegen.”¹⁷ Mindez persze nem katasztrofá; de mindenképpen rögzíteni kell akkor, hogy az ilyesfajta, érdek vezérelte – hiszen a referenciális – beszédmód történetiségben kifejezetten megelőzi – mondjuk – a *Termelési-regényt*.

Ha az ilyen, érdekvonatkozású mondatokat visszaírásnak tekintjük, akkor látnunk kell, hogy vannak – hasonlóan érdekelvű – újraírási kísérletek is. „Olyan passzusok is akadnak [...], amelyek minden jel szerint kifejezetten a művelt vagy legalábbis tájékozott olvasónak szólnak. Ilyen például a »dreyfusos« Esterházyról szóló betét, amelyben aligha vitathatóan kortársunk, Esterházy Péter akar meggyőzni bennünket arról, hogy ez a silány gazember jogtalanul viselte az ősi családnevet.”¹⁸ Ezekben az esetekben éppen hogy nem az érdeksérelem zavarja az ént (a személyt persze... azzal másképp van), vagyishogy mégis: a nyelvi érdeksérelem. Hát ilyen piszlicsárságok kerülhetnek előtérbe (egyáltalán: elő) egy Esterházy-nagyregény kapcsán?!

(Persze: A kódtulajdonos nem tehet az irodalmi ígéretről. Még kevésbé a recepcióról. *Megérdemlem*. De ha eddig, akkor most mért nem?!)

A CSALÓDÁS VISSZAVONÁSA

Most az én jól megaszonta (megaszontam). És mégsem lélegzik föl. Nem nevet.

A fentebb kiragadott (kiragadtam) példák persze esetlegesek, és bizonyos, hogy szinte csak pár (a személyhez hasonló) olvasó számára hatják át a művet. Talán nem is dominálnak, talán nincs is olyan, hogy dominancia (dominálás). (Nincs.) *Elengethetetlen* tehát felhívni a figyelmet arra, hogy ezek a „hibák” kizárólag a felvett(em) irodalmi ígéret tekintetében érvényesek, hogy csakis az a személy (én) hajlamos a megmondott (megmondtam) késleltetett csalódásra, aki állandóan a magyar irodalom (nyelv) megújulását (megújítását) kívánja, mert *amúgy* Esterházy Péter e nagyregénye messzire látszóan emelkedik ki a mostani irodalom prózai művei közül, bár nem mutatja az újabb és újabb modernizálás jeleit. Ha nem első nagy regényei kontextusába helyeznők, hanem például a jelen állapotéba, akkor minden elismerést meg kellene neki adnunk. (*Megérdemli*.) Ha a személy nem borította volna fel a témák demokratikus egyensúlyát (nem tett volna szert ízlésre), akkor szava se lehetne.

Amikor a bevezetőben az én arról beszélt (beszéltem), hogy talán a (poszt)modernség kitüntetett témái, úgymond: normái bár esztétikusak, de meg nem élhe-

¹⁷ Uo. 24.

¹⁸ Uo.

tők, akkor lehet, hogy arra a levésre (valásra) gondolt, amely az Esterházy ezen művéből kiolvasható: hogy tehát valamennyi idő elteltével vagy valamilyen időbe (korba) eljutva oly terhes például az esztéta modernség életmódbeli továbbvitele, vagy pláne a folytonos önreflexió. Vagy a saját nyelv keresése. (És akkor ebben a tekintetben Esterházy már – ismét Horváth Ivánt idézve – tépegetheti a szelvényeket ölbe – karba? – tett kézzel. Erős költő.) Az állandóan a szembe fújó, metsző, hideg – bizonynal: sarkvidéki eredetű – szél minden tisztasága ellenére egy idő után (egy időbe elérve) fájdalmas lehet. (Nem irónia!)

Vagy pedig csak annyi az egész, hogy az én, amikor ezt írta (írtam), akkor késleltetett csalódás érte. Vagy ki tudja, milyen apja (apám) van neki (nekem). Az én is, a személy is elismeri, hogy a nyugdíjas író talán sose jut fel olyan nyelvi magasságokba (jut le olyan nyelvi mélységekbe), mint Esterházy némelyik művében vagy akár csak egy mondatában, mégis vigyázó szemével utal, hogy hátha.

IRODALOMJEGYZÉK

- Angyalos Gergely: Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. *Kritika*, 2001/4. 23–25.
 Bojtár Endre: Esterházy Péter: *Harmonia caelestis*. 2000, 2001/5. 56–64.
 Jacques Derrida: *Ki az anya?* In *Uő: Ki az anya?* Pécs, 1997, Jelenkor. 9–58.
 Gérard Genette: *Transztextualitás*. *Helikon*, 1996/1–2.
 Kulcsár Szabó Ernő: *A magyar irodalom története 1945–1991*. Budapest, 1993, Argumentum.
 Margócsy István: Esterházy Péter: *Búcsúszimfónia*. 2000, 1995/3. 55–60.
 Mikszáth Kálmán: *A fekete város*. H. n. [Budapest], 1961, Szépirodalmi.
 Viktor Pelevin: *Generation 'P'*. Budapest, 2001, Európa.
 Richard Rorty: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Pécs, é. n. [1994], Jelenkor.

Coda

Szuperlény Földre száll ◀

Még a nagy háború előtt történt, a régiek úgy mondták: „2001-ben”. Hogy ki vagy mi volt ez a 2001, azt senki még csak sejteni sem tudja ma már, summa cum lényeg: ekkoriban terjedt el a Földön Barta Bandika – akit valamiért „András”-nak hívtak egyesek, bár néha kettesek is, jeles és kitűnő tanulók viszont soha –, vagyis Szuperlény. Szuperlény első észlelői dr. Kovács Istvánné és férje, István voltak.

Úgy esett az eset – állítólag olyat koppant a talajon, mint Marci dinnyéje Hevesen (mely utóbbi Makótól akkora távolságra van, ameddig a madár se lát el, de se baj, ha nem lát el, majd az Utasellátóhoz fordulunk) –, hogy Istvánné épp azon gondolkozott, hogy férjét útálatos korpáitól – ha már a hagyományos samponokkal ily csúfos kudarcot vallott – megszabadítani hogy lesz lehetséges, mikor szétterjedésre lett figyelmes.

– Nézzed mán, István – bökte oldalba a tévé előtt szunyadozó urát –, a kettes monitoron szétterjedés van ezerrel! – Ám dr. Kovács épp ott tartott az álmában, hogy bejutván a Marlboro Adventure Team döntőjébe bizonyíthatja testi erejét, gyorsaságát és technikai tudását, úgyszólván miután bal szemét résznyire nyitva megértette, hogy ismét csak Istvánné nyaggatja, inkább visszatért a vadvízi evezés gyönyöreihez. De Istvánné csak hozzákötötte magát a szétterjedés karójához, melyen lábát jól megvetve emelte Istvánt a magasba, és addig rázta, míg az bele nem borult mindenestül a sebes, hegyi patakba.

– Áááá! – üvöltött István, feleségét hívta: – Segítség! Istvánné! Megfulladok!

– Már hogy fulladnál?! – legyintett Istvánné –, hisz még csak térdig ér a szétterjedés...

– De nagy a sodrása! – ellenkezett István, ám már ő is látta a kettes monitoron a nagy szétterjedést, s rögvest adta az utasításokat:

– Kettes szonda figyelje a szétterjedési adást! Teljes sebesség, 40 fokkal balra!

– Áúúú! – kiáltott Istvánné. – Az impulzusdetektor beragadt. Áttérek kézi irányításra. Öt-kettő-ötnél másodfokú vészhelyzet!

– Tarts ki, Istvánné, galambom-párom, ülünk mink még a rézfa alatt kürtőskalácsot füttyölve, suhajla! – adta meg magát a népiességnek dr. Kovács.

– Istvánom, vészhelyzet a fülem mögött, a bal felső kettes kispolcon! A románok bináris kóddal zavarják az adást. A pajzs 67 százalékon, és folyamatosan csökken.

Még két percig küzdöttek a szétterjedés ellen, ám mindhiába: lassanként lilás-rózsaszín köd ülte meg a tudatukat, végül megjelent egy körülbelül öt méter magas, tíz méter széles hasonló színű lény – amorf tömege mindent beborított –, s így szólt:

– Helló, haverok, Szuperlény vagyok! Megosztom veletek a tudatomat.

Ekkor a nyelvbe vetettek mind ezer színben villódni kezdtek, s kiemelkedett Szuperlény allegorikus struktúrája: Alul a teória csápjai tekeregtek, s a tapadóko-

rongokon egy-egy szöveg pihent, lassan szuszogva. Könnyű lihegése nyomán apró színes felhőket pöfékelt ki, mint megannyi mondatot; ezek felleggő terebélyesedvén repülő rovarok tarka seregeként repültek tova a megnyíló horizonton.

– Nicsak – mutatott fel az égre Istvánné –, pillangók mily színes serege illan el arrafelé!

– Azon állítmányokra gondolsz, drágám, melyek épp most csatlakoznak tárgyi bővítvényeikhez? – kérdezte a raftingtól elbódult hangon dr. Kovács.

– Ó, azt hittem, kijelölő jelzők rajzását láthatjuk pedig – dorombolta Istvánné elégedetten.

– Kis csacsim – lihentett férje Istvánné fülébe, s a csodálattól eltelve piros ladikjukon tovaubogtak a naplementi szivárványos vízésésbe. István lenyűgözve kiáltott fel:

– Igen, igen! Ez már itt Marlboro Country – az új világ ígérete!

1999/1–2 TANULMÁNYOK A SCI-FIRŐL

„Ha azt mondjuk, hogy a sci-fi és a posztmodern általánosságban véve párhuzamosságokat mutat, mégis egymástól független vonulatok mentén fejlődött, azt is figyelembe kell venni, hogy létezett egy olyan posztmodern tendencia is, amely tudományos-fantasztikus motívumokat és toposzokat olvasztott magába, nyersanyag után bányászva a sci-fi műfajában.”

Brian McHale: *Világok összeütközése*

2000/1–2 ÍRÁSOK A (POSZT)APOKALIPTIKUS HORIZONTON

„Tiszerte magasabb volt a szellemi légkör, mint most, s annál fogva az ég nem úgy volt kék, mint manapság, hanem színe árnyaltabb volt, s folyton változó, a pázásra kiszemelt nőstény szemének függvényében. A Nap – lángoló szekér; a Hold – fakó ezüst, mely beragyogta az éjszakák magányát, s utat mutatott az éji vándornak.

A légben a kor madarai röpködtek és daloltak örökkön mézédés hangon: a pterodactylusok, pteribusok és pterotrocheusok.

Ez a Phantasia világa.”

Orbán János Dénes: *A Phyllobates bosszuja*

2000/3–4 TANULMÁNYOK PETER GREENAWAY FILMJEIRŐL

„Greenaway filmjeiben a vizuális és verbális nézőpont, s az általuk képzett vizuális, illetve verbális narráció nem azonos [...] a köztük lévő különbség jól modellálja, vagy fordítva, jól modellálható a hétköznapi percepció és a belőle képzett történeteink viszonyával.”

Dobolán Katalin: *Greenaway filmjei*

2001/1–2 – TANULMÁNYOK A CYBERPUNKRŐL

„A sci-fi egyik mutánsaként aposztrofált, pillanatnyilag talán legélőképesebb fajtája, a popkultúrát ezoterikus történelmi és kurrens tudományos információkkal övező cyberpunk [...] érdemes egy kicsit közelebről szemügyre vernni azt a konkrét poétikai tartományt, amelyben a jövő cyberpunk-imaginációja alakot ölt.”

H. Nagy Péter: *Imaginárium III. Gibson*

Korábbi számaink elérhetők interneten (<http://magyar-irodalom.elte.hu/prae>), és korlátozott számban megrendelhetők a szerkesztőség címén.

Megjelent a Budapesten élő vidéki fiatalok nélkülözhetetlen életi kalauza,

DR. KOVÁCS ISTVÁN

A vidéki fiatalok Budapesten

CÍMŰ SZOCIOGRAFIKUS ÉS EGYÉB IHLETÉSŰ REGÉNYE,
melynek azonban fő erénye nem is annyira szépirodalmiságában,
hanem sokkal inkább abban van,
ahogy a praktikus dolgokban is segítségül hívható
(legyen az pénzzavar, szerelem vagy a tanulmányok, ne adj isten, a gyevi bíró!).

200

Például, biztos, hogy az Írók Könyvesboltjában és az Osirisben,
valamint az is lehet, hogy esetleg másutt is kapható.